

VORE KIRKEGÅRDE

INDHOLDSFORTEGNELSE

- E. Terkelsen: På kirkegården, s. 1.*
Elna Møller: Klokestabler og klokkehuse, s. 3.
Hans Rønø: Kirkegårdene i Roskilde, s. 7.
En lille blomster-avhoppet s. 9.
Martin Krook: Litet utanför, s. 10.
Poul W. Olsen: Årstidens blomster, s. 11.

TILLÆGET

- Årsmøde, s. 1.*
Nye medlemmer, s. 2.
Kursus, s. 2.
Landbrugslotteriet, s. 2.
Udnævnelse, s. 2.
Fødselsdag, s. 2.
Andre møder, s. 2.
Fra danske dagblade, s. 2.
Fra norske dagblade, s. 3.
Fra svenske dagblade, s. 4.
Fra tidsskrifterne, s. 4.
Fra det faglige bogmarked, s. 5.
Resolutioner, s. 6.
Opslag, tilbud m. m., s. 8.

1

April 1962
Bind 21

To- og firehulede transportvogne
 jerntrillebøre
 kistetransportvogne
 katafalker med hjul
 luftgummihjul
 forhandling af ASP-Holmblad lys
 nummerskilte for opmærkning af grave

FIRMA GAR-TEK
 Roskildevej 349, København, Valby
 Telefon 70 09 09
 Forlang tilbud

E. NIELSEN *mek. Stenhuggeri*

Sdr. Fasanvej 34 — Roskildevej 52

(grundlagt 1797)

Gravmonumenter

Reparationer udføres

Telf. Gothåb 1491

Gentofte
Stenhuggeri

v. Mariebjerg kirkegård
 87 76 60

Lyngby
Stenhuggeri

v. Lyngby kirke
 87 00 25

Leo Rosendal

Kjøbke's Reproduktionsanstalt

v. B. JOHANSEN

*Klichéer for alle Formaal
 i fineste Udførelse —*

Nørregade 24, K. — Telf. Byen 7538

Schannongs monumenter

Ø. Farimagsgade 42 — København Ø.
 Telefon TR. 6348

STENSBALLEFRØ

FRØ - PLÆNEGRÆS

BLOMSTERLØG OG -KNOLDE
 KEMIKALIER - REDSKABER

Enhver ordre vil blive behandlet på hurtigste
 og bedste måde.

Ved større partier forlang venligst tilbud.

ØSTERGAARDS FRØAVL A/S
 STENSBALLE pr. HORSENS

HORSENS
 1080

J. E. OHLSENS

fagfolk foretrækker **FRØ**

KEMISK GRAVEREDE ZINKSKILTE
 PÅ GALVANISEREDE JERNSTÆNGER

VEDLIGEHOLDELSE
 og NUMMERSKILTE
 til KIRKEGÅRDE

DANSK METALÆTSERI
H. BAADÉ
 RÅDMANDSGADE 58 KØBENHAVN N.
 TELF. TAGA *5800

Gravmonumenter

i største Udvalg til
 de billigste Priser!

F. Jensen, *Sten- og Billedhugger,*
 Frederiksgade 6, Hillerød.
 Telefon 52.

H.P. Hansen Glem & Søn

Stenhuggermestre
 Jernbanegade, Roskilde

A. HANSENS

Amagerfrø

AMAGER LANDEVEJ 101, KASTRUP

TLF. (01) 50 09 86

KØBENHAVN

ODENSE

AARHUS

Grundl. 1900

Telefon 36

Zachariassens Planteskole

Hedensted

Prydplanter
 samt Hæk- og Læplanter
 til Kirkegaardsbrug

Forlang Prisliste

VORE KIRKEGÅRDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

21. BIND ★ 1962—65

100 sider i 12 hefter med 39 artikler o. lign. med 149 illustrationer
foruden 100 tillægssider.

Redaktør:
Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:
Domprovst *Carl Bay*
Provst *J. Exner*
Stenhuggermester *Leo Rosendal*
Kirkegårdsinspektør *Jørgen Jørgensen*
Trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*

Trykt i:
Nielsen og Møllers bogtrykkeri,
Roskilde

Clicheer fra:
Kjøbkes reproduktionsanstalt (B. Johansen),
Nørregade 24, København K.

Papir fra:
De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:
Kirkeministeriet og landbrugslotteriet

Titelbillede:
Gammelt motiv fra sjællandsk kirkegård, tegning af *Aage Jørgensen*

REGISTER

Hovednumret

* foran en linje betyder, at den pågældende artikel er illustreret

- * *Carlsen-Skiødt, Dagmar*, overlærer: Kirkegårde i Salzburg og Salzkammergut ... s. 53—54
 — — — : Tanker ved besøg på kirkegårde i Syd- og Nordeuropa s. 13—14
- * *Claesson, Hilding*, fhv. kyrkogårdsföreståndare: Klockarebackens kyrkogård i Höör i Sverige s. 85—87
- * *Dickmeiss, Vilh.*, provst: Nogle indtryk fra årets provstesyn s. 21—23
- * *Falmer-Nielsen, Arne*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Kirkegårde, mekanisering, rationalisering ... s. 79—80
- * *Fich, Aage*, kirkegårdsinspektør: Lidt om græs s. 38—40
 — — — : Veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde s. 54—56, 59—62, 70—72, 82—84
- * *Hansen, Poul*, havearkitekt, cand. hort.: Hvorfor vil kirkegårdsråden ikke lukke? s. 19
- * *Hilsoe, Arne* †, inspektør, cand. hort.: Studierejse til Uppsala og Stockholm 20.—26. maj 1961 s. 41—43
- * *Jacobsen, Sigurd G.*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Urnehævnæg og servitutbestemmelser s. 52—53
- Jørgensen, Jørgen*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Enquête om gravmæler s. 35—36
- * — — — — — : Hvor ofte besøger vi kirkegården? s. 31—32
- * — — — — — : Københavnske pestkirkegårde i 1711 s. 75—78
- — — — — : Takshække og taksgalmider s. 20
- * *Kaldèn, Samuel*, trädgårdsarkitekt: En framsynt kyrkogårdsförvaltning s. 25—28
- * *Krook, Martin*, trädgårdsarkitekt: En runsten på Vallentuna kyrkogård i Uppland s. 51—52
- * — — — — — : Högsbysten (Östergötland) s. 43—44
- — — — — : Litet utanför alldagligheterna s. 10—11
- * — — — — — : Säregen minnesvård s. 36
- Laurent, Claus*, arkitekt, SAR: Gravvården - en gränssten och minnessten s. 98—100
- * *Lund, Magnus* †, fhv. realskolebestyrer: Gravstedsmure i Svendborg urnelund s. 49—51
- * *Madsen, J. Lund* †: En vandring ved søen på Københavns Vestre kirkegård s. 33—34
- * *Martinsson, Gunnar*, trädgårdsarkitekt: Om utformningen av våra gravvårdar ... s. 57—59, 69—70
- * *Møller, Elna*, arkitekt: Klokketabler og klokkehuse på kirkegårde s. 3—6
- * *Nielsen, Holger C.*, kirkegårdsinspektør: En blomsterkumme i urnefællesgraven .. s. 81
- * — — — — — : Kirkegårds konkurrencen i Herning s. 93—98
- — — — — : Traktose s. 64
- * — — — — — , *Mads* †: Ved en grav s. 65
- * *Olsen, Poul W.*, kirkegårdsinspektør: Årstidens blomster s. 11—12
- * — — — — — : Roser på gravene s. 47—48
- * *Poulsen, Niels Dines*, planteskoleejer: Roser til grave s. 66—68
- * *Raahauge-Askegaard, O.*, fhv. kirkegårdsinspektør, havearkitekt: Risinge kirkegård i Odense s. 29—31
- * *Reistad, Karen*, kirkegårdsinspektør, hagearkitekt: Fra norske kirkegårde s. 73—74
- * — — — — — : Gudbrandsdalens gamle gravminder s. 87—88
- * — — — — — : Sovjetrussisk krigsgravplads på Tjötta i Nordland s. 100
- * *Rønø, Hans*, kirkegårdsinspektør, cand. hort.: Kirkegårdene i Roskilde s. 7—9
- Terkelsen, E.*, fhv. generaldirektør: På kirkegården s. 1—3
- * *Tholle, Johannes*, havearkitekt, cand. hort.: En lille blomster-avhopper s. 9—10
- * — — — — — : Spredte træk af gravmindernes historie s. 15—18, 23—25, 37—38, 44—47, 63—64, 68—69, 89—92

Tillæget

Begravelse filmet	s. 10
Berigtigelse	s. 11, 34
Dansk Ligbrændingsforening	s. 43
Dansk Soldatergrav i Oslo	s. 26
Debat om gravvårdsfrågor i Spånga	s. 35
Den levende kirkegård	s. 71
Det uhyggeligste	s. 35
Dødsfald	s. 10—11, 18—19, 27, 42, 69—70, 93
Et 40 års jubilæum	s. 34
Fra amerikanske kirkegårde	s. 57
Fra danske dagblade	
..... s. 2—3, 12, 19—20, 28—29, 35—37, 43—44, 51—53, 59—60, 71—72, 78—79, 87, 93	
Fra det faglige bogmarked	
..... s. 5—6, 13—14, 22, 31—32, 38—40, 46—48, 62—64, 74—75, 80, 89, 96	
Fra finske dagblade	s. 30
Fra gravmælernes overdrev	s. 26—27
Fra norske dagblade	
..... s. 3—4, 12, 20—21, 29—30, 37, 44—45, 53—55, 60—61, 72—73, 79, 87—88, 94	
Fra svenske dagblade	s. 4, 12, 21, 30, 45, 55, 61, 88
Fra tidsskrifterne	
... s. 4—5, 12—13, 21—22, 30—31, 37—38, 45—46, 55—56, 61—62, 73—74, 79—80, 88—89, 95	
Fødselsdage	s. 2, 27, 43, 70
Förening för kyrko- och kyrkogårdsanställda	s. 93
Gravsteder på museum	s. 26
Jubilæer	s. 34, 70, 93
Kataloger	s. 57
Kig ind på Helsingør kirkegård	s. 19
Kirkegården i TV	s. 93
Konferens Sveriges kyrkogårdsföreståndare och Gravvårdsfirmornas riksorganisation	s. 28
Konkurrencer	s. 11—12, 25, 70, 78
Kursus	s. 2, 27—28, 51, 70, 85
Lad Deres hilsen hjælpe et barn	s. 26
Landbrugslotteriet	s. 2
Møde mellem stenhuggermestre og kirkegårdsinspektører	s. 11
Naturfredning	s. 70
Nye medlemmer	s. 2, 9, 25, 34, 41, 57, 69, 85, 93
Om hugget ligtøj	s. 93
Om tyskergravene	s. 57—59, 70
Ordensdekorationer	s. 10, 78
Pas på, at blomsterne ikke blæser væk	s. 70
Petri urtegård	s. 19
På finansloven	s. 25, 57, 93
Radioforedrag	s. 25
Resolutioner	s. 7—8, 14—16, 22—24, 48, 64—67, 75—76, 80—83, 90—92
Udnævnelser	s. 2, 19, 27, 34, 51, 77, 93
Udstillinger	s. 10, 35, 43
Ved landegrænsen	s. 55
Æresmedlem	s. 70
Årsmøder og kongresser	
..... s. 1, 2, 9—10, 17—18, 25, 33, 34, 41—42, 43, 49—51, 57, 69, 70, 77—78, 85—86	

På kirkegården

Fhv. generaldirektør E. Terkelsen

I min fjerne ungdom fik jeg engang uventet en dags ophold i Lugano og havde derfor ikke forud klaret mig, hvad jeg først og fremmest skulle se dernede, hvor en bydel lovende hedder Paradiso, og hvor hele egnen kunne se ud til at være berettiget til navnet. Jeg spurgte den frodigt struttende hotelvært, og han rådede mig til at besøge kirkegården uden for byen.

Jeg travede derud og fik så at sige en veritabel chokbehandling: en tæt opstilling overvejende prangende marmor-monumenter, rigt forsynet med søjler, ornamenter med symboler, mange med fotografi af den døde indsat i stenen. Trods landskabets bugnende flora var der næsten ingen levende planter eller blomster, men des flere voks- og glasperlekranse, kunstige blomster og lignende sørgmodige surrogater. Jeg var fra min barndoms vestjyske kirkegård vant til en dengang såre spartansk udsmykning, mange kun græsklædte tuer, vindkrogede træer og vantroevne vedbend, men dér havde dog vejrets hårde og livets tit trange vilkår kunnet være undskyldning. (Kirkegården er nu totalt forandret: velordnet, frodigt beplantet og smukt holdt).

Bag denne forskel på kirkegårde dér og herhjemme måtte ligge mere end en forskel i det religiøse syn, der vel i øvrigt over for livets ophør ikke var væsensforskelligt. Jeg kendte da ikke meget til katolicismen ud over det, en stærkt hildet „luthersk barnelærdom“ havde indprentet mig, men jeg følte, at bag de grelt forskellige udformninger af kirkegårde måtte ligge en forskel i mentalitet, mellem smag og følelser i syd og nord. En kirke er kunstnerens værk, hvor menigheden bøjer hovedet og er udelukkende receptiv. Kirkegården er langt mere menigmands, hvor han råder for, hvordan der skal se ud.

I de unge år gik man normalt kun på „fremmede“ kirkegårde for at se sine „koryfæer“s gravsten: *H. C. Andersen* på Assistens, *J. P. Jacobsen* i Thisted, *Ibsen* og *Bjørnson* i Oslo, *Heine* på den grænseløst støvet-rodede, uhyggelige Père Lachaise i Paris, *Shelley* på den protestantiske kirkegård i Rom. Efterhånden opdagede man, at der var mere at se på en

kirkegård end navneplader over berømte. Der var adskilligt at lære lige såvel mellem ruiner af mennesker som mellem ruiner af bygninger.

Allerede udformningen af gravmæler og deres indskrifter fortalte jo ikke alene om, hvem der var gemt her, men også om dem, der havde ordnet det: tidernes skiftende moder blev fulgt. Fortiden talte sit sprog: „*Den værdige Olding, den ømme Fader*“, „*Ved Borgerftid blev han rig, ved Goddædighed uforglemmelig*“, og efter en lang opremsning af den afdødes dyder: „*Derfor væder Venskabs Taarer hans Aske*.“ Sådanne vidnesbyrd udstedtes ikke mere, og også de prangende store monumenter synes at blive sjældne, indskriften langt kortere: „*Far*“, „*Mor*“, „*Ernst*“, „*Ulla*“. Tidens smag er det enkle, det „renfærdige“ kan man måske sige, måske også det standardiserede. Gravstenen bliver da højst et kendingstegn, og den forsvinder helt på de fælles „ukendtes“ grave. Tidligere rejstes der ikke sjældent buste eller sattes relief af den døde, navnlig når han havde været velmeriteret formand for en eller anden borgerlig sammenslutning. Hist og her står endnu, men mest fra den ældre tid, statuer eller statuetter af engle eller kvinder i lange gevandter, eller man anbragte en symbolsk marmordue på gravstenen. På en sådan marmordue sad der forleden en solsort, fløjtende sine dybe, bløde toner — det virkede, som havde ånden frigjort sig fra sin døde søster.

Også de private småbænke ved gravene synes at forsvinde. Har de besøgende ringere tid tilovers herude, eller er de bedre gående? Bilerne inden for kirkegårdsporten burde kun være nødhjælpens og ikke ugidelighedens værktøj.

Men selv om man er helt enig i denne forenkling, kan man jo godt fundere over, hvad nogle af indskrifterne fortæller. Adskillige steder falder det én ind hvor længe den sidst døde af et ægtepar har efterlevet sin livsfælle. Det er ikke helt sjældent mere end en „menneskealders“ 33 år. Har mon den sidstlevende i alle disse år vandret herud, og er det gået således, at først var det hans grav, hun så til, men efterhånden som årene gik og blegede minderne, blev det mere og mere hendes eget gravsted, hun besøgte og puslede om? Nogle steder ligger flere småbørn på række — hvor må det have været strengt at bære dem til jor-

den med møje og så gemme dem i jorden så snart efter. Et sted findes der to små, lyse sten, blot med „Lillepigen“ og „Lillebror“ på, og hvor kan det her synes let at forstå, hvis en mor har klynget sig til tro på, at hendes småbørn har fundet hinanden i leg på Himmerigs grønne enge. På kirkegården i Arles stod der på mange gravsten: „Vi har bedt for dig i Lourdes“, hvad der vel var tænkt særlig virkningsfuldt, mens en besøgende nordfra ikke kunne forstå, at bønnens bærekraft skulle være afhængig af stedet og ikke alene af sindet.

På herrnhuternes kirkegård i Christiansfeld ligger mænd og kvinder på hver sin side af en lindeallé, som deler kirkegården, og inden for de to dele er der atter deling mellem ugifte, gifte og enker (enkemænd). Der er ingen familiegrave, alle gravsten er ganske ensartede med ensartet skrift og vedkommendes menigheds-nummer. Der er noget betagende over denne dybt demokratiske ligestilling over for døden, en stærk modsætning til den merkantile deling af jorden i prisklasser, som de gravsøgende mange steder stilles over for ligesom overfor antallet af pyntetræer i kapellet.

Betegnelsen „kirkegård“ for begravelsespladsen er formentlig historisk begrundet: da kristendommens indførelse medførte kirkebyggeri efterhånden landet over, blev det skik at begrave de døde i eller så nær helligdommen som muligt, storfolk pompøst i selve kirken under svære gravsten, mens menigmand måtte nøjes med pladsen udenfor, men nær op til kirken i indviet jord. Da der omkring århundredskiftet 1900, under restaurering af Ribe Domkirke blev gravet ud i og omkring den, blev der opsamlet hundreder af skeletdele: muldbrune hovedskaller og rester af lårknogler, som — puttet i tomme cementtønder — stod der en tid i vind og vejr på vej til næste mellemstation mod kødets opstandelse. Men efterhånden slog kirkegårdene ved kirkerne ikke til, ny måtte anlægges i byernes udkanter, blev nødtørftigt forsynet med et kapel, og også disse gravpladser fik betegnelsen kirkegård, uanset at de ikke hørte til nogen bestemt kirke.

I Sverige bruges betegnelsen „kyrko-gård“, men i Norge den rigtigere betegnelse „gravlund“ (jfr. vor „Mindelunden“). I Tyskland bruges vistnok både „Friedhof“ og „Kirchhof“, men i England

kun „churchyard“ for en kirkegård ved en kirke, ellers „graveyard“ eller (vistnok oftest „cemetery“). Dette sidste er — ligesom lignende betegnelser i Frankrig og andre sydlige lande — hentet fra det latinske „coemeterium“ (sovested).

I København findes der rester af forlængst nedlagte kirkegårde ved mange af kirkerne i den indre by. De blev efterhånden suppleret med omkring en halv snes „hjælpekirkegårde“ rundt om i byen, i pesttider yderligere med kuler, hvor ligene blev lagt ned uden kiste, ofte afklædte. Også disse hjælpekirkegårde er borte. De to ældste eksisterende kirkegårde (Holmens og Garnisons) er fra ca. 1670, den ældste mosaiske (ved Møllegade) fra 1694. Assistens Kirkegård („assistens“ = hjælp), åbnet i 1760, blev længe regnet for en fattig-kirkegård, hvor man „gemeenlig“ nødigt lod sine pårørende begrave. Jævne folk fra det indre Nørrebro foretog skovtur til kirkegården og dækkede op på gravstenene. I 1813 blev det ved anordning forbudt graverne at udskænke spiritus på kirkegården! Vestre Kirkegård — nu en af Københavns skønneste parker — blev åbnet 1870, det første kapel i 1892. De to så smukke søer var fordum lergrave, hvor bønderne i Valby hentede byggemateriale. Jo vist har også kirkegårde deres historie.

Man slentrer rundt på en af storbyens kirkegårde, og det sker, at man „farer vild“ ad alle de smalle stier og små veje mellem gravgrupperne. Det kan da slå én, hvor stor kirkegården er: en storby af døde, og dette indtryk forstærkes mangefold, når man erindrer, at der jo kan være adskillige gange de „aktuelle“ grave, af hvilke de fleste før eller senere sløjfes og giver plads for nye. Det er formentlig umuligt at gøre op, hvor mange der i tidens løb er jordfæstet f. eks. blot på de nuværende københavnske kirkegårde, endsige da på alle danske. Der dør for tiden omkring 40.000 danske årlig. Når det barn, der fødes i dag, bliver 50 år, er der fra fødselen til da begravet rundt regnet 2 millioner mennesker i vort lilleput-land. Og Danmark over er i årtusinder før kirkegårdene de døde jordlagt, også fra længe før storfolk kom i høje, mens småfolk og trælle vel blot så nemt som muligt blev gravet ned. Det kan gå sådan, at en slentrende vandrer — ligesom under stjernernes myriader —

over for de dødes støv i støvet får opfattelsen af sin egen betydningsløshed virkningsfuldt understøttet.

Kirkegården har ingen beboere, men mange besøgende, der i en vis forstand har samme ærinde, uanset at det er her som efter salmen i kirkens korsgang: „Der mødes ung og gammel, fløjl og pjalter.“ Stærkt forskelligt stillede i livet uden for kirkegårdsporten står de besøgende vel også dybt forskelligt over for det tyste problem, der hviler over gravene herinde, med mange arter tro, håb, tvivl eller overbevisning; men antagelig dog enige om det, den gamle digter *Carsten Hauch* skrev i tredje linie af et vers:

„Stirrer ej i graven ned
med de tårefyldte blikke,
thi i graven er han ikke.
Han er hist i evighed.

I gravene er kun, ligegyldigt om i en kiste eller en urne, avnerne, asken, støvet. Alligevel kommer de besøgende: til de nye grave mange og hyppigt, siden sagtende — undtagen lige op under jul, hvor skarer strømmer til ligesom i kirken (og for katolikkernes vedkommende på allesjælesdag, hvor man i de sydlige lande tænder lys ved gravene). Kommer til møde med erindringen. Kan man da ikke erindre hjemme? Jo, naturligvis, men føler man ikke mange det sådan, at man fra gaden gennem kirkegårdsporten går bort fra mylderet ind i stilheden.

Måske har vi her i de nordlige lande i nogen grad erstattet den enkeltes private smut ind i kirken også på hverdage — det er jo ikke så længe siden, kirkerne var omsorgsfuldt låsede alle hverdage, og nogle er det vistnok endnu — med et smut ind på kirkegården til møde dér med forkrænkeligheden og tanken om dens modsætning.

Forkrænkeligheden, ja! En af min fjerne ungdoms venner fortalte mig, at han rent tilfældigt en aften var kommet til at læse i *Salmonsens* om „gravfauna“ — med det resultat, at han næste dag bestemte sig for ligbrænding. Men mon i øvrigt ikke de fleste evner at se bort fra de processer, der sker, før legemet bliver „støv“? Kirkegårdens alvorlige skønhed med træers og blomsters liv som en kærlighedens kåbe over den nøgne jord og hvad den gemmer magter at give sindene et indtryk af alvorlig harmoni: her kan man lægge dagligdagens plettede og lurvede svøb af ligegyldigt fra sig og møde erindringen fri og hel.

Ja, for det er jo i det ærinde, man kommer dér: til stævnemøde med de gemte år. Man kan ikke længere stryge over en kind eller glatte en pude. Man står dér med en smule blomster som den eneste mulighed for et kært tegn, der er tilbage —

Man slentrer en gang imellem rundt på en kirkegård og samler indtryk, strejfende tanker om liv og død.

Og går ydmyg derfra.

Klokkestabler og klokkehuse på kirkegårde

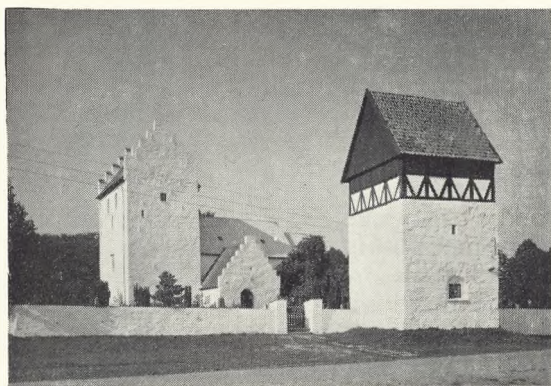
Arkitekt *Elna Møller*

Klangen af kirkeklokker har en egen, næsten magisk virkning på mennesker, og således har det været gennem århundreder. Missionærerne, som forkyndte den kristne tro blandt hedninge, bragte foruden bøger også klokker, fortrinlige propagandamidler og dømonskræmsler, som siden har været i kirkens tjeneste. Snart føles klangen lys, snart dyster, alt efter som den kalder til gudstjeneste eller begravelse. Mellem 11—12 om formiddagen er den i visse egne af landet altid vemodig, thi da bringer den kun bud om, at døden har gæstet sognet i nattens løb. Siden *Harald Blåtands* tid har klokkerne

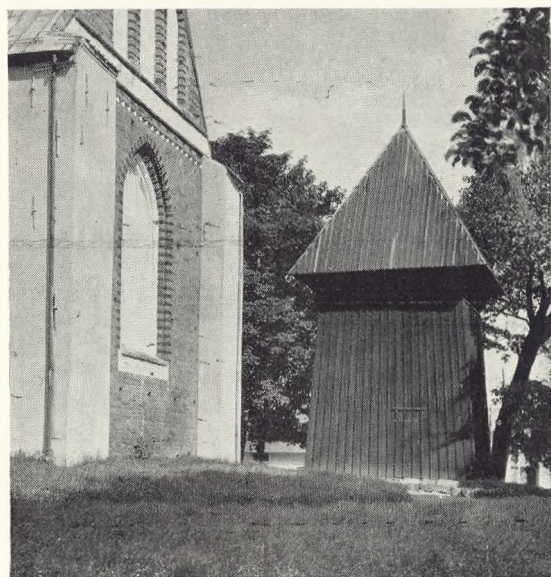

1. Mårup,
Ålborg stift.
Foto: J. Th.

2. Bodil kirke,
Bornholm.

3. Holbøl,
Sønderjylland.

4. Kliplev,
Sønderjylland.

Alle fotos:
Nationalmuseet

meldt om krig og fred, om ildebrand og stormflod, om liv og død. De har daglig eller ugentlig kaldt menigheden til Herrens hus, og hver dag har de ringet solen op og ned — nu om stunder kun sjældent i takt med solen selv!

Klokkeklangen leder for manges vedkommende tanken hen på et stort, muret tårn ved kirkens vestgavl, og et sådant tårn er da også i reglen rammen om en kirkes klokker. Nu er langt de fleste stentårne bygget i de sidste par århundreder før reformationen, og man må da spørge sig selv: hvor hang klokkerne, før tårnet kom til? Det samme spørgsmål melder sig ved de relativt få kirker, hvor tårnet er opført o. 1100—1200 sammen med den egentlige kirke, thi det er tvivlsomt, om disse meget gamle tårne overhovedet fra første færd har tjent som klokketårne.

Hvor anbragtes klokkerne da i den tidlige middelalder? Rundt i landet, men fortrinsvis i Jylland findes „kullede“ kirker, — kirker, som enten af fattigdom eller anden årsag aldrig fik et stentårn. Ved disse kullede kirker kan vi lære noget om, hvorledes klokkenes anbringelse kan klares. Opgaven er løst forskelligt i forskellige egne, og variationerne har i fortiden næppe stået tilbage for den mængde, der nu findes, og hvoraf mange hviler på gammel tradition. Klokken kan hænge i en bom på kirkens mur eller i en gavllåbning, i en muret gavlkam eller i en tagrytter; den kan være anbragt i en kirkegårdsportal eller frit på kirkegården i en muret eller tømret galge eller stabel, og endelig kan klokkerne være ophængt i særlige, tømrede klokkehuse. Disse klokkehuse benævnes ofte fejlagtigt klokkestabler, men der er en væsentlig forskel på de to konstruktioner. *Klokkestablen* kan bedst lignedes ved en klokkestol af den art, der benyttes til ophængning af klokker inde i de murede kirketårne, dvs. en konstruktion, som kun tjener det ene formål: at bære een eller flere klokker. *Klokkehuset* er derimod en lukket bygning, i hvis øvre del klokkerne er ophængt i selve husets bjælker, mens underetagen er fri til andet brug.

Klokkestablen er endnu forholdsvis almindelig i Nørrejylland, men den har været langt mere udbredt. Disse stabler eller „klokkeskjul“ — som de altid kaldes i gamle kirkeregnskaber — er åbne trækonstruktioner, bestående af to

—fire lodrette stolper, som bærer et pyramide- eller sadeltag; som modvægt mod de svingninger, der fremkaldes under klokkens gang, er der oftest opsat et større eller mindre antal skråstivere enten mellem hjørnestolperne eller op mod deres ydersider; der er en yderst enkel og rational løsning på klokkestablers anbringelse. Galger og stabler af den art har gammel hævd i landet, og det er sandsynligt, at flere af de enkle stabler eller „klokkeskjul“, som findes i dag, ikke ser stort anderledes ud, end de gjorde i middelalderen. Deres fornyelse skete umærkeligt; snart blev een hjørnestolpe udskiftet, snart en anden og snart en del af taget. — Her i landet synes man i øvrigt ikke at være nået ret langt ud over det strengt funktionelle i byggeriet af klokkestabler. Anderledes i store dele af Sverige og Finland, hvor stentårne aldrig kom så voldsomt på mode; her udvikledes klokkestablerne ofte til store, sindrige tømmerkonstruktioner, der kunne være underkastet skiftende moderetninger inden for arkitekturen, og som også undertiden blev helt indklædt med brædder, således at de udvendige kom til at ligne klokkehusene.

Som nævnt har disse stabler haft en stor udbredelse i bl. a. Nørrejylland — ja, man kan vel næsten sige, at hvor der byggedes en kirke, må der også være opført en eller anden form for stabel. Det ældst kendte, danske eksempel opførtes o. 1050 i Nr. Hørning (Randers amt) ved vestenden af den samtidige trækirke; sporene af begge bygninger er fremdraget sommeren 1960.

På Bornholm og i landets sydlige egne (dvs. Sønderjylland, Sydfyn med tilhørende øer og Lolland-Falster) har de åbne klokkestabler derimod næppe været alt for almindelige, thi her har de lukkede klokkehuses gammel hævd. De bornholmske er alle opført af mur og bindingsværk og skiller sig herved ud fra de øvrige, som er helt af træ. På Bornholm, hvor næsten hver eneste kirke har haft et fritstående klokkehus, er der bevaret otte. Den omstændighed, at flere af kirkerne, f. eks. S. Ib og Åkirke, fra begyndelsen var blevet forsynet med et muret vesttårn, hindrede ikke opførelsen af et særligt klokkehus. Klokkehuset ved S. Povls kirke står i den østre kirkegårdsmur, og

5. Hjørthede, Viborg amt.

6. Birket, Låland.

Begge fotos: Nationalmuseet.

7. Leksand, Sverige.

Foto: J. Th.

underetagen har tjent som portgennemgang, således som det har været tilfældet flere andre steder på øen.

Af de helt tømrede klokkehuse er der i det nuværende Danmark kun nitten i behold, fordelt med seks på Lolland og tretten i Åbenrå og Sønderborg amter. Vi har kendskab til endnu tre snese i de samme egne, og vi må heraf slutte, at de har været meget almindelige i middelalderen. Det kan ved første tanke undre én, at de sydlige egne således har haft en anden løsning på problemet med klokkerne's ophængning end resten af landet, men kaster man blikket udover landegrænserne til de gamle danske landskaber i Skåne og Slesvig samt videre rundt til den tyske østersøkyst, står det klart, at de danske, tømrede klokkehuse hører hjemme i en kæde af lignende bygninger langs Østersøens kyster.

Disse klokkehuse er ikke blot en god og smuk løsning på klokkerne's anbringelse, men de dækker også et behov for et materialrum, som findes ved enhver kirke. For os rummer de en særlig interesse, thi blandt denne lille snes danske bygninger findes vel et lille halvt dusin, som er middelalderlige, og disse få klokkehuse er *de eneste middelalderlige træbygninger*, der er bevaret inden for Danmarks grænser. — Fem, seks eller måske syv hundrede år gamle træhuse, — og så er der endnu folk, som hævder, at træ er et uholdbart materiale i det danske klima! Nu er det selvfølgelig ikke alt træ i disse klokkehuse, der har denne ærværdige alder. Den udvendige beklædning af lodrette brædder samt taget er fornyet mange gange, og det er denne ydre beklædning, som har beskyttet det tømrede skelet. Vi kan af disse huse se, at træ er et udmærket og særdeles holdbart byggemateriale, når det beskyttes mod vejrliget. Det har man her gjort med en relativ billig beklædning, der har kunnet udskiftes for hvert hundrede eller halvandet hundrede år — helt uden indgreb i selve husets konstruktion eller funktion.

Af de nitten klokkehuse er Birket og Søllested på Lolland samt Tandslet på Als og Klipleve ved Åbenrå de ældste og

bedst bevarede. Et forundret og beundrende udtryk må fremkaldes i den besøgendes ansigt, hvis han ellers giver sig tid, indtil øjet har vænnet sig til tusmørket i husenes indre. Tømmer af de dimensioner og den forarbejdning finder man ikke magen til i vor tid, og det er længe siden de danske skove var leveringsdygtige med egestammer af de formater, som har været nødvendige til klokkehusenes højstolper. Af dem er der almindeligvis ni, hvoraf de otte er anbragt i hjørnerne og midtvægs, den niende, „kongen“, i midten. De otte vægstolper, som luder lidt indad mod taget, og kongen er bundet sammen med vandrette løsholter og stikbjælker og med lange skråbånd, som krydser hinanden på væggenes indersider, alt låset sammen med tappe, blade og lange trænegler — et imponerende syn.

Udvendig kan de oftest tjærede klokkehuse vel virke tilknappede og dystre, men det lidt højtidelige ydre harmonerer godt med den stemning, som vel næsten uden undtagelse griber den, der vandrer rundt mellem de dødes grave. — I sidste halvdel af forrige århundrede for man hårdt frem mod klokkehusene, mange blev nedrevet og andre stærkt forsømt. Alle, som ikke tidligere havde fået et muret tårn ved deres kirke, ville have det nu. Der var som nævnt kun nitten, der overlevede; lad os værne om dem. I vor tid, hvor turisme på godt og ondt regerer overalt, er hovedparten af de nitten sogne heldigvis klare over, hvilket særpræg klokkehuset giver deres kirke frem for mange andre. Af murede tårne går der mange på dusinet, og det kan man i hvert fald ikke sige om klokkehusene, thi der er knap to, som er ens, og de fleste er et besøg værd.

Måtte de bevarede klokkestabler og klokkehuse inspirere menighedsråd og arkitekter til at søge lige så gode løsninger på de kullede kirkers klokkeproblem. Et klokkehus eller en klokkestabel er en overkommelig opgave for et sogn, — langt at foretrække for store, ofte dårlige murstenstårne, der, som en Tønderprovst udtalte i slutningen af 1700'erne, kun er „pralværk“!

Kirkegårdene i Roskilde

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Hans Rønø

Fra gammel tid er Roskilde vænnet til at have mange kirkegårde. I middelalderen havde byen 12 sognekirker og 5 klosterkirker, alle med tilhørende kirkegårde. Reformationen tyndede svært i dem, men af middelalderlige kirkegårde eksisterer der dog endnu fire, stadig kaldt med de gamle navne: Vor Frue, Gråbrødre, Sct. Ib og Sct. Jørgen.

Roskilde er delt i to kirkesogne, irrationelt nok med hver sin kirkegårdsforvaltning, og af ovennævnte fire kirkegårde ligger de to førstnævnte i domsognet, de to sidstnævnte i Sct. Jørgensbjerg sogn, — men ingen af stederne har de i længden kunnet dække behovet.

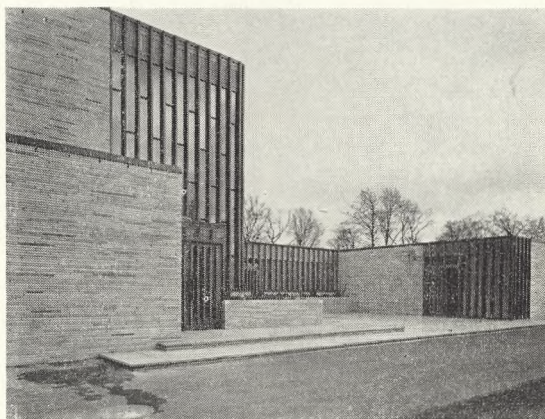
I domsognet anlagdes i 1885 efter tegning af kommunegartner *Ove Høegh-Hansen* og med kapel af *J. Herholdt* en „Assistens Kirkegård“ (senere kaldet „Ny Kirkegård“, nu „Østre Kirkegård“) øst for byen langs nordsiden af jernbanelinjen til København. Den var på 2 ha, men blev 1908 udvidet til det dobbelte areal og i 1932 yderligere med 5 ha efter plan af havearkitekt *Emil Böttiger* (V.K. 9. årg. 1932/33 s. 49—51). I 1960 blev Herholdts træ-kapel nedrevet og et moderne kapelkrematorium opført af *Henning Larsen* (V.K. 20. bind 1959/62 s. 85—88) efter afholdt offentlig konkurrence. Kirkegården rummer en afdeling for den katolske menighed og er særlig kendt for sin magnolea-allé. I udformning har den karakter af central-kirkegård, opdelt i mange gravgårde ved høje hække. I 1961 er en urnelund og en aske-fællesgravgård anlagt.

Af domsognets to middelalderlige kirkegårde er Gråbrødre en typisk bykirkegård og Vor Frue en lige så typisk landsbykirkegård trods sin beliggenhed midt i byen. Begge kirkegårde er under nedlægning. Nyfæste kan ikke finde sted, og begravelser i allerede fæstede gravsteder skal ophøre i 1980.

Gråbrødre Kirkegård, der er 2.3 ha stor, domineres af en prægtig gammel lindeallé og en samling fornemme stor-træer,

8. Magnolea-allé, Østre.

9. Kapelkrematorium.

10. Lindeallé, Gråbrødre

Foto 9—10:
Henrik Clausen.

11. Vor Frue kirke
og kirkegård.

Foto:
Henrik Clausen.

der er „rester“ af busketter, der hidrører dels fra en regulering efter 1805 ved slotsgartner *C. A. Wolff*, dels fra en udvidelse i 1856 ved kunstgartner *Fr. Wendt*. Kirkegården er sidste gang udvidet i 1872. (Havekunst 1959 s. 64—65).

Vor Frue Kirkegård i Grønnegade er kun på 0.5 ha. Den ligger ved sin kirke, der ved reformationen blev tildelt et landdistrikt, der efter kirken fik navnet Vor Frue sogn. I 1951 blev kirken og kirkegården overtaget af domsognet.

Også Sct. Jørgensbjerg sogn har måttet udvide sit middelalderlige kirkegårdsareal med en ny *Sct. Jørgensbjerg Kirkegård*, der blev anlagt i 1907 i Sct. Hansgade. Den blev i 1929 udvidet efter tegning af havearkitekt *Johannes Tholle*, og samtidig blev et nyt kapel opført af *Hans Schmidt* til afløsning af et tidligere af *Hans J. Holm*. (V.K. 7. årgang 1930/31 s. 30—32 og 70—72).

Den oprindelige Sct. Jørgensbjerg Kirkegård omkring kirken er nedlagt. For et par år siden blev det gamle kirkegårdsareal med sine interessante gravsten smukt reguleret af *Johannes Tholle*.

Samme havearkitekt har også bistået Sct. Jørgensbjerg menighedsråd med igen at „sætte liv i“ den middelalderlige *Sct. Ibs Kirkegård* ved Frederiksborgvej. Den var i realiteten nedlagt og henlå som et fredfyldt grønt område omkring sin smukt restaurerede middelalderlige kirke-ruin, da menighedsrådet vedtog at tage den i brug som urnekirkegård og i den anledning bad *Johannes Tholle* projekttere en urnehave i den nordlige del af kirkegården. Men så skete der det ulykkelige, at kirkeministeriet kun ville give sin tilladelse til nedsættelse af urner på vilkår, at kirkegården også åbnedes for kistebegravelser, og dette skete så — til glæde for monumentindustrien og for dem, der har fæstet gravsted, men næppe for andre. Det synes at være den kirkegårds skæbne, at den aldrig må få fred. Efter at være nedlagt omkring 1800 var den soldaterlejr for spaniolerne i 1808 og derefter agerjord for en købmand, der ved auktion i 1815 købte både kirke og kirkegård for at bruge kirken som pak-

12. Kapel på
Gråbrødre,
i forgrunden
komponisten
C. E. F. Weyses
grav.

13. Sct. Ibs kirke
og kirkegård.

Foto:
Roskilde
Turistbureau.

hus og derfor rev tårn og våbenhus ned. I 1884 blev kirkegårdsarealet generhvervet og igen taget i brug til begravelser, atter nedlagt og nu igen taget i brug.

Lederen af Sct. Jørgensbjergs kirkegårde er graver *Villy Jensen*, der er aflønnet med fast honorar for sin tjeneste ved kirke og kirkegårde. Roskilde domsogns kirkegårdsinspektør er havebrugskandidat *Hans Rønø*, der er tjenestemand.

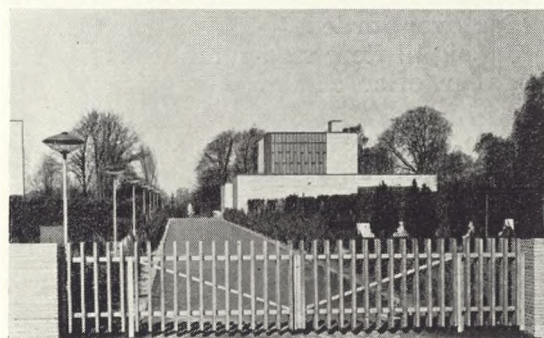
Foruden de seks nævnte kirkegårde findes yderligere indenfor Roskilde kommunes grænser Sct. Hans Hospitals kirkegård, der ejes af Københavns kommune og administreres af hospitalets overgartner.

Roskildes samlede kirkegårdsareal andrager ca. 14.2 ha, og med et indbyggertal på o. 33.000 er der godt 4 m² til disposition pr. borger. Fraregnes de to kirkegårde, der er under nedlægning, bliver det kun til c. 3.7 m², men det skulle alligevel være rigeligt langt ud i fremtiden, ligbrændingens stærke vækst taget i betragtning. Fra kapel-krematoriets indvielse straks i april 1961 og året ud er 201 indenbys boende afgået ved døden, og af disse er de 90 ligbrændt. Det giver en kremationsprocent på ca. 45, og da det antal aske, der nedsættes under græs i fællesgrave, er stærkt stigende sammenholdt med antal fæster af selvstændige urnegravsteder, vil behovet for kirkegårdsareal yderligere falde stærkt i fremtiden.

14. Urnehave. Sct. Jørgensbjerg kirkegård.

Foto: J. Th.

15. Indgang til Østre.

Foto: Henrik Clausen.

En lille blomster-avhopper

Der er altid noget tillokkende og tiltalende ved at se en plante opføre sig anderledes end de fleste af slagsen og derved udvise en selvstændighed overfor den mere veldisciplinerede masse. Lad være at frøforædlere og planteskolefolk ikke kan lide det, fordi sådanne planter træder udenfor både nummer og geled og fordi de manifesterer en art trods imod arvelighedsbegreber og plantetiltrækkernes beregninger. Men den bøg i hækken, der kommer med bladene før de andre, eller den lind i alleen, der har større blade end de øvrige, — ja og så den kongelys, som planter sig selv demonstrativt i en fuge i en havetrappe, —

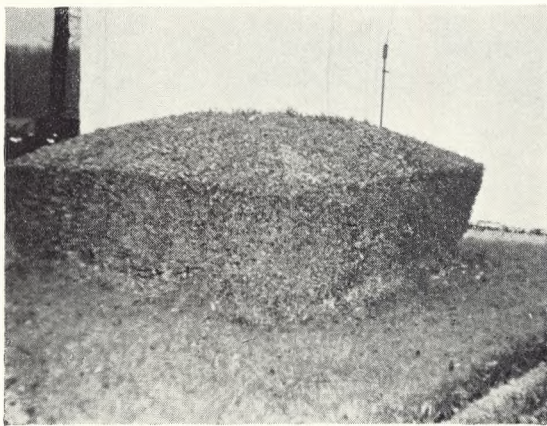
16. *Corydalis lutea* i mursprække. Jorløse, Sjælland.

Foto: J. Th.

de er nu alligevel en art beundring værd. De er individerne fremfor flokmentalitetens og standardiseringens ofre.

Og sådan også med denne lille planteavhopper, som fotografen stødte på en dag på en sjællandsk kirkegård. Det er såmænd et exemplar af den lille henrivende *lærkespore* (*corydalis lutea*), der er velkendt af de fleste haveejere, beundret af alle og dyrket for sin umådelige blomsterrigdom, sin robusthed og sin sarte skønhed. De holder i almindelighed til i stenpartier, og forfatteren har den selv i sin have både i fugerne mellem klinkerne i en terrasse og på et stengærde — ukuelig og altid yndefuldt i flor. Men her har den lille lærkespore vovet springet op til en revne i kirkegårdens mur, — om det var meningen at den ville over, eller det virkelig var meningen, at den ville blive i revnen, er ikke godt at sige. Men tænke sig: den har slået rod, trives og blomstrer i en revne i kalkpudset på kirkegårdsmuren i øjehøjde over jorden, — og nu har den vel bredt sig til flere steder i murens revner, flere år efter at den blev fotograferet (1953).

Som avhopperne ved en anden tragisk berømt mur må avnøde Vesteuropas borgere respekt for deres vovemod og indsats, — ja sådan avnøder også denne lærkespore os respekt, hvad den så end kan have haft isinde, — et supplement til lærkesangen højere oppe måske, er den til glæde for dem, der har øjnene åbne for småtingene, også på en kirkegård. Bedet med de dyre begonier på naboens gravsted falder jo helt igennem i en sammenligning. De er jo bare i flok og disciplineret, men lærkesporen er fri og en ener. —

17. Buxbomgrav,
St. Olofs,
Skåne.

Foto: Forf.

Litet utanför alldagligheterna!

Trädgårdsarkitekt Martin Krook

S:t Olofs Kyrka i Albo härad i Skåne är känd sedan medeltiden, och dess inre uppvisar än i våra dagar sevärigheter av rang. Redan detta bör locka till ett besök.

Det yttre har under århundradenas lopp förändrats en hel del.

Kyrkogården måste betraktas som ett helt självständigt projekt, utan organiskt sammanhang med kyrkan. Det är endast kyrkogårdsmuren som understryker prägnen av ett slutet och helgat rum.

Men det finns en och annan enskild grav, som har sin särprägel, om vilket den här avbildade buxbomgraven bär tydligt vittnesmål. Buxbom är ett på S:t Olofs Kyrkogård flitigt använt material, men det torde höra till sällsyntheterna att påträffa en grav, där materialet tuktats till en form, som i någon mån påminner om sarkofagens. Gravplatsen har en gång i tiden haft en minnessten, och belägenheten torde understryka, att Lantbrukaren *Alfred Persson* varit en framstående man i församlingen. Men sedan anförvanter — i likhet med vad som tillhör vanligheterna på våra kyrkogårdar — lämnat gravplatsen i vanvård, flyttades stenen till annan förvaringsplats. Även detta en allmän företeelse. Men buxbomplanteringen frodades, och kyrkovaktmästare *Danielsson*, som med den äran ryktat sitt värv vid S:t Olof i omkring 25 år, kom då på idén att giva gravplatsens buxbomplantering, den form den nu har.

Med enkla medel har här en gravdekoration åstadkommit, som torde ha få, om ens någon motsvarighet, och mot bakgrund härav kan vara av intresse att presentera för en läsekrets, som har kyrkogårdskonst till sitt huvudintresse. Även om hantverksmässigt kunnande i detta fall ligger högre än den konstnärliga prestationen. Men gravplatsen torde ha räddats åt "evärdliga tider" — som tidigare omslöto 90 år efter sista gravöppningen, men nu inskränkts till 60 år — på ett sätt, som de efterlevande säkerligen saknat anledning att räkna med.

Årstidens blomster

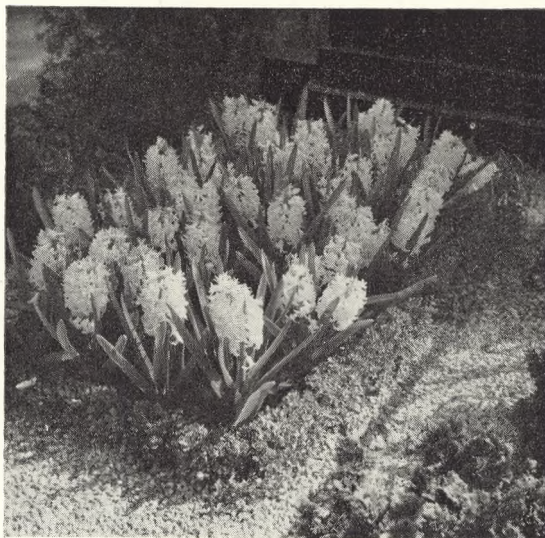
Kirkegårdsinspektør Poul W. Olsen

Når dette skrives om årstidens blomster, sker det ud fra den betragtning, at der sikkert med held kunne plantes adskilligt flere af disse blomsterplanter mange steder, end tilfældet er.

Ser man på moderne anlagte kirkegårde, viser det sig, at man her til strengt udformede gravstedstyper i græs med uniforme mindesten, som formildende element anvender obligatorisk plantning af årstidens blomster. Dette oplivende element savnes ofte på ældre kirkegårde, hvor det kunne tiltrænges i lige så høj grad, idet en blomsterløs kirkegård er trist. Nok skal stedet stemme til ro og andagt, men trist og knugende bør det ikke være. En vis ensartethed i det anvendte plantemateriale giver helheden en rolig virkning. Eksperimenter med nye arter ses normalt ikke, udover hvad enkelte gravstedsbrugere selv forsøger sig med. Oftest uden større held.

For kirkegårdens leder må det også være en betingelse, at det han planter må kunne fås år efter år og i ensartet kvalitet. Tilfældige indkøb, hvor man ikke selv kan producere planterne, vil give uensartethed og dermed utilfredshed. Faste aftaler med gravstedsbrugerne om tilplantning af gravstedernes bede med årstidens blomster bevirker, at udplantningerne kan udføres rationelt, og det befrier den enkelte for at skulle huske, at nu er det tid at bestille plantning af stedmoder o. s. v.

Årstidens blomster på gravene starter med *løgveksterne*. Løg og knolde er lagt det foregående efterår, og allerede inden granen fra julepyntningen fjernes, står spirer af crocus op gennem grandækket. Crocus er velegnet i bedene, netop fordi den kommer tidligt. Den deraf følgende tidlige afblomstring giver hurtigt plads for de efterfølgende stedmoderplanter. Af farverne blå og gul er blå den mest foretrukne, vel også fordi blomsterne her er de største. Småløgene, vintergæk, scilla, chionodoxa, eranthis m. v. finder bedst anvendelse i smågrupper fordelt over gravstedet, hvor de modsat løgene i bedene, kan blive liggende i en årrække. Løgene i bedene tages op ved tilplantningen med forårsblomster, og nye løg

18. Gravbed med hyacinter.

19. Gravbed med stedmoderblomster.

Begge fotos: Forf.

må lægges næste efterår. Dette sikrer, at der hvert år præsteres ensartede, store blomster, hvadenten det drejer sig om crocus, hyacinth eller tulipan. Af hyacinter er den hvide den mest foretrukne. Mange af de røde og blå farver kommer let til at virke forkert. Hyacinterne kræver, hvor en god løgstørrelse anvendes, en opbinding. Dette giver et ekstra arbejde, men det lønner sig at gøre det, da væltede hyacinter næsten er værre end slet ingen. Af tulipansorternes mangfoldighed kan det være svært at vælge. Bedst er det at have de tidlige sorter, sådan at et hold stedmoder kan udfylde tiden til sommerblomsterne er klar.

I bede, hvor der år efter år lægges tulipanløg, sker det, at svampen botrytis fin-

der på at ødelægge løgene. Behandling af jorden med Brassicol ved lægningen har vist sig i nogen grad at kunne dæmme op for denne gene. Lykkes det ikke at få bugt med svampen, må man gå over til lægning af crocus eller hyacinth.

Stedmoderplanterne er som regel løgvæksternes efterfølgere. Dog er det sådan, at i bede hvor der ikke er løg, plantes der stedmoderplanter ud såsnart grandækket er væk fra gravstederne. Planterne får ved den tidlige udplantning meget bedre fat, bliver kraftigere og holder længere end de planter, som først sent plantes ud. Det er af betydning, at de holder længst muligt, da det almindeligvis kniber med at få dem til at holde sig pæne til sommerplanterne er tjenlige. Tidligere opererede man med en masse forskellige sorter i mange farver. Rationalisering har imidlertid ført med sig, at man hos os på Frederiksberg ældre kirkegård stort set kun planter brogede stedmoder. Man er dejligt fri for at spekulere på farvedrømme som mellemblå, dybblå, vandeller himmelblå og hvad ved jeg, og gartneren kan læsse sin vogn med brogede blomster og systematisk tømme kasse efter kasse uden at skulle køre rundt flere timer med 10 forskellige sorter. At stedmoder, såvel som iøvrigt alle andre planter i bedene, bør plantes tæt, viser fig. 19 klart.

Foruden stedmoder plantes som forårsblomster kun *myosotis* (forglemmigej) og kun i forsvindende udstrækning, væsentlig fordi *myosotis* er af for ringe holdbarhed.

Udplantningen af *sommerblomster* starter hos os dagen efter grundlovsdag. En dato, der ligger så fast som juleaften, og fra hvilken vi ikke lader os rukke, selv om det ikke mangler på opfordring hertil fra gravstedsbrugernes side. En sveden bladrand på en begonia, der er plantet for tidligt ud, vil ses hele sommeren og skæmmer hele planten.

Den dominerende udplantningsplante er frøbegonien, og dette har vel sine årsager i, at man her har en sommerplante, som man kan være sikker på at have

glæde af hele sommeren. Flittigt blomstrende og sund er den, når blot man vil give den en god start. Hos os gøres bedet hvor der skal plantes klar med et tilskud af gl. gødning blandet med sphagnum. Kun en meget våd sommer kan gøre det for tidligt af med begonien. Som konkurrenter har den ageratum, lobelia, lave tagetes og de lidt større planter, knoldbegonia, pelargonia og fuchsia. Planter som alyssum, mezembryanthemum og salvia ses kun sjældent, og de gamle leucophytum, santolina og cineraria maritima, som anvendtes som mellemlantning, er næsten helt gået ud af billedet. Man kan vel sige, at repertoiret af årstidens blomster er ret lille, men det må være sådan, når der skal tages skyldigt hensyn til kravene om stabilitet og rationalitet.

Kredsløbet i bedet slutter med *efterårsblomsterne*. Her er det væsentlig tidligt blomstrende lave chrysanthemum, som finder anvendelse. Somme tider ses *sedum spectabilis* plantet, og en del *veronica andersonii* plantes, selvom det kniber med at få dem i blomst. Deres brogede blade gør dog, at de f. eks. sammen med mahoniaspidser er af en ganske udmærket virkning. Tidligere tiders importerede *erica gracilis* findes beklageligvis ikke mere.

Når nattefrosten har raseret bedene, er tilbage kun *løglægningen*. Her er det mere og mere almindeligt, når løgene er lagt, at stikke mahoniaspidser i jorden, så bedet er dækket med grønt indtil granpyntningen tager sin begyndelse. Et blomsterbed på en grav stiller krav om konstant tilplantning. Honoreres dette krav ikke, må bedet hellere undværes. Vil man så alligevel have blomster, kan en enkelt potteplante jo graves ned, hvor det passer bedst, sådan som det gøres med påskeliljerne. Mens påskeliljerne kun varer så kort, ser man, at en enkelt chrysanthemum frutescens som en hel lille busk kan garantere blomster på graven hele sommeren.

Endelig har man jo også roserne, som vel retfærdigvis må behandles som et kapitel for sig selv.

Tanker ved besøg på kirkegårde i Syd- og Nordeuropa

Overlærer Dagmar Carlsen-Skiødt

Hvorfor er der så mange mennesker, som ikke kan lide en kirkegård? Det kunne aldrig falde dem ind at gå ind på den. Mon det ikke er, fordi de vil skyde tanken om døden bort?

Ordet kirkegård er det officielle navn, men vi siger også dødens have, eller som Brødremenigheden i *Christiansfeld* kalder deres kirkegård: *Guds ager*. Tyskland har et smukt navn: *Friedhof*.

Af disse forskellige navne forbinder jeg personlig to navne — *Friedhof* og *Guds ager* — som de smukkeste. Fred er kirkens farvel til mennesker, og *Guds ager* er, sammenlignet med marken, hvor frøet hviler, indtil det spirer frem en forårsdag, stedet, som gemmer vort legeme til opstandelsen.

Med nogle af disse tanker går jeg på besøg på kirkegårde, såvel vore egne som i andre lande, og der er altid noget at lære både for ens eget indre liv, men også om, hvordan mennesker ærer deres døde ved på forskellig måde at anlægge kirkegårdene og holde gravene.

En eftermiddag i juni var jeg i *Firenze* og tog en bus ud til byens store kirkegård, som ligger et godt stykke uden for byens centrum oppe i et bakket terræn.

Skønt fine drivhusblomster er dyre i *Firenze*, var der mange af dem i alle blomsterboderne uden for kirkegården. Der var også masser af haveblomster, som kunne fås for små penge.

Det var en almindelig hverdageeftermiddag ved femtiden, men mange mennesker var på kirkegården. Ofte så jeg en hel familie med ret små børn på 3—4 år. Det var noget af det første, som jeg lagde mærke til. De skulle alle — store og små — ud til familiens gravsted. Der var intet af det, som jeg så tit har mødt herhjemme: børn skal da ikke med ud på kirkegården — endsiges med til en begravelse.

Når man på *Firenzes* kirkegård kommer ind ad hovedindgangen, er der straks en lang, bred og brolagt gade. Den virkede noget deprimerende på mig; men da jeg kom længere ind og så de pragtfulde

cypresalleer, som gik ud fra gaden og delte kirkegården op i forskellige dele, forstod jeg gadens betydning.

Ved denne hovedgade lå det ene flotte marmormonument efter det andet. Man kender dem fra andre store italienske kirkegårde. På mig virker de prangende, men mine tanker forbandt dog det, at her har der været mennesker, som tit uden i virkeligheden at have råd dertil, havde ofret noget dyrt på familiegravstedet ved at rejse disse fine monumenter — de ærede slægten derigennem.

Så gik jeg ned ad en cypresallé. Hvor taler disse slanke cypresser dog til en! De sagde til mig: „Løft dit blik til himlen, du menneske, som nu går i min skygge, og gør som jeg — stræb mod lyset.“ Og netop i det samme var jeg et sted, hvor en solstribes skinnede gennem to cypresser og ned på vejen lige foran mig.

Senere stod solen lavere og skinnede på et stykke af kirkegården, hvor der kun var små grave med mindre kors eller støtter, men næsten alle gravene havde en lille rose plantet foran støtten, eller der lå blomster. Det var ikke tørrede blomster eller perleblomster, som man ser på mange andre sydlandske kirkegårde.

Længe gik jeg på *Firenzes* kirkegård — ja, så længe til kapellets klokke begyndte at ringe ud. Så hastede vi ud — ud i verdens larm med busser, biler og uro — en vældig modsætning til freden på kirkegården.

Men et par linier af en sang, som digteren *Mads Nielsen* har skrevet, kom jeg til at tænke på. „Til den store dag de sover i *Guds agers* gemmested, klokken ringer fred derover — kirken kalder: Kom med fred.“

Derude på kirkegården var fred — men i verden — hvordan der?

En månedstid senere var jeg igen på rejse og denne gang i *Sverige*. Besøget gjaldt *Värmlands* smukke kirkegård i byen *Karlskoga*.

Mage til kirkegård findes der næppe i hele Skandinavien. Den er tidligere be-

20. Marmorstøtter.
I baggrunden
cypresser.
Firenze.
Forf. foto.

skrevet i V. K. (17, s. 50—56). Den virker meget storslået. Terræn og anlæg er så nøje knyttet ind i hinanden, at det taler til en om Guds skabermagt og menneskers dygtighed til ved hjælp af stedets enestående beliggenhed at fremhæve naturens skønhed.

Igennem kirkegården, der består af skov, park, have, eng, mose, hede og marker med græs, løber der en å, og ved dens bredder vokser skønne vandplanter. Åen løber også igennem en lille sø, som er fyldt med åkander, røde, gule og hvide.

Profeten *Esajas* siger: „I skal øse vand med glæde af frelsens kilde.“ Den dag stod jeg og „øste vand“ med glæde og taknemlighed over Guds forunderlige rige natur. Dette syn med solskin hen over kirkegården, som jeg så det den dag, kunne jeg ønske, at mange mennesker måtte opleve.

Gravene lå forskellige steder i det store terræn. Et sted var det en skovkirkegård, et andet, hvor gravene lå inde i en park med mange hvilesteder og bænke. Denne del af kirkegården lå ret højt med en dejlig udsigt ned til åen og op mod et kapel, der er bygget som en rundkirke.

En afdeling af gravene var på en stor græsplæne, og hver grav var beplantet med mægtig store knoldbegonier.

Aldrig har jeg set disse blomster med så skønne farver.

Monumenter var der meget lidt af — små kors, mindre støtter og mange liggende plader, intet prangende monument brød skønhedsindtrykket. Her var intet mørkt, tungt og trist; kærlige hænder passede blomsterne på gravene, alt i hele det store anlæg åndede hvile og fred.

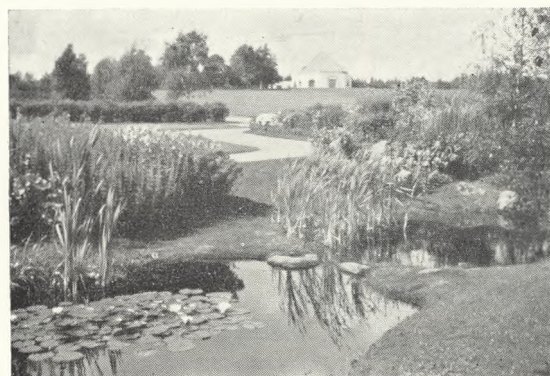
Denne kirkegårds udseende er helt anderledes end Firenzes, og atter kom jeg til at tænke på et digt, denne gang en af *Jacob Knudsens* salmer, hvor to linier i det sidste vers lyder sådan: „Se, da stiger solen af hav på ny, alle dødens skygger for evig fly.“

To kirkegårde, en i Sydeuropa, den anden i Nordeuropa, vidt forskellige; men i mine tanker er en kirkegård en have, hvor kærlige hænder har lagt de døde, og her hviler de indtil opstandelsen, hvor vi igen får lov at mødes med vore kære.

21. Grave med
liggesten og store
begonier.
Östra Karlskoga.
Forf. foto.

22. Å og kapel.
Östra Karlskoga.
Forf. foto.

23. Grave med
oprettede
gravmæler i græs.
Östra Karlskoga.

24. Gudhem klostets
ruin med kirkegård,
Sverige.
Suecia Antiqua.
Klosteret ødelagt
år 1529.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

5. Gravmælet tager former i træ og sten.

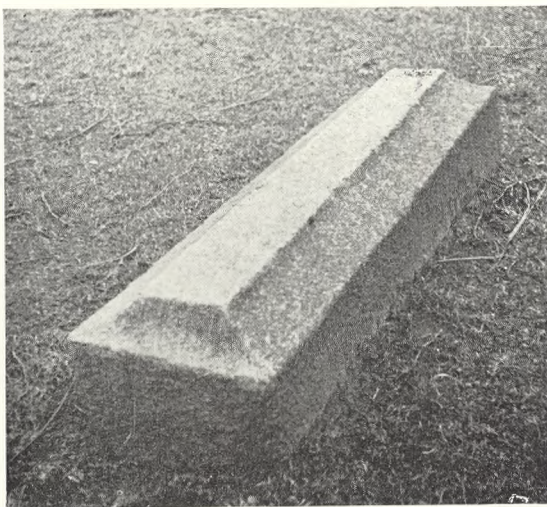
Hvornår man er begyndt at rejse eller henlægge gravmæler på og over gravene i andet end sten, får stå hen; vi ved kun lidt derom, og de forgængelige materialer, som træarter er i forhold til i hvert fald de hårdere stensorter (granitten m. fl.) har ikke muliggjort det for os at have bevarede gravmæler af særlig stor alder i disse materialer. Men senere tiders vidnesbyrd har dog både indirekte og direkte gjort det klart, at man har anvendt trægravmæler. Der er især to typer, der har været forløbere for henholdsvis gravkapellerne og mindesmærker i andre materialer end træ, nemlig gravmæler, der er gjort efter motiver fra boligen, og dem, som er gjort efter dødsbrædtmotivet.

I en redegørelse for disse 2 typer siger *Sune Ambrosiani*, at disse opbygninger over graven, der har motiver fra og leder tanken hen på husbygninger, kan henføres dels til de kristnes begravelser i katekomberne, dels til begravelserne i de romerske kirker, hvor enten koret og højalteret eller måske en hel kirke kunne betragtes som et ligesom en bygning ud-

ført monument over den avdøde, og på adskillige avbildninger i *Suecia Antiqua* er sådanne bygnings-gravmæler at finde (fig. 24 ovenf. og XVI 268). Udelukket er det heller ikke, at motivet til opførelsen af disse bygninger kan føres tilbage til gamle danske eksempler; fra udgravninger i jellinghøjene ved vi jo, at der inde i den ene høj har været opført et gravkammer i tømmerstokke. Der gisnes om de trosforestillinger, som har ligget til grund, men at graven i sig selv har været betragtet som en bolig, hvor man såvel i antikens lande som også i nordiske henlagde madofringer m. v. er velkendt.

At bygninger over gravene i hvert fald i senere perioder har været at finde i Danmark, antyder visse ordensreglementer el. l. Således hedder det år 1554 fra Kolding og Vejle, at: Hvad den bygning belanger, som gjøres på kirkegården med gavntræer over de døde, skal aldeles aftages, og ingen efter denne dag skal må lade opføre sådan bygning. Men er der nogen begjærendes at sætte nogen monument over deres døde venner ... da må de lade det indfæste udi muren.

25. Romansk gravsten, Hjørring museum.
Foto: J. Th.

26. Granitgravsten fra Otterup kirke, Lunde herred, Odense amt. Nationalmuseet.

27. Gravsten fra V. Plana, Sverige. Kinnekullasten.
Foto: J. Th. 1949.

Muligvis har der været tale om lignende bygninger, som krævedes fjernet, når det på det sjællandske landemøde 1560-61 forbydes at sætte kors, stene og andet urydte på gravene.

Som allerede antydet kan disse bygninger siges at være fortsat i gravkapeller for kongelige personer (f. ex. i Riddarholmkyrkan i Stockholm og Roskilde Domkirke) — og omvendt kan disse kapeller have genspejlet sig i opførelse af nye tiders bygninger på grave udenfor, på kirkegården. Brugen af sarkofager kan på en måde også henføres hertil; sarkofagen ude på kirkegården er nemlig på sin vis en „bygning“ over graven, idet den døde findes under og ikke i denne. Sarkofagen med lig er forbeholdt kirker, kapeller o. l. At derfor de af boligen (bygningen) formede gravmælemotiver ikke udelukkende og altid har været af træmaterialer, står klart. Tydeligst finder vi boligmotivet i de gravmæler, hvor det liggende motiv er formet med en vis tagrejsning, og som for enderne har gavlmotiver.

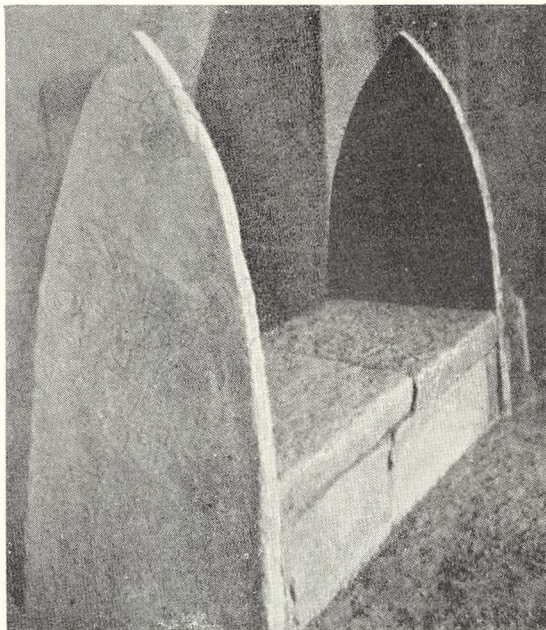
Erik Moltke siger, at den saddeltagsformede sten utvivlsomt er et direkte lån fra de engelske „hogbacks“, en sarkofagform, der ikke så meget er en kiste som et lille hus, hvad der noksom fremgår af, at mange engelske sten af denne form er hugget, som om de var tækket med tagspån. Sådanne kiste- eller husten kan nu også forsynes med gavlsten, og hermed er den totale blanding af datidens gravmæletyper gennemført. Det er dog den flade gravsten, der helt dominerer billedet; alle de andre typer, hvad enten de nu er stammeformede, trekantede, firkantede eller kun svagt hvælvede, er sjældne undtagelser; men på dem træffer vi nogle af de rigeste og mest gådefulde billedfremstillinger. Endvidere hævder Moltke, at de skønnest ornamenterede gravsten findes i Midt- og Østjylland, hvor kors i alle mulige former, kranset og indspundet i den rigeste blad- og rankeornamentik, så at sige hører til dagens orden, — et vidnesbyrd om, hvorledes de jyske romanske stenhuggere helt havde gjort sig til herrer over den hårde granit. I Danmark kendes det i sten bl. a. i den såkaldte bispegrav (se fig. 29) på Sjørring kirkegård i Jylland og i Sverige bl. a. fra kung Hägges grav i Häggeled i Västergötland (jevnfør Wadsjö Gravkonst 1930); fra Is-

land kendes lignende motiver (jevnt. VK. XV fig. 75 og 76). Typen er som gravmæle (som også af Westrup angivet) at betragte som en overgangstype fra den oprette til det liggende gravmæle, men dens nøje samhørighed med boligs- og bygningsmotivet på sin vis er tydeligere end på den samtidige tomba (se avsnit 6).

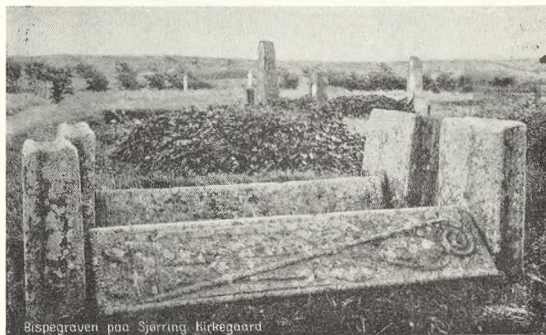
Det andet motiv (dødsbrædtet) har som baggrund troen på, at sjælen ikke sådan uden videre kunne finde ro i graven; ligesom ritualer med de 3 skovle jord på kisten stammer herfra, stammer også skikken med, at den døde hvilede bedst, når han begravedes på det leje (brædt), som han døde på. Man har vidnesbyrd næsten til sene år om, at de døde i hvert fald er båret til graven på deres dødsbrædt, og af danske gravfund ved vi også, at de begravedes på dette.

Så længe man begravede ved hjem og gård, på toft eller i have, altså inden kirkerne fik samlet alle begravelser om sig, kunne man, hvor dødsbrædtet ikke medfulgte i graven, stille dødsbrædtet op som minde for graven; men kirken tillod ikke i hvert fald i hine tider, at de førtes med til kirkegården, hvorfor man stillede dem op på særlig dertil udsete pladser for mindet om slægten, — indtil kirken slutelig har givet sit minde til, at de førtes ind på den viede jord; overtroen som knyttedes dertil anså man for glemt eller uden betydning. Brugen af dødsbrædder har været særlig udbredt i Tyskland (se VK. XIV pag. 75 ff). Den enkleste og vel sagtens den ældste form er det umalede og uhøvede brædt; senere (i 1600-tallet) påførtes de den avdødes initialer, data, bibelsprog, vers m. m. Udfra dødsbrædderne er til den ene side ligbåren udviklet og til den anden mindetavler i kirkerne og ligtræerne, som kendes i Danmark fra Ry i Jylland (se fig. 30), og som i sten findes adskillige steder (se fig. 34) fra det sidste århundrede, meget udførligt udsmykket med bondeornamentik eller ganske enkelt formede (se fig. 31).

Ligtræerne i deres halvcylindriske form kendes især fra Midtjyllands skovegne og må i materialet af træ tænkes at være naturligt opstået af rigdommen på stammer i disse egne; de vides dog også at have været i brug på Falster, ligesom man i Vigsø kirke i Thy har fundet to, som er dateret 1787 og 1791; disse sidstnævnte var forsynet med vers, havde lig-

28. Gravsten, Vreta kloster, Sverige.
Foto: J. Th.

29. Bispegrav, Sjørring, findes nu i kirken.

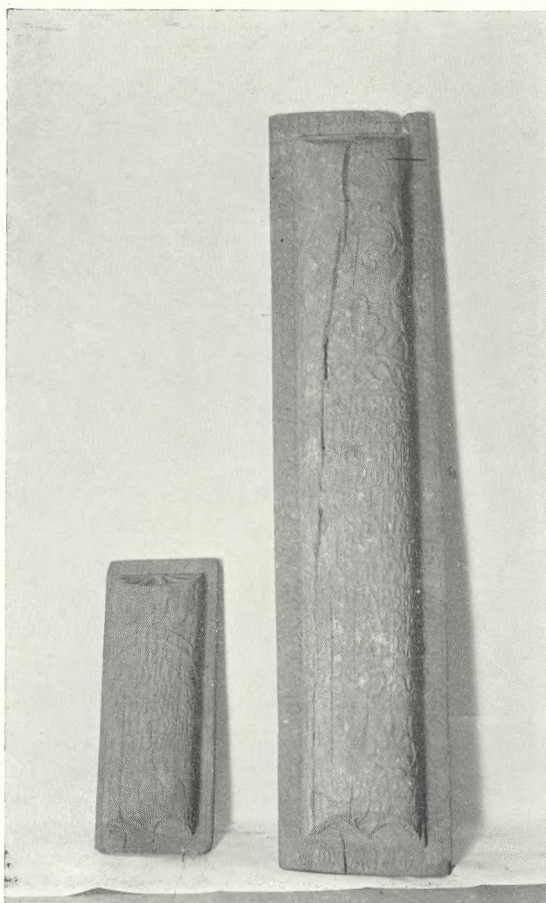

30. Ligtræ fra Ry, S. O. foto.

31. Halvcylindriske stengravmæler, Hørring, Jyll.
Forf. foto 1945.

32. t.v. Gravtræ
for barn og voksen.
Vigsø kirke.
Nationalmuseet.

33. Gravtræ af eg
Helgenæs kirke.
Nationalmuseet.

get på kirkegården over en mor og hendes datter, var derfra lagt op på kirke-loftet og fandtes der mellem tørv og brændsel. De er nu at finde i Nationalmuseet. Ligtræerne hører til de af almuekultur stærkt prægede gravmæler.

I kirken i Ry findes et af de som træstammer formede ligtræer, hvoraf tidligere flere fandtes på kirkegården, og hvoraf et er i Århus museum (efter Trap, 1926 s. 29).

Foruden at henføres til dødsbrædderne kan disse ligtræer med nogen grund (som af magister *Erik Moltke*, 1949 fremført) i tanken tilbageføres til oldtidens udhulede træstammer, der har været anvendt som ligkister, — og skulle udfra denne tankegang altså også kunne indrangeres under de fra boligen udgåede gravmælemotiver, der er omtalt foran. Også som basis for udformning i træ af gravmæler som oprette typer har dødsbrættet haft sin betydning, og dette ligger sikkert til grund for adskillige af de i Finland rejste gravmæler, som er skildret i VK XIV

s. 135—36, ligesom de kan skimtes i gamle trægravmæler på danske kirkegårde.

Udfra opfattelsen af dødsbrædtets beskyttelse imod gengangeri ligger det nær på dette sted også at nævne de former for såre enkle gravmæler, der kendes til vor tid i form af træstokke („gravstokke“), hvorpå den afdødes navn og data er maalede; de kan findes her og der (Viborg f. ex.), men har især været benyttet indtil de senere år i skipperbyen Marstal (se fig. 36). Forklaringen på deres anvendelse er sikkert den samme som for dødsbrættet i graven: at hindre gengangeri, men denne motivering er glemt og vil sikkert med foragt avvises af brugerne.

Det kan dog i denne forbindelse nævnes, at sådanne gravstokke som firkantede meterhøje ting også er kendt i Nordtyskland, Østfriesland og Lüneburg m. fl. st., og at man kan se dem forsynet med trædue i spidsen, foruden navn på den avdøde (*Steilen*: Norddeutsche Grabmal-kunst, 1938).

34. t.v.
Stengravmæle på
Vindelev kirkegård.
Forf. foto 1949.

35. Gravtræer,
Ehrenfriedhof,
Lybæk.
Forf. foto 1948.

36. t.h. Gravstok,
Marstal Kirkegård
Forf. foto 1942.

Hvorfor vil kirkegårdslågen ikke lukke?

Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen

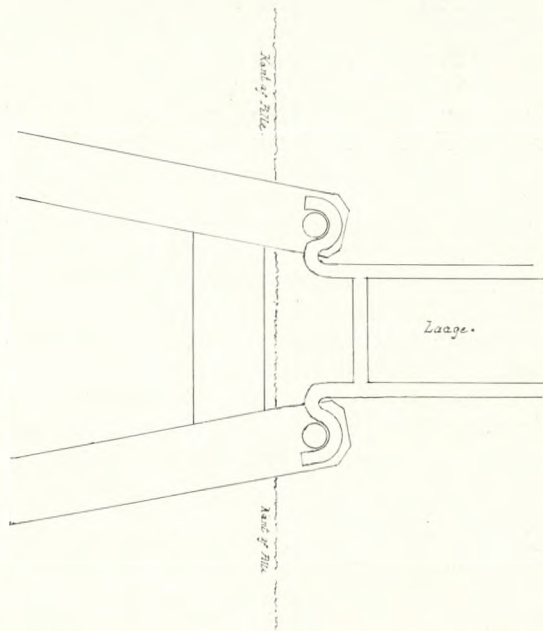
Spørgsmålet forudsætter, at lågen skal kunne lukke selv, begrundet i den kendsgerning, at de, der går igennem lågerne, sjældent giver sig tid til at lukke efter sig, — og den skal iflg. kgl. anordning om kirkegårde være selvlukkende.

På de fleste låger har man derfor en eller anden form for „selvlukker“. Jeg omtalte en i V. K. for ca. 3 år siden (bind 9 s. 110). Oftere ser man anvendt en tvedeling af lågens nederste hængsel med dertil svarende hængselstappe omtrent som hosstående tegning. Undertiden fungerer heller ikke disse tilfredsstillende. Hvad kan da være årsagen?

Det kan være en forkert ophængning af lågerne, eller måske tydeligere sagt, en forkert anbringelse af lågernes hængsler.

En låge, hvis hængselstappe er anbragt lodret over hinanden, kan blive stående i hvilken som helst stilling, medens et par hængsler, der ikke sidder lodret over hinanden, vil bevirke, at lågen søger hvile i hældningens retning.

Ved en kirkegårdsudvidelse, hvorfra

37. Poul Hansen:
Lukkemekanisme
til låge.

hosst. tegninger hidrører, fik jeg, som planen viser, anvendt en kombination af de tvedelte hængsel og en hældning på ca. 1 cm i hængslernes anbringelse. Det blev lavet således, at hældningen ikke bemærkes, og hvad der var tilstræbt, blev opnået: Lågerne kan simpelthen ikke stå åbne.

Takshække og taksgalmider

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat
Jørgen Jørgensen

Gennem de senere år er de gamle udlevede afdelingshække af thuja her på Solbjerg Kirkegård blevet udskiftet med taks.

Thuja er en glimrende plante til mindre hække, men har den gene, her i tæt bebyggelse med snavset byluft, at den bliver løs (lægger sig ud ved megen regn og ved snetryk), uanset hvilken type thuja der vælges, og når hækken er blevet for bred, tåler den ikke tilbageskæring. Hækkene er modne til rydning, når de er omkring en snes år, netop når de har nået den alder, hvor de under de rette vilkår skulle stå bedst og være smukkeste.

Taks er valgt, fordi den danner en fast, stiv hæk, der i forbindelse med dens smukke mørkegrønne farve giver en både holdbar, tæt og monumental ramme omkring afdelingerne, og som et ekstra plus tåler den udmærket byluft, samt bryder igen efter selv stærk tilbageskæring. De gamle takshække her på kirkegården bliver smukkere og smukkere, desto ældre de bliver. De har overlevet frostvintrene 1939 til 1941 og trodset ugunstige voksevilkår, stiv lerbund, ingen skygge af nogen art og østen- eller vestenvinden stadig svirpende omkring dem, fordi der mangler tilstrækkelige læplantninger, og kirkegården ligger i længderetning øst-vest, hvor vinden gennem de omliggende bygningers placering bliver tvunget ind over dens åbne areal, altså voksevilkår der strider mod taksens natur.

Da de nye hække skulle plantes, hvor de gamle havde stået, blev der udført et meget grundigt jordforbedringsarbejde med tilførsel af ny jord og næring i form blade iblandet urinstof, for at give de nye af gammel kogødning og komposterede planter så god en start som muligt.

Disse nyplantede takshække har hidtil stået ganske glimrende med god skudtilvækst og med en smuk mørkegrøn farve, indtil for to år siden, hvor tilvæksten pludselig standsede for topskuddenes vedkommende. Den skarpe vind i marts i forbindelse med barfrost og forårets udtørrende vind fik skylden for at have udtørret topskuddene. Men da der på de nye adventivskud viste sig deformiteter

i form af kantede og forvredne stængler blev det klart, at noget andet måtte være årsagen, da tilmed gødskning med kogødning og sprøjtning med urinstof ikke havde den tilsigtede virkning: forøgelse af væksten. Ved nærmere undersøgelse viste det sig, at planterne var angrebet af taksgalmider (*Eriophyes psilaspis*), en galmide hvorom der vides meget lidt. Litteraturen herom viste sig yderst sparsom og lidet oplysende. Statens plantepatologiske Forsøg viste stor hjælpsomhed og interesse for spørgsmålet og undersøgte de muligheder, der forelå om tilsvarende angreb af galmider på andre planter. Man stod uden kendskab til angreb af galmider på taks og vidste ikke meget om denne galmideart og navnlig ikke om dens overvintringsmåde, efter hvilket der kunne tilrettelægges en effektiv sprøjteplan.

Angrebsbilledet er følgende: Blad og blomsterknopper fortykkes og springer ikke ud, senere på året viser de samme misdannelser sig på de nye knopper. Ved mindre angreb kommer skuddene igennem, men er forkrøblede, stænglerne kantede og nålene misdannede.

Da plantebeskyttelsesmidler i fareklasse A ikke må benyttes i offentlige haver og parker, herunder kirkegårde, måtte der benyttes midler i fareklasse B (Malation bl. a.), som blev brugt sommeren igennem indtil oktober måned med sprøjtning hver 14. dag. Disse sprøjtninger holdt angrebet nede, men rensede ikke planterne for galmider. Til gengæld har en vintersprøjtning i januar-februar (på frostfri dage) med 6 % frugttrækarbolineum vist sig meget effektiv. I alle de sprøjtede hække (nogle blev udeladt som kontrol på sprøjtingens værdi) er alle de „kogleformede“ misdannelser på de angrebne skud tørret ud, og knopperne står parat til at bryde igennem.

Der vil blive indvendt, at det er umuligt at gennemføre en effektiv sygdomsbekæmpelse med olieholdige midler på en kirkegård, der er for mange hensyn at tage (monumenter o. l.). Det er rigtigt, at det er både vanskeligt og besværligt, men hvis de, der foretager sprøjtingen, tager behørigt hensyn og viser fornøden omhu, samtidig med at der tages plasticfolio til hjælp til dækning af sartere monumenter, kan det gennemføres.

Nogle indtryk fra årets provstesyn

Provst Vilh. Dickmeiss

Rejste man for en menneskealder siden i Norge, Sverige eller i Tyskland, blev man under besøg på disse landes kirkegårde slået af den overordentlige forskel mellem kirkegårdene der og i Danmark. Forskellen var så afgjort i Danmarks favør. Kirkegårdene i udlandet kunne i almindelighed ikke tåle sammenligning med kirkegårdene i vort land, hvad anlæg, skønhed og beplantning angår. I det sidste tiår er der i altfald i Norge og Sverige — sket en betragtelig ændring til det bedre. Men stadig gælder det efter mit skøn, at Danmark ligger i spidsen her i Norden, hvad kirkegårdskultur angår. Dette indtryk har jeg påny fået bekræftet under dette års provstesyn.

Hvor findes der dog mange skønne, velplejede, blomsterfyldte kirkegårde på de danske øer. Kun på eet punkt — men desværre et i mine øjne såre væsentligt — er der sket et tilbageskridt i forhold til tidligere slægtleds kirkegårdskultur: de kristne symboler præger ikke længere vore kirkegårde. Korset er ikke mere det almindelige gravmæle: i stedet er trådt den rå eller tilhuggede granitsten uden kristne symboler. Kristi monogram, salmelinier eller skriftsteder bliver stadig sjældnere på mindesmærkerne. Kirkegårdene har fået mere præg af park end af Gudsager, haven fyldt af forventning om opstandelsens morgen. På dette punkt svarer kirkegårdene nøje til den verdsliggørelse, der har præget udviklingen i de sidste slægtled her i landet, og som slår igennem på alle livsområder og altså dermed også på de danske kirkegårde. Her kan regulativer eller pegefingre næppe gøre nogen nytte; kun en nybesindelse på evangeliets indhold vil have mulighed for påny at give det kristne symbol den plads på vore kirkegårde, som det har et naturligt krav på.

Når man besøger provstiets kirkegårde, er der to parter, man efter synsforretningerne med taknemlighed tænker til-

38. Gammelt motiv fra sjællandsk kirkegård med hængeask, kors, smedejernsgravmæler m. m.

Aage Jørgensens tegning.

bage på: menighedsrådet og graveren. De allerfleste *menighedsråd* er dybt interesseret i den kirkegård, man har ansvar for, og det må da siges at være naturligt, at ansvaret i almindelighed ligger hos menighedsrådet og ikke andre steder. Med glæde tænker man på disse menighedsråd, og med glæde tænker man på *graveren*. De fleste gravere gør et stort og dygtigt arbejde, nogle af dem desværre for en efter dagens forhold for ringe løn. Det bør ligge ethvert menighedsråd på sinde, at den mand, der har det daglige ansvar for kirkegårdsarbejdet, er lønnet på en måde, der svarer til den løn, der gives for tilsvarende arbejde indenfor andre institutioner. I denne sammenhæng bør menighedsrådet også sørge for, at *redskabsskur* og på de større kirkegårde *arbejdshus* er tidssvarende indrettet. Man støder ikke få steder på forhold, der ligger under lavmålet for, hvad man kan byde arbejdere i dag. Her får provstesynet en god chance for at rette det forsømte op, og forhåbentlig benyttes denne mulighed efter evne.

Og så møder man ellers under provstesynet mange forskellige spørgsmål. Der er f. eks. spørgsmål om *fældning* af dette eller hint store og skyggefulde træ, som forskellige gravstedsejere finder ødelæggende for bevoksningen af deres gravsteder. Hvem forstår ikke disse gravstedsejere, som gerne vil have sol og luft til deres grave? Men en kirkegård er nu engang mere end de enkelte gravsteder. Den er en helhed. Og den vil ses og behandles som en helhed. Jeg finder det sørgeligt at besøge gamle kirkegårde, som ved hensynsløs fældning ligger hen ribbet for de store gamle træer, som er med til at give en kirkegård karakter.

Lykkeligvis kom der inden provstesynet i år et ministerielt cirkulære angående fældning af træer ved kirker og på kirkegårde. Cirkulæret er tydeligvis udsprunget af ængstelse for en for kraftig træfældning på kirkegårdene og indskærper, at man må forlange provstiudvalgets og i visse tilfælde ministeriets godkendelse til fældning af træerne. Altså for at undgå, at et svagt menighedsråd giver efter for enkelte gravejeres preserende krav om trærydning. Det er en kendt sag, at det tager få timer at fælde et stort træ, men mange år at få et andet i stedet — noget ethvert menighedsråd bør betænke.

Så oplevede jeg alligevel en dag at komme til syn på en kirkegård, hvor en konservativ fastholden af een gang plantede træer havde omdannet kirkegården til en såre uskøn tax- og tujaskov. Her måtte jeg glæde mig over, at man til provstesynet havde tilsagt en havearkitekt, som fremlagde en plan præget af lemfældig og tiltrængt fornyelse af anlægget.

Et enkelt sted i Fredensborg provsti har vi en såkaldt *skovkirkegård*. Jeg ved ikke, hvor mange sådanne der findes her i landet, men mange er det næppe. Anlægget af den skovkirkegård, jeg her tænker på, er overordentlig skønt, hvad terræn, bøgetræer og udsyn angår. Men en gennemgang af denne særprægede kirkegård overbeviste mig om, at man ved anlægget af skovkirkegårde nok må gøre

sig klart, at en sådan kirkegård fordrer et endog meget strengt regulativ, for at kirkegården kan bevare sin karakter af skovkirkegård. På en skovkirkegårds gravsteder at finde skovbunden ryddet til fordel for grus, blomsterplanter, små buske og andet, er temmelig forvirrende og ganske i modstrid med en sådan kirkegårds idé. Her skal terræn, skovbund, træer og naturlige vandløb være eneste „pynt“. Men den danske befolkning er i almindelighed ikke indstillet på sådanne kirkegårde — ialtfald ikke befolkningen udenfor storbyerne. Og så må man efter mit skøn hellere undlade at indrette disse egenartede kirkegårde i stedet for at få den mellemting mellem skovkirkegård og almindelig kirkegård, som hverken er fugl eller fisk.

Ved provstesynet skal efter lovens bestemmelse kirkegårdens *protokoller* og *kort* fremlægges. Den kontrol af overensstemmelse mellem kort og protokoller, man ved en sådan lejlighed får anledning til, er naturligvis ikke altfor tilfredsstillende. Men et indtryk kan man da få. Og man kan, når man ser et altfor gammelt og slidt kort, udsætte, at nye og tidssvarende udarbejdes. Det er af stor betydning, at disse ting er i fineste orden. Kun således kan man undgå, at en gravers eller kirkeværges pludselige død skaber store vanskeligheder for efterfølgeren sådan, som det førhen gang på gang blev tilfældet.

Når man går på en kirkegård, fanges øjet ofte af *kirkegårdsmuren*. På mange landsbykirkegårde kan man stadig træffe de gamle kampestensdiger. Hvor er de dog skønne! Her er virkelig noget at værne om, og udskriden i eller nedskriden af diget bør altid påtales for hurtigst muligt at bringes i orden. Nogle menighedsråd har vel ikke rigtig øje for, hvilken skønhedsværdi der ligger i disse gamle diger, men så får man ved synet en lejlighed til et stilfærdigt forsøg på at give nogle medmennesker blik for noget af det, der er med til at give kirkegård og landskab karakter.

Kirkegårdsmurene er meget forskellige, hvad kvalitet og skønhedsvirkning

angår. Der er mange gamle og kønne imellem, men der er desværre også adskillige nye og mærkeligt „døde“. Et enkelt sted så jeg en „levende“ gammel kirkegårdsmur fortsætte lige over i „død“ ny mur. Hvor kan der dog bygges forskelligt, og hvor kan man give rigdom og fattigdom videre til kommende slægters glæde og uglæde.

Adskillige steder møder man spørgsmålet om det underskud, en række *legatgravsteder* giver. Her kan naturligvis ikke gives nogen generel løsning af problemet. Kirkeværgen eller graveren må forhandle sig frem i hvert enkelt tilfælde, og er ingen anden vej fremkommelig, må man dække underskuddet over ligningen. Men de mange bitre erfaringer med hensyn til de til for små legatmidler indkøbte gravsteder, bør gøre menighedsrådene

opmærksomme på, at man kun undgår gentagelser i fremtiden, ved at man ved oprettelsen af gravstedslegater tager et tilbørligt hensyn til den inflation, vi er inde i, og som antagelig vil fortsætte årene fremover.

Ovennævnte linier er i spredt fægtning nogle af de indtryk og tanker, man får ved at færdes på det lille udsnit af landets kirkegårde, som ligger i det en betroede provsti. Blivende i sindet er en følelse af glæde over den omsorg, praktisk talt alle menighedsråd og gravere viser overfor det arbejde, de fik givet med tilsynet og pasningen af deres sogns kirkegård. Vore kirkegårde tåler at blive set. De tåler også at blive set efter i sømme. Vi kan — dette være sagt uden pral — være vore kirkegårde bekendt.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

6. Tumbaen.

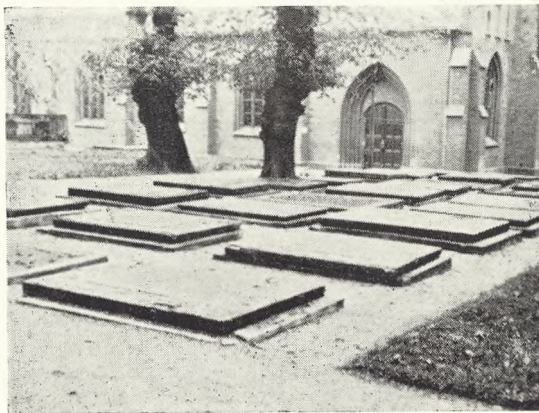
Tumbaen har sit navn af latin (tumba, grav), og navnet går som sådan igen i fransk (tombe) og endnu flere sprog, men er i de nordiske blevet betegnelsen for den rektangulære stenkiste. Når denne gravform må omtales her, er det fordi den ligesom gravtuen er et monument i sig selv, og fordi den har givet anledning til og muligheder for udførelsen af udsmykning m. m. som gravmæle.

Tumbaen, den stensatte rektangulære grav, er ofte gengivet i malerier mv. som den grav, hvori Kristus blev lagt, uanset at evangelierne strengt taget siger noget andet (klippegraven); man må dog ikke deraf slutte, at det i Norden var en gængs form for grave; den kunstneriske frihed kan her komme til at spille beskueren et puds, og der kan højst være tale om, at *tumbaen* har været anvendt overfor fornemme; en varieret type med trapezformede sider er bl. a. kendt fra klosterbegravelser.

39. Örgryte (Göteborg) med tumbaer, bestemt af terrænet.

Svenska Pressbyrån.

40. Klosterkirkegården i Horsens i 1920-erne. Efter regulering. Jevnf. fig. 43.

Foto: J. Th.

41. Kviberg
kirkegård
(Göteborg).

Foto: J. Th. 1949.

Om tumbaens fremkomst i Norden siger *Ambrosiani*, at den skal være knyttet til kristendommens indførelse; det ligger dog også nær at tænke sig, at de gamle har lært typen at kende på deres marker, hvor de har været at finde som oldtidslevn. Det karakteristiske ved tumbaen er til forskel fra andre gravtyper, at graven rager op over jordsmonnet; desuden kan tumbaen ligesom de i forrige afsnit nævnte gravmæler af bygningstypen være forsynet med opstående gavlmotiver, og af sådanne typer findes der mange, bl. a. i Vestergötland i Sverige, og både i gavlstøtterne og dækstenen er der ofte udført sirlige mønstre. Fra Danmark er den mest kendte „Liden Kirstens grav“ i Vestervig.

42. Visnams-Kils
kirkegård
i Sverige.

Foto:
Samuel Kaldén.

De typer, som mest er kendt i Danmark, er dem uden sådanne oprette gavlstøtter, — altså gravrum med en flad dæksten. Foruden ved klosterkirkerne er de kendt fra Bornholm, og især på den nærliggende Christiansøs lille kirkegård på klippegrunden er den dominerende, hvilket her må betragtes som et såre praktisk udslag for at undgå besværet med at hugge sig ned i klippen. Tumbaen gjordes sidenhen ofte med kun ringe høj-

43. Klosterkirke-
gården i Horsens.

Efter maleri af
Wenzel Tornøe
1878.
Jevnf. fig. 40.

de over det omgivende terrain, og især når den brugtes inde i kirkerne, var dette en nødvendighed, om passagen ikke skulle generes alt for meget. Men også ude på kirkegårdene skete det, dels at tumbaerne byggedes lave, dels at de byggedes ind i terrainet, hvor dette lå højere end omgivelserne (se fig. 39 og 45), og endelig lagdes de næsten helt i plan med det ordinære terrain, hvorved de næsten ikke afveg fra de vanlige grave, der forsynedes med liggesten. Det må antages, at talrige af de gravliggere, som kan findes som trappesten, foran trapper og andre steder på kirkegårde såvel som udenfor disse, meget ofte stammer fra tumbaer, der er raseret og rimeligvis atter taget i brug for begravelser.

På dækstenene er jævnlig anbragt billeder af den Korsfæstede, ligesom der ofte findes korsmotive; personallistorske oplysninger findes også, ofte i runer.

I Sverige findes enkelte tumbaer, som er forsynet med et beskyttelsestag af ret imponerende dimensioner, hvorved hele arrangementet næsten få karakter af et slags kapel, dog uden vægge.

En tumba-lignende gravmæletype er den på en af Kviberg kirkegårds gravgårde anordnede (fig. 40), der har de høje sider, men dog ikke er fuldt dækket af sten. Særlig berømt er tumbaalleen i Arles, Frankrig.

44. Christianso kirkegård.

45. Vester Plana kirkegård i Sverige.

Foto: J. Th. 1949.

En framsynt kyrkogårdsförvaltning

Trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén

När Hällefors kyrkogårdsförvaltning för några år sedan stod inför nödvändigheten av att utvidga sin kyrkogård fanns inga möjligheter att utvidga i direkt anslutning till gamla kyrkogården. På andra sidan av en gata utmed kyrkogården mitt emot densamma fanns en starkt begränsad areal omgiven av skoltomt och bostadsbebyggelse, vilken syntes ligga närmast till hands. Kyrkogårdsförvaltningen var dock nog framsynt att inse att detta område var alltför begränsat och skulle därför blivit en förhållandevis dyr utvidgning, som ej skulle ha räckt länge. De undersökte därför möj-

ligheterna för att förvärva mark till helt ny kyrkogård med betryggande utvidgningsmöjligheter några hundratal m. söder om gamla kyrkogården och tätbebyggelsen.

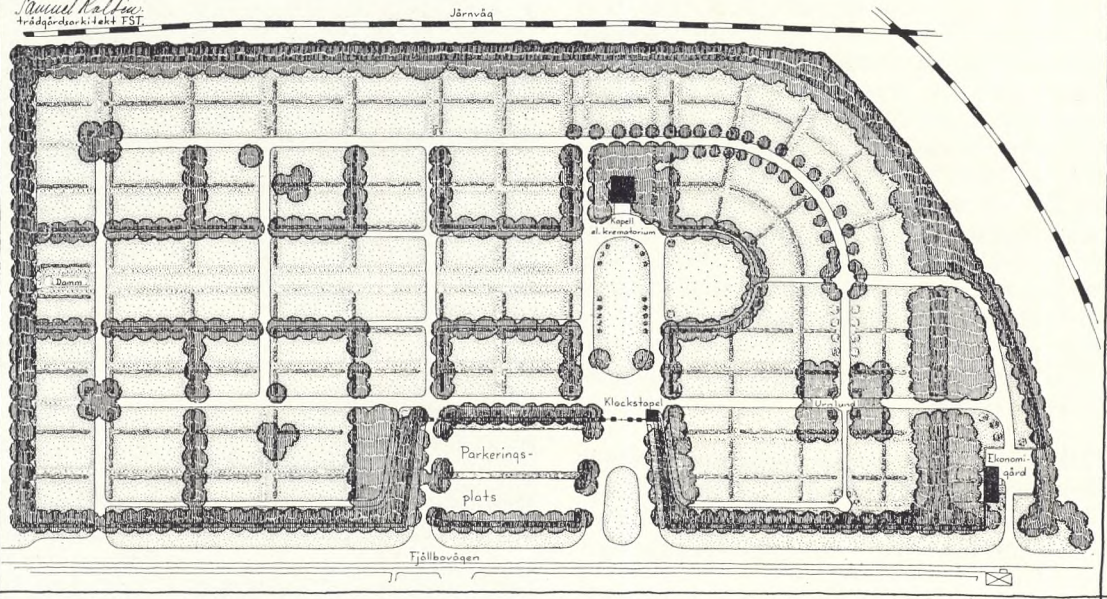
Där inköptes en areal av omkring 73.000 kvm, vilken enligt nuvarande folkmängdsförhållanden kan beräknas räcka omkring 130 år. Medvetna om att en så stor kyrkogård, som måste utbyggas i etapper, bör i sin slutliga fullbordan utgöra en harmoniskt formad helhet, lät kyrkogårdsförvaltningen utföra en generalplan för hela kyrkogårdsanläggningen

46. Samuel Kaldén:
Udvidelse af
Hällefors
kirkegård.

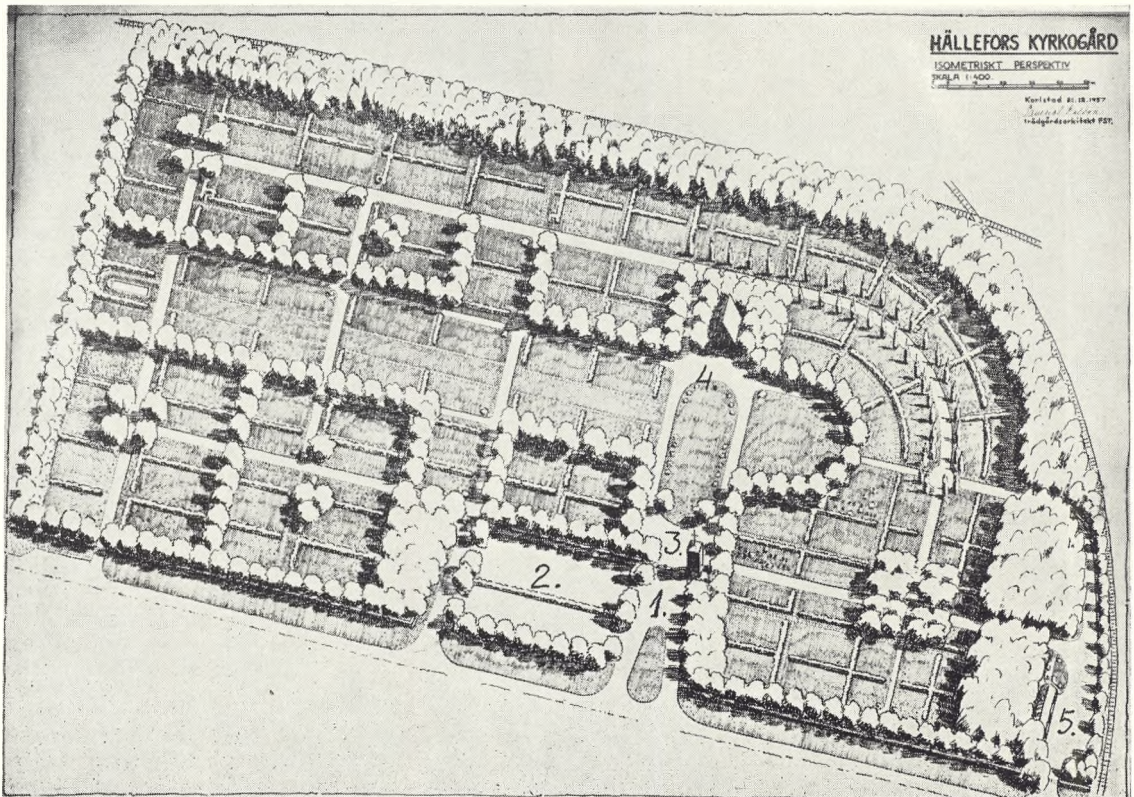
HÄLLEFORS KYRKOÅRD.
PLAN TILL NY KYRKOÅRD.

Karlstad den 6. 8. 1958.
Samuel Kaldén.
Trädgårdsskulptör FST.

Skala 1:800.

47. Samme:
1. hovedindfart,
2. parkeringsplads,
3. klokkestapel,
4. kapel og
5. økonomigård.

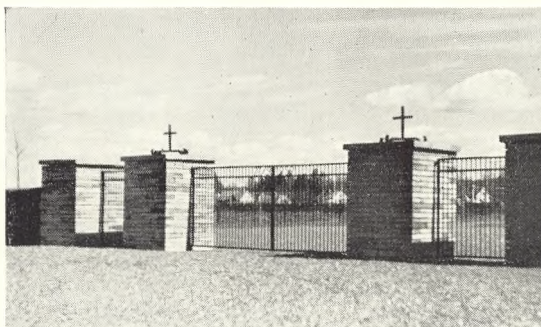
med program till en lämplig etappindelning för dess utbyggnad.

Kyrkogården skall utbyggas i fyra etapper, varav den första nu färdigställda är störst. Den omfattar 32.400 kvm. och beräknas kunna räcka i 50 år. Den bereder plats för 2.311 jordgravar och 647 urngravplatser. Skulle de planerade urngravgårdarna ej komma att utnyttjas i den utsträckning planen avser, kunna de lätt omdisponeras för jordgravar.

Området utgjordes av så gott som plan åkerjord, som åt öster och söder gränisar mot järnvägen, åt väster mot Fjällbovägen och åt norr mot öppen åkerareal.

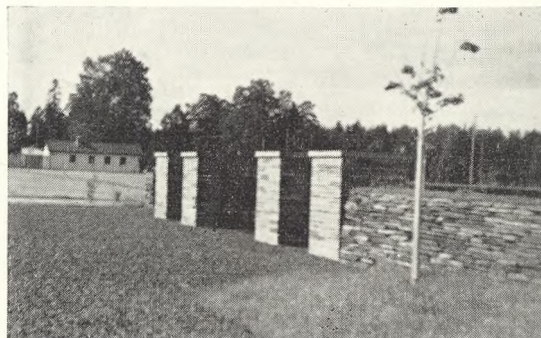
Alven utgöres av mosand till ungefär gravdjup inom hela området och därunder förekommer lerskikt. På grund av den tätare botten av lera var därför nödvändigt med en noggrann täckdikning.

Planens utformning bygger på platsens naturliga förutsättningar med dess plana terräng och rätvinkligt rektangulära form med endast den sydöstra gränsen av oregelbundet rundad sträckning. Den har därför givits en regelbunden planlös-

48. (tv.) Trækors på kapelpladsen.

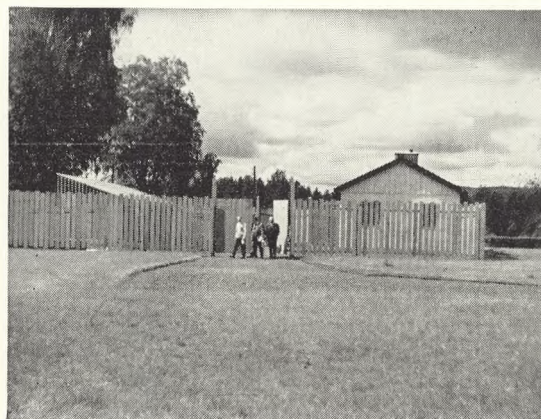
49. Lågeport med piller af grythytte-skifer.

50. Kig indefra mod syd.

51. Skifermure.

52. Økonomi-gården (ark. Jörgen Fæk).

Alle fotos: Forfatteren.

ning, vilket i sin tur medfört att arealen utnyttjas på bästa sätt.

Huvudinfart och parkeringsplats är ordnad utmed Fjällbovägen mitt för kyrkogårdsområdet. Den blir på så vis centralbelägen för hela kyrkogården och har naturligt samordnats med första etappens utbyggnad. Parkeringsplatsen omfattar 4 parkeringsrader med plats för tillsammans 84 bilar. Då så stor parkering ej är nödvändig vid kyrkogårdens första utbyggnadsetapp har endast den östra inre halvan av parkeringsplatsen nu anlagts. Den övriga delen har planterats med träd enligt planen, men dess blivande parkeringsområde är nu tillsvidare anlagt som gräsmatta.

Vid parkeringsplatsens södra del är kyrkogårdens huvudinfart och vid dess norra del en mindre infart, och utanför denna ordnas en vidgad plats för parkering av 2—3 bilar. Denna infart avser endast besök vid gravar på kyrkogårdens norra del.

Vägsystemet utgöres av en slinga bekvämt körbara vägar runt hela kyrkogårdsområdet med god anslutning till ekonomigården å kyrkogårdens södra del. Mindre gångar och plattstigar förbinder och förenar sig även med det större vägsystemet.

Gravområdena äro regelbundet utformade och avses att gravarna läggas i gemensam gräsmatta. Områdena äro uppdelade med häckar till mindre gravrum, omfattande 3—4 gravrader. Inom ett sådant gravrum är även avsett att helt fritt i gräsmattan plantera några fristående parkbuskar av härför lämpliga sorter, vilka komma att bryta det monotona i gravradernas linjer.

För att tillvarataga den stora kyrkogårdens möjligheter till långa öppna perspektiv är en sträcka i kyrkogårdens mitt i dess längdriktning avsedd att bevaras som fri gräsmatta.

Utmed kyrkogårdens östra sida äro dubbla rader av gravgårdar, där varannan gravgård är avsedd för urngravar. Om ett större eller mindre antal gravgårdar skulle behövas härför, kunna dessa eller angränsande lätt omdisponeras för antingen urn- eller jordgravar.

Den öppnagräsplanen söder om kyrkogårdens huvudinfart som är halvcirkelformig åt söder och utgör södra delen av det långa mittperspektivet, är främst

avsedd som samlingsplats för friluftsgudstjänster. Enligt senare framkomna synpunkter torde denna plan i framtiden kunna utgöra minneslund.

Planteringarna på kyrkogården avser dels att åt öster och söder utgöra en avskärmande ridå mot järnvägen, liksom även en god avskärmning mot landsvägen och parkeringsplatsen i väster och mot angränsande områden i norr. Vidare har området uppdelats medelst trädplantering i mindre gravkvarter, och vissa trädgrupper omrama viloplatsen. Från huvudentren bildas en trädramad utsikt fram mot platsen för kapell eller ev. krematorium. Det stora längdperspektivet genom kyrkogården är även omramat med parkträd. Från parkeringsplatsens norra infart har man en öppen inblick tvärs över kyrkogården mot öster. Vidare är hela området mellan den östra läplanteringen och den östra vägen fri från träd, varför man även där har ett mycket långt perspektiv över gravkvartershäckarna. Den svängda delen i söder av östra vägen är planterad som pyramideallé. Den nämnda östra avskärmningsplanteringen utgöres dels av parkbuskar i olika höjder och dels av en mera oregelbundet ordnad lövträdsplantering, vilken kommer att bilda en naturlig fortsättning på befintliga skogsbestånd söder om kyrkogården.

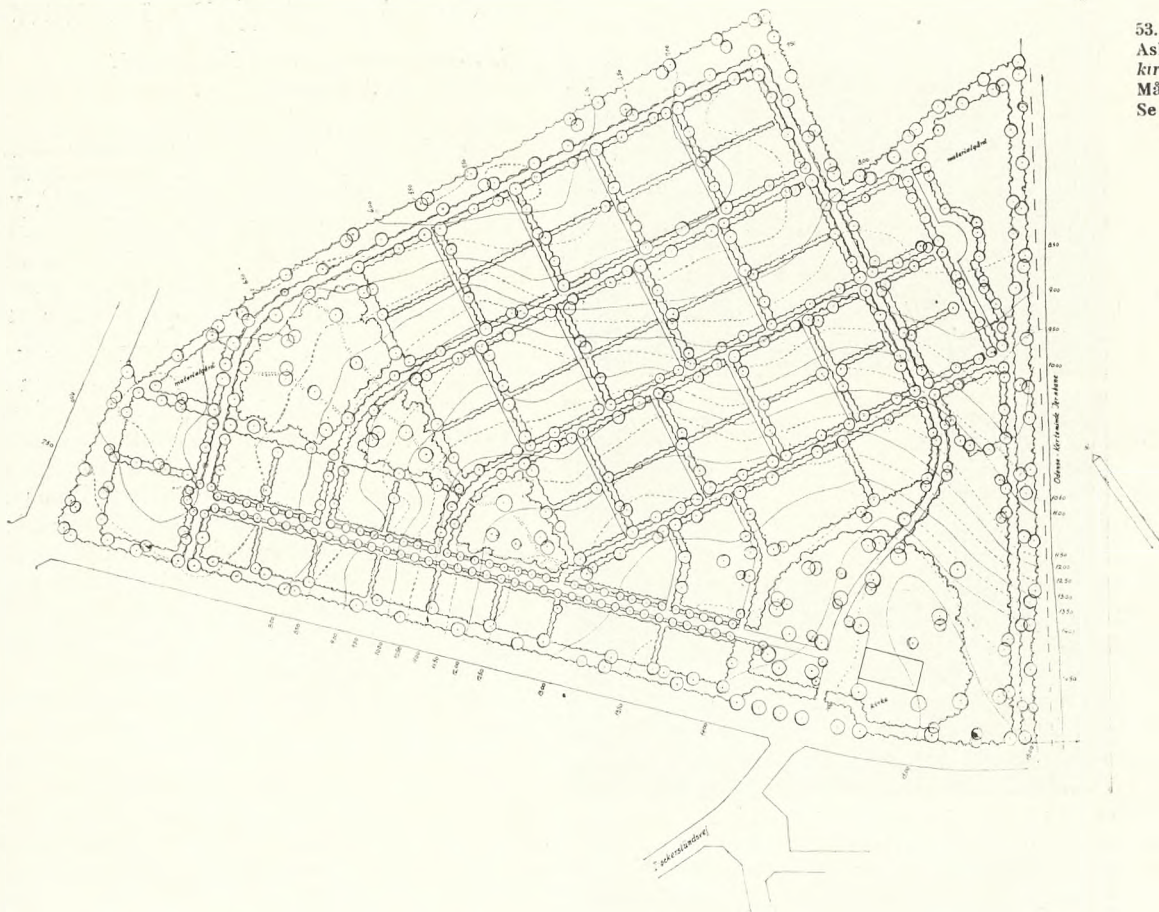
Inhägnaden av kyrkogården mot landsvägen är bygd som kallmur av grythytteskiffer i likhet med gamla kyrkogårdens murar. Mot norr, öster och söder utgöres inhägnaden av plastbehandlat järntrådnät på stolpar av järnrör i betongplint.

Kapell är markerat å kyrkogårdens östra del mitt för huvudinfarten. Då det i förhållande till platsens storlek kommer att verka ganska litet, har trädplantering utförts omkring dess plats. Om sedermera ett krematorium ev. skall byggas där, måste den nu planterade platsen vid kapellet tagas i bruk i sin helhet härför. Då kapellet ej byggts vid anläggningens första etapp, har på kapellets plats rests ett 4 m. högt träkors.

Klockstapel är å planen markerad i anslutning till själva huvudinfarten, men är ännu ej byggd.

Personal- och ekonomibyggnad samt gårdsutrymmen för upplag är bygda å kyrkogårdens södra del, där även en rymlig infart från landsvägen är anlagd.

53. O. Raahage-
Askegaard: Risings
kirkegård, Odense.
Mål c. 1:5000.
Se teksten s. 30-31.

54. tv. Pilealleen,
Risings kirkegård.

55. Grave i græs
uden hække,
Risings kirkegaard.

56. Græsgang langs
plantning af *cham,*
squarrosa og *gyvel.*

Risings kirkegård i Odense

Fhv. kirkegårdsinspektør, havearkitekt
O. Raahauge-Askegaard

Da Odense byråds kirkegårdsudvalg i 1949 besluttede, at der i byens nordre del skulle anlægges en ny kirkegård, var det først og fremmest for at skaffe Fredens kirkegård en meget påkrævet aflastning. Fredens sogn voksede meget stærkt og Fredens kirkegård kunne ikke udvides. Se om denne VK. 15 s. 79—83.

Der blev i byplanen udlagt ca. 16 ha til en ny kirkegård. Arealet ligger på en nordskråning med et fald mod nordvest på ca. 8 m. I årene 1952—53 anlagdes de første 3,6 ha af dette areal på basis af en dispositionsplan for hele arealet, og dette første afsnit indviedes den 23. juni 1954. I 1961 udvidedes kirkegården med ca. 6 ha, således at den 370 m lange allé, der løber langs kirkegårdens vestgrænse kunne anlægges i hele sin længde.

Det har ved planlægningen været mig magtpåliggende at bevare terrænet så uændret som muligt. Hovedvejene følger derfor så vidt gørligt terrænkurverne, og det har været min tanke, at nødvendige terrænændringer af hensyn til gravgårde skulle udlignes i beplantningen. Gravgårde er iøvrigt udlagt således, at størsteparten af dem kun har indgang fra østsiden. Det var tanken, at hver gravgård skulle ligge som et samlet græsareal uden gange og uden hække og med alle mindsten med facaden mod øst. Der skulle være adgang for den enkelte gravstedsbruger til lidt individuel beplantning omkring mindstenen — men så heller ikke mere. Dette har dog foreløbig ikke kunnet gennemføres.

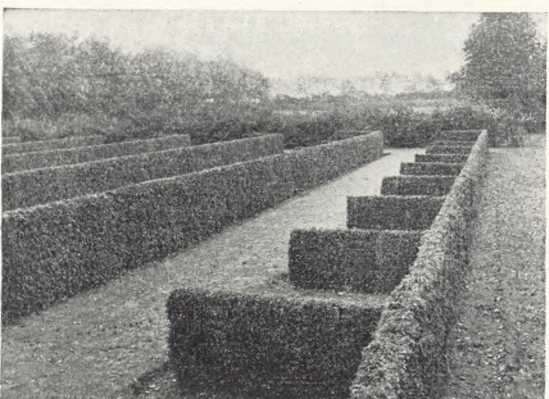
I de første gravstykker har man derfor thujahække omkring den del af gravstedet, hvor individuel beplantning er tilladt, men der vil sikkert ikke gå mange år, før man kan afskaffe hækkene i de nye stykker. De store trekantede arealer mellem de rektangulære gravgårde, tænkes udlagt som gravlunde — både til almindelige begravelser og til nedsættelse af urner. I disse jordstykker skulle der slet ikke være nogen individuel beplantning.

Den lavest liggende del af kirkegården vil egne sig bedst til urnegravsteder — og her har iøvrigt været urnegrave før i

57. Kørevej i græs.

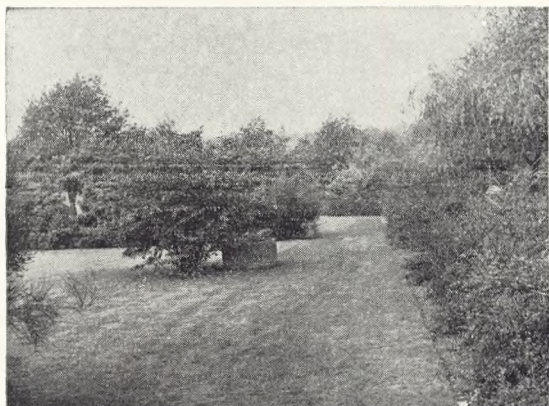

58. Gravgård med
thujahække og
græsgange.
Ingen forhække.

59. Vandkumme
under *cotoneaster*
Brændkjerhøj.

Alle fotografier:
Pressefotograf
Christoffersen,
Odense.

tiden, idet vi ved dræningsarbejdet stødte på adskillige spor af oldtidsurnegrave.

Selv om der er plantet en hel del hvidel som midlertidigt læbælte, er det dog meningen at læbælterne skal bestå af stedsegrøn plantning med enkelte overtræer af eg og birk, og det har også været min mening, at plantningerne inde på arealet skulle være af nogenlunde samme karakter.

Herfra undtages dog hovedalléen, hvor der er plantet pil (*salix alba vitellina pendula nova*). Indtil videre danner disse træer en allé af den gængse type, men det var min tanke, at efterhånden kun hvert femte træ i rækken skulle blive stående, og at træerne i de to rækker skulle stå i forbandt. Jeg vil tro, at man derved vil opnå en ganske særlig skønhedsvirkning, hvor det enkelte træ i alléen i meget høj grad vil komme til sin ret.

For enden af alléen på kirkegårdens højeste punkt er afsat plads til en kirke eller et kapel — og forhåbentlig kommer det engang, når byggesituationen afklares.

Hvor ofte besøger vi kirkegården?

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen

Medens begravelserne endnu fandt sted i kirkerne, kom menigheden til gudstjenesten og derved også til deres grave, måske var deres kirkestol netop lige over deres eget gravsted; herved fik de ofte en lidt for direkte fornemmelse af deres døde forfædre.

Ude på kirkegården var det i ældre tid ikke stort bedre. Byernes kirkegårde, der lå omkring kirkerne, var små og overbelagte; kirkegården henlå i en forvirret blanding af uplejet, selvsået beplantning og nykastede grave, sikkert til tider meget malerisk, men samtidig deprimerende set med vore øjne. På gravtuerne var måske nedstukket et kors eller henlagt en sten med bogstaver og årstal, som meget hurtigt blev skjult under udyrket grønt, og gravene forfaldt til ukendelighed. Navnlig er beskrivelsen af forholdene på de såkaldte assistenskirkegårde forfærdelig; disse blev oprettet i København, indenfor voldene, under den store pest

60. Vignet fra
Politiken 15.-6. 1956
Dag til dag.

i 1711. I pestens første dage fik hver enkelt afdød endnu sin egen grav og blev nedsat i kiste; men da antallet stadig tiltog, indskrænkede man sig til at lægge ligene i gravede grøfter uden kister. Med pasningen af disse kirkegårde var det så som så; der klages således over, at en af byens tømmerhandlere brugte den nærliggende kirkegård til oplagsplads, vaske-tøj blev bredt til tørring, børnene legede her og endelig blev kirkegården selvsagt brugt som gennemgang og genvej (jvnf. fig. 43).

Senere da kirkebegravelser blev forbudt og bykirkegårdene sprængte alle rammer, blev der efter 1800 oprettet nye kirkegårde udenfor bygrænsen. Besøget på disse kirkegårde har sikkert ikke været stort, når man tager de dårlige veje, de store afstande fra byen uden kørselsmuligheder og kirkegårdenes dårlige vedligeholdelse i betragtning. Dertil kom at kirkegårdene på grund af deres isolerede beliggenhed i landlige ugenerte omgivelser, ofte blev samlingssted for byens og omegnens løse eksistenser.

Instruksen for graverne på Assistens kirkegård i København indeholder følgende: „Graverne maa ikke tillade, at enten Æde- eller Drikkevarer falholdes eller fortæres paa Kirkegaarden, eller at der paa samme holdes Musik eller foretages noget som ligner Lystighed“. Det var rimeligt at forlange, at graverne skulle holde ro og orden, men samtidig blev samme gravere til stadighed angrebet af „Politivennen“ (datidens revser på

godt og ondt); flere gange omtaler bladet at: „... der er ligesom et offentligt Værsthus i Beenhuset“, hvilket tyder på, at det hørte til gravernes ekstrafortjeneste at forhandle drikkevarer. Om samme Assistens kirkegård gik der utallige historier, bl. a. skriver *H. C. Andersen*: „Om Søndagen gik man sig en Tour ud af Porten til Assistens-Kirkegården, læste Indskifterne paa Gravene, satte sig i Græsset, spiste af sin Madkurv og drak sin Snaps til“. Et stemningsfuldt billede er her, fra fortællingen „Portnøglen“, skildret; andre giver en betydelig krassere beskrivelse af tilstandene på denne kirkegård, men måske er det fjernt, der er blevet til fem høns; sandheden skal sikkert søges midt imellem.

Gradvis har billedet for bykirkegården ændret sig til i dag; de mennesker, der nu færdes på kirkegården er for størstedelens vedkommende dem, der har gravsteder at besøge, men samtidig er den for mange blevet et rekreativt område; man går gerne en lille omvej for at nyde fred og ro i en forjaget tid.

Om besøgene på kirkegården i dag har *Gallup Instituttet* ladet foretage en undersøgelse, idet de opgiver at have foretaget et repræsentativt udsnit af den voksne danske befolkning spørgsmålet: „Hvor mange gange om året vil De tro, De går på kirkegården?“

Resultatet af dette rundspørge blev følgende:

	%
I 1 gang om året	7
2 gange om året	7
3 „ „ „	6
4 „ „ „	5
5 „ „ „	3
6 „ „ „	1
7 „ „ „	2
8 gange eller flere	11
Hver dag	1
Andet	11
Aldrig	11
Ved ikke	35

	Går aldrig på kirkeg.	Antal besøg pr. år
II Køn:	%	
Mænd	10	9
Kvinder	12	14
III Alder:		
15—40 år ...	15	11
41 år —	8	12
IV Geografi:		
Hovedstad ..	19	6
Provinsby ..	12	6
Landdistrikt.	4	23

Nu kan der af ovenstående tabel I ikke skønnes, at sådan er de eksakte forhold; undersøgelsen kan selvfølgelig kun give visse retningslinier.

Tabel II viser at kvinder går hyppigere på kirkegården end mænd, dog kan det undre, at der er 12 % kvinder, der aldrig går på kirkegården, mod kun 10 % mænd. Der kunne man have forventet, at tallene havde været omvendt, endog med et meget lavere procenttal for kvinder, der aldrig går på kirkegården.

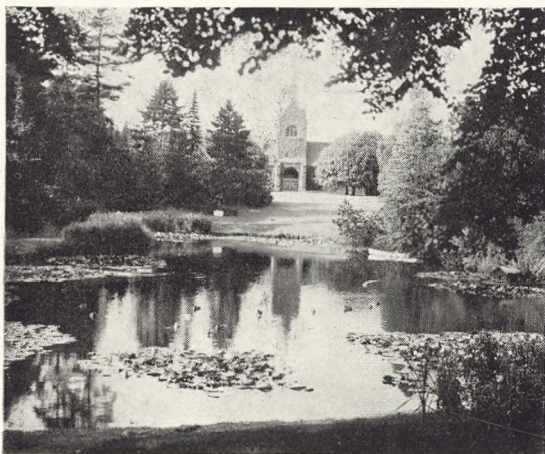
At der efter tabel III kommer flere fra 41 år og derover er ganske naturligt, da de yngre årgange har et mindre tilknytningsforhold til kirkegården; de har som regel endnu få nære pårørende begravet; det kommer først i den næste aldersgruppe. Hvis undersøgelsen i denne tabel havde været udvidet, således at gruppen havde været delt op i 10-årige intervaller fra 41 år og fremefter, havde den uden tvivl vist en stadig formindsket procentsats for: går aldrig — og et stigende antal besøg pr. år.

Af tabel IV fremgår det, at besøgene på landsbykirkegårde næsten er 4 gange så stort som på bykirkegårde. Dette må dels ses på baggrund af at kirkegården er beliggende omkring selve kirken, og dernæst at det mange steder stadig er skik, når hjemmet er ordnet om lørdagen, St. Bededagsaften, aftener før de store kirkelige højtider o. s. v., da at gå til kirkegården og der hæge om sine grave.

Redaktionen ønsker medarbejdere, medlemmer og annoncører samt andre læsere et godt nytår 1963.

En vandring ved søen på Københavns Vestre Kirkegård

J. Lund Madsen

Trods 15—16 etagers „skyskrabere“ eller „højhuse“, som vi med klædelig beskedenhed kalder de mange amerikansk udseende huse, der rejser sig rundt om i København, er byen dog i mange henseender en „grøn“ by, hvor smukke alléer, pladser og anlæg står som en smuk kontrast til de mange vældige murstens- og cementfacader.

En sådan „grøn“ oase er *Vestre kirkegård*, som ikke mindst ved forårs- og sommertid er en hel skønhedsåbenbaring, der gør kirkegården til et smukt mål for en tur ud i det fri, selv om man ikke har direkte tilknytning til de døde, der har fundet deres sidste hvilested herude.

Allerede kort efter kirkegårdens anlæg i 1870 blev den et yndet udflugtssted for byens beboere, især dem fra Valby. Befordringen til skov og strand var den gang ikke så udbygget, som i vore motoriserede dage, og kirkegården blev derfor et yndet mål for søndagsturen.

Hvad beplantningen angår har kirkegården et udpræget nordisk udseende, for kirkegårdens inspektør *Arne Falmer-Nielsen*, har den tid, han har haft med kirkegården at gøre, draget omsorg for, at udgået træbeplantning næsten altid er erstattet af fyr, lærk og gran. Et af de smukkeste steder der ude er partiet omkring søen med de høje grønne skrænter, — et areal, hvor en mængde af Danmarks store mænd inden for politik, kunst og videnskab har fundet deres sidste hvilested.

Søen er ikke en naturlig sø, der har ligget der fra *Arilds* tid, men er oprindeligt kun en gammel lergrav, og skrænterne er blevet til af den jord, man måtte skaffe sig af med for at komme ned til leret.

Jorden ejedes oprindeligt af ejerne til „Valbygaard“-familien *Ostenfeld*, — der nu har gravplads derude netop nede ved søen. Her er ialt omkring et halvt hundrede gravsteder der for en stor del udgør en slags mindelund for mændene fra de senere års arbejderbevægelse.

Her ligger således Københavns første socialdemokratiske overborgmester, mælervenden *Jens Jensen* (1859—1928), der foruden sin store indsigt i kommunalt pengevæsen havde megen interesse for byens forskønnelse. Det var således i hans borgmestertid, at Fælledparken blev anlagt, ligeså var han meget ivrig for anlægget af Københavns Idrætspark.

Hans valg til overborgmester blev modtaget med stor jubel af hans partifæller, og mange vil endnu sikkert erindre et af „Blæksprutten“s helsidebilleder, hvorpå man ser en overdimensioneret *Borgbjerg* fylde hele rådhusets altan, mens han råber ud over den nedenfor forsamlede menneskemængde: „Jensen er valgt!“

Lige ved siden af ligger *Vilhelm Buhl* (1881—1954), oprindeligt direktør for Københavns skattevæsen, senere i to perioder under besættelsen statsminister, og skråt over for fortæller en mindesten, at her er statsminister *Hans Hedtoft* (1903—1955) og hans kort forinden afdøde hustru *Ella* (1906—1954) bisat, og lidt længere

61. Parti fra søen på Vestre Kirkegård.
Foto: Carebye.

62. Knud Rasmussens grav ved søen på Vestre Kirkegård.
Foto: J. Th.

nede mod søen har statsminister *Thorvald Stauning* (1873—1942) fundet sit sidste hvilested.

søen. Den store granitsten bærer ingen årstal, men kun navnet, og er rejst oppe på den høj, der i almindelighed kaldes „Borghjergs Høj“.

Lige i nærheden ligger fagforeningsformanden *Jens Johansen* (1888—1932) begravet. Han var i mange år landsformand for Handels- og Kontormedhjælperne, og gravmindet består kun af en firkantet sokkel, hvorpå der er muret en smal murstenskant. Den skal symbolisere, at han var den, der byggede Danmarks nu trediestørste fagforbund op og lagde det fundament, hvorpå senere slægter skulle bygge organisationen videre.

Af andre betydelige medlemmer af arbejderbevægelsen ligger både *A. C. Meyer* (1858—1938) og *M. C. Lyngsie* (1864—1931) begravet nede ved søen.

Af andre politikere som er begravet her skal nævnes udenrigsminister *P. Munch* (1870—1948).

Dette var „politikerkjørnet“, der ganske vist ikke er noget hjørne i egentlig forstand, da gravene findes hele søen rundt, og som det sidste gravsted skal vi nævne, at også afdøde statsminister *H. C. Hansen* (1906—1960) er bisat her.

Mange kunstnere har også fundet et sidste hvilested her ved søen, således forfatteren *Iljitsch Johansen* (1925—1957), hvis gravsted findes lige ved siden af skuespilleren *Eyvind Johan Svendsens* (1896—

1946). — Her ligger også digteren *Thor Lange* (1851—1915) og ovre på den anden side stien er billedhuggerne *Kaj Nielsen* (1883—1924) og *Utzon-Frank* (1888—1955) jordfæstet.

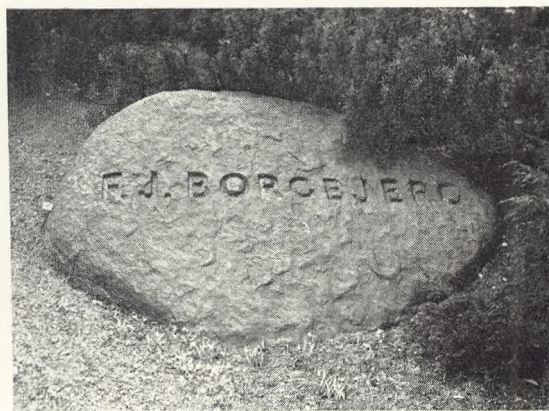
Tæt ved *A. C. Meyers* gravplads har kirurgen *Ole Chievitz* (1883—1946), der gjorde en stor indsats for frihedsbevægelsen under den sidste verdenskrig, sit gravsted.

Og medens myggene en sommeraften i hundred- for ikke at sige i tusindvis sværmer over vej og sti mindes vi komponisten *Fini Henriques* (1867—1940), hvis „Myggedans“ hørte til et af hans mest populære musiknumre, og højt oppe på skrænten fortæller en kæmpemæssig granitsten, at her ligger *Carl Brisson* (1893—1958) bisat.

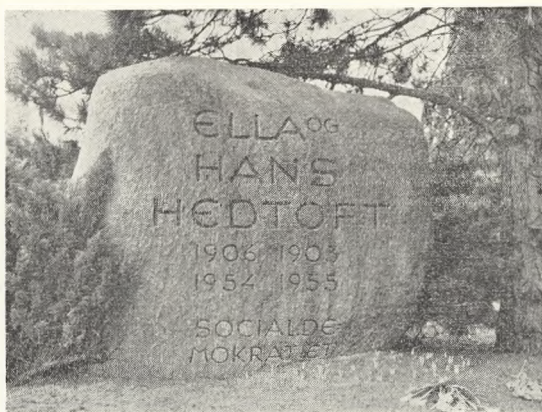
Endnu en af Danmarks store sønner har fundet sin gravplads her. Det er polarforskeren *Knud Rasmussen* (1879—1933), på hvis grav der findes en sten, der er hentet helt oppe fra Grønland.

Som det vil fremgå, har ikke så få af Danmarks fremragende mænd fundet deres sidste hvilested ved den idyllelige sø på Vestre kirkegård. Søens flade er næsten dækket af åkander, og langs dens bredder ligger de mange gravsteder — allesammen uindhegnede — så de lige som går i et med den omgivende natur.

Tag selv derud og se, — kirkegården er nok et besøg værd, og så ligger den langt fra al storbyens uro og larm, hvilket gør den endnu mere tiltrækkende for vor tids forjagede mennesker.

63 og 64. Grave ved søen på Vestre Kirkegård. Foto: Carrebye.

65 og 66. Grave ved søen på Vestre Kirkegård.
Foto: Carrebye.

Enquête om gravmæler

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen

Det schweiziske tidsskrift „Kunst und Stein“ har stillet en række spørgsmål vedrørende kirkegårds- og gravmæleudformning til forskellige fagfolk med tilknytning til kirkegårdsforhold, bl. a. kirkegårdsledere, billedhuggere, havearkitekter, præster m. m. Her skal blot omtales de tre sidste spørgsmål i rækken:

Spørgsmål 5. Hvilke materialer anser De for bedst egnede til gravmæler (sten, træ, metal o.s.v.)? — Spørgsmål 6. Vil De anse en asymmetrisk form for egnet til gravmæle i gravstedsrækker af lige store grave? — Spørgsmål 7. Hvorledes mener De gravmælet skal fremtræde (med tekst, billedfremstilling, symboler, bibelord o.s.v.)?

Som man kunne forvente hersker der størst enighed blandt de adspurgte om spørgsmål 5, der jo heller ikke levner rum for mange andre muligheder, idet ethvert vejrfast materiale dog vist kan henføres under enten sten, træ eller metal. Dette udelukker dog ikke at sten måtte blive det foretrukne materiale som bedst egnet til udformning netop på en kirkegård. Det centrale i spørgsmålene er imidlertid, at det drejer sig om gravgårde med rækker af lige store grave. Hvad angår træ og metal betragtes disse materialer af de adspurgte mest som velegnede afbrydelser i en ellers monoton række af sten.

Om spørgsmål 6 hersker der derimod knap så stor enighed. Hvor den asymmetriske form overhovedet godkendes, er det

overalt med strenge forbehold: der kræves først og fremmest smagssikkerhed m. h. t. fremstillingen og al mulig hensyntagen til de omliggende gravsteder. Det fritformede, enkeltstående gravmæle, kan være af god virkning, og enkelte kan gå an i en gravrække, men så snart de optræder i større tal, bliver helhedsvirkningen problematisk. Som helhed må den asymmetriske form vel siges at være uegnet eller endog uønsket til gravmæle, et udtryk som den i værste fald er, for en bestemt tids modelune. I reglen er de nemlig desværre en slet kopi af et godt eksempel, mangelfuldt gennemarbejdet med kun en overfladisk forståelse af den asymmetriske form, og uden fordybelse i de kunstneriske forudsætninger. Desuden stemmer ofte heller ikke skriften overens med formen.

Ved det sidste spørgsmål, var anskuelserne igen ikke stort afvigende. Selv om der var en vis tilbageholdenhed med hensyn til symboler, var det dog den almindelige mening at alt — billedlig fremstilling, symboler, bibelord og fri tekst — var egnet til udformning på gravmælet. En betingelse er det under alle omstændigheder, at der udtrykkes noget gyldigt om den døde.

Et enkelt bidrag citeres til slut nedenfor, det er indsendt af billedhuggeren *Marcel Perincioli*, Bern: „Ad 5. I vor tid mener alle, at de må sætte en holdbar sten på deres gravsted. Derved vil der gerne, ved fuld belægning og med de ofte smalle gravsteder, opstå billedet af en mur. Hvor velgørende virker ikke her afbrydelsen med et simpelt træ- eller jernkors. Desværre bringer også her de travle håndværkere kun sjældent nye former.

Ad 6. Enkeltstående asymmetriske gravmæler kan virke godt, når de er godt formet, men hvor flere træder frem i synsfeltet, bliver virkningen ringere.

Ad 7. Det godt udformede gravmæle, kan formidle et smukt vidnesbyrd, det være sig ved en smuk form, med en god skrift eller ved udsmykning af en billedhugger. Som sindbilledlig udsmykning ville jeg anbefale et enkelt symbol med gode proportioner, eller den rudimentære fremstilling af værktøj, der havde tilknytning til den afdøde. Ganske vist vil dette i vor tid kun i de færreste tilfælde være muligt. Hvor banalt og sentimentalt virker dog ikke disse rosegrene, landskabsbilleder og andre upassende fremstillinger.“

Säregen minnesvård

Trädgårdsarkitekt Martin Krook.

Det finns ett gammalt svenskt ordstav som säger „Människans vilja är hennes himmelrike.“ I vad mån detta alltid besannar sig kan vara tvivelaktigt. Den som sagt dessa ord har väl åsyftat, att den som lyckas med vad han föresatt sig, lever i harmoni med sig själv. Och detta tillstånd är helt visst i hög grad eftersträvanvärt.

Men lika säkert är, att om en viljestark person möter motstånd, reagerar han på ett sätt, som gör honom i hög grad disharmisk, till obehag både för honom själv och i än högre grad för andra. Och för denna typ av släktet Homo är varje bestämmelse eller paragraf, som kringskär deras egenvilja, i hög grad förhatlig. Icke minst när den bebör områden, som av den egenvillige anses tillhöra hans helt privata angelägenhet.

Till ett av de fält, där friheten att forma efter eget skön ansågs självskriven, hörde för icke länge sedan gravplatsen. Och en vandring på vilken kyrkogård som helst, vittnar tydligt om att begreppet „likhet inför döden“, är ganska tomt. Gravårdar av olika form och storlek giva i stället vid handen, att gravägaren eller de efterlevande äro måna om, att samhällsställningen under jordevandringen poängteras.

Så mycket mer glädjande är det, att vår tids uppfattning om kyrkogården och den

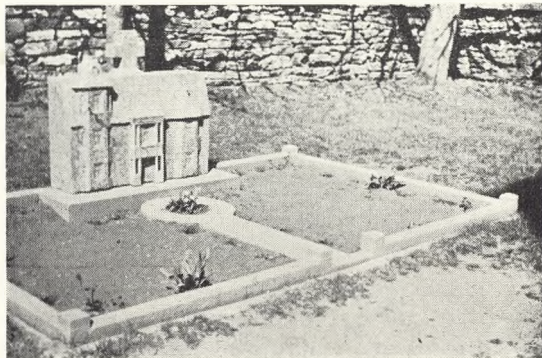
sista täppan, är helt avvikande från en förgången epok. Gravramarna försvinna, kyrkogården får en mera lugn prägel, vartill också i hög grad bestämmelser om gravstenarnas höjd och utformning bidrager. Och den alltmer tillämpade eldbegängelsen har också medfört möjligheter till en helt annan utformning av gravfälten och den enskilda graven.

Men det är långt till målet, om också en intensiv upplysningsverksamhet givit goda resultat och alltfler kyrkogårdar påträffas, där „sandlådor“ och andra trista detaljer fått vika för rumsbildande häckar, gräs och blommor.

Viljan till självhävdelse, även efter detta förgängliga liv, tar sig dock än i dag mer eller mindre starka, och ofta egendomliga uttryck. Eller vad sägs om här avkonterfejade grav på Långlöts kyrkogård på Öland? Den torde vara ganska unik, och ägaren känner säkerligen stor tillfredsställelse över att ha fått en kopia i mindre skala av framsidan av sin manbyggnad med ett kors på taket som gravvård. Och gravplatsen utvisar, att icke ens uppfartsvägen med „länsmanstårtan“ saknas.

Det är dock trösterikt att kunna konstatera, att detta exempel saknar efterföljd. I varje fall har undertecknad aldrig påträffat något liknande, och tanken på en kyrkogård med en samling gravar och gravvårdar av denna typ tillhör tankebildernas skräcksyner, även om bilden kan finna en viss anknytning vid tanken på Pére-Lachaise i Paris.

Men härmed är långt ifrån sagt, att den här återgivna graven (fig. 67) utgör ett av de värsta exempel på gravvårdars utformning som finns, det är ganska vanligt med dominans av långt värre slag.

67. Familjegravsted
for Martin Persson,
Kvistorp, Öland.
Forf. foto.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

7. Andre middelalderlige typer.

Det må skønnes, at folkets gravmæler i hine tider har været af såre forgængelige materialer, og kendskab til eller færdighed i udformning af andet end ganske enkle former, har disse savnet; også værktøj derfor har man næppe haft. Men eftertidens illustrationer synes at godtgøre, at det dog har været ikke ualmindeligt, at de opkastede kuller har været forsynet med kors; sandsynligvis har disse været af træ.

Hvor noget mere kendskab til redskaber har været forhånden, og disse har været at finde, har man formet enkle og primitive stenkors i selve stenen, oftest som et ligearmet (græsk) kors eller det latinske; jævnlig findes også en korsstav på et aftrappet fodstykke eller en lille høj, eller der kan være lagt en glorieskive

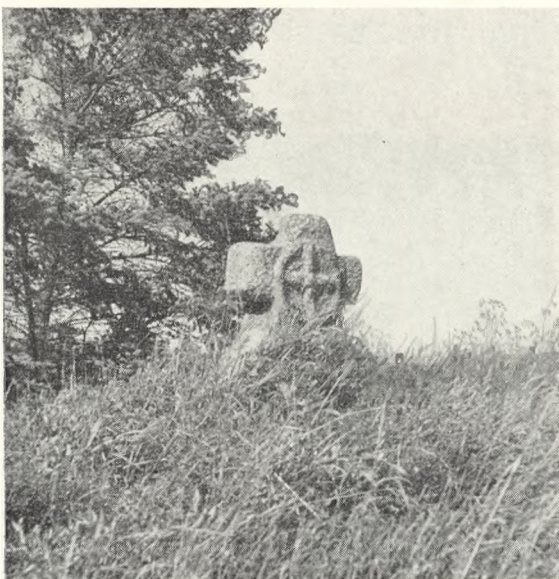
69. „Nunnegravar“
Bosjökloster, Skåne.
Efter Wadsjö og
Ambrosiani.

68. Tv. Romansk
gravkors, Hjørring
museum.
Foto: J. Th.

70. Th. Romansk
gravsten, Bjerreby,
Tåsinge.
Foto: J. Th.

71. Gravmæle med glorie og kors på Rubjerg kirkegård, Jyll. Foto: J. Th.

72. Th. Gravsten fra 14. eller 15. tallet, Visingö, Vättern, Sverige.

om korset, varieret fra kors til kors (se f. eks. fra Rubjerg, fig. 71). På museet i Hjørring findes nogle ganske enkle gravkors (se fig. 68), som er hentet fra Skærum kirkegård; på denne kirkegård findes endnu 4 lignende stenkors af romansk oprindelse, ligesom de iøvrigt også kan findes på andre af landets kirkegårde. Mindesmærket over *Kai Munk* i Hørbylunde er gjort efter lignende motiv.

Andre sten er forsynet med korsmotiv og formentlig rejst som bautasten, blot med det hellige kors som signatur (se fig. 70) f. eks. i Bjerreby (Tåsinge).

En ganske enkelt type pryder de såkaldte nonnegrave i Börsjökloster i Skåne; de er af sandsten og synes som om de er gavlsten (jvnf. s. 15—17); en del af dem er forsynet med reliefkors (se fig. 69).

Ligeledes fra Sverige gengives her et af de ejendommeligste rejste gravmæler, som er dateret til 14- eller 1500-tallet. Det findes på øen Visingö i Vättern og viser klart Frelserens opstandelse og de anråbende vagtmænd (fig. 72).

Stort set bød den romanske stensulptur ikke på meget af kunstnerisk værdi; i gotiken flyttedes gravmælerne for de fornemme ind i kirkerne.

Lidt om græs

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Når man holder sig for øje, i hvor høj grad græs indgår i vore parker, kirkegårde, anlæg og haver, og hvilken dækkende evne græsset har i naturen, må det undre, at videnskabelig tilrettelagte dyrkningsforsøg kun er udført i efter forholdene begrænset omfang.

Hvad der findes om græsdyrkning i litteraturen står ikke i rimeligt forhold til græssets betydning og udbredelse.

Større frøfirmaer i Danmark har ganske vist udført og udfører ret omfattende prøvedyrkninger, men det er stort set sortsforsøg. Det kan da heller ikke med rette ventes, at private firmaer skulle anlægge omfattende og dyre dyrkningsforsøg med græs.

Frøfirmaernes sortsforsøg har for så vidt skabt udbredt kendskab til arts- og sorts-karakteristik og været uhyre nyttige, men tilbage står ønsket og nødvendigheden af en klarlæggelse af græsarters og blandinger af græsarters vækstkrav.

For at medvirke til klarlæggelse af græssets primære vækstkrav har Fællesrådet for Havekultur og Landskabspleje iværksat forberedende arbejde med anlæg af græsforsøg.

Fællesrådet har modtaget betydelig økonomisk støtte fra Havebrugets Forskningsfond og søger nu først samlet til-

gængelig litteratur om emnet fra lande, hvis klima- og jordbundsforhold gør en sammenligning rimelig. Herved skulle det i nogen grad være muligt at undgå gentagelse af forsøg, hvis resultater allerede foreligger.

Græsforsøgene agtes udlagt på varierende jordbund forskellige steder i Danmark.

Det bliver et langvarigt og vanskeligt arbejde, men de resultater, man kan nå, kan blive skelsættende for græsplejen her i landet.

I Sverige er klima- og jordbundsforholdene vidt forskellige i nord og syd, hvorfor man må bedømme græsarternes udvikling og vinterfasthed udfra beliggenheden i det nordlige, mellemste og sydlige Sverige.

Noget lignende gør sig gældende i Norge.

Ved bedømmelse af de pågældende græsarters og -sorters vækstmuligheder kan vi i Danmark skyde genvej ved at nyttiggøre de forsøgsresultater firmaet *Weibull* har publiceret.

I et reklameskrift „*Weibulls Grästips*“ meddeler det ansete svenske frøfirma en del erfaringer.

Det vækker interesse, at *Weibull* bl. a. har påbegyndt græsforsøg efter opfordring af og under ledelse af herredsgartner *Tore Hov* i Kirkenes under den 70. breddegrad i 1958, ved Tornedalens Lantmannaskola i Haparanda i 1959 og i september samme år ved Sorselegården i Norrland.

Som det var at vente, har rødsvingel (*festuca rubra*), timothe (*plenum pratense*, sorten „Evergreen“), krybende hvene (*agrostis stolonifera*) og engrapgræs (*poa pratensis*) klaret sig bedst under de ublidde kår.

Det er ikke længere blot fantasi, at græsfrø udsås fra flyvemaskiner. I 1961 blev Arlanda flyveplads tilsået fra flyvemaskine, og omkostningerne angives at have været små.

I 1962 blev langs svenske landeveje „tilsået“ 1.500.000 m² skråninger ved udsprøjtning af en tilpas fugtig blanding af tørvemuld, sand, gødning, græsfrø og et bindemiddel, hvis art ikke angives.

Metoden må forventes at få udbredelse, da den er relativ billig, sikrer hurtig spiring, er hurtig at udføre på de for såning så besværlige skråninger langs veje, jernbanedæmninger m. m., er økonomisk for-

16. Christianskirken og Sønderborg kirkegård i Nystaden.
Foto: J. Th.

delagtig på betydelig mindre arealer end såning fra flyvemaskine forudsætter, og fordi den må være særlig fordelagtig langs veje med lange, forholdsvis smalle rabatter, hvor arbejdsområdet kræver ustandselig flytning af materiel og mandskab. Her er lastbilen jo et fortræffeligt trækemne for den efterløbende sprøjte-vogn.

Selv om man kan være betaget af den nu udviklede og anvendte teknik, vil det grundlæggende for god græspleje dog være kendskabet til de mange fysiske, kemiske og biologiske forhold, som tilsammen betinger den stærke og smukke plæne.

Disse forhold ventes klarlagt i højere grad i de kommende år.

Retter vi opmærksomheden fra de ovennævnte græsforsøg til vore kirkegårde, springer det i øjnene, at græsplejen ofte ikke ofres den opmærksomhed, man kunne ønske.

Man hører udtrykket „der kan ikke gro andet end græs“, men skal græstæppet være frodigt og friskt, må man have valgt de græsarter, som under de givne forhold har de bedste vækstbetingelser.

Det vil være afgørende, om jordbunden er tør eller fugtig, leret eller sandet, fritliggende eller skygget o. m. a.

Der er vel grund til at formode, at mangelfuld vanding og gødskning er den almindeligste grund til græssets mangelfulde trivsel, og her kan alle bevidste kirkegårdsledere sætte ind.

Holder vi græsset i *god vækst*, vil de græsarter, som trives bedst under de givne forhold, efterhånden udkonkurrere andre græsarter, så vi ender med en *naturbestemt* græsbestand.

På kirkegårdene er det almindeligt, at man søger uønskede plantearter i græsbestanden hæmmet ved hormonsprøjtning. Den er dog ikke effektiv overfor ærenpris (*veronica*) og tusindfryd (*bellis*). Sprøjtningen kan altså anses nyttig, men ikke fyldestgørende.

For god græspleje må vi også påregne sprøjtning mod en del svampesygdomme.

Det ses, at god græspleje forudsætter vor indleven i emnet, og at vi følger den erhvervede viden op.

Man får intet gratis, og kirkegårdene er værd at ofre *meget* på.

I parcellerne med frø af blandede sorter slog især rødsvingel og engrapgræs igennem, hvorimod et-årig rapgræs (*poa annua*) var sjældent forekommende.

I Danmark vil et-årig rapgræs „komme af sig selv“ overalt.

Samtidig med læsning af Weibulls Grästips finder man anledning til en nøjere gennemgang af 2. udg. af „Gräsmattor“, udgivet 1962 under navnet „Den gröna matten“ på Norstedts forlag, Stockholm og forfattet af konsul *Gunnar Weibull*.

For en dansk, norsk eller svensk kirkegårdsleder er der heri meget at hente lige fra plænen anlæg og pleje, bekæmpelse af uønskede plantearter i græsbestanden og beskyttelse mod svampesygdomme o. a.

Under Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares kongres i Landskrona 1962 blev græsparcellerne på Weibullsholm med rette genstand for indgående studium.

Man bemærkede sig vildtimothe-klonen, som holder sig grøn ud på vinteren, når de fleste andre græsarter er blevet grå-brune.

Forsøgsparcellerne med jordbund fra stiv ler til let sand og ren tørv understøt-

tede tilsyneladende forsøgslederens påstand om, at græsset kan gro og trives på enhver bund, da det alene er gødskning, vanding, klipning og sygdomsbekæmpelse, der er afgørende for græssets vækst og dermed plænenes kvalitet.

Uden at ville afvise påstanden, må det dog vist være tilladt at forudsætte en så minutiøs pasning, at den næppe kan forventes gennemført andre steder end i forsøgsparceller. Man kan jo også dyrke tomater i vandkultur!

En nærmere redegørelse for græsarter, græsvækst og græspleje må af mange grunde falde udenfor denne artikels ramme, men det har været så opløftende at stifte bekendtskab med Weibulls græsforøg og publikationer, at man føler sig styrket i sin skepsis overfor de i handelen værende græsfrøblandinger.

Det er dog muligt, at kun et fåtal af kirkegårdsledere føler sig sikre nok til selv at bestemme sammensætningen af deres frøblandinger.

Ved grundig gennemgang af frøkataloger, som for vort fag afgjort er betydningsfuld litteratur, ovennævnte svenske skrifter samt dansk litteratur om græsplæner skulle det forekomme rimeligt, at langt flere ofrede den grønne plæne udelt interesse.

Det vil i Danmark formentlig betyde, at tyrkertroen på engelsk rajgræs (*lolium perenne*) får sit dødsstød.

Det burde være en selvfølge, men er åbenbart påkrævet, at Weibull i sine fornævnte publikationer går så stærkt ind for nødvendigheden af omfattende dræning, grundig jordbearbejdning, grundgødskning, 2 gange årlig overgødskning med blandingsgødninger, jævnlig kvælstofgødskning, ofte græsklipning og årlig jordløsning i de gamle plæner. Det sker jo i dag med maskiner.

Der er vistnok alt for mange plæner, som kun ser gødning en sjælden gang, men græsplanternes manglende vækstkraft og hårdførhed vil da også være et klart udtryk herfor.

Studierejse til Uppsala og Stockholm 20.—26. maj 1961

Inspektør, cand. hort. A. Hilsøe

Uppsala har et indbyggerantal noget lignende Frederiksbergs og kan opfattes som en forstad til Stockholm, idet mange Uppsalaborgere har deres beskæftigelse i hovedstaden, som kun ligger 1 times jernbanerejse derfra.

I byens omegn ligger 3 småkirkegårde, men når talen er om Uppsala kirkegård er det altid Gamla Kyrkogården eller Uppsala Domkyrkoförsamlings Kyrkogård, hvilket er dens officielle navn. Beliggenheden er i byens vestlige udkant, ca. 300 m fra domkirken (som byen i parentes bemærket med rette kan være stolt af, den er pragtfuld). Kirkegården er af en offentlig gade delt i 2 omtrent lige store dele, hver ca. 15 ha.

Den gamle del nærmest kirken er ca. 150 år gammel med megen træbeplantning, hovedsagelig fyr, der giver den et forsonende indtryk. Gravstederne domineres desværre af kæmpemæssige stenmonumenter (sten er billige i Sverige) og ofte stenrammer i stedet for hække, som man slet ikke ser om de enkelte grave, men kun som afdelingshække. På alle grave her er jorden lagt op i gravtuer, også på urnegravene, som der dog ikke er mange af, da der endnu ikke er krematorium i Uppsala. Den vedvarende beplantning af gravene indskrænker sig til græs, vedbend, roser eller stenplanter. Stedsegrønne dværgtræer som hos os ser man ikke spor af; der er for koldt om vinteren, som varer ca. 7 måneder. Al plantevækst er 3—4 uger senere end her omkring København. Påskeliljerne blomstrede endnu og mange træer var næsten lige sprunget ud, bl. a. de mange smukke birke.

Den nye del, på den anden side gaden, er taget i brug omkring 1940 og har et helt andet præg: ingen træer undtagen alléplantning og ingen tuer, alle grave er flade som hos os, men stadig mest stenrammer og kun få hække om de enkelte gravsteder, hvis beplantning er meget sparsom og indskrænker sig til et smalt bed foroven ved monumentet med løgblomster som tulipaner og påskeliljer, stedmoder og senere lidt sommerblomster. Mange grave er helt dækket med grus, hvori der rives særlige og sirlige mønstre.

Uppsala er en kommune i rivende udvikling, og derfor regner man med kun at have jord nok på kirkegården til 5 år endnu — også fordi man mangler krematorium. Dette er der dog nu ved at blive rådet bod på, idet man har købt en landbrugsejendom på ca. 50 ha et par km uden for byen. Her projekteres nu en ny, fuldt moderne centralkirkegård med krematorium under ledelse af byens nye, unge og energiske kirkegårdsinspektør, som er hortonom = en dansk havebrugskandidat. Man forventer at kunne begynde med vejarbejder til efteråret og være helt færdig senest om 5 år.

Stockholms to største kirkegårde er som bekendt Norra begravningsplats ved Uppsalavejen, Haga og Karolinska sygehuset, og Södra begravningsplats syd for byen i Enskede, bestående af den ældre og mindre Sandsborgskyrkogård og den nyere Skogskyrkogården. Om disse har der tidligere været skrevet en del (se bl. a. VK. bind 14), så jeg skal ikke trætte med længere beskrivelser, men lidt nyt er vel nok værd at notere.

Norra begravningsplats blev indviet 1827 og dækker 45 ha. Terrænet er meget afvekslende med småklipper, bakker, dale og sletter og her fandtes fra starten en masse fyrretræer og enebærbuske, der er bevaret, foruden at der siden er plantet mange birketræer, så også denne plads kunne med rette kaldes for en skovkirke-

76. Gravtuer på Stockholmstrakten.

77. Gravmæle af
Tore Strindberg for
de omkomne ved
André-expedi-
tionen. Stockholms
Norra.
Foto: J. Th. 1945.

gård og har mange smukke, landskabelige partier. Beskrivelsen af Uppsalas kirkegård gælder også for denne med hensyn til tuer på ældre del og flade grave på den nyere del fra de sidste 20 år. Dog ses her en hel del mere blomsterbeplantning og megen anvendelse af forskellige prydbuske, ligesom mange grave er store og pompøse med kunstneriske monumenter, da mange af Sveriges (Stockholms) kendte personer ligger begravet her. De mange blomsterplanter skyldes bl. a., at kirkegården har et stort, men gammeldags blomstergartneri og en planteskole, hvor man fremstiller planterne både til sig selv og Stockholms andre kirkegårde.

Byens ældste krematorium ligger her med 2 ovne og ca. 2100 brændinger årligt. Brændingsprocenten er 75, og følgelig findes her mange urnegrave af meget forskellige typer, men alle særdeles velpasede.

I begyndelsen var de mindste urnegrave $0,6 \times 0,6 = 0,36 \text{ m}^2$ med plads til 4

urner, idet man regner med $0,3 \times 0,3$ til hver urne og kun i et lag. Disse mange små grave med deres mange monumenter så tæt sammen indså man efterhånden var mindre heldigt, så nu er de mindste grave $1,2 \times 1,0 \text{ m}$ til 12 urner. En dansker synes jo, det er en høj udnyttelse af gravpladsen, men til gengæld er fredningstiden længere i Sverige og ikke den samme i alle egne. I Stockholm er den 25 år for både urner og kister og i Uppsala 15 år for begge dele.

Inde på selve kirkegårdsarealet ligger som 2 selvstændige områder med særskilte indhegninger en katolsk og en mosaikkirkegård med hver sit kapel og sit særegne præg.

Södra begravningsplats ligger et godt stykke syd for byens centrum, men der går T-bane (Stockholms metro) derud, og stationen, man skal til, hedder Skogskyrkogården. Kirkegårdens areal er 96 ha og indviedes i 1920. 1940 indviedes krematoriet og de 3 nye kapeller m. m., som er bygget og indrettet så fremsynet og fremragende, at det stadig virker nyt, moderne og praktisk og også teknisk er helt up to date.

For publikum virker de som 3 adskilte kapeller med hver sin smukke ventosal m. m., men bagtil og i kælderen er de forbundne, så kisterne fra alle 3 kapeller kan føres til det fælles brændingsrum med 4 ovne. Det hele styres i store træk fra en fælles kommandocentral, hvorfra man ved hjælp af signallys og mikrofoner kan følge alt, hvad der til enhver tid foregår i det samlede kompleks, hvor så meget som muligt er mekaniseret. Krematoriets lokale chef er da også en ingeniør både af navn og gavn. Den eneste ændring siden åbningen er, at de 4 brændingsovne oprindelig var til elektricitet, men nu er lavet om til gas, da elektricitetsopvarmningen gav for mange reparationer.

Selvfølgelig er der her — som der også er på Norra kyrkogård — køleinstallationer i ligstuerne, hvilket er meget nødvendigt, da kisterne kan risikere at skulle stå 10—12 dage, før de kan bisættes på grund af kapel- og præstemangel, skønt kapellerne benyttes fra kl. 9—16. Tidligere var der nemlig afsat $1\frac{1}{2}$ time til hver højtidelighed inklusiv oprydning. Nu har man skåret det ned til 5 kvarter og på-

tænker at skære det yderligere ned til 1 time. Endda findes der foruden de 3 kapeller i forbindelse med krematoriet 3 andre kapeller på kirkegården.

I 1960 foretoges 5300 brændinger, og hertil kommer så de mange almindelige jordfæstelser. Ved indvielsen i 1920 regnede man med at have jord nok til omkring år 2000, men allerede nu er man for den vestlige del af Stockholm ved at indrette en ny kirkegård med krematorium i Åstad, som forventes indviet i 1962.

Af det sidste ny kan nævnes, at Sverige i 1960 har fået en lov, der tillader nedgravning af aske uden urner i fællesgrave som hos os og udstrøning af aske oven på jorden. Som følge heraf er man på Skogkyrkogården nu ved at indrette et stort areal med græs til nedgravning af aske uden kendetegn for, hvor de er anbragte. På et herligt, naturligt fyrreskovsareal ved hovedindgangen med underbevoksning af lyng, enebær, blå- og tyttebær, småbirk m. m. vil man kunne få sin aske strøet ud på jorden, hvor den vil „forsvinde“ mellem planterne. Selvfølgelig må ingen af disse arealer betrædes af publikum. Man venter sig en del af dette arrangement, som jo vil være meget jordbesparende.

Apropos græsarealet til den kommende fællesgrav. Der er usædvanligt mange mælkebøtter („Maskros“ på svensk), i Stockholmstrakten og også på kirkegårdene med deres meget græs, og især her er man naturligvis helst fri for dem. Mange steder bruger man Herbatox, men på dette særlige areal på Skogkyrkogården har man ladet 2 danskere eksperimentere med et særligt middel, der ved 1 gang sprøjtning skulle kunne holde mælkebøtterne væk i 3 år, men de ville ikke ud med navnet på midlet. Forsøget så meget lovende ud, men det var første år i år, og hvis det holder, vil danskerne få entreprisen med at sprøjte på hele kirkegården.

Et andet problem for Stockholms kirkegårde (såvel som for Københavns) er personale mangelen. Norra kyrkogård skal bruge ca. 100 mand og 150 kvinder i sommerhalvåret og Skogkyrkogården tilsvarende, men begge kan kun få $\frac{3}{4}$ af styrken trods de gode lønninger og meget akkordarbejde for mændenes vedkommen-

de, der herved kan opnå ca. 8 svenske kr. pr. time, og meget fine personalelokaler med bad, marketenderi m. m. Man prøver på at klare sig ved at engagere en mængde kvindelig, studerende ungdom i deres sommerferie, som strækker sig over 3 måneder fra midt i maj til midt i august. Lønnen er 2,51 sv. kr. for en pige på 16 år, 2,90 for 17 år, 3,28 for 18 år og 4,69 for 19 år og derover.

Man fristes næsten til at prøve noget lignende herhjemme med ungarbejdere i sommerhalvåret, hvor mange af kirkegårdens mere faste personale holder ferie.

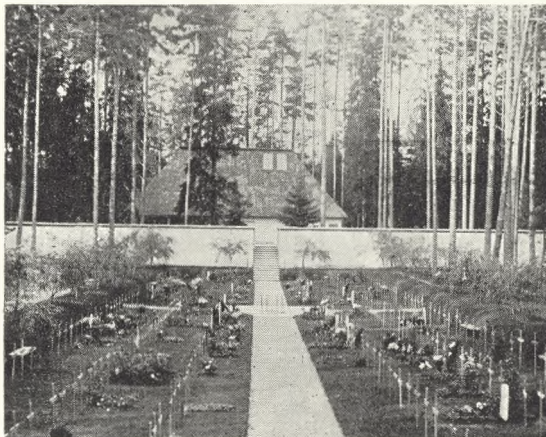
Det er altid interessant og berigende at se noget andet, og jeg takker mine svenske kolleger i Uppsala og Stockholm for den omhyggelige omvisning og de deraf følgende faglige drøftelser.

Högsbysten (Östergötland)

Trädgårdsarkitekt Martin Krook

Denne sten kan dateras till tiden omkring 1000 och har varit inmurad i sakristian till Högsby gamla Kyrka. Stenen framkom 1874 då denna del av kyrkan revs.

Dess inskription (enligt Sveriges runinskrifter) lyder: [framsida] Torgård reste denna sten efter Assur sin morbroder, som dog österut i Grekland, — [baksida]: Söner fick Gulle en god bonde fem, Vid Fyris föll Assmund orädde kämpan, Assur omkom i öster i Grekland, Halvdan blev på Bornholm dräpt, Kare vid (Dundee (?)) och död är Boe. Torkel ristade runorna.

78. Stockholms Södra (skogskyrkogården), äldre billede.

En annan version av runskriften finnes vid kyrkogårdsgrinden och lyder:

Torgård reste denna sten efter Assur sin morbror, som dog österut i Grekland.

„Gode bonden Gulle fick fem söner. Föll vid Fyris djärve kämpen Åsmund, dog Assur österut i Grekland. Blev i holmgång Halvdan dräpt. Kåre blev ej borta ej heller Boe.“

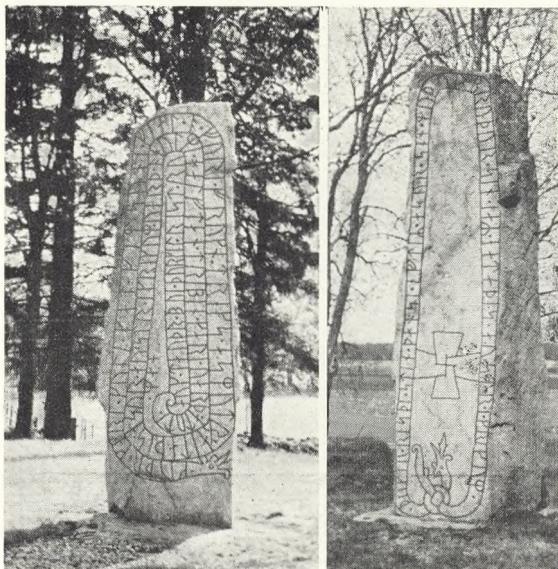
På vissa punkter överensstämna tolkningarna, men avvika i andra rätt väsentligt, speciellt beträffande Kare (Kåre) och Boe. Vilket som är rätt kan måhända give underlag för en doktorsavhandling?

Högsby Gamla Kyrka låg inom det område där runstenen står, men byggnaden är helt utplånad, om icke rester finnas dolda under kullen. Reminiscenser från äldre gravläggning kunna spåras.

Det största trädet vid runstenen var en ask, som mätte 4,23 m. i omkrets vid brösthöjd och denna tillhör långt senare sekel än det, när Högsby Gamla Kyrka byggdes.

Högsbystenens mått: Höjd från toppunkten till basen 320 cm. Bredd: östra sidan [största runan] 75 cm. västra sidan [två rundelar] 50 och 59 cm.

Totala bredden från kant till kant ca. 108 cm.

79. Högsbysten.
Ö. Götland.
Forf. foto.

Spredte træk af gravmindernes historie

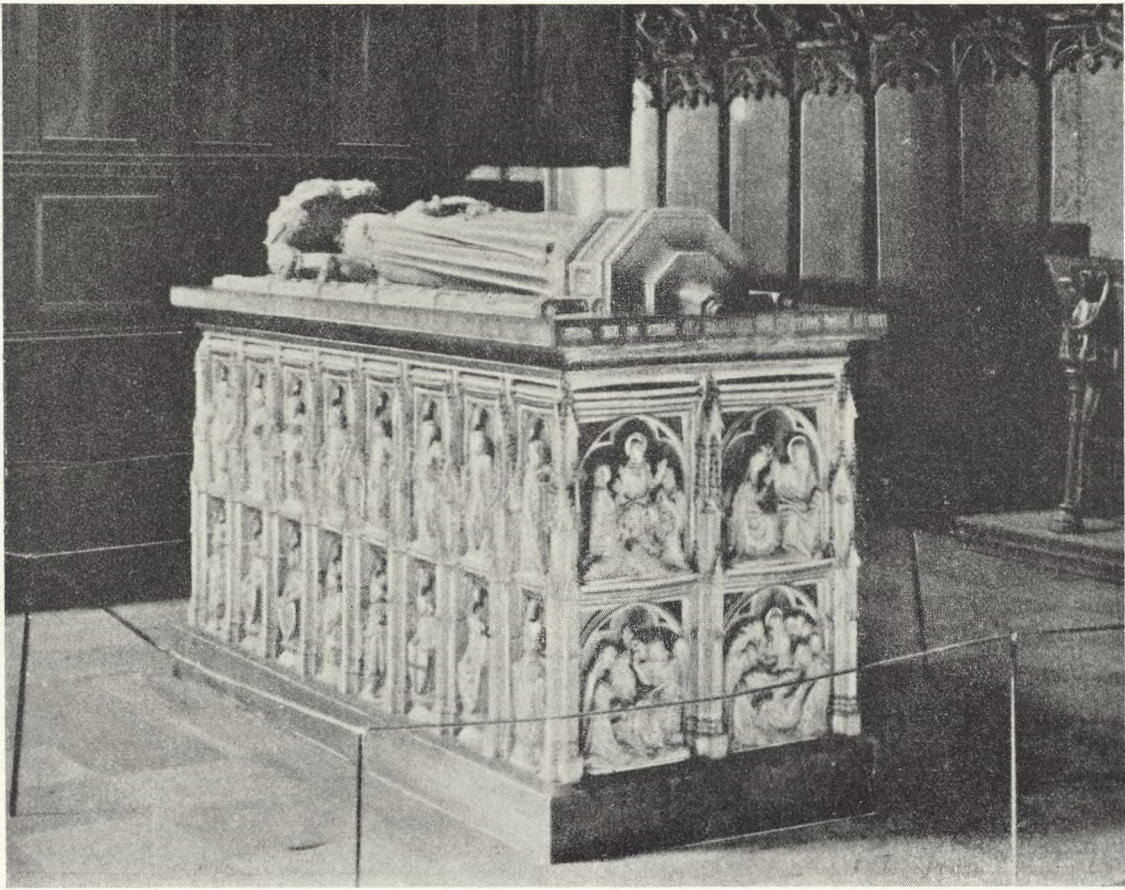
Johannes Tholle

8. Under gotiken.

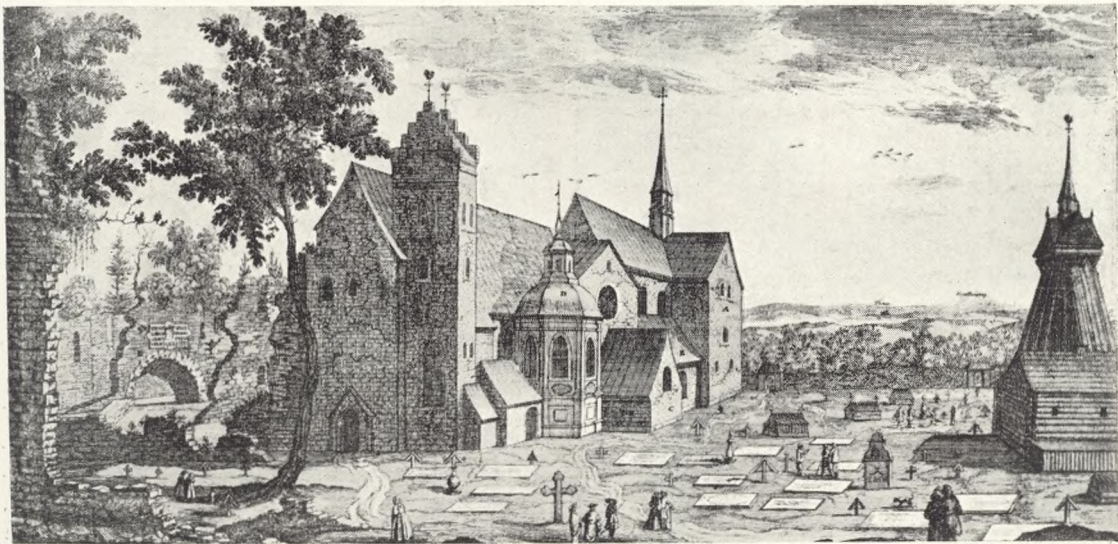
Den gotiske stilperiode regnes fra c. 1250 til 1550, i hvilken periode kirkebyggeriet fra valdemarstiden fortsattes, og hvor træskulpturerne udførtes i mængder til højaltre, krusifixer, madonnaer m.m. Den er også de kongelige gravmælers tid; nævnes skal *Erik Menveds* i Ringsted (død 1319), *Kristoffer IIs* i Sorø (d. 1332) og dronning *Margrethes* i Roskilde (d. 1412), sidstnævnte i form af en sarkofag; denne sidste betragtes som dette århundredes både historisk og kunstnerisk mest betydelige monument, og det er bemærkelsesværdigt, at mens det andre steder i kirkerne er træskulpturerne, er det for gravmælernes vedkommende stenene, der arbejdes med og i hvert fald er bevaret for vor eftertid — i mange tilfælde ved indkaldte kunstnere. Fra *Claus Berg* kendes bl. a. epitafiet for enkedronning *Christine* (1513) i Odense. Af billedhuggere nævnes *Adam van Düren* med arbejder bl. a. i Lund (15-tallet). Også importerede messinggravplader anbragtes i datiden på gravene i kirkerne.

Det er utvivlsomt, at gravmæler af de foran nævnte typer også flourerer ude på kirkegårdene i gotikens periode; ellers ville det være en så høj grad af falskneri, der har været præsteret på 15- og tildels 16-tallets illustrationer, at det er utroligt. Men flade gravsten har iøvrigt sikkert domineret, og materialet har især været store flager af ølandsk og gotlandsk kalksten. Stilen skifter ved, at der er færre relieffer og mere indhugget ornamentik; sådanne flade sten bruges både ude og inde, og sidstnævnte sted som en naturlig følge af at man måtte færdes over gulvene, hvorunder der begravedes; der fastsattes bestemte regler for ligstenenes højde m. v. i kirkerne, og ikke for intet taler taxtbestemmelserne om fliser, — disse liggende, flade sten har på een gang været mindsten, dæksten og gangsten.

Om udsmykningen siger *Erik Moltke*, at skemaet under Gotiken især udgøres af en randskrift i majuskler (store bogstaver, versalier), senere minuskler (små), der altid bragte teksten i latin og i en ramme langs stenenes kanter, mens der

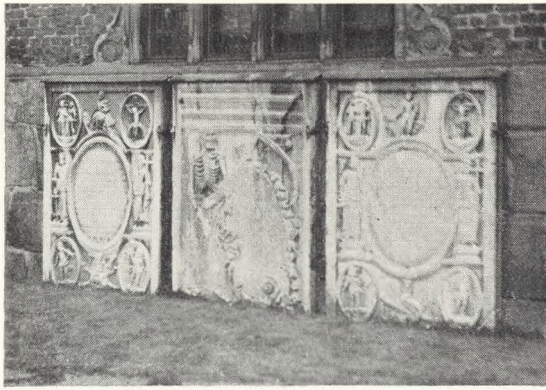

80. Dronning Margretes sarkofag, Roskilde Domkirke.

81. Vreta kloster og kirkegård, Sverige. Eft. Suecia antiqua III 1693—1710.

82. Udflyttede ligsten, Trefoldighedskirken, Christiansstad.
Foto: J. Th. 1947.

i hjørnerne som regel avbrødes med cirkler med evangeliesymbolerne. Den store midte kunne være tom, men feltet udfyldtes senere af afdødes våben eller et billede af ham selv i fuldt ornat eller rustning eller i ridderdragt. Ofte træffes både mand og kone i fuld figur. Det menneskelige motiv dominerer.

Det har været en rig tid for billedhuggere og stenhuggere, — en tid, hvor der stilledes meget krævende opgaver og rummelige midler til rådighed, — en tid, som har givet en sen eftertid meget at studere og tænke over.

83. Gravmæle for fru Kirstine Hvidtfeldt, d. 1563, Roskilde Domkirke.

9. Myndighederne møder frem.

Det begyndte med, at der i 1545 avsagtes dom om, hvem der havde ret til græsset, som avtoges (eller avgræssedes) på kirkegårdene. For naturligvis lå der en vis værdi i dette græs, og man var ikke klar over, om det var præsternes ret at nyde godt af værdien. Dette blev altså resultatet: Græsset var præsternes. Det blev begyndelsen til en vis modstand mod anbringelse af gravmæler ude på kirkegårdene, for det generede jo græsningsrettens udøvelse.

Derefter fulgte i *Peder Palladius* traet af 1553 bestemmelserne om udrønsning efter katolicismen, og det påbødes at borttage al pryd, som mindede om papiismen fra kirkegårdene, og yderligere forbød biskop *Hans Albertsen* på landemodet 1560-61 helt at sætte kors, stene og anden pryd (eller „uryd“) på kirkegårdene (jvf. foran side 15). Suppleret med bestemmelserne fra Kolding og Vejle (1554), som også foran er citeret, og hvorefter det var forbudt at anbringe noget mindesmærke andre steder end i kirkegårdsmuren (eller kirkemuren?), indskrænkedes retten til at mindes de døde ved synlige, rejste gravmæler unægtelig ganske væsentlig.

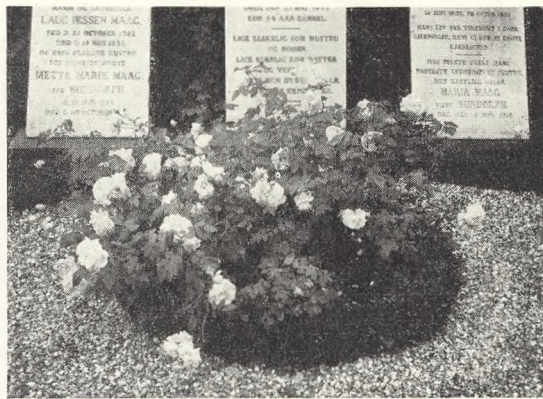
Det tør antages, at bestemmelserne må have influeret på og givet en stigende trang til benyttelse af selve kirkerne som begravelsespladser, hvorfor også disse tiders gravmæler er at finde indendørs. Til en begyndelse var det for Vor Frue Kirke i København kun „fyrster og herrer“, som kunne blive begravet der, men under en strid om et gravmæle meddeles det i 1576, at det også „for kort tid siden“ er mulig gjort for adelen, mens det var lettere at få en grav anbragt og et gravmæle sat op i sognekirkerne. Dette blev da også flittigt udnyttet, og kirken tog sin indtægt deraf. Dog måtte der også her „være en kant“, så der stadig var forskel på fyrster, adelige og borgerlige. Således blev det 1600 forbudt en jomfru at indsætte en ligsten i kirkevæggen, og hun måtte bøde 300 daler for at have gjort det og måtte nedtage den og få den lagt ned på jorden.

Det skal ikke siges, om det var i kirkerne eller på kirkegårdene, det begyndte; men i hvert fald fra 1600-erne ved vi, at der toges afgift af at lægge sten på

gravene. Fra 1634 har vi meddelelse om, at indtægten fra sådanne sten skulle føres i regnskab hos kirkevægerne, og da lovgivningen i almindelighed kommer bag efter udviklingen i dagliglivet og hovedsagelig udfører en samordning og fastlæggelse af, hvad der er gængs, må det forudsættes, at avgiften ved opsætning af gravmæler var ret almindeligt, da kong *Christian IV* 1643 udsendte sit såkaldte Store Reces.

Dette Store Reces bestod af 3 bøger, hvøraf den første omhandler gejstligheden og altså også kirkegårdene, og den viser hvad der da var de sædvanlige forhold. Bogen indeholder 4 kapitler og fortæller lidt om begravelsesforhold. Den fastslår, at begravelse af fattige er gratis, mens andre i by og på land kan betale efter formue. Der nævnes intet om ligsten o. l. — det kommer først i Danske Lov af 1683, hvor der i kapitel 22 i hovedsagen gentages, hvad Store Reces har meddelt, men tilføjes i stykke 38.s slutning, „men vil de lægge Steen eller andet Monument, paa Gravene, da bør de at give noget derfor til Kirken efter Billighed“. Avgiften skulle formentlig altså også ydes, om der sattes f. ex. trækors („andet Monument“), og avgiften fastsattes ikke med nogen sum i loven. Derimod fastsattes der i stedlige vedtægter for brug af kirker og kirkegårde sådanne. For Horsens fastsattes således for anbringelse af ligsten i kirken 4 og på kirkegården 2 rdlr., fliser med navn i kirken 2 rdlr. og udhugget træ (gravmæle) 4 mrk. Sten med underliggende grav i kirken eller på kirkegården kunne gå i arv til livsarvinger; men når sådanne ikke længere fandtes, overtog kirken ejendomsretten og kunne om ønsket sælge dem (jevnf. vedtægt for brug af ligsten i Budolfi kirke, 1599).

Også stenhuggerne interesserer myndighederne sig for i disse tider. De har haft meget at gøre i kirkerne og også en del på kirkegårdene, som eksempel på deres erhvervsmæssige tilknytning til kirkegårdene skal anføres, at i 1675 udlejedes der en plads ved Holmens kirke til en sten- og billedhugger *Johan Franch*, imod en årlig avgift på 30 rigsdaler; men det betinges, at der skal være fri indgang med lig til „Kors-Urtegaarden“, som havde sin særlige port.

81. Rosengrav fra typerne på Frederiksberg ældre kirkegård, Rose Mdm. Plantier.

Roser på gravene

Inspektør Poul W. Olsen

I fortsættelse af omtalen af årstidens blomster på gravene s. 11-12 skal her siges lidt om roserne, som vel må regnes for dem, der af kulturplanterne først plantedes til udsmykning af grave. Gamle billeder af græsbevoksede tuegrave ses ofte forsynet med en enkelt rose af busketrosetyper bredt voksende ud over graven. Rosen har været med gennem sekler. Billeder viser det, poesien omtaler det, kvindestatuen på graven har af billedhuggeren fået en rose i hånden. Rosen kaldes ofte blomsternes dronning. Dens smukke hoved bæres majestætisk på den ranke stilk. I anvendelse skulle den derfor være selvskrevet til en fornem plads, hvor den plantes. Herom hersker dog forskellige meninger, idet nogle fagfolk nok erkender blomstens skønhed og værdi, men er så misfornøjede med selve plantens vækst — dens krop — at de helst henviser den til køkkenhaven som afskæringsplante. På gravene skaber roserne problemer i flere retninger. Oftest trives de ikke efter ønske, og årsagerne hertil er vel almindeligvis, at man er for hård ved dem med nedskæring i efteråret, når granen lægges, videre at der året igennem renses og kradses for voldsomt i jorden omkring dem, og endelig at der ofte plantes med for stor afstand, sådan at solen brænder ned på jorden under dem. Dette kan roserne, som iøvrigt de fleste andre planter, ikke lide. Når så hertil kommer, at man i gødningsmæssig henseende næsten altid forsynder sig ved ikke at give planterne noget at leve af, opnås kun et magert resultat, hvilket da

også ofte var tilfældet på de nu sjældne „rose/buxbomgrave“. At planterne under sådanne utilstrækkelige vækstbetingelser vil være stærkt disponeret for svampe- og insektangreb, gør kun resultatet endnu ringere. Det er derfor en absolut betingelse for at kunne have glæde af roser på gravene, at der plantes så tæt, at planterne med deres løv dækker den underliggende jord, at nedskæring ved granpyntningen foretages nænsomt, at der gødes og vandes rigeligt til de rigtige tider, at jordoverfladen omhyggeligt holdes løs med kultivator samt at der sprøjtes/pudres, hvis svampe og insekter angriber. Man er i vore dage ikke indstillet på en så krævende pasning, og dette sammen med, at man ikke er tilfreds med den blomstring, roserne yder, må vel ses som de væsentlige årsager til, at man sjældent anlægger rosenbede på gravene. Alligevel kommer man udfor, at der ved de såkaldt „frie anlæg“ med stedsegrønne, brudfliser, pudeplanter og grus også ønskes plantet — en rose.

Da imidlertid *een rose* — selv på et lille areal som et gravsted — er *ingen rose*, planter man i stedet en gruppe på fem, seks stykker eller mere tæt sammen stående i gruset uden selvstændig bedkant, men måske med en underplantning af vinca eller evonymus. På denne måde lever roserne stadig videre i gravstedsbilledet. De vil sikkert aldrig helt forsvinde.

Spørgsmålet om, hvilke roser der bedst egner sig til plantning på gravene, må vel besvares, ikke ved en opremssning af sortnavne, men ved at fremholde de krav, man stiller. Først og fremmest må man sikre sig, at sorterne er lavtvoksende, er forholdsvis robuste med sundt løv og har den rigest mulige blomstring. Disse krav opfyldes bedst af polyanthahybriderne, af hvilke der findes et væld af sorter, som for manges vedkommende giver så store blomster, at de i størrelse nærmer sig de storblomstrede sorter. Mange af de storblomstrede sorter egner sig ikke for gravene. Der tænkes her på sorter med vækst og karakter som f. eks. Peace (Freds-

rosen). Disse ellers så udmærkede, men meget kraftige rosenarter virker alt for voldsomt på de stærkt afgrænsede gravstedsarealer og giver i reglen også for få blomster i forhold til polyanthahybriderne. De mange nye sorter, som hvert år bringes på markedet, bevirker, at den ældste ende af sortimentet uddør. Det bliver på den måde vanskeligt at skaffe suppleringsplanter til eksisterende beplantninger. Det er derfor ikke tilrådeligt at binde sig til en bestemt rosenart ved overtagelsen af en langtidspasning (legat) af en grav. Eksempelvis er den bedagede, tidligere stærkt anvendte Mme Caroline Testout svært at finde i handelen og lader sig vanskeligt supplere. Selv en rose som Rødhætte, den faktisk eneste egnede rose, som tåler konstant skygge, kan det være svært at fremskaffe.

Slyngroser og roser på stamme skal sluttelig kun nævnes for fuldstændighedens skyld. De stammede roser forsvinder helt efterhånden. Dels er de ikke særlig stabile, og dels passer de dårligt i tidens anlæg. Det er kun sjældent, man ser en virkelig frodig stammet rose på en grav. Slyngroserne forsøges af og til plantet i den hensigt, at de skal slynge sig omkring en gravsten. Det er sjældent nogen succes, idet de, selvom de hæftes til stenen ved hjælp af øskner og ståltråd, har tendens til at vokse for uregerligt. Bedre går det, hvor de kan vokse op mod gamle gitre. En nyhed på rosenområdet er de såkaldte miniaturoser. Det er ganske lave, 15—20 cm høje planter, som blomstrer forholdsvis længe med mange, bitte små roser. Planteskoleejeren foreslår den som egnet til plantning i lighed med sommerplanterne, men det er et spørgsmål, om disse ret sarte planter kan yde så meget, at man har fornemmelsen af at have fået valuta for pengene. De kan, hvad længde af blomstringstid angår, ikke konkurrere med de alm. anvendte sommerplanter. Roser må, når de indrangeres mellem årstidens blomster, placeres i juni måned. Indstiller man sig på kun at regne med at have glæde af deres blomstring i denne ene måned, er de dejlige at have. Også på gravene.

85. Parti af den vestlige a la grecque mur. Asken gravesættes under græstæppet foran mur. Urnelund, Svendborg.

Gravstedsmure i Svendborg urnelund

Fhv. realskolebestyrer Magnus Lund

Før Svendborg i 1932 fik eget krematorium, var der overhovedet ikke tænkt på specielle anlæg for urnebegravelse, idet der gennemgående gik flere år mellem hver enkelt bisættelse.

Nu skete der et fuldstændigt omslag, og før 1932 var til ende, var der i krematoriet foretaget 47 kremeringer. 10 år efter passerede det årlige antal kremeringer 100, og det stod klart, at skulle man nå en smuk løsning m. h. t. urnegrave, var det påkrævet med en selvstændig urnelund af rimelig størrelse i s. f. at anbringe urnegravstederne spredt over hele kirkegården på nedlagte kistegravsteder.

Det var udelukket at finde et sammenhængende areal til urnelund på den eksisterende kirkegård, der praktisk talt var belagt overalt, men man var så heldig stillet, at man kunne købe jordtilliggenheden til et netop nedlagt gartneri, der stødte direkte op til kirkegården.

Krematoriets og urnegårdens arkitekt, *Andreas Jensen*, fik overdraget arbejdet med at give tegninger til urnelunden. Han fik besked om, at der ikke måtte være nogen båsindelning til gravstederne, og at sammenhængende græsflader skulle være dominerende, men ellers var han ganske frit stillet.

Arkitektens projekt indeholdt en ganske ny idé og, som det har vist sig, en nyskabning, der har vundet yndest — nemlig *urnegravstedsmure*.

Adskillige steder har man gravsteder anlagt op til hegnsmure omkring kirkegårde og sine steder anvendt muren til opsætning af mindetavler, men disse mure er opført med det ene formål for øje at indhegne. Derimod er det første gang i den danske kirkegårds historie, at der er opført en mur alene med det formål for øje at være et led i udformningen af en lang række sammenstødende gravsteder.

Den lave mur, der kun har en højde på ca. 80 cm, har tre funktioner: 1) Den markerer det enkelte gravsteds afgrænsning i det langs med muren løbende græstæppe, der er ca. 1 meter bredt og går ubrudt fra gravsted til gravsted i murens fulde længde. 2) Den tjener til anbringelse af mindetavler. 3) Den danner „ryghæk“ mellem to gravstedsrækker eller op mod læbælter kun for en enkelt række grave.

Arkitektens plan indeholdt to gravstedsmure (se VK. 17, fig. 212) opførte i „a la grecque“ mønster, hvilket på naturlig måde ved dets hjørner markerer de enkelte gravsteders beliggenhed.

Det ubrudte græstæppe langs muren giver trods det enkelte gravsteds lidenhed en helhedsvirkning af ro og skønhed, der umuligt kan opnås ved den almindelige inddeling af de små urnegravsteder. En ro og samklang, der efter mine skønhedsbegreber heller ikke kan nås ved den „ejendomsret-prægede“ almindelige opdeling af kistegravsteder, til trods for at

86. Detailbillede af muren fra 1960. Urnelund, Svendborg.

der ved disse kan arbejdes med langt større gravsteder.

Også de på muren anbragte mindetavler er med til at markere „Stedet“.

Foruden de to a la grecque gravstedsmure var også den murede pergola mellem urnelunden og den gamle del af kirkegården indrettet således, at den skulle tjene som gravstedsmur. Det gav altså efter planen i første omgang fem gravstedsrækker op mod tre mure.

Da kirkegården besørger slåningen af gravstedernes sammenhængende grønsvær, har gravstedsejerne intet at gøre med ren- og vedligeholdelse, og de må selvfølgelig heller ikke plante noget på gravstedet. Dette giver en altid fint vedligeholdt urnelund.

Ved køb af gravsted betales i første omgang muren beregnet efter det beløb, det pågældende stykke kostede kirkegården ved murens opførelse. Endvidere gravstedets jordareal samt vedligeholdelse 10 år frem i tiden. Ved fornyelse betales kun for jordarealet og vedligeholdelsen. Først når gravstedet skifter ejer, skal der betales for muren igen.

Da den betaling, der skulle ydes forud ved køb af gravsted i urnelunden var meget højere end ved køb af gravsteder på den gamle del af kirkegården, hvor man som nævnt på nedlagte kistegrave forskellige steder havde anlagt små partier af urnegrave, var det for kirkegårdsbestyrelsen spændende at se, hvordan folk ville stille sig overfor at skulle betale f. eks. 365 kroner for den første 10 års periode og 295 kr. for samme gravsteds fornyelse pr. 10 år mod kun 20 kr. for et gravsted på en kvadratmeter ude på kirkegården.

Den måde, folk reagerede på, var ganske overraskende. Siden vi har fået urne-

lunden, sælges praktisk talt ikke flere urnegravsteder „ude på kirkegården“, selvfølgelig bortset fra, at en del urnegravsættes i allerede erhvervede familiegavsteder. Alle ønsker plads i urnelunden, som biskop Øllgaard indviede i 1951, og som udvidedes til mere end det dobbelte ved køb af en gammel købmandshave, der stødte op til såvel urnelunden som til kirkegården. Udvidelsen indviedes i 1957. Dens ene side støder op til en af byens gader, så der måtte en hegnsmur til mod denne gade. Muren byggedes straks fra starten som gravstedsmur, og et mønster i muren angiver urnegravstedernes bredde, og den har som de andre mure i urnelunden til opgave at tjene til opsætning af mindetavler. Nu var der altså seks urnegravstedsrækker op mod mur i urnelunden.

Alligevel måtte vi allerede i 1960 skride til opførelse af endnu en gravstedsmur op mod læbæltet mod vest i urnelundens først indviede del, løbende parallelt med den vestlige a la grecque mur. Ved denne mur kan der selvfølgelig kun være én gravstedsrække. — En til denne svarende mur måtte to år senere opføres i den modsatte side mod øst — altså i 1962.

Om disse to sidst nævnte gravstedsrækker skal følgende oplyses: Det var fra den oprindelige plans side ment, at disse to rækker, der siden indvielsen i 1951 har henligget i græs op mod læbælterne i øst og vest, kun måtte anvendes til liggesten, der skulle være af Neksøsandsten i forud fastsatte mål og nedfældes så dybt i jorden, at fladen kom i samme plan som grønsværen. Men medens der var livlig afsætning af de lige overfor liggende gravsteder langs murene, gik det meget småt med salget af de ca. 100 kroner billigere gravsteder til liggesten, ja, salget gik efterhånden helt i stå, og dette har så ført til, at man også forsynede disse to rækker med gravstedsmure i henholdsvis 1960 og 1962, og det førte desuden til, at nu kom der også fart i salget af disse gravsteder, endda i en sådan grad, at man i juni måned i år var nødt til at vedtage opførelsen af endnu en ny gravstedsmur, som altsaa bliver den syvende i rækken. Denne skal opføres i den nyeste del af urnelunden — udvidelsen fra 1957 — overfor den store askefællesgrav, der i følelig grad er med til at aflaste efterspørgslen efter individuelle gravsteder. Der blev f.

eks. i 1962 nedsat 81 asker i fællesgravnen. Det samlede antal kremationer i 1962 ved Svendborg krematorium var 361. Dette store tal fortæller jo også noget om det stærkt voksende krav om pladser for urnebegravelse.

Hvis man ikke selv har haft lejlighed til at dvæle i Svendborgs store urnelund, kunne man ved at læse ovenstående få det indtryk, at murene dominerer urnelunden, men det er langt fra tilfældet. Grønsvær og store træer behersker billedet, og de lave mure af røde sten sløres af rigelig og rigtig beplantning, så deres funktion — afgive plads til mindetavler og markering af de enkelte gravsteder — går velgørende og naturligt ind i urnelundens helhedsbillede — en gravstedslund, der vækker begejstring hos mange besøgende, deriblandt mange studieudvalg fra såvel indland som udland.

Efterskrift.

Skulle nogen få interesse i retning af samme løsning på det vanskelige problem med de små askegravsteder, som afd. arkitekt Andreas Jensen med så stort held har anvist, men mener, det vil blive for dyrt, skal jeg fra Svendborg kirkegårdes regnskab (den gamle kirkegård og Fredens kirkegård) 1962/63 oplyse, at krematoriet gav et nettooverskud på 9.092,47 kr., urnegården et underskud på 2.079,72 og urnelunden et nettooverskud på 1.252,11. Deroverfor står kistebegravelserne med et underskud på 156.242,86.

En runsten på Vallentuna Kyrkogård i Uppland

Trädgårdsarkitekt fsl. Martin Krook.

De skrivtecken, som vi benämna runor, utgjorde i det gotiska runalfabetet 24 stycken, och det är dessa som bilda underlaget för benämningen runstenar. Dessa äro i Danmark av äldre datum än i Sverige, där de äldsta, tillhöra 1000-talet e. K., således från en tid, när kristendomen hade börjat utbredas i Norden. (Se VK 20, s. 93 ff). Det lär finnas omkring 2000 runstenar inom Svea rikets gränser, varav den nordligaste står på Frösön i Jämtland. Den rikligaste förekomsten är dock i Uppland och Södermanland.

De allra flesta av runstenarna utgöra minnesvårdar, där inskriptionerna förtälja

om de döda själva och rätt ofta om släktförhållanden. Då och då talas om hjälte-dåd eller andra bedrifter, som möjliggöra en ganska exakt datering i det historiska sammanhanget. En hel del runinskrifter vänta ännu på att bliva lösta, men här och var kunna gjorda tolkningar återfinnas invid själva minnesmärket. Så är fallet vid här återgivna bild av en runsten, som står uppställd ganska nära kyrkomuren på den kyrkogård som rubriken omnämner.

Runorna förtälja följande på stenens framsida: iarlibaki x lit x raisa x ðina x arnkuan x han x ati ain x tabu x alan xx — ... ont hans + vilket i översättning lyder: Jarlabanke lät resa denna sten efter sig, medan han levde. Han ägde ensam hela Täby. Gud hjälpe hans själ.

Baksidan har följande inskription: iarlibaki x lit raisa x stain x at sik x kuirkuan x auk x ðinkstad x ðina x karði x auk x ain ati + alt hu-tari x ðita. — I översättning: Jarlabanke lät resa denna sten efter sig, medan han levde, och han gjorde denna tingsplats, och ensam ägde han hela detta hundrade.

Inskrifterna äro från 1000-talet e. K.

Bönen, liksom korset bära vittnesmål om att Jarlabanke var kristen, och den bland många gängse föreställningen om att runstenarna emanera från förkristen tid, där den nordiska gudasagan förtäljer om många gudar, bör revideras betydligt.

Åtskilliga runstenar ha varit kullvräkt eller blivit föremål för vandalism på annat sätt, och så är även fallet med denna,

87. Forside af runesten på Vallentuna kyrkogård, Uppland.

Foto: Forf.

men den tillhör en av de bäst bibehållna och inskriptionen giver vid handen, att det är en självmedveten och om sin makt och myndighet mån man, som reste denna sten, även om bönen innebär en viss ödmjukhet, dock icke inför människor.

Urnehaveanlæg og servitutbestemmelser

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Sigurd G. Jacobsen

Med ligbrændingssagens voldsomme fremgang ikke mindst i købstæderne (brændingsprocenten i Odense var således i 1950 ca. 20 og i 1962 ca. 50), har man måttet udlægge mere og mere af kirkegårdenes jord til urnebegravelse, d. v. s. små gravsteder (fra 0,5 til 2 m²), og det er problemer i forbindelse hermed, der i det følgende skal omtales.

Indledningsvis må det tilrådes, at man, hvis det er muligt, anlægger urnehaver på jomfruelig jord (i denne forbindelse jord, der ikke tidligere har været anvendt til begravelse), da man derved undgår de kalamiteter, der altid opstår ved jordsænkninger i stykker, der har været benyttet til kistebegravelse. Disse jordsænkninger er i særdeleshed uheldige i en urnehave, da publikum ikke kan forstå, hvorfor jorden pludselig falder sammen: „Der er jo nedsat en urne i gravstedet, så hvorfor dette store hul?“ Opretnings efter en sådan sænkning må også i alle tilfælde påhvile kirkegårdsforvaltningen og bør ske snarest, da folk ofte er ubehageligt berørt heraf.

Urnehaveanlægget bør efter min mening være udformet på en sådan måde, at man ikke alene skæler til sublim æstetiske interesser, men prøver ved hjælp af et hensigtsmæssigt plantevalg og en nøje gennemtænkt plan at kombinere de individuelle (publikums) interesser med kirkegårdens, som må være at få et så smukt helhedsindtryk af urnehaveanlægget som muligt. Derfor må visse almene bestemmelser være gældende; men for langt den overvejende del af gravene bør disse være meget *lempelige* og stort set kun omfatte højde og bredde på mindsten, ligesom gravstedsbeplantningen må have dværgkarakter.

Derimod må strenge servitutter både på mindsten og beplantning omfatte så få grave som muligt (antallet afhængigt af anlæggets udformning), og disse grave

bør kun anvises til et publikum, der virkelig forstår, hvorfor man har pålagt gravene disse bestemmelser, og som derfor er villige til at overholde dem.

Vi har sikkert alle været ude for folk, der *ikke* har forstået, hvad det var for ting, de skrev under på ved gravstedets erhvervelse, og som senere har fortrudt, at de fik netop et sådant gravsted. Det er jo en erfaring, man har gjort alle steder, at det er meget vanskeligt for ikke at sige umuligt at overholde disse strenge servitutbestemmelser. Man bør derfor ikke udforme en urnehave i stil med Herrnhutergravlundens i Christiansfeld; thi i et sådant anlæg må man forbyde enhver form for individuel udfoldelse.

Det store publikum vil nu engang have lov til at plante stedmoder og begonia og mange andre brogede ting på deres gravsted, og hvor er så den rolige og fornemme helhedsvirkning henne? Og med hensyn til mindsten, hvad er det så for sten, folk vælger? Det er ofte oversavede natursten med en spejlende blank overflade og andet maskinarbejde, helt i tidens ånd!!!

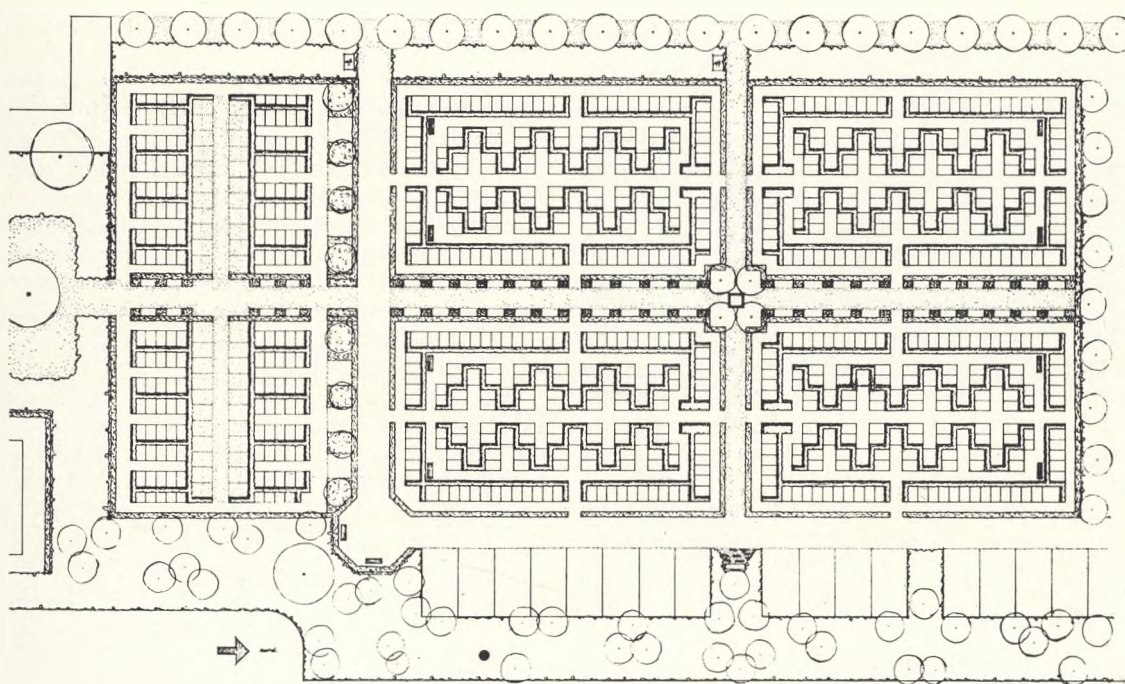
Derfor må, som tidligere antydet, min konklusion blive: Planlæggeren må udforme anlægget, så det virker smukt i sin helhed, og således at det enkelte gravsteds mindsten og beplantning bliver irrelevant for helheden.

På Odense Assistenskirkegård er der i 1962 påbegyndt et større urnehaveanlæg efter den afbildede plan, hvor man har tilstræbt at følge de ovenfor skitserede retningslinier; jevnf. fig. 88.

Urnehaven er anlagt på et plant areal (størrelse ca. ½ ha) omgivet af stedsegrøn beplantning på 3 sider (syd, øst og vest) hovedsagelig gran og fyr. Derfor har vi til de karaktergivende hække og træer valgt noget lyst, nemlig bøgehække og lærketræer.

Hovedinddelingen: 5 gravgårde omgivet af bøgehække, 1,80 m høje. Indenfor hver gravgård er anvendt *buxus semp. rotundifolia* som baghæk, højde 60—70 cm, og *buxus semp. suffruticosa* som adskillelse mellem gravstederne. Hovedgangene er tænkt udlagt med græs, delvis armeret med chaussebrosten, de små gange mellem gravstederne med grus.

Baghækkene af *buxus semp. rotundifolia* er tænkt holdt skarpt klippet, så at de, som det fremgår af planen, danner

et strengt arkitektonisk mønster, som bevirker, at man ikke behøver servitutter udover højde og bredde på mindsten og beplantning.

Gravstederne i den syd-nordvendte hovedgang og det tværgående midterparti i den sydlige gravgård er tænkt udlagt i græs, og der er i sidstnævnte midterparti kun anvendt brosten nedlagt i græsset som markering mellem gravstederne. I den syd-nordvendte hovedgang er gravstederne tænkt adskilt med lav fladebeplantning af *pinus mugo pumilio*.

På disse græsgrave må der kun anvendes liggester af bestemt materiale (granit, nexosandsten og ølandskalksten); de må være af en bestemt størrelse og ikke være polerede; men på baggrund af det samlede antal gravsteder, ca. 850, udgør disse servitutbelagte græsgrave kun ca. 10 %, og der vil, som tidligere nævnt, være publikum til et mindre antal, ikke mindst da disse grave er placeret langs anlæggets hovedgange.

Som man vil bemærke, er langt det overvejende antal af gravstederne udlagt som 1,50 m², da jeg finder denne størrelse ideel til urnegrave, og prisen for et sådant gravsted er (i hvert fald her i Odense) overkommelig for publikum.

De store grave, som er udlagt mod øst op mod løbæltet, er for så vidt urnehaven

uvedkommende, da de tænkes anvendt til kistebegravelse; men de er taget med på planen af hensyn til helheden.

Anlægget af urnehaven er som nævnt påbegyndt i 1962 og ventes at ville strække sig over en 5-årig periode, således at det færdige anlæg i 1968 fremtræder i takt med behovet for nye urnegrave.

Kirkegårde i Salzburg og Salzkammergut

Fhv. overlærer Dagmar Carlsen-Skiødt

Hvis man er historisk interesseret, er der to ting, som man altid skal se, når man er på rejse, og det er kirker og kirkegårde.

På en rejse i september 1962 tog jeg ud til Salzburg kommunale kirkegård og var der så heldig at overvære en begravelse fra kapellet. Det var en enke efter en hofrat, som blev begravet. I kapellet bad præsten en kort bøn, og derefter blev kisten på en katafalk kørt ud til graven.

Hvor var de kommunale ligbærere fine!

De lignede fuldstændig generaler i sorte uniformer med sølvepauletter på skuldrene, sølvsnore hen over brystet og trekantede hatte med sølvbånd. Salzburg'er-

ne har her ved en begravelse beholdt en uniform fra kejsertiden.

Ved graven holdt præsten en tale, og der blev stænket vievand på kisten. Kran-sene ved sydlandske begravelser er meget større, end vi bruger dem herhjemme. Jeg så ved en anden grav flere hundrede kranser; men det var også en af Salzburg-ernes førende mænd, der dagen i forvejen var blevet begravet.

Bagefter gik jeg rundt på kirkegården, den var stor og smukt holdt med mange kønne monumenter. Det eneste, som jeg fandt af særlig interesse, var de mange muhamedanergrave fra de to verdenskrige. Det var underligt at se halvmånen på disse grave.

Skal man i Salzburg se gamle grave, så findes de på Sct. Peters kirkegård, som mange mennesker går igennem, når de skal til Sct. Peters kælder — en kendt restaurant!

Det er den ældste kirkegård, helt fra ca. 700, og her er mange gamle grave med smukke jernkors eller forvitrede tavler over gamle salzburgerlægter. Også store gravkapeller og de berømte katakomber findes her. At der begravnes endnu, så jeg på nogle grave med årstal fra den senere tid. Nogle grave var pænt holdte, andre forfaldne og overgroet med ukrudt. Enkelte havde billeder af den afdøde, en almindelig skik, som man ofte ser på sydlandske kirkegårde.

Men den mest interessante kirkegård i Salzburg ligger bag ved Sct. Sebastianskirken, og man kommer ind på kirkegården, der er indviet 1511, gennem kirken.

På denne kirkegård er *Wolfgang A. Mozarts* enke begravet. Der ligger her på kirkegården et lille kapel-mausoleum for ærkebiskop *Wolf Dietrick* — bygget i italiensk renaissance ca. 1600 og med meget

smukke, ikke så store glasmalerier i væg-gene.

Jeg sætter mig ind i kapellet og tænker på Mozarts enke, som fik tilknytning til Danmark. *Mozart* døde i Wien 1791 og blev begravet på fattigkirkegården der. Han var gift med *Constance (Constantia) Weber*, som senere indgik ægteskab med danskeren, kgl. etatsråd *G. N. von Nissen*. Hun var født 1763 — altså for 200 år siden — og døde 1842. Graven var smukt holdt, hvilket ikke kunne siges om flere af de andre grave.

Så forlader jeg Salzburg og tager ud i det dejlige Salzkammergut med de mange skønne kirker, men ganske almindelige kirkegårde. Desværre nåede jeg ikke denne gang og heller ikke de andre gange, jeg har været der, at komme på en rigtig alpekirkegård, men en meget mærkelig kirkegård har jeg set i Hallstatt, som ligger ved Hallstättersøen.

Den ene del af kirkegården er et benhus. Her er en befolkning, der helt fra ældgammel tid aldrig har sluppet kærligheden til det land, som de har levet i, og derfor vil de også begravnes her; men de døde kan kun få lov til at hvile i 10 år på den lille kirkegård omkring den middelalderlige kirke. Byen ligger i et bjerg-landskab, og der er sparsomt med jord.

Derfor har befolkningen fundet på dette benhus, hvor hjerneskallerne og lidt andre knogler opbevares for stedse. Omkring kraniet er der malet en laubærkrans, et kors på panden og under det navn, fødsels- og dødsdato. For en ringe betaling fik jeg graveren til at lukke op for denne „kirkegård“.

På mig virkede benhuset ikke ubygge-ligt, alt lå ordnet pænt på en mængde hylder, men min rejseledsager forsvandt hurtigst muligt!

Da jeg efter denne rejse til Østrig igen var kommet hjem, gik jeg ud på Odense kirkegård og glædede mig over dens velholdthed og skønhed samt dejlige blomster i efterårsfarver.

Veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Vejlaceringer på kirkegårde synes ofte underlagt tilfældighedens præg, men er de nu så tilfældige, som det synes?

89. Kirkegårdsparti i Salzburg.
Foto: Forf.

Tager vi vort udgangspunkt i de gamle kirkegårde, vil for de mindres vedkommende den totale mangel på veje udover blot en enkelt fra låge til kirkedør eller lighus være påfaldende.

Det er så let i dag at kritisere denne mangel på køreveje, og kritikken fremsættes ofte uden forsøg på at finde årsagen.

Den er dog ganske enkel, da der før i tiden ikke var noget kørselsbehov på de mindre kirkegårde. I 1800-tallet eller før fandtes jo ikke det lettilgængelige og let-håndterlige kørselsmateriel, vi har i dag. Arbejdslønnen var ikke den altbeher-skende faktor, som den er i dag. Man fandt det selvfølgelig, at jord måtte flyttes med trillebør, at kister blev båret, og at man måtte transportere materialer på bærebør, hvor veje og stier savnedes eller var meget smalle.

1900-tallet har medført en omvurdering, så vi nu mange steder føler savnet af veje for helt at kunne udnytte biler og traktorer.

Heri må vi se begrundelsen for de bestræbelser, der med eller uden held udfoldes for at *indføre* et vejssystem på kirkegården. Det er vel begribeligt, men gøres for ofte med manglende forståelse af de æstetiske værdier eller endog blot tidsprægede forhold, som derved forringes.

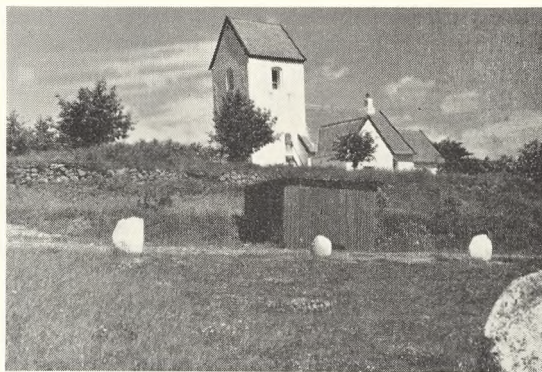
Indføring af nye veje på gamle kirkegårde synes altså ofte at ske under ensidig hensyntagen til praktiske forhold.

Stier eller gange har delt samme skæbne.

De gamle kirkegårde ligger tæt om kirkerne, oftest i by- eller landsbybebyggelse, og måtte med den stedse forøgede befolkningstæthed føles pladstrange.

Da begravelser inde i kirkerne ophørte, belastedes kirkegårdene yderligere. Kravet om at skaffe gravplads fortrængte ethvert andet hensyn, hvis andre hensyn da i det hele taget har været erkendt, og man måtte derfor finde det helt i orden, at gravene placeredes side om side uden adskillelse ved pladskrævende stier.

Indhegning med jerngitre blev i Danmark almindelig især i 1800-tallet som beskyttelse mod løsgående kreaturer, da kirkegårdenes hegn ofte værnede mangelfuldt (se fig. 90).

90. Hyllebjerg kirkegård, Jylland.
Foto: J. Th. 1942.

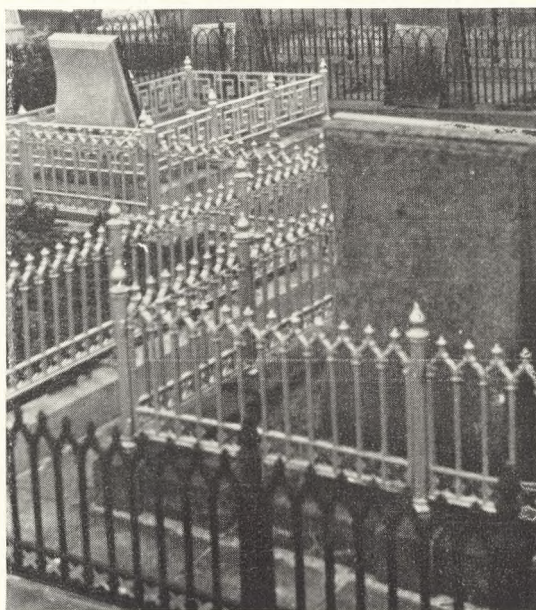
Indhegning af gravene gjorde naturligvis ikke den nødvendige færdsel mellem dem lettere (fig. 91).

I Danmark lovfæstedes kravet om adgangsstier til alle grave i 1921, men allerede nu godt 40 år senere er forholdene totalt ændret.

Det tør siges, at reguleringer for at skaffe gangarealer i h. t. nævnte lov her og der er blevet gennemført med alt for stor iver, hvorved værdifulde, tidsprægede eksteriorer udslettedes.

Det stærkt stigende antal ligbrændinger måtte sætte sit præg på ikke mindst de gamle kirkegårde i byerne, hvor smalle gange, der før var en gene, nu kan vise sig at være en fordel.

Ved anlæg af nye kirkegårde eller afdelinger er berettigelsen af kravet om en fast og direkte adgangssti til alle grave

91. Nordby kirkegård, Fanø.
Foto: J. Th. 1943.

ikke umiddelbart indlysende. Her henses til fællesurnegrave og, som man nu også kender det, fælles begravelsesplads til kister (jefvnf. VK. 19 s. 82—83).

Parkeringspladser er et så nyt begreb, at vi slet ikke kan forbinde det med kirkegårdens tidligere præg. Vi har dog et tidsmæssigt behov udtrykt i kirkestalden og partier der omkring (jefvnf. VK. 20 s. 82—83).

Overalt i de nordiske lande findes ved ret mange kirkegårde endnu stalde lige uden for kirkegårdsmuren til opstaldning af den kirkesøgende befolknings heste. De har dog nu kun praktisk betydning de færreste steder og ses som et levn fra en tid, hvor landevejstrafik mest foregik med hest og vogn, men arealerne er ofte til disposition.

Først da bilerne i stort tal og nu næsten helt kom til at beherske trafikken, opstod problemet med at skaffe nødvendig parkeringsplads.

Mange steder har man desværre ganske enkelt nedrevet kirkestalden og gruset pladsen. Uden småligt hensyn til værdien af omgivende beplantning, ryddede man træer for at skaffe plads til det stigende antal biler, og vi må i dag erkende, at også i kirkegårdens nærmeste omgivelser har man ofte lagt æstetiske værdier øde.

Spørgsmålet er aktuelt, i hvor høj grad det endnu er muligt at dæmme op for vandalisme på eller ved kirkegårdene.

Det må vel være sådan, at det i første række må blive kirkegårdens ledere og ansvarlige myndigheder, der må besinde sig og søge kvalificeret hjælp, når indgreb eller omlægning af kirkegårdsarealer skal foretages.

Det må derfor antages, at jo mere der skrives og tales om emnet, jo mere røre der bliver om spørgsmålene, desto større sandsynlighed er der for, at ansvarlige personer vil føle sig usikre og ikke skride til afgørelser, før kvalificeret hjælp er tilkaldt og forespurgt.

Måske er det kun en ønskedrøm. Alt for mange rådsmedlemmer føler sig overbevist om deres egen ufejlbarlighed eller når måske ikke frem til erkendelse af, at æstetiske spørgsmål foreligger.

Målsætningen er vel i og for sig ganske enkel. Vi vil muliggøre en fortsættelse og forbedring af kirkegårdens funktioner med bibeholdelse af særpræg, tidspræg,

beplantningsmæssig skønhed, harmoni mellem kirke og kirkegårds elementer. Med andre ord: vi vil skabe forbedringer til nutidige forhold og krav uden at ødelægge for meget af det værdifulde, tiden og vore forgængere bevidst eller ubevidst har skabt.

Det lyder enkelt; men hvor er det svært!

Hvis vi holder os for øje, at veje, gange og parkeringspladser skal føje sig naturligt, ja man kan sige beskedent ind i omgivelserne, ja føje sig ind som et led i helheden, er vi på rette vej.

Hvad der skærer sig anmassende ind ved brutal linieføring, og som giver skår i beplantningen eller udfordrende farve i belægningen, må være forkert.

I Den kgl. anordning om kirkegårde af 20. 4. 1953 bestemmes i § 3, stk. 1: „Ønskes ældre kirkegårde reguleret, bør der tages vidtgående hensyn til de eksisterende skønhedsværdier, som også uregelmæssigheder kan indebære“, idet det erindres, at „bør“ i denne forbindelse på det nærmeste skal forstås som „skal“!

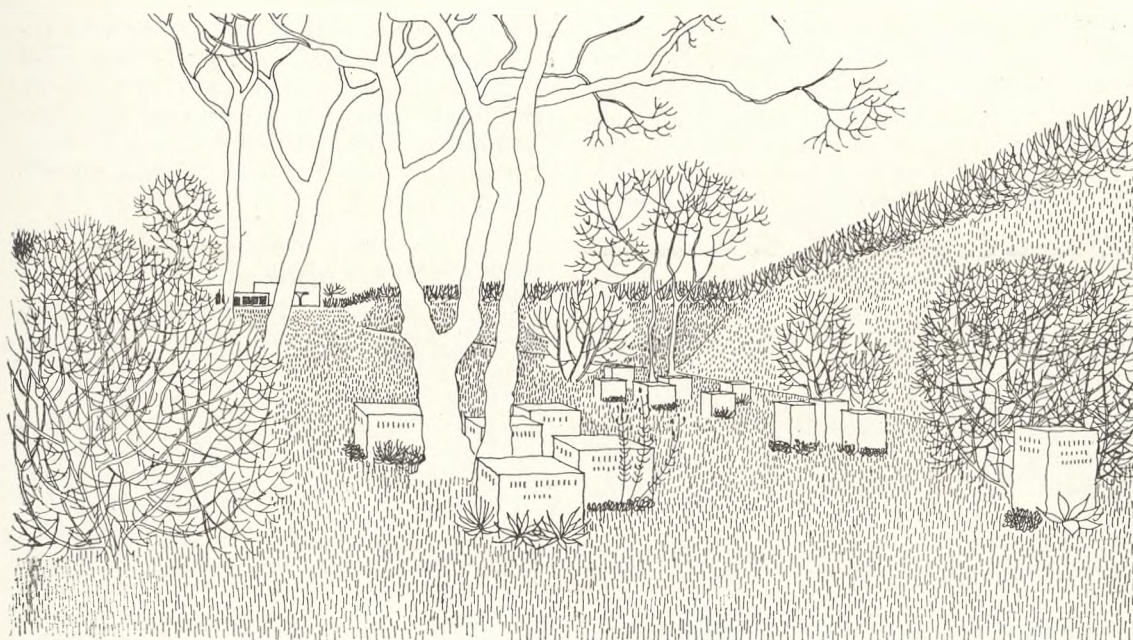
Det *fastslås* således i kgl. anordn., at der skal tages *vidtgående* hensyn til bevarelse af æstetiske værdier. Dette er meget væsentligt.

I lov nr. 282 af 30. 6. 1933 § 28 stk. 1 hedder det, at alle sager om kirkegårdens udvidelse og anlæg skal indsendes til ministeriets godkendelse.

Der er altså skabt lovmæssigt grundlag for bevarelse af æstetiske værdier (forhindret uskønne ændringer foretaget!) ved nyanlæg eller omlægning af kirkegårde i Danmark.

Der er ligeledes i kgl. anordning § 13 angivet, at „ethvert gravsted skal være tilgængeligt fra en gang“, og i § 3 stk. 3, at „køreveje skal have en bredde af mindst 3 m. Sidegange, hvorpå der skal kunne bæres kister, bør være 1,80—2 m brede. Korte sidegange skal være mindst 0,5 m brede. Afvigelse herfra kan evt. godkendes ved gange, der betjener særlige områder (f. eks. urnehaver)“.

Med disse bestemmelser som grundlag skal i efterfølgende 3 artikler søges belyst muligheder for at indpasse veje, stier og parkeringspladser i kirkegårdens anlæg eller umiddelbare nærhed på en sådan måde, at de imødekommer praktiske behov uden at medføre unødige skår i plantninger.

Om utformningen av våra gravvårdar

Trädgårdsarkitekt FST Gunnar Martinsson

Barbro Alving skrev en gång ett kåseri i Vecko-Journalen som hette „Estetik till döds“. Det handlade om två unga arkitekter, som kommit på en ny idé hur man skulle kunna standardisera kyrkogårdarna, så att alla gravstenar fick samma utförande.

Hennes kåseri byggde på en uppgift i dagspressen, som lyckligtvis var felaktig. Man hade hoppat över et "inte", och meningen blev alltså precis tvärt emot den tänkta. En av de där två unga arkitekterna råkade vara jag. Naturligtvis blev jag ledsen över tidningsuppgiften, men samtidigt fick jag klart för mig vilken förvirring och osäkerhet, som råder idag kring gravvårdsproblemen. Från olika håll kom brev och förfrågningar om den s. k. "nya given". Några stycken tyckte att den verkade egendomlig, men många ansåg att den var intressant. Att Barbro Alving reagerade var ju i och för sig bra, men att hon inte tyckte att uppgiften var så orimlig att den behövde kontrolleras tyder på en osäkerhet även hos henne.

Skrytsamhet och formanarki

I tidskriften Form skriver professor Sven Ivar Lind om tendenser i modern kyrkogårdskonst, som han finner oroan-

de och motbjudande. Jag citerar: "I en kyrkogårdskonst, som förtjänar namnet, borde graven som enhet och del i det stora kollektivet av gravar vara det väsentliga. Arkitektens uppgift borde vara att gestalta och förklara det moderna samhällets möte med dödens faktum, inte att lämna förskönande bortförklaringar, beslöja och bortskymma. De gamla centralkyrkogårdarna framträdde som sanna exponenter för det samhälle som skapade dem, uppriktiga i sina dimensioner, i planläggningen med stora familjegravar under alléernas träd och fattiggravarna i rader på fälten, i den hämningsslösa skrytsamheten och formanarkien. Den sociala utvecklingen har inte gått spårlöst förbi men funktionalismen har satt märkvärdigt lite spår i begravningsväsendets formspråk, det må gälla den arkitektoniska helheten, gravmonumentet, askurnan eller likkistan, gjord för att brännas eller begravas i jorden men profilerad och bonad som en äldre finrumsmöbel, någon gång till och med prydd med en oscarisk frans.

Inte gravarna men trädgårdsarkitektoniska motiv är huvudtemat i mycket av vår kyrkogårdskonst. Vi har fått de romantiska internationellt gångbara be-

greppen 'skogskyrkogård', 'parkkyrkogård' och 'trädgårdskyrkogård'. Gemensamt för dem alla tycks vara en strävan att till varje pris försöka dölja skalan och funktionen genom en extrem uppdelning i häckomgivna rum och idylliska gläntor skilda av betryggande plantering. Plangreppet kan närmast jämföras med den klassiska museiplanens rader av salar och kabinett men har långt mindre än denna någon relation till innehållet och saknar varje motsvarighet i samhällsmönstret eller funktionen. I denna formella estetiska konstruktion råder en godtycklig, pedantisk reglementering, avsedd att skapa en konstlad enhetlighet rytmsierad av en välberäknad variation som ersättning för den förlorade individualiteten. I vissa kvarter får vårdarna vara 70 cm hög, i andre 100 cm; i vissa fall skall den ha rak avslutning, i åter andra skall den vara rund med 25 cm diameter. Med urngravar broderas fyndiga mönster av 8-kantningar eller 6-kantningar. I dessa lustgårdar härskar en anda av sobert skryt och prudentlig putsiver. Som ett erkännande av den moderna typografin placeras inskriftens kors något till vänster."

Gravvård uppgift för konstnär.

I sak har säkert professor Lind helt rätt. Graven borde vara det väsentliga och inte de trädgårdsarkitektoniska motiven på kyrkogården. Men med den utformning, som de flesta gravvårdar har idag, ligger det säkert nära till hands att skärma av och mildra alltför brutala effekter med grönska. Att man kringgår problemet är ju sant, men vilka intresserar sig för att gravvårdarna skall bli bättre? Här i landet finns en stor grupp av konstnärer och konsthantverkare, som drar sig fram på existensminimum och drömmer om stora och fina uppgifter. Att göra gravvårdar borde väl vara en stor och fin uppgift för en konstnär. Här finns ett fält för nyskapande i sten, trä, metall och glas, där konservatism och andlig torftighet har härskat i decennier.

För några år sedan gick jag runt på några av Bremens kyrkogårdar och kunde då inte låta bli att uttrycka min beundran för den konstnärligt höga kvaliteten hos gravvårdarna. De var i regel ganska höga och slanka, värdiga i mått och proportioner och behandlade med

stor hantverksskicklighet. Jag fick då veta, att många av de regler, som gäller idag, instiftades redan under början av 1800-talet. Några direkta bestämmelser för höjder och bredder fanns inte, utan gravvårdens konstnärliga kvalitet var utslagsgivande.

Maximimått för gravkvarter

Hos oss är gravvårdarnas proportionering ett av de besvärligaste problemen. Ofta träffar man på gravkvarter, där alla gravstenar förefaller ha samma mått. Den oinvigde tror då lätt, att här har man av någon anledning bestämt, att alla vårdar skall vara lika höga. Men det behöver inte alls vara så, utan det mått som gravvårdarna har är helt enkelt ett maximimått för kvarteret. Stenförsäljaren är angelägen att sälja en så stor sten som möjligt, och de anhöriga till den döde anser också oftast att man skall ta ut de centimeter som man får. Ett försök till bestämmelser för att få större möjligheter till variation visas här. I stället för att maximera höjd och bredd till vissa mått maximeras massen i gravvården. I en triangel med rätt spetsig vinkel kan man mellan en maximihöjd och minimihöjd skriva in ett ganska stort antal gravvårdar med varierande proportioner. Gränserna uppåt och neråt har satts där proportionerna mellan höjd och bredd ännu kan anses vara godtagbara. Triangeln kan i skala göras större eller mindre om man vill ha andra maximihöjder. Gravstenarna på kistgravar bör dock inte göras alltför små. De mister i värdighet och bör stå i ett visst storleksförhållande till graven.

Den rätt höga slanka stenvården, som förr var mycket vanlig, har med höjdbestämmelser reglerats bort och ersatts med en gravvårdstyp, som har större bredd än höjd och som nästan alltid ger en tråkig helhetsbild när den dominerar kvarteret. Man kan kanske säga, att en liten dålig vård gör mindre skada än en stor dålig och på så sätt kringgå problemet hur man skall kunna höja gravvårdskulturen.

Ett exempel från en gammal kyrkogård visar detta. Gravvårdarna är väl i och för sig inte så märkvärdiga, men grupperingen och variationen, liggande och stående vårdar, sten och trä samt en enkel rumsbildande grönska skapar en omväxlande men ändå harmonisk miljö.

Samma sorts blandning av trä, sten och järn ser vi på en kyrkogård i Dalar-na. Karaktären är kärvare og fattigare än på den föregående exemplet, som kommer från en av klimatet mer gynnad plats.

Intresset för gravvårdar av trä och smide har på den senaste tiden ökat. Rätt ofta händer det att jag får förfrågningar om tillverkare. Än så länge finns det bara några få här i landet, som framställer sådana vårdar, men blir bara efterfrågan ännu större kommer det säkert inte att saknas tillverkare. Jag tror, att den fria blandningen av stående och liggande vårdar av trä, järn och sten blir rätt vanlig den dagen som allmänheten kan erbjudas gravvårdar av god konstnärlig kvalitet i dessa olika material.

Urngravar svårt problem

De största och svåraste problemen gäller urngravarna. På detta område är vi i stort behov av nyskapande idéer om hur urngravsområden skall utformas, så att de blir vackra och värdiga. I de allra flesta fall idag görs urngravarna till någon sorts miniatyrkistgravar ofta med rektangulär yta och gravvård vid gravens huvudände. Gravvårdarna är ingenting annat än förminskningar av kistgravarnas vårdar. Resultatet blir en kompakt-het, förvirring och dissonans, som klart visar på att urngravar bör ordnas på annat sätt.

För ett par nya kyrkogårdar har gjorts några försök att angripa problemen från ett annat håll. Naturligtvis har de den oprövade lösningens brister, men jag tror likväl de kan ha intresse som debattin-lägg.

Det första förslaget visar urngravar, som ordnats kring prismaformade gravstenar. Till varje gravsten hör fyra gravplatser. I stället för t. ex. 16 gravvårdar av vanligt snitt får man alltså endast fyra och kompaktheten minskas rätt avsevärt. Gravstenarna ordnas i grupper av måttlig storlek, och stenarnas höjd och bredd varierar så mycket, att man lätt kan orientera sig. Inskriptionen kan huggas in direkt i stenen eller graveras på plåtar av koppar eller annan metall, som sedan fastsättes. Stenprismorna måste ha en sådan storlek att man inte får intryck av att gravarna trängs med varandra. (forts.)

Veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde II

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Vejbilledet

Ved anlæg af veje på nye kirkegårde eller kirkegårdsarealer må overvejelser om vejenes kapacitet, bæreevne og placering naturligvis overvejes meget nøje.

Det vil vise sig, at overvejelserne i væsentlig grad bliver af æstetisk art. Den tekniske tilrettelæggelse volder ikke mange kvaler; den kan man regne sig til.

Vi ser kirkegårde, hvor vejnettet indgår i en bevidst opdeling. *G. N. Brandts* Mariebjerg kirkegård er et typisk eksempel herpå fra vor tid.

I første halvdel af dette århundrede fremførtes kravet om vejenes indføring på gamle kirkegårde under omlægning med styrke. Det var, som om dette krav stort set blev godtaget ukritisk.

Der måtte dog nødvendigvis komme en reaktion herimod, og vi har derfor oplevet, at projekterende havearkitekter i stigende grad søgte at unddrage sig vej-anlæg, i hvert fald lod kravet vige til fordel for vej- og stiløse afdelinger eller kvarterer.

Man kan vel ikke sige, at spørgsmålet om kørevejes mangel eller berettigelse har fundet sin endelige løsning. Det vil det aldrig få, fordi stedlige forhold og behov i alle tilfælde må være afgørende.

Der må dog være nogle grundkrav for anlæg på kirkegårde af køreveje:

1. Vejene skal så vidt mulig være rundførende, d. v. s. kun i sjældne tilfælde være blindveje,
2. vejenes indbyrdes afstand bør være en sådan, at kørselsbehovet dækkes indenfor f. eks. 30—40 m til hver side,
3. der skal såvidt mulig være forbikørselsmulighed, hvor vejene er lange og uoverskuelige, omend kravet til vej-bredde langt fra er så stort, som hvor hurtiggående trafik foregår,
4. vejene skal indpasses i bestående forhold, f. eks. eksisterende gravrækker, værdifulde plantninger, terrænfor-skelle og bygninger, hvorved
5. det tilstræbes at placere vejene så diskret som muligt. Man skal ubevidst føle, at vejplaceringen er rigtig. I modsat fald virker den ubehageligt anmassende, og
6. kirkegårdens veje skal have en natur-

lig tilslutning til det omgivende vejnet.

Det skal vel ikke tages helt bogstaveligt, at vejene skal være rundførende, men de skal have et forløb, så man ved fortsat kørsel kommer ud af kirkegården, hvor man kom ind eller i hvert fald i nærheden af indkørslen.

Det kan være nødvendigt at lade vejen føre ud til en bagvej for overhovedet at kunne gennemføre den, men den vil altid føles fejlplaceret.

På kirkegårde op til 3—4 ha vil en ringvej ca. 40 m fra kirkegårdens ydergrænse ofte være den enkleste løsning. Det bliver en vej, som alene vil være fyldestgørende for arbejdskørsel og evt. kørsel med rustvogn. Personvognskørsel bør ikke finde sted på så små kirkegårde.

Er kirkegården 5—10 ha, er tværgående veje og parallelveje ofte nødvendige, og på de store kirkegårde vil man ofte finde hele opdelingen af kirkegårdsarealet foretaget med vej- og allésystemer.

Denne geometriske opdeling viser sig med årene at være af teoretisk art, idet den sjældent kan erkendes i marken.

På mange mindre kirkegårde, især landsbykirkegårde, har man et særligt kørselsproblem, som vanskeligt lader sig løse. Da kirken oftest findes på kirkegården, er det ønskeligt, at kørsel til bryllup, barnedåb og begravelser kan ske fra offentlig vej og helt hen til kirkedøren. Blindvejen vil her ofte være den eneste løsning.

Ved indpasning af vejene i bestående forhold bør bratte vejsving undgås. Bløde kurver er behagelige at gennemkøre og ikke så pladskrævende, som hvor svinget er 90° eller endnu værre danner en spids vinkel. Ved kørsel med sammenkoblede traktorgødningsmaskiner, ved fejning og sne-rydning med traktor er ulemperne ved bratte vejsving mest udtalt.

At vejene bør være diskrete betyder naturligvis ikke, at de ikke må være synlige, vejbilledet må blot ikke virke påtrængende. Det er dog ofte vejenes tekniske udformning og materialevalg, der gør dem anmassende i billedet, men det skal vi se på senere.

Endelig skal kørsel fra vejnettet ind på kirkegårdens veje føles selvfølgelig. Det kan opnås ved vidtgående hensyn til omgivende plantninger, bebyggelser og især terrænhøjder.

Det vil altid føles forkert, at vejforbin-

delsen fra offentlig vej og til kirkegårdens indkørsel udviser en brat stigning. Det vil også føles forkert, at tilkørselsvejen gennemskærer tæt bebyggelse, for pludselig at føre gennem kirkegårdsmuren.

Man har vel sjældent mulighed for at påvirke det sidst nævnte forhold, men noget kan der sikkert gøres ved frilægning af kirkegårdens omgivelser og plantning på tilsluttende parkeringspladser.

Det foregående afsnit er naturligvis behandlet i almindelige vendinger og ud fra følelsesbestemte synspunkter, men sådan bør det vist også være. Det er jo ikke muligt at fastslå, hvorfor dette er skønt og hint er uskønt. Vi må vist træne os op til forståelse og erkendelse af det harmoniske, og det fører os direkte ind på det miljøbestemte. Har vi ikke herigennem et vurderingsgrundlag? Jeg synes det.

Vejenes anlæg og art

Kørevejenes tekniske udformning er betinget af mange stedlige krav. I almindelighed kommer efterfølgende punkter til overvejelse.

Vejenes tilstrækkelige kapacitet

Vejenes kapacitet må beregnes ud fra vort kendskab til spidsbelastninger under begravelser og især ved højtiderne. Det vil derfor være nødvendigt at afgøre, om forbikørsel skal kunne foregå, eller om man vil nøjes med ensrettet kørsel, altså med kun een vognbane.

Det kan måske forekomme, at spørgsmålet ikke er så afgørende, for man kan jo blot gøre vejen lidt bredere!

Dette synspunkt er imidlertid ikke holdbart, fordi vejene både af æstetiske og økonomiske grunde bør være så smalle, som det er forsvarligt. En vejbredde på 1½ vognbane er direkte forfejlet, fordi den opfordrer til forbikørsel, hvor der vitterligt ikke er plads til det, og ved ensrettet kørsel i en vognbane, kan den medføre unødvendige brede skår i plantningerne.

At der i alle tilfælde skal være vagemuligheder for gående, er selvfølgelig.

Beregning af kapaciteten fører os derfor ganske enkelt ind på afgørelse af, om vejen skal være en- eller tobanet.

Vejens profil

Længdeprofilen må fastlægges under hensyn til tilsluttende terrænhøjder for at opnå et smukt vejbillede. Det kan dog

være nødvendigt i nogen grad at udligne højdeforskelle, så længdeprofilet bliver jævnt.

Vejsiderne må i så fald støttes af støttemure eller skråninger med græs eller beplantning. Til støttemure bør vælges materialer, som i form og farve slutter sig til omgivende forhold, altså ikke virke afstikkende.

Benyttes cementmure, bør alle bestræbelser udfoldes for at skjule deres eksistens.

Endvidere må længdeprofilet betinge en rimelig afledning af overfladevand.

Tværprofilet bør være så lidt buet som muligt, men hensynet til afledning af overfladevand kan her være afgørende i forbindelse med sidebefæstelsen.

Vejsens bæreevne

Det vil i de fleste tilfælde være rigtigt at forudse kørsel med 5 t lastvogne som det maksimale på kirkegårdens indre veje. For kørsel udefra til materialepladser med jord, sten, fliser, grus o. s. v. kan det være nødvendigt at beregne kørsel med op til 8—10 t vogne.

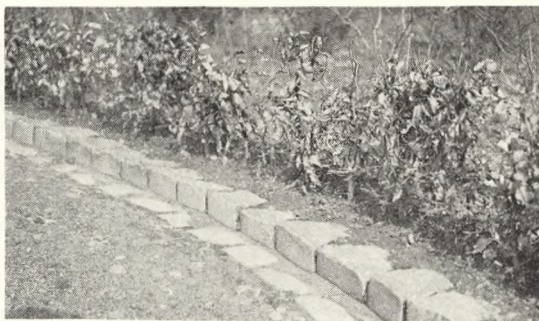
Bliver der kun tale om kørsel med personvogne, rustvogne, kirkegårdens traktorer o. lign., behøver vejens bæreevne ikke overstige tryk svarende til 2—3 t lastvogne.

I alle tilfælde vil det være sikrest og mest økonomisk at lade beregningerne foretage af vejteknikere.

Hvis vejanlæg skal udføres af kirkegårdens mandskab og delvis med affaldsmaterialer fra kirkegården, vil macadam i almindelighed blive benyttet, d. v. s. en ca. 30 cm udgravet vejkasse belægges med større sten i bunden på ca. 10 cm slagter og pakkes med mindre og mindre sten opefter i ca. 15—20 cm lag. Der gruses, slemmes til med vand og tromles. Den øverste belægning udføres med skarpt grus.

En sådan belægning frister til overfladebehandling med tjæreemulsion efter affejning af gruset for at opnå fast overflade, men den er uholdbar, ikke tidssvarende, forudsætter tilbagevendende reparationer efter frostskafer og er derfor aldrig helt pæn.

I de senere år er man i stigende grad gået over til at lægge ca. 15 cm singels på 20—30 cm ballastgrus i vejkassen og heri nedtromle 30—40 kg bituminøs asfalt pr. m². ½—1 år efter påføres et overflade-

93. Brostensskifter virker beskedent i vejbilledet. Når bøjehækken har nået stenskiiftets lodrette side, vil ordningen være ideel. Horsens.

Foto: J. Th.

94. Tværprofilet er næsten fladt. Græs-rabatterne kan op-suge overfladevandet. Mariebjerg, Gentofte.

Foto: J. Th.

lag på 2—3 cm efter stålskinner eller under større forhold fra asfaltlæggemaskine og tromles. Der regnes ialt med ca. 50 kg asfalt pr. m².

Der udføres forskellige former for asfaltbelægning, som dog i det væsentlige bygger på forannævnte princip.

Sort asfalt antager efterhånden en grålig farve og må derfor anbefales. Belægning med rød eller hvid asfalt synes ikke at have nogen rimelig begrundelse, tværtimod.

Overfladevand

Overfladevandet skal kunne afledes til drænsystemer. Det er utåleligt, hvis der efter stærk regn eller tøjbrud dannes søer ved vejsiderne og på gravene. Er terrænet kuperet, kan det være nødvendigt at sidebefæste, så der dannes en rendesten.

95. Brosten/græs-veje er holdbare og selvudslættende. Gråsten.

Foto: J. Th.

Det kan gøres smukt med gamle brosten, hvoraf det yderste stenskitte dog ikke bør være over 8—10 cm højt, og det kan gøres hæsligt med højtstående cementkantsten. Fig. 93 viser et eksempel på 2 brostensskifter, hvoraf det yderste dog nok burde være sat lavere.

I alle tilfælde, hvor hensynet til vandafledning ikke gør det nødvendigt med rendesten, vil en sidebefæstelse af en række brosten langs vejsiderne og sat i vejens overfladehøjde være at foretrække. Græsrabatter langs vejsiderne vil danne en smuk overgang til beplantninger eller grave.

Hvis græsset får lov at gro uregelmæssigt ind mellem brostenene, vil helhedsbilledet i almindelighed blive langt smukkere, end hvor fantasiløse fortovskanter dominerer billedet. Fig. 94 viser en sådan anbefalelsesværdig vejside.

96. Morten Bussert:
Ærkebiskop Absalon d. 1201, Sorø
1536.

Se teksten næste side.

Grusveje er dyre at vedligeholde og vanskeligt farbare i tøbrudsperioder.

Tjærebehandlede veje er uholdbare og bliver hurtigt ujævne.

Cementveje må iflg. kgl. anordning af 20. 4. 1953 §3 stk. 2 ikke udføres på kirkegårde i Danmark.

Asfaltveje er den mest nærliggende løsning.

Græsveje

Den armerede græsvej er værd at ofre opmærksomhed.

Vejkassen udgraves, bunden belægges med slagter eller ballastgrus, alm. brosten eller chaussébrosten sættes i den endelige højde, mellemrummene udfyldes med jord og tilsås med græs, hvoraf efterhånden arter med rodudløbere vil dominere.

Græsveje har alle muligheder for at falde smukt ind i billedet. I tørkeperioder vil græsset blive gult eller gråbrunt og derved adskille sig fra det mere frodige græstæppe langs vejsiderne, hvor der ikke er grusunderlag, men det bliver grønt igen i fugtige perioder, og det er, somom disse afsvedne græsveje fortoner sig smukt i helheden.

Hvor ønskelige græsvejene end kan være i naturligt udformede anlæg, vil de nok finde mere anvendelse som gange, men herom næste gang.

Fig. 95 viser, hvor smukt en armeret græsvej kan være, selv om der også forekommer rigeligt vildtvoksende planter mellem græsset.

De her anførte betragtninger kan langt fra blive udtømmende. De bygger på erkendelse af forholdene, som de er i Danmark med det ofte langvarige og til tider mange gange afbrudte tøbrud og på vore til tider langvarige regnvejrperioder.

I Sverrig nord for Hälsingborglinien og i Norge og Finland, hvor frostperioderne er mere sammenhængende og stabile, har grusveje givetvis mere berettigelse end i Danmark.

Når man alligevel i stor udstrækning asfalterer kirkegårdens veje i de nordligt beliggende egne af Norden, er det ikke mindst, fordi snerydningen med traktorer foregår lettere på faste veje med jævn overflade.

De store snemængder begrundes også, at kørevejene her må gøres brede for at skaffe plads til den afrømmede sne.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

9. Billedhuggeri og figursten.

Det er utvivlsomt, at reformationens udrensning også foranledigede udskjelser, — sådan som historien iøvrigt også har vist det sidenhen. Lettest har det været at "udrense" skulpturer i træ, for de kunne let brændes eller spildes, og de faldt således let for udrensernes vilje og kræfter; og billedskærerne blev i lang tid derefter brødløse. Som en enklave i udrensningen modstod ganske naturligt ligstenene mangt et modstød, og en kendsgerning er det, at stenhuggerne i det hele taget fik lov at fortsætte; en af dem, *Morten Bussert*, blev det således beskåret at bevare forbindelsen mellem gotik og renaissance. Han arbejdede bl. a. med en fornyelse af *Absalons* gravmæle i Sorø, og han frembragte i 15—16 år godt 30 større eller mindre relieffer, ved egen og hjælperes virksomhed. I værkstedets senere arbejder reduceredes gravstedsrelieffets grundbestanddele til portrætfigurer, våben og indskrifter, og efter hans død (1553) fortsatte hans disciple (skole), således at kenderen af tiden *Chr. Axel Jensen* herom har kunnet fastslå, at fulgte der end efter hans død kvalitativt en svækkelse, så blomstrede kvantitativt gravstenshuggeriet frodigere end nogensinde før. Blandt hans efterfølgere nævnes *Hans Maler* i Roskilde, og *Erik Moltke* fastslår, at i den pragtfulde renaissancefigursten, som er gravmælets typiske form, opstillet eller liggende, er det nu Sjælland, som har taget teten. En italiener *Cornelis Floris* har dog også arbejdet med importerede gravmonumenter, derunder gravmælet for *Frederik I* (Slesvig), *Herluf Trolles* og *Birgitte Gøjes* sarkofag i Herlufsholm og *Christian II's* gravmæle i Roskilde og præget en epoke. Disse præges af alabaster og marmor, der sammen med epitafierne fordunklede gravstenene i gammeldags forstand, men sidstnævnte forlodes dog ikke; og hvor der ikke var mere plads på kirkegulvet, rejstes de op ad væggene.

Nu rykker også det danske sprog ind på gravstenene, og med renaissancen har vi „figurstenenes blomstringstid“, hvor rutinen har „nået at mestre den vanskelige menneskefremstilling, hvis første

spæde forsøg, vi allerede kunne træffe på en romansk gravsten . . .“.

Det er hovedsagelig kirkegravmælernes tid, — men så lakker det også imod slutningen med denne periode.

Som flere glimt fra datiden jævnfør s. 46—47 skal et par episoder kort før 1600 gengives, således f. ex. fra 5/1 1567 i cancelliets brevbøger, at kongen havde bevilget *Niels Skeels* enke at måtte få en ligsten, belagt med messing og med de Lembeckers våben, der tidligere har ligget på hendes husbonds forfædres grav i Ribe domkirke, men nu er optaget; hun vil lægge den på sin søns grav. Under 21/3 1585 tales der om køb af en brugt ligsten,

97. *Hans Maler*:
Kannik Klaus Rosengård d. 1570.
Roskilde Domkirke.

og 29/3 1588 at en ligsten skal lægges i lige linje med gulvet i Århus domkirke. Der skaffes alabast til kongens faders monument (17/7 1596). Og om ligstenene i Ålborg siges i Ålborgs kirkebog i datidens knudrede sprog at: „1599 Søndagen den 4de Marts paa almindeligt Sogne-stævne i St. Bodils Kirke have disse efter-skrevne 24 Sognemænd ... endrægtelig bevilget og samtykt, at hvilken Sognemand eller Kvinde, som lader lægge nogen Ligsten paa sin Grav i St. Bodils Kirke eller paa Kirkegaarden, da skal dens Arvinger nyde og beholde samme Sten og at komme derunder, medens nogen ret Arving til er, og give Kirken deraf, hvad Ret er; dog skal ingen af Arvingerne Magt have samme Stene til nogen fremmed at maa sælge eller afhænde eller nogen Værdi eller Penge derfor at opbære i nogen Maader ... Og naar ingen Arvinger mere til er, da skal Kirken eje og beholde samme Stene, og Kirkeværgerne paa Kirkens Vegne dem at maa sælge og afhænde til hvem som helst de bedst kunne, og hvis Værd som derfor bestemmes kan, det skal komme Kirken til Gavn og Bedste og ingen anden ...“

»Traktose«

Inspektør Holger C. Nielsen

Overskriften til denne artikel refererer til jord, der ved behandling med svære jordflytningsmaskiner er blevet til død og uvirksom jord, hvori intet kan vokse. Står man overfor, at skulle regulere et stykke jord, er det ikke ligegyldigt hvilke redskaber man vil benytte, hvis der efter reguleringen skal være grobund for planter. Er det et større reguleringsarbejde der er tale om, så udbyder man arbejdet i licitation og får tilbud til forskellige priser, og almindeligvis antages det billigste tilbud. Det billigste tilbud er baseret på, at arbejdet udføres med jordflytningsmaskiner, og jo billigere tilbudet er, jo større maskiner.

Tilbudet antages og man tror, at man har gjort en god forretning. Der startes med at rømme muldjorden af og lægge den til side til senere brug, og de meget tunge maskiner ruller frem og tilbage over arealet. Når muldjorden er fjernet, tager man fat på flytningen af råjorden,

og det samme gentager sig. En dag ligger arealet, som det var bestemt i projektet, og man slutter af med at lægge muldjorden tilbage i et passende lag, sædvanligvis 20—30 cm. For tredje gang må maskinerne krydse arealet. Til slut grubbes jorden i en vis dybde med en svær traktor, og arealet er klar til aflevering. Man planter forskellige vækster og man sår græs, efteråret kommer med megen væde, og i løbet af kort tid står arealet under vand. Hvad er årsagen? Simpelt hen den, at de tunge jordflytningsmaskiner har komprimeret underlaget så fast, at regnvandet ikke har mulighed for at trænge igennem, med det resultat, at planterne drukner af mangel på luft, og græsset sygner hen. De planter, der overlever, vantrives i den kommende sommer, for så til sidst at sygne hen.

Ved at foretage prøvegravninger, viser det sig, at under et spadestik's dybde er jorden så hård, at man ikke kan grave sig igennem, men må benytte hakke eller trykluftsværktøj for at komme igennem det hårde lag, der hindrer vandet i at trænge ned. Man vil også erfare, at regnormene er totalt forsvundet fra det behandlede, for ikke at sige mishandlede areal. Bakterielivet i jorden ødelægges af vandet, jorden er død og uvirksom, den lider af traktose.

På *Lyngby Parkkirkegård* var vi ude for ovennævnte vanskeligheder, og for påny at skabe vækstbetingelser i jorden, måtte vi, hvor der skulle plantes, reolgrave i så stor dybde, at vi nåede gennem det sammenkørte lag og derefter tilføre gødning, idet madjord og råjord ved regulering og reolgravning var blandet så meget, at jorden var uden nogen næringskraft.

Når man tænker på, hvad ekstraarbejdet med reolgravning, gødskning og om- og efterplantning koster, samt at plantningen bliver sinket et helt år, vil man hurtigt opdage, at det billigste tilbud ved licitationen let kan blive det dyreste. De tunge jordflytningsmaskiner er ikke anvendelige til arealer, hvori der skal plantes, men fortrinlige til vejarbejder, hvor det gælder om at gøre underlaget så fast som muligt; mange skuffelser vil derfor kunne undgås, hvis man forlanger, at kun tilbud på jordflytning med lette maskiner kan komme i betragtning, for derved undgår man traktose.

Ved en grav

*Nu er aller et Liv fuldbragt,
træt et Legem til Hvile lagt,
sænket i Jordens gode Gem.
Hjemme er Støv i Støvels Hjem.
O Gud ske Lov!*

*Som et Korn er du lagt i Jord.
Korn, du saaed, dog endnu gror,
grønnes iblandt os frisk og smukt,
bærer til Høst Guds gode Frugt.
O Gud ske Lov!*

*Herren tog, hvad han gavmild gav.
Takken hilser ham fra din Grav.
Herren er god. Hans Miskundhed
dyb, saa vi aldrig Dybden ved.
O Gud ske Lov!*

*Støvet gemmes i Jordens Gem,
Sjælen drager til Sjælens Hjem,
vandrer ad Stier vi ikke ved
ind i Guds Naades Evighed.
O Gud ske Lov!*

*Det er saligt og skønt og stort.
Jesus stander ved Dødens Port.
Frelserens Haand dig leder frem.
Nu kom du evigt, evigt hjem.
O Gud ske Lov!*

Mads Nielsen, 1923.

98. Vignet fra dag til dag, geng. efter Politiken 15.6. 1956.

Roser til grave

Planteskoleejer Niels Dines Poulsen

Forbruget af rosenplanter til gravsteder har gennem årene vist en nedadgående tendens. Dette forhold skyldes vel flere årsager — mangel på fagfolk til sprøjtning og beskæring — de undertiden strenge vintre, der har tyndet godt ud i beplantningerne og skabt angst for gentagelser — ændringer i smagsvanerne og sidst, men ikke mindst, det ret begrænsede sortiment, der i årenes løb er blevet anvendt. Et sortiment, der var ret snævert, og som i folkemunde fik navnet „kirkegårdsroser“. Af disse sorter, der alle er af ældre dato, kan nævnes: Lady Reading, Rødhætte og den nære slægtning Joseph Guy, Ellen Poulsen, lysrød og mørkrød, Gruss an Aachen, Nathalie Nypels, Rudolf Kluis, Eva Teschendorff o. m. a.

I de sidste ti år er alle disse sorter kun blevet produceret i ret begrænset antal i danske planteskoler, og en af årsagerne er kirkegårdenes ringe forbrug. Alle førnævnte roser er Polyantharoser, og et fæl-

leskendetegn for denne gruppe er den lave vækst, småblomstretthed, hårdførhed og god resistens over for sygdomme.

I begyndelsen af trediverne fremkom Polyantha-Hybriderne (Polyantha x The-Hybrider). De fleste fra denne gruppe var og er næsten alle høje og frodige, og desværre er mange af sorterne modtagelige for meldug og derfor ikke alle lige fremragende til kirkegårdsbrug.

I samme periode sprang man fra de sarte Pernetiana-roser til The-Hybriderne, og selvom der er sket en rivende udvikling af denne gruppe, må det desværre siges, at kun de færreste egner sig til plantning på gravsteder.

De efterfølgende 10 sorter, både The-Hybrider og Polyantha-Hybrider, har jeg udvalgt af det righoldige sortiment, der findes i planteskole-katalogerne. Det er alle sorter, lave som høje, der med held kan anvendes til plantning på gravsteder, store eller små, men som fællesnævner er de alle sunde og rigtblomstrende. Hvorvidt mit valg har været det rigtige, vil jeg overlade til læserne at dømme om; Rødhætte — Ellen Poulsen m. m. findes jo stadig.

Irene af Danmark (Poulsen 1950).

En yndig hvid rose med blomster som Gardenia. Farven kan dog i køligt vejr ændres lidt over i sart lyserød. Væksten er lav og fast, og planten er sommeren igennem rigeligt besat med blomster. Løvet er stærkt og sundt. Irene er ubetinget den bedste hvide polyanthahybrid af de lavtvoksende, der findes på markedet.

Goldjuvel (Tantau 1959).

En storblomstret, stærkt fyldt polyantha-hybrid. Farven er kraftig gul og blegger ikke selv i stærk sol. Væksten er lav og udspærret, løvet mørkt og sundt. Goldjuvel er, af en gul rose at være, meget robust over for stråleplet. Goldjuvel kvitterer hurtigt med nye blomster ved kraftig nedskæring efter første blomstring.

Meteor (Kordes 1959).

Vel nok den laveste sort, vi dyrker, bortset fra Koster- og Miniatureroserne. Blomsterne er middelstore, fyldte og stærkt zinnoberrøde. Modtagelighed for sygdomme er ringe, men Meteor kan få noget bladfald i sensommeren på kold og tung jord.

99. Rose Irene af Danmark

100. Rose Goldjuvel.

Nina Weibull (Poulsen 1962).

Selvom farven hos *Nina Weibull* ligger i den almindelige røde farve, der findes hos så mange polyantha-hybrider, så har sorten så mange værdifulde egenskaber, at jeg tør spå den en stor fremtid. I Sverige går sorten i øjeblikket sin sejrs-gang, idet sorten har vist sig at være ualmindelig robust både over for kuldegrader som over for regn. Væksten er middelhøj og tæt med mørkt grønt løv fra jord til top. Endnu har vi ikke set meldug eller stråleplet hos *Nina Weibull*. Blomsterne er middelstore og sidder tæt på planten. Farven er mørkrød, men alligevel livlig. Kvaliteten af de enkelte blomster er prima — holdbare i regn såvel som sol.

Sarabande (Meilland 1957).

En yndig rose med lav og noget udspærret vækst. Blomsterne er store og halvfylde med stærkt gule støvdragere og sidder yndefuldt arrangeret på planten. *Sarabande* er sund og robust og tåler i særdeleshed regn og ruskvejr.

Rumba (Poulsen 1958).

Et festfyrværkeri af farver og måske derfor ikke særlig velegnet til kirkegårde, men jeg tager den alligevel med, fordi sorten er robust og sund. Blomsterne er noget under middelstørrelse og fyldte. Farverne veksler mellem stærk gul og orangerødt — jo varmere desto stærkere farver. Varigheden af de enkelte blomster er langt over normalen, men desværre har *Rumba* en fejl — den skal, så snart afblomstringen er i gang, pudses af, idet kronbladene sidder så fast, at selv en styrtregn ikke kan fjerne dem.

Nu behøver roser til gravsteder givetvis jo ikke at være lave og mere eller mindre kompakte, men det er vel her som med haverne, at arealerne bliver mindre og mindre, og at planterne må afpasses efter forholdene. Adskillige sorter af nyere frembringelse har en frodighed og sygdomsresistens, man ikke tidligere har kendt — ja en frodighed, der undertiden gør roserne til mindre buskroser. De efterfølgende sorter er typiske repræsentanter for disse nye typer — flere kunne nævnes, men uden overdrivelse tør jeg sige, at disse 4 sorter rangerer øverst på den righoldige liste.

101. *Rose Meteor*.

Peace (Meilland 1945).

Kendt af hver eneste haveejer og gartner verden over. *Peace* er en sort, man aldrig går fejl af — let at dyrke — kolossal hårdfør og altid i blomst. En lyserød sort af *Peace* — *Chicago Peace* — blev introduceret sidste år her i landet. Denne sort har bevaret alle dyderne fra *Peace*, og det smukke lyserøde skær gør *Chicago Peace* til en helt ny rose.

102. *Rose Super Star*.

Super Star (Tantau 1959).

Er Peace berømt, så er Super Star ved at gøre den rangen stridig. Sjældent bliver der frembragt så gode The-Hybrider som Super Star. Farven er intensiv laxorange. De fyldte blomster tåler regn såvel som stærk sol. Væksten er ret høj og sygdomme endnu ikke konstateret.

Buismans Triumph (Buisman 1952).

En dejlig sort man kommer til at holde mere og mere af. Frodig og sund med et overdådigt flor af halvfylde rent røde blomster sommeren igennem og til langt ud på efteråret. Denne sort fryser sjældent tilbage og kan ved skånsom beskæring danne en busk på op til halvanden meters højde. Vældig resistent over for meldug og stråleplet.

Queen Elisabeth (Lammerts 1954).

En overordentlig populær rose, der selv om den bliver lidt voldsom, ved sin skønhed og rigtblomstretthed har bjergtaget alle. Lyserød delikat farve, sund og frodig, blomstrer fra først til sidst, værdig til navnet.

Vil der blive en renaissance for rosenplantning på danske kirkegårde — vil der ske en smagsændring — vil det blive lettere at få kyndig medhjælp — alt dette

er uvist. Rosentiltrækkere verden over arbejder i disse år med at frembringe lave, kompakte typer ikke alene til plantning i haver og anlæg, men også for at frembringe nye sorter til drivning som potteroser. Hvem ved, om ikke nogle af disse sorter kan gå ind i konkurrencen med begonia og andre udplantningsplanter til brug på gravstederne.

Spredte træk af gravmindernes historie

Johannes Tholle

10. Nogle lokale pluk fra 1800'rne.

Om Brahetrolleborg kirkegård fortæller pastor Vedel 1800, at kirkegården „er afdeelt i Gange med Hækker af Ligustrum og Jasminer, hvor imellem hvile Bøndernes Liig af Sognet ... Herskabets Gravsted er indhegnet med Stakitter under nogle høje Træer, men ingen Liigsteen, ingen Gravminde af Marmor, blot en Ramme, der laae plat paa Jorden med Glas for, hvorunder stod en kort Inskription ...“.

Vedel siger også om kirkegården i Ullerup (Als) bl. a., at en del ligsten findes, og af disse er den største 11 kvarter lang og 3 bred, „derpaa den Dødes Navn, naar han var født, og begravet og intet videre ...“ Og i Gabrielis breve fortæller *Sibbern* bl. a. om en præst, der ville læse alle indskrifterne på kirkegården, samt om Kværndrup kirkegård, hvor „den gamle Lassen har faaet Bønderne til at sætte et Kors paa hver Grav, med det Bibelsprog paa, han lagde til Grund for sin Ligtale, og med et Vers af *Grundtvig, Ingemann*, Psalmebogen, gamle Psalmer, snart eet, snart et andet ...“, og dette synes at have givet efterligninger på mange andre steder.

Samtidigt med at *Bang* og *Voigt* arbejdede med anlægget af Københavns Assistenskirkegaard (1805) skrev de til Cancelliet om de kommende gravmæler, at „Da Fremmede uden Tvivl vilde anse disse Monumenter som Vidne om Nationalsmagen, saa bør der vaages over, at de kunne gøre denne Ære“, og der udsendtes derefter et rescript i forskellig udgave (27/12 1816, 8/1 1817 og 11/8 1819) om, at opstilling af monumenter derunder også af sten, metal eller træ skulle godkendes af akademiet for de skønne kunster, — en

103. Gammelt gravmæle i træ og jern på Kimmerlev kirkegård.

Foto: J. Th. 1929.

bestemmelse der kun delvis efterfulgtes og siden er gået i glemmebogen.

Fra tiden før 1832 fortæller et topografisk arbejde om Sønder Omme kirkegård, at den „udmærker sig ved de mange gammeldags flade Gravsteen, som laae sønden for Kirken, enhver vel henved 3 Alen lang og 1 Alen bred. Hvormange Landsbykirkegaarde jeg end siden har betragtet, er jeg vis paa, at ingen af disse har indeholdt Fjerdeparten saamange Ligsteen som Ommes. De var fulde af Sindbilleder over Død og Evighed samt lange Indskrifter, ingeniunde barbarisk udarbejdede. Slid og Vejrlig havde virket forunderlig lidt paa de fleste af dem, især maa nogle, hvis Farve var mørk blygraa, have været af en meget haard og kompakt Masse. Jeg læste paa Stenene den Smule, jeg kunde, . . . men meget var Latin . . . Alle disse Gravminder forsvandt 1832, . . . de fleste og stærkeste anvendtes som Syldsteen under Vaabenhusets Mure; nogle, som havde været sønderbrudte, har jeg senere seet som Fliser i dettes Gulv . . .“

I perioden regnes smedejernskors som almindeligt brugt mangfoldige steder, senere sine steder avløst af støbejernskors, hvad vi senere kommer tilbage til, begge dele afhængig af eller dikteret af lokale håndværkere eller støberier. Som en pudsig ting i kronologien vedføjtes her fra år 1870 den i regler for benyttelse af Københavns nye Vestre Kirkegaard optagne prgf. 11, som siger, at „Det er tilladt at anbringe Trækors med Indskrift, dog ikke over 2 Alen høje, paa Gravene, men naar disse Trækors ikke længere vedligeholdes i sømmelig Stand, kunne de ved Bestyrelsens Foranstaltning borttages og tilfalde Kirkegaarden. Det er ikke tilladt at anbringe Monumenter, Ligsteen, Indhegninger eller Planter af Træer eller større Buske.“ Det fortælleres, at den første leder af denne kirkegård, kammerråd *Bahnson* selv handlede (subs. forfærdigede) brugelige trækors.

Om utformningen av våra gravvårdar

Trädgårdsarkitekt Gunnar Martinsson.

(Fortsat fra pag. 59).

16—40 gravplatser i grupp

Det andra förslaget är kanske radikallare. Här samlas gravarna till grupper.

Varje grupp innehåller 16—40 gravplatser. Gravgrupperna består av förhöjda planteringsytor, där stödmurarna utgörs av kraftiga stenplattor, som tjänar som gravvårdar. I de förhöjda planteringsytorna planteras t. ex. snöbär, måbär och idegran för att få en valörrik grönska. Urngravarna ligger framför gravvårdarna, men på de platser, där berget ligger mycket högt och det således inte går att få ner en urna på tillräckligt djup, kan urnorna sättas ner i den förhöjda ytan. Gravgrupperna är ett sorts rumsskapande element. De skall ordnas så att olika rumssammanhang kan bildas. I stället för häckar, vegetationsgrupper eller murar bildar alltså gravarna själva den rumsindelning, som behövs för att underlätta orienteringen och ge gravplatsen den skala som man åsyftar.

När det gäller gravvårdarnas variation brukar man ofta stanna vid problemen kring höjder, bredder och material. En mycket viktig komponent är skriftens fördelning och innehåll. Ett fint exempel på detta är gravvården från Osby kyrkogård. Med ganska ojämn bokstäver är hela gravvården täckt som sidan i en bok med en levnadsbeskrivning, som både är rörande och drastisk med sin uppmaning på slutet till alla lättsinniga unga.

Kring kyrkan i Kristianstad finns uppställda ett mycket stort antal gravhällar, som tidigare legat inne i kyrkan. Gravhällarna är utförda med barockens rikhet och fantasifullhet i bild och skrift. Ingen människa skulle väl komma på den tanken att gravvårdarna var uniformerade, men de är till formatet nästan alla exakt lika stora. Se fig. 82.

Skriftens betydelse

Exemplet säger rätt mycket om skriftens och innehållets betydelse. Lika litet som man har anledning att göra en bok t. ex. sexkantig för att den skall bli intressantare, lika liten orsak finns det att konstruera till formerna på gravvårdarna för att få dem mera personliga. Det personliga ligger i vad gravvården uttrycker i material och form men framför allt i skriftens innehåll, fördelning och ornamentering.

Den variation i proportioner och material, som är önskvärd för kistgravarnas vårdar kan ju inte tillämpas på samma sätt på urngravens lilla format. Men den

begränsningen behöver inte göra urngravvårdarna stereotypa och ointressanta för den skull. Om den friskhet och fantasifullhet som präglade barockens gravstenar kunde överföras på vår tids vårdar skulle varje gravvård få ett personligt egenvärde. Här behövs alltså en konstnärlig ersättning för de blåstrade meningslösa schablonornament, som idag är förhärskande och som ofta får en att tänka på äldre tiders snirklar på matsalsgrupper. Naturligtvis måste vi till största delen ha industritillverkade gravvårdar även i framtiden, men man måste finna en form för tillverkningen, som ger en godtagbar konstnärlig kvalitet.

Undervisning på Konstfack

På Röhsska museet i Göteborg pågick under sommaren en utställning, som hette "Unga nordiska formgivare", och där visades funderingar kring nya urngravar i skiss och i utfört skick samt en serie höga trästelar för kistgravar. Trästelarna är utförda i massiv ek. I en del är skriften inkarvad, i en del graverad på kopparplåtar. Utställningsledningen var nog en smula orolig för valet av ämne bland allt silver, textil, keramik och glas, men intresset hos allmänheten blev glädjande stort. Speciellt roligt var det att så många av de unga kostnärerna och kosthantverkarna blev intresserade av dessa kanske en smula valhända försök, och jag tror att vi kommer att få uppleva rätt snart, att en del konstnärer och kosthantverkare kommer att arbeta med gravvårdar och framför allt att undervisning kommer att meddelas på Konstfackskolan. När vi hunnit så långt med gravvårdsproblemen tror jag att kyrkogårdarna kommer att finna den form, där graven som enhet eller del i det stora kollektivet blir det väsentliga.

104. Gange og grave, Sorø Nj kirkegård.

Veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde III

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Gange og stiers funktion må ganske enkelt være at skaffe adgang til alle gravsteder uhindret af andre gravsteder eller terrængenstande i h. t. Den Kongelige Anordning om Kirkegårde af 20.4.1953, § 13, stk. 2: „— — Ethvert gravsted skal være tilgængeligt fra en gang.“

Man kan overveje, om gangene foruden adgangsmulighed i umiddelbar nærhed også skal kunne rumme et følge af betydelig størrelse under begravelse eller urnenedsættelse. Der synes ikke at være rimelig grund hertil. Selv et følge på 100—150 mennesker kan finde plads på omliggende gange inden for høre- og synsvidde, og et så stort følge er i dag en sjældenhed.

I Danmark er der i nævnte kgl. anordning § 3, stk. 3 angivet regler for gangbredder „— —. Sidegange, hvorpå der skal kunne bæres kister, bør være 1,80—2 m brede. Korte sidegange skal være mindst 0,5 m brede. Afvigelser herfra kan evt. godkendes ved gange, der betjener særlige områder (f. eks. urnegravsteder).“ I samme §, stk. 2 siges: „Gangene skal være faste og anlagt således, at de yder god og farbar vej. — —“

Det har tjent udviklingen, at reglerne er holdt inden for praktiske, klart afstukne krav med hensyn til gangenes kvalitet, og at der ikke er givet regler for gangenes udformning. Havde det været tilfældet, kunne man i dag være afskåret fra anlæg af græsgange o. a.

Publikums krav til gangenes overflader er ensidigt: at de er faste, d. v. s. med fast overflade af asfalt, fliser, brosten, klinker el. a.

Fra kirkegårdenes side må der stilles videregående krav: gangene skal være nogenlunde sikrede mod opfrysning, være overfladefaste, vandafledende og af en kvalitet, der gør ren- og vedligeholdelsen let og dermed billig.

Man tvinges da ind på afgørelsen af, om gangene skal anlægges som „løse“ gange eller af materialer med fast overflade.

Løse gange vil i de fleste tilfælde sige grusgange. Ved anlæg må sikres underlag

af porøse materialer. Ca. 10 cm slagger eller groft, stenblandet grus er velegnet, slagger bedst. Der gruses, vandes og tromles, indtil gangen er fast og jævn, og dækkes af med skarpt gangstigrus.

Dette må vel siges at være en af de billigste former for ganganlæg, men på længere sigt er økonomien tvivlsom.

Under alle tøbrudsperioder er de vanskeligt farbare, indtil optøning er tilendebragt og overfladevandet sivet ned. Det kan i Danmark gentages adskillige gange i vintermånederne. Fig. 106 viser et eksempel.

Når gangene er tørre, vil det øverste gruslag være løst og støvende. Besøgende damer er især utilfreds med, at deres skotilstøves. De tørrer skoene af med papiret, som var om de medbragte blomster, og lader det ofte forsvinde ind i den nærmeste hæk!

Efterhånden som gangene bliver ældre, bliver de jordfyldte med affald fra rengøring af gravsteder og efter gravkastning. Nu er der fare for, at overfladen bliver slimet i fugtige perioder, og samtidig skabes der øget mulighed for vækst af vildtvoksende planter.

Vedligeholdelsen indskrænker sig til planering med nogle års mellemrum og til, at der gruses 1 gang om året eller sjældnere.

Renholdelsen foretages enten med skuffejern på små traktorer med efterløbende harve og rivning med grove river, bedst høstriver med ståltrådstænder, eller ved sprøjtning med ukrudtdræbende midler. Faren for beskadigelse af gravstedhække og anden plantning er overhængende.

Man ser gange belagt med ral (syn. ærtesten, perlesten). Det giver en ren overflade, men ubehagelig at gå på.

Der er altså ikke ret meget godt at sige om grusgange ud over deres relative prisbillighed, men den er jo også årsagen til deres store udbredelse.

Faste gange betyder større anlægsudgift, men billigere vedligeholdelse.

Asfaltgange kan i almindelighed anlægges uden sidebefæstelse. Underlaget kan som regel begrænses til 10 cm tykt lag skærver eller singels på ballastgrus, og heri nedtromles bituminøs asfalt som beskrevet under anlæg af veje. Der vil næppe medgå over 20–25 kg pr. m².

105. Brolagt opgang, Glyngøre kirkegård.

Uden sidebefæstelse vil siderne efterhånden blive ujævne, men det skæmmer ikke, og kanten vil blive dækket ved gravstedhækkens vækst.

Sort asfalt må foretrækkes.

Fliser er et langt større problem. Hvis man anvender 2 rækker fortovsfliser på 62,5 × 80 × 7 cm, vil der på 2 m brede gange langs siderne blive kanter på 20–30 cm bredde. Belægges de med grus (eller asfalt!), er fortovsillusionen fuldkommen. Et mere uønsket gangbillede kan man næppe tænke sig. Benyttes f. eks. 60 × 30 × 6 cm, 50 × 50 × 5 cm eller 40 × 40 × 5 cm cementfliser i fugetæt belægning i fuld gangbredde, vil billedet måske nok blive mindre udfordrende. Lægges 2 × 1 række fliser langs gravstedernes forkanter, men dog i lidt afstand, vækker det forestillinger om en gang, der aldrig er blevet færdiganlagt, og besværet med at holde disse fliserækker renfejede for grus er stort. Cementfliser bør være med affasede kanter og let oprundet overside.

Brug af kulørte cementfliser giver kun en falsk forestilling om naturmaterialer som sandsten eller kalksten. De vil altid virke uægte på kirkegårdens gange.

106. Kørevej på Horsholm kirkegård.

Fig. 104–6 foto: J. Th.

Sandstens- eller kalkstensfliser er naturligvis langt at foretrække, men de er så bekostelige, at en almindelig brug af dem er udelukket i Danmark. I Sverige og Norge, hvor disse materialer samt granit er naturforekomster, gøres der udstrakt brug af dem både som rektantede og som „brud“-fliser med meget smukke resultater, især når overfladen er begrænset ujævn.

I vor søgen efter udnyttelse af flisens fordele, men uden dens ulemper føres vi da ind på tanken om nedlægning af fliser i græsflader.

Ligger fliserne adskilt, må fliselængde + afstand ikke overstige 63 cm. Gående personer vil altid søge fliserækkerne, i hvert fald når græsset er vådt, ligesom trillebørene vil blive kørt på flisestriben, og det er forbavsende, hvor lidt der behøves af bærende underlag i græsgangen iøvrigt, hvis fliserækken har henved 10 cm sand eller grus under sig. Disse delvis fritliggende cementfliser kan med fordel være, hvad vi kalder rustrogne.

Sammenhængende fliserækker med tætsluttende græskanter er naturligvis at foretrække. Eks. fig. 104.

Brosten eller *chaussesten* er fortræffelige til armering af græsgange. Anbringelsen af dem er beskrevet i artikel II om veje.

Asfaltklinker af størrelse som mursten er et meget fint og anvendeligt materiale til overfladebelægning på ikke for brede gange. Deres ringe størrelse gør dem anvendelige på buede gange. Lægger man dem halvt forskudt for hverandre, kan ydersiden gøres takket, idet kun hveranden sten når ud til gangens yderkant. Hvis græs, *cotula*, *festuca*, *vinca* eller anden småplantage vokser ind mod en sådan afbrudt klinkekant, opnås meget smukke gangbilleder.

Gårdbrosten ses undertiden anvendt til gangbelægning. Udgangspunktet har utvivlsomt været en romantisk indstilling med gamle bøndergårdes gårdspladser som forbillede.

Fra middelalderen og helt op til slutningen af 1800-tallet var stenene fra strandkant, grusgrav eller mark det almindeligste for hånden værende materiale.

Det er dog betænkeligt at foretage gangbelægnings på denne måde i dag, da

teknisk fremstillede og/eller forarbejdede materialer præger vor hverdag.

Gårdbrostenene giver en ujævn overflade, der er ubehagelig at gå på med vortids fodtøj, og som ikke passer ind i kirkegårdens miljø iøvrigt. Fig. 105.

Omend der velbegrundet kan lægges gårdbrosten på enkelte stærkt begrænsede områder som bænkladser, lave gangtrapper o. lg., er det et materiale, som næppe bør ofres for megen opmærksomhed på kirkegårde.

I græsflader, hvorover der kun sker begrænset færdsel, vil 50 cm brede *stier* uden kantafstikning og med let belægning med slagger og grus ofte virke overbevisende rigtige.

Ved regulering af gamle kirkegårde eller blot af afdelinger vil det være fristende for kirkegårdsledere at anlægge stumper af gange, efterhånden som eet eller flere gravsteder nedlægges. Det tjener naturligvis det fornuftige formål over for gravfæstere og kirkegårdssøgende at markere, at her eller der skal en gang gennemføres, når fæstemålene udløber. Sådanne forekommende grusgangstykker uden forbindelse med allerede gennemførte eller kommende gange er som oftest en uhyrlighed.

Langt bedre vil udlægning med græs og nedlægning af adskilte fliser, såkaldte „trædefliser“ virke. Disse fremtidige gangarealer midlertidig tilsået med græs forøges i takt med nedlægning af grave, og først når man kan komme helt igennem, anlægges gangen.

At afdelinger under gradvis omlægning måske burde behandles på en helt anden måde end ved anlæg af de traditionelle gravroder og grusgange er en helt anden sag.

Hvad skal vi så opnå ved brug af fliser, klinker eller brosten i stedet for grus- eller asfaltgange?

Jo, noget meget væsentligt!

Grusgangen vil ifølge sin karakter altid synsmæssigt virke adskillende, altså virke splittende på helhedsindtrykket.

Flader af græs eller andet grønt vil derimod altid virke samlende.

Vi kan ved nedlægning af fliser eller klinker i græsset opnå færdselmæssige fordele uden det sønderdelende indtryk, grusgangen påtvinger os.

Fra norske kirkegårder

*Kirkegårdskonsulent,
hagearkitekt Karen Reistad*

Det er innlysende at forholdene på norske kirkegårder er sterkt varierende. Ca. 2000 gravplasser og kirkegårder ligger spredt over hele landet, som er oppdelt i 20 fylker. Riksvei 50 fra Oslo til Kirkenes har omtrent samme lengde som veien Oslo—Roma.

I byer og tettbebygget strøk finner man den velkjente typen på vanlig utforming av kirkegården: omkring kirken ligger familiegravstedene, omgitt av stenrammer, grusganger, heller, hekk, jern- eller trestakitt. På nordsiden, eller lengst ute ved gjerdet, i mer uryddig lende, ligger enkeltgraver eller frigraver som tilgrodde tuer — en og annen begrenset av betongkarm eller grus. Trær er gjerne plantet omkring kirkegården — ved større anlegg også som allé inne på området.

Motsetningen er gravplassen ute i havgapet. Så værhardt og snaut, at det knapt finnes jord for tilstrekkelig gravdybde.

Særlig ødslig ligger disse stedene langt i nord — inne på Finmarksvidda eller ute ved ishavet: ingen kirke, ingen støpul eller klokke, bare et trådgjerde markerer gravplassen. Det er ikke ofte disse gravene besøkes.

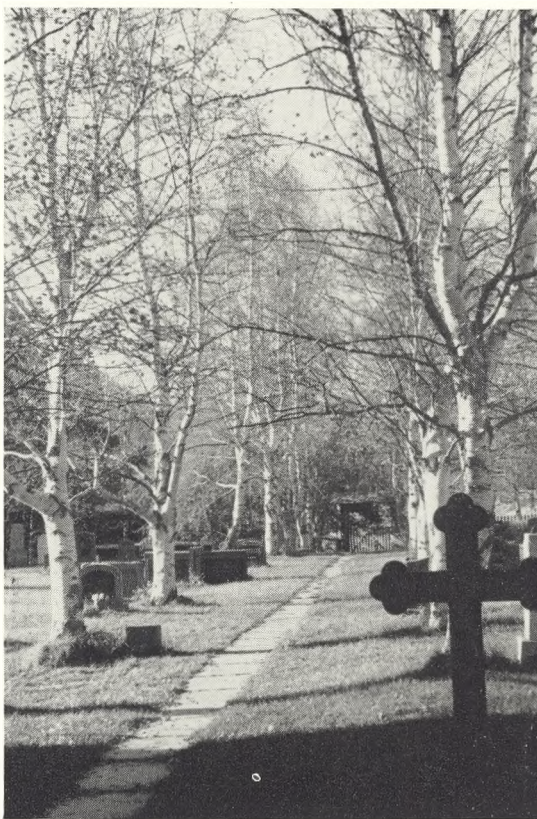
Grunnen til at det er så mange uheldige gravplasser i Norge, skyldes for en stor del, at den arbeidskrevende bykirkegården direkte er overført til landsdeler hvor den ingen forutsetning har for å lykkes.

Da utstyr og stell av det enkelte gravsted preger hele kirkegården, må man forsøke å få de pårørende interessert i det oppryddingsarbeid som er aktuelt. Endring av gravstedet foretas ikke før de pårørende er orientert og har sagt seg enig i forestående arbeid.

Dette går i store trekk ut på å fjerne stenrammer og annen markert begrensnings av de enkelte gravsteder, samtidig som kirkegårdsarealet legges ut til gressbakke eller plen.

Trær, busker og annen vegetasjon beholdes såvidt mulig. Er gravutstyret 100 år eller mere, kan det ikke røres uten at Riksantikvaren blir varslet. Særpræget gravutstyr — som gamle smi- eller støpejernsgitter — beholdes såvidt mulig.

Forarbeidet ved omleggingen er krevende og tilrådes utført ved fagfolk.

107. Dovre kirkegård.

108. Dale kirke.

109. Sotorp kirke-
gård.

110. Dårlig ud-
formning af
gravminder på
ny kirkegård.

111. Rammerne
vanskeliggjør ved-
ligeholdelse.
107—111 alle foto
Karen Reistad.

Dette består i opmåling og vurdering av situasjonen, planleggelse og ledelse av omleggingen.

Større kommuner har lønnet kirkeverge. Er hagearkitekt knyttet til denne administrasjon, er saken grei.

Vårt ønske og håp er at det blir ansatt fylkeshagearkitekter i Norge. I Nordland fylke er dette en realitet, og for kirkegårdenes vedkommende har ordningen gitt et klart utslag til det bedre.

Går de ansvarlige på stedet inn for omlegging av kirkegården, må saken utre-

des, og vedkommende kommune må bevilge nødvendige midler, for at arbeidet kan planlegges og utføres. Midler til årlig vedlikehold må regnes med — det er meget viktig.

Vedlikeholdet blir enkelt og økonomisk forsvarlig, ved å legge det meste av arealet ut til gressbakke, og holde denne snauklippet. Selv om det ikke plantes ved et gravminne, som står i plenen, virker det hele velstelt og ordentlig — det er ikke noe som skjemmer. Ønsker de pårørende blomster ved gravminnet, må det betales for blomstene og vedlikeholdet av disse. Övrig vedlikehold utredes av kommunenes kirkebudgett.

Vedtekter for kirkegårdens styre og stell tilpasses stedet, og praktiseres med takt og pietet — man står på hellig grunn. Vedtektene utarbeides av menighedsrådet og godkjennes av stiftsdireksjonen.

Den største böygen for norske kirkegårder idag, er mindreverdige gravutstyr. Kostbare, idéløse industrivarer står tett i tett, og vidner om forfall og evneløshet på dette område.

På eldre kirkegårder finnes gamle gravminner, som eksponenter for godt norsk kunsthåndverk. De står der som tause vidner om tidligere tiders kirkegårdskultur.

Gravminner i tre er delvis påny tatt i bruk, likeså kors i smijern og stöpte plater i metall. De fleste ønsker sten som materiale i gravminnet.

Det er å håpe, at de pårørende etterhvert blir oppmerksom på, at det finnes annen og langt bedre utforming av sten enn den polerte industrivarer. Her i Norge har vi også det herligste utvalg i natursten, som kan brukes uten å forarbeides.

Tiden vil vise, om henstilling til stenindustrien, om å forarbeide formsikre og gode gravminner, vil gi resultat.

De krav som stilles til ledelsen for gravplassene er like uensartet som gravplassene selv. Fellesnevner for dette arbeid må være praktisk sans for de nære ting — og at arbeidet utføres med verdighet og under ansvar.

Det finnes neppe en gravplass i Norge, som ikke på få år kan skapes om til et fredfylt sted, i samklang med stedets natur. Dette betinger ikke store pengeutlegg, men forståelse av, og kjærlighet til oppgaven er langt viktigere.

Københavnske pestkirkegårde i 1711

Kirkegårdsinspektør, cand. hortl. Jørgen Jørgensen

Gang på gang gennem tiderne er epidemiagtige sygdomme gået som en svøbe over lande og byer, spredende død og uhygge i sit kølvand. Først de senere århundreder giver spredte træk til oplysning om, hvilke foranstaltninger man traf for at forebygge sygdommene, og herunder også viden om de såkaldte københavnske pestkirkegårde. I 1701 havde København en ondartet koppeepidemi, i 1703 var den endnu hårdere, 1705 en farlig katarrhalsk feber, i sommeren 1708 forrådnelsesfeber, 1709 en meget farlig influenza og i 1710 en smittefeber.

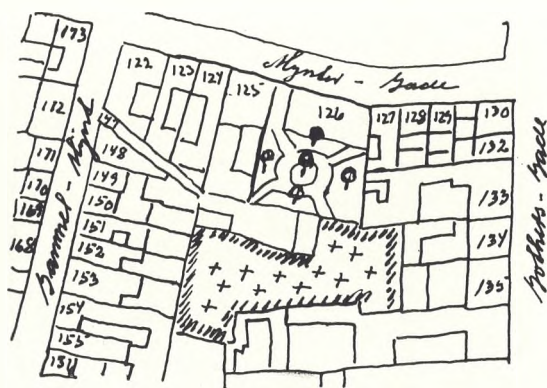
Men i 1711 kom den store pest, som i farlighed og dødelighed langt oversteg tidligere epidemier. Man havde holdt øje med dens fremtrængen, men den gav sig god tid, allerede 1708 kom den til Danzig og bredte sig herfra langsomt langs Østersøkysten og videre ind i Tyskland. 1710 var den nået til Lübeck, hvorfra smitten pr. skib blev bragt videre til Helsingør. Samtidig nåede udløbere af pesten byen fra Sverige, hvor den havde raset gennem 1710 med alene ca. 20.000 døde i Stockholm. Men stadigvæk troede autoriteterne i København, at byen ville gå fri, hvilket dog ikke blev tilfældet.

Hvordan stod København så rustet til at tage imod en epidemiagtig sygdom? Byen var beliggende i et sumpet, lavt terræn med snavsede gader, latrinkuler i gårdene, der blev tømt ud i kanalerne, og svin gik ugeneret rundt og rodede i snavs og affald, som fra husene blev kastet direkte ud på gader, torve og pladser. Forordninger med hensyn til gadernes renholdelse blev ikke overholdt, brolægning og afløbsrender var enten ikke gennemført eller dårligt vedligeholdte, hvorved regnvandet blev stående og i forbindelse med skarnet udsendte en kvælende luft i de smalle gader. *Holberg* siger i „Barselstuen“, at: „Gadernes Ureenhed er saa stor, at den ikke kan fortælles, opmales eller beskrives“. Byen havde intet hospital — og pestsygehusene blev først oprettet 2 måneder efter dens udbrud. Af byens 15 videnskabeligt uddannede læger var kun de 4 beskæftiget med at passe de pestsyge, ellers var behandlingen lagt i bartskeerlaugets hænder. Kendskab til pestens karakter, smitte eller behandling

havde man ikke. Det medicinske fakultet erklærede i sin „Underretning om Præservasjon og Curation mod Pesten“ 1709, at „ey nogen menneskelig Forstand kunde udgrunde den“, og i de medicinske lærebøger var „flygt straks, flygt langt væk og kom sent tilbage“ det bedste middel, man kunne anbefale; i Tyskland og Italien påbød øvrigheden flugt for pesten.

Kirkegårdsforholdene var under al kritik på grund af „indgroet Fordoms og mørk Vankundigheds Forret at ville begraves i Kirker og paa Kirkegaardene inde i Byerne“. Man ville kun begraves i byens kirker eller på de små kirkegårde, der var anlagt omkring sognekirkerne inden for byens volde; det blev betragtet som en skam at blive begravet uden for byen som forbeholdt de fattige. De begravelsespladser, der stod til rådighed, var selv under normale forhold utilstrækkelige, og da pesten satte ind, blev tilstandene ubeskrivelige; traditionen blev ført videre, intet kunne få befolkningen til at fravige gammel sædvane. I Stockholm blev det under pesten forbudt at begrave i kirkerne, men det turde myndighederne ikke gribe til i Danmark, man nøjedes med et reskript af 8/9-1711, hvorefter det blev forordnet, at ingen grav i nogen kirke måtte være åben fra kl. 5 morgen indtil eftermiddagsbønnen. Den 22/9-1711 blev det bestemt, at alle nye grave skulle fyldes med sand, „saasom vii hafve maat fornemme, at af grafvene udi kierkerne samt dess capeller skal opstige een u-lidelig stanck“.

Forholdene blev mere og mere fortvivlede, men stadig ville man kun benytte de gamle begravelsespladser; på den pestkirkegård, der blev etableret ved den gamle soldaterkirkegård (Garnisons) og kastellet blev kun de fattige begravet. Forholdene derude har været uhyggelige, der blev gravet 40 liggruber (3 alen dybe og 200 alen lange) og heri blev „nedstuvet“ ca. 8000 lig. Stanken har været overvældende, idet der som regel var op til 100 ubegravede lig, der stod 3—4 dage, inden de kom i jorden (der var ingen, der ville udføre gravearbejdet; fanger blev tvangsudskrevet, men de stak af), medens de begravede knap nok var dækket af et tyndt jordlag. Sundhedskommis-

sionen anbefalede militæret „at løse nogle kanonskud over gruberne for at dissipere den onde lugt“. Ved gravning til bebyggelse i Livjærgade er man truffet på disse liggruber med ligene lagt tæt sammen og over hinanden i de primitivt sammentømrede kister.

Graverne ved byens kirkegårde tjente gode penge under pesten og forsøgte at skaffe plads til så mange lig som muligt. Graverne skulle iflg. forordning af 1/8-1711 være 3 alen dybe, og graverne ved byens kirkegårde måtte på rådhuset aflægge ed på, at de ville overholde dette dybdemål. 1/9-1711 blev loven skærpet, idet graverne blev idømt en bøde på 20 Rd., hvis de ikke overholdt målene; men det var alligevel ikke ualmindeligt, at graverne indeholdt indtil 5 kister; undertiden gravedes gamle kister op for at gøre graven dybere med plads til flere kister. Vejene over kirkegårdene blev mere og mere ufremkommelige, og stanken blev mere og mere ulidelig. Det blev kun lidt

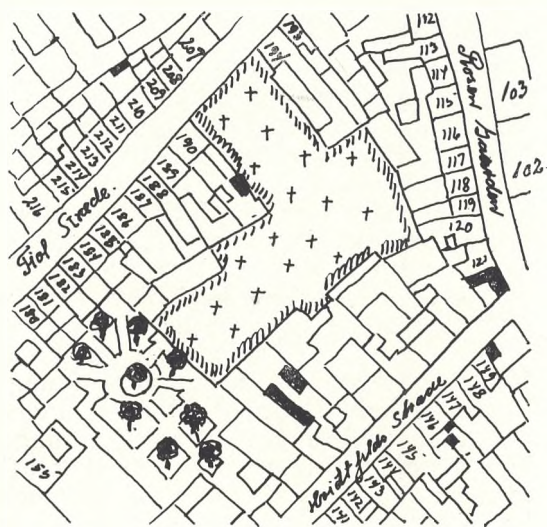
afhjulpet ved, at graverne blev tilført læsket kalk (iflg. forordning af 1/8-1711 „til et lidet Liig skal een goed giøben (håndfuld) fuld, til et maadeligt Liig to giøben fuld, og til et stort og fyldigt Liig tre giøben fuld“), og at man, hvor der kun var et tyndt jordlag over kisterne, tilførte sand; således blev der til Frue kirkegård brugt 800 læs sand.

Da byens kirkegårde var fyldte til birstepunktet eller derover, forsøgte man med hjælpekirkegårde uden for voldene, nemlig den omtalte uden for Østerport ved Kastelsvej og en ved pestsygehuset Vodroffgaard ved søerne, men intet hjalp; befolkningen ville begraves inde i byen; man gravsatte endog ligene om natten for at undgå de udenbys kirkegårde. Hvor stærk traditionen var med hensyn til at benytte de sædvanlige begravelseskikke, kan man se af, at amagerbønderne holdt gravøl for de pestdøde på den måde, at kvinderne arrangerede „Tractement paa selve de Borde, som Ligene hafde lagt paa“.

Sundhedskommissionen turde ikke gå imod borgernes indstilling og gjorde netop, hvad de ikke skulle have gjort: de etablerede hjælpekirkegårde underlagt sognekirkerne inde i selve byen.

Holmens kirke fik tilladelse til at benytte kirkegården ved Sct. Anna Rotunde (Chr. IV's aldrig fuldførte rundkirke), der lå omtrent ved det nuværende Sølv-gades kaserne. Kirkegården var taget i brug under en voldsom blodsot, der rasede i byen 1662, men nu henlå ude af brug „aaben, uindhegnet og under fæfode“, og havde siden været benyttet som lergrav. Allerede i 1712 var den på tale som losseplads, og senere blev en del af den brugt til planteskole.

„Landgreven“ blev hjælpekirkegård for Nicolaj kirke og lå mellem Borgergade, Gothersgade, St. Kongensgade og Dronningens Tværgade. Mod Borgergade var den begrænset af en række små ejendomme, på de andre sider af større ejendomme med haver ned mod kirkegården. Grunden havde, inden kirken købte den, været beværtnings-, forlystelses- og frugthave, hvilket anføres i skødet af 3/9-1711. Købesummen var 2600 Rd., og kirkegården (6676 kvadratalen) stod menighedsrådet i 2715 Rd. og 15 Mk. efter at den var indrettet til sit formål. Man får et temmelig tydeligt billede af, hvor forsømt kirkegården har været, gennem rådstue-

protokollerne. Småfolk, der benyttede den, havde ikke meget at skulle have sagt, og myndighederne havde kun liden interesse for dem og så gennem fingre med de overgreb, der foregik. Naboerne betragtede den som fælles losseplads, tørre- og oplagsplads samt som lysthave. Allerede i 1721 indgav kirkeværgen *N. Henriksen* til magistraten et andragende om, at husene og pladsen måtte blive besigtiget, og resolverede „enten til Reparation eller Sælgelse“. Resultatet blev, at 1900 kvadratalen blev solgt bort, og at plankeværket blev istandsat. I 1733 klager graver *J. Thune* over en af naboerne: „Kaptajn Leegaard opfylder Kirkegaarden med Klæde og andet, saa Folk knap kunne komme frem med Ligene, hvorfor mange af den grund ikke vil benytte den, hvorved Kirken taber en stor del af sin Interesse.“ Magistraten fandt ud af, at dette ikke kunne skade kirkegården, hvorfor intet derfor skulle skade Leegaard.

Der herskede de mærkeligste tilstande; kirkegården blev brugt til henkastning af døde hunde og katte og alt muligt affald, og blev også benyttet til keglespil. Kirkegården har fra begyndelsen været temmelig godt beplantet med træer fra den oprindelige forlystelseshave, men efterhånden gik beplantningen til af mangel på pasning; da yderligere overceremonimester *Vincens Lerche* klagede over nogle store træer, gav magistraten omgående sin tilslutning til fældning, „da træerne var til ingen nytte“. Efterhånden fik alle husejerne, der boede omkring kirkegården, låger derind til, og trods gentagne påbud blev de alle ved med at benytte den som deres private domæne ved at husere og slå gækken løs med „Drik og Svir og med Skrig og Skraal“. Kirkegården blev som de andre hjælpekirkegårde nedlagt 1760, da Assistentens kirkegård på Nørrebro blev anlagt.

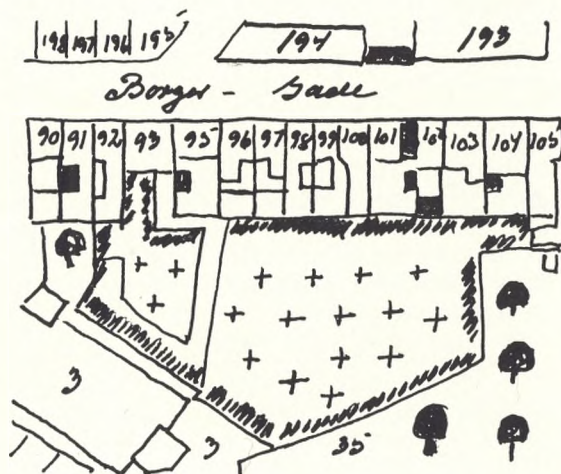
„Wismar“, der var assistentskirkegård for Helligåndskirken, lå mellem Gothersgade, Rigensgade, Gammel Mønt og Møntergade på det gamle Sct. Claraklosters grund, den var på 3183 kvadratalen og var den mindste af hjælpekirkegårdene. Den oprindelige begravelsesbog mangler, men der eksisterer en fra 1713, og næsten alle, der benyttede denne kirkegård, var småårsfolk.

Naboerne brugte den til affaldsplads, og en hjulmand (*P. Christoffersen* fra

Møntergade) benyttede den til værksted og tømmerplads, og trods gentagne klager gav magistraten ham lov til at fortsætte virksomheden mod en årlig afgift på 6 Rd. Magistraten brugte selv kirkegården til brændselsmagasin.

Til vedligeholdelse brugtes der ikke mange penge, allerede 1726 væltede hele plankeværket omkring kirkegården „dels af Stormen og dels af Raaddenskab“. Kirkegården var formentlig delt tværs over med et stakit med 2 låger for at adskille frijordsbegravelser fra de „andre pæne folk“. Når kirkegården ellers omtales i protokollerne er det som ved de andre hjælpekirkegårde — kun ufred og de stadigt tilbagevendende låger, der gang på gang omtales. Husejerne brød sig ikke en døjt om magistratens bestemmelser, lågerne blev ikke muret til, endsige lukkede, da „det kunde vel ikke være de Døde til nogen Hinder“.

„Linden“, Frue kirkes hjælpekirkegård, der lå mellem St. Fiolstræde, Rosengården, Peter Huitfeldtsstræde og Kryсталgade, var på 6587 kvadratalen. Den 12/8-1711 afsluttede kirkeværgen *N. Jacobsen Weger* handelen med jordstykkets ejer, murermester *J. Kalte* for 3816 Rd. og 4 Mk. Man lod straks „med al mulig flid og ikke ringe bekostning Pladsen det bedste som kunde ske udi diise bedrøvelige Tider gøre ryddelig og bekvem til Ligenes Nedsættelse“. Allerede dagen efter blev den indviet (13/8-1711) af sognepræsten, professor *J. Christensen Lodberg* i overværelse af repræsentanter fra universitetet og byens præster, og samme eftermiddag fandt den første begravelse

114. Landgreven.
112-114 stammer
fra Geddes
Kvarterkort over
Kbhvn 1757.

sted, Frue kirkes første assistenspræst *L. Sandager*; han blev gravsat midt på pladsen, i samme grav blev det sidste lig også nedsat d. 4/11-1760. Kirkegården blev brugt til begravelsesplads for de studenter, der under pesten fungerede som ligbærere, og som døde i stort tal. At den har været stærkt benyttet, viser tallene: august 418, september 673, oktober 186, november 30 og i hele året 1712 kun 43. Dette sidste tal må ses i forbindelse med forordningen, der forbød åbning af pestgrave det første år. I resten af den tid, kirkegården fungerede, blev der begravet ca. 150 lig om året. Som ved de andre kirkegårde viser universitetets protokoller de tilbagevendende trætter med ejerne af naboejendommene. 1716 nedlagde *Notarius Publicus* forbud mod en låge, som maler *L. Michelsen* havde opsat, manden svarede notaren, „at han ikke gad svare paa saadan noget“, men han må sikkert have rettet sig efter forbudet, for han optræder ikke mere i klagerne.

Trinitatis kirkes annexkirkegård havde ikke noget særligt navn og lå mellem Åbenrå, Landemærket, Gothersgade og Rosenborggade. Arealet var 3448 kvadratalen og benævnes i kirkebogen „den nye Jord i Aabenraa“ eller „de fattiges Gaard i Gothersgade“. Den første begravelse fandt sted 19/8-1711, den sidste 4/11-1760. Om denne kirkegård ved vi meget lidt, kirkebogen er sjuksket ført, det er ofte vanskeligt at se, hvad der vedrører den gamle — og hvad der vedrører hjælpekirkens kirkegården. Selv de sædvanlige stridigheder om låger eller affald høres der intet om i begyndelsen, men i 1759 klages der over tømremester *J. Christensen Ruus*, som benyttede den til oplagsplads og lod tilhugge materialer til møller på kirkegården, han havde rammet pæle gennem kisterne — tilmed var han slet ikke nabo til kirkegården, men boede et stykke derfra, men den var en billig plads at benytte. Han blev dømt til at flytte og gøre gravene i stand. Kirkegården blev som de andre nedlagt 1760 på betingelse af at køberne ikke måtte bygge før 1780, men allerede i 1763 fik de første lov til at bygge på pladsen.

Hjælpekirkens kirkegården for Sct. Petri kirke lå i den nordlige del af grunden Lars Lejstræde, Nørrevoldgade, Teglgårdsstræde og St. Pederstræde og var på 6391 kvadratalen, hvoraf 1000 kvadratalen var

udlagt som haver til graverne, mod at de leverede blomster til kirken. Indvielsen fandt sted 21/9-1711 under overværelse af en „folkerig forsamling“ og blev foretaget af præsten, professor *Heinrich Dürkop*. De mange uoverensstemmelser mellem naboerne og kirkegården som på de andre kirkegårde har tilsyneladende ikke fundet sted her, det er, som om forstander og ældste har haft større myndighed end både magistrat og universitet, her er ingen tilfælde af tilladelse givet til låger eller vinduer mod „ussel mammon“. Ganke vist blev kirkegården benyttet af lemmerne i kirkens plejehjem, men hjemmet stod i forbindelse med kirkegården, som jo lå og ventede på hjemmets beboere. I 1760, da de andre kirkegårde skulle nedlægges, og magistraten skulle have grundene gratis som vederlag for den nye kirkegård på Nørrebro, protesterede forstanderskabet og fik gennemtrumfet, at menigheden fik ret til grunden for 1200 Rd.

Endnu en gammel kirkegård blev taget i brug under epidemien, nemlig den allerede 1696 nedlagte kirkegård på Christianshavn, som lå ved den nuværende Vor Frelses kirke.

Fælles for alle hjælpekirkens kirkegårde er, at der intet vides om deres udseende og anlæg, planer over dem har aldrig eksisteret. De har sikkert været domineret af mere eller mindre nedtrådte eller sunkne gravtuer, mindesmærker, når de fandtes, har været små og uanselige. Beplantningen har bestået af, hvad der fandtes på arealet, inden det blev taget i brug til kirkegård. Der findes i rådstueprotokollerne kun én post, der hedder indkøb af planter, hvor graveren ved „Wismar“ *Søren Pay* i 1720 fik udbetalt 6 Rd. for at have plantet nogle træer „paa det de kan blive uforrykte“. De bar alle præg af at være skabt i en nødsituation, misrøgtede lå de indeklemte mellem husblokkene, betragtet som sidste hvilested for samfundets mindrebemidlede.

Da pesten slut på året 1711 ebbede ud, kunne dens høst gøres op. København havde dengang ca. 60.000 indbyggere, heraf var ca. en trediedel døde. Politimester *Ernst* meddeler i sin officielle rapport til kongen fra „Sundheds Contoiret“, at de indkomne ugesedler viste 22.535 dødsfald i året 1711.

Kirkegårde, mekanisering, rationalisering

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Arne Falmer-Nielsen

Disse tre ord vil mange mennesker synes ikke har megen forbindelse med hinanden, og en sammenkædning af dem vil måske af mange opfattes som profant og anstødeligt.

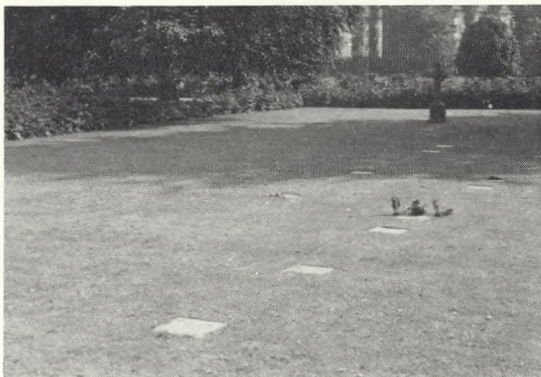
En kirkegård vil de fleste helst tænke på som et fredeligt sted, hvor de nødvendige funktioner foretages i fortidens rolige og harmoniske rytme uden at være præget af nutidens forcerede jag. Og dette må være rigtigt; sådan skal kirkegårdens publikum fornemme det, at man her har tid til, at der tages hensyn til dødens alvor og værdighed.

For de mennesker, der har til opgave at lede eller udføre arbejdet på kirkegården, må disse hensyn være væsentlige, selv om der for dem også kan være ting af praktisk, teknisk og økonomisk art, der nødvendigvis må tages i betragtning.

Nu ville det være rart at slå sig til tåls med, at her på en kirkegård står tiden stille; men det gør den bare ikke. Vor tids hårde, økonomiske krav (mangel på kvalificeret arbejdskraft, lange ferier — weekend m. m.) er altsammen ting der gør, at man mere og mere må erkende, at tid er penge, og derfor må denne tages i agt og udnyttes. Derfor har eksplosionsmotoren forlængst holdt sit indtog på vore kirkegårde: traktorer og fejmaskiner larmer, græsklipperen og hækklippermaskinen snurrer, for ikke at tale om motorsaven, hvis altødelæggende larm næsten ikke er til at forlige sig med.

Man kan spørge, om det virkelig er nødvendigt med al denne mekanik inde på de før så fredelige og stille steder, og det må erkendes, at skal vilkårene overholdes og arbejdet udføres, kan maskinerne næppe undværes.

Er vore gamle kirkegårde nu anlagt, så den ofte store investering i maskiner kan udnyttes? Det er de ældre selvfølgelig ikke, da man ikke i en fjern fortid kunne forudse denne udvikling. Hvad der må anses for at være mindre rimeligt er, at der stadig fortsættes med at anlægge nye kirkegårde af den traditionelle art, uden at der tages hensyn til rationelle muligheder.

115. Liniegrave i græs med gravliggere.

De indelukkede gravgårde og de efterhånden mindre og mindre gravsteder, der alle er hegnet med hække, giver ikke (hvis ikke gangene gøres urimeligt brede) nogen mulighed for maskinel bevægelsesfrihed. Er tiden mon ikke ved at løbe fra al denne „havekultur“, som ikke bygger på nogen gammel dansk tradition, men mere på en gartnerisk tilvænning? At mekanisere vedligeholdelsen af sådanne hegnede grave lader sig næppe gøre, og da alt håndværksmæssigt arbejde i fremtiden bliver dyrt, ligger den mulighed ikke fjernt at tænke sig, at gravstedsejerens økonomiske evne ikke i længden kan følge med. Selv om hækklippermaskinen har lettet arbejdet, skal der dog stadig gartnerisk håndlag til at føre den, hvis man da kan skaffe den kvalificerede arbejdskraft. —

Disse kilometerlange rækker af gravstedshække med relativt smalle grusgange vil vel nok fremover være noget af det, der hindrer en effektiv og rationel mekanisering på kirkegårdene. Den dag er måske ikke fjern, da man nødvendigvis må benytte maskiner til gravning af grave, og da må man sikkert konstatere, at vi ved vore anlægsformer ikke har vist tilstrækkelig forudseenhed.

Det kan ikke være en undskyldning for at fortsætte i den kommercielle form, at sådan vil nu engang det store publikum have det, for hvordan skulle dette publikum have nogen mulighed for at vurdere forholdene, hvis det aldrig har set andet? Her må den erfarne fagmand i kraft af sin viden og fremsynethed optræde som

116. Brolagte bæregange.

vejleder og planlægge ud fra de forudsætninger, som tidens stadige foranderlighed må give anledning til.

For planlæggeren må det stadig være den kunstneriske helhed, der er det væsentligste, selv om der må tages et vidtgående hensyn til de tekniske funktioner.

Dog må man, når maskinerne har fået deres part, ikke glemme, at kirkegården anlægges for mennesker, såvel de døde som for de levende, og disse pårørende må altid have en vis ret til at gøre deres personlige syn gældende igennem monumentvalg og blomsterarrangement.

I erkendelse af, at den tekniske udvikling mere og mere måtte tages i betragtning, foretog man for nogle år siden på Vestre Kirkegård i København en større udvidelse af en afdeling, hvor mulighederne for en rationel arbejdsform kunne være til stede.

Hele arealet, hvor der kun er bevaret enkelte store, smukke bøgetræer, er udlagt med græs. En ringvej til tung kørsel blev belagt med grov asfaltbelægning, og man undgik høje kantsten og afsluttede vejbelægningen med en række ankasten ind mod græskanten. Herved spares lugning og opretning af nedkørte kantsten, og græsklipperen kan frit klippe helt ud

117. Indstøbt nummerskilt.

115—117. Vestre kirkegård. Kbhvn., alle foto Morten Falmer-Nielsen.

langs med vejbanen. På asfalterede veje kan der i modsætning til på grusveje såvel sommer som vinter benyttes fejmaskiner.

Korte rodegange er belagt med brosten i græs (nedslidte „fortovssten“ har en behagelig form og størrelse).

Gravstedshække er helt undgået, således at to trediedele af gravstedet henligger i græs, der klippes og passes af kirkegården uden vederlag. På den bagste trediedel kan familien frit plante blomster, ligesom der her kan opsættes et monument, stort set efter egen smag, dog inden for anstændighedens rammer.

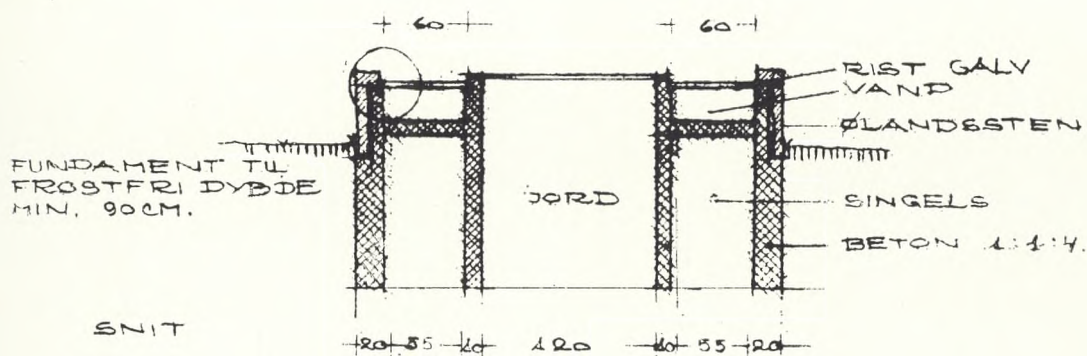
Gravenes udstrækning markeres med en enkelt række af brosten, der dog hurtigt sløres af græsbevoksningen. Nummerskiltet er indstøbt i en betonklods i forhjørnet af graven og vil således altid være „nagelfast“, så det ikke kan fjernes under græsklipningen.

I stedet for den normale ryghæk plantes der bag hvert monument en fritvoksende taks, hvis omfang kun begrænses ved vinterbeskæring.

På et andet afsnit begravnes i liniegrave, og her må kun henlægges gravliggerer, gerne i varierende form og farve, blot skal de lægges i plan med græsoverfladen, så de ikke er til gene ved klipningen.

Hele denne afdeling kan således vedligeholdes med en motorgræsklipper, og jo større denne er, desto hurtigere og billigere kan arealet holdes i orden, således at udgiften til vedligeholdelsesarbejdet afhænger af investeringen i de rigtige maskiner. Håndarbejde med afpudsning af kanter og lign. er meget minimalt. Bliver det aktuelt med brug af maskinkraft til gravning af grave, vil pladsforholdene tillade anvendelsen af selv store maskiner, også ved gravning i gamle familiegrave.

Ved denne rationelle form for vedligeholdelsesarbejde spares mange dyre arbejdstimer for såvel kirkegården som for gravstedsejeren, der på længere sigt kan give sig udslag i billigere takster. For gartneren vil det være en fordel, at arbejdet ikke bliver så koncentreret i nogle få forårs- og sommermåneder, men kan „strækkes“ til en mere kontinuerlig beskæftigelse.

118. Snit af blomsterkumme i askefællesgrav, Lyngby Parkkirkegård.

En blomsterkumme i urnefællesgraven

Inspektør Holger Nielsen

Besøger man kirkegårde i København m. fl. steder og standser op ved pladsen for fællesgravene, ser man et væld af blomsterbuketter spredt ud over hele arealet og på gangen, der fører til fællesmonumentet. Buketternes levetid på græsset og fliserne er kort, og konsekvensen heraf er da også, at disse buketter meget hurtigt fjernes. Urnefællesgraven var fra begyndelsen af tænkt som „De ukendtes grave“, et sted, hvor mennesker uden pårørende kunne få nedsat deres urne og være sikker på, at deres grav blev holdt i de 10 år, fredningstiden løber, uden at være nogen til byrde. Sådant er det ikke mere, nu begravnes i meget stort tal mennesker med efterlevende slægtninge i urnefællesgraven. Og som følge deraf dette væld af buketter. Hel- eller halvvisne blomster pynter ikke på en græsplæne, og den hurtige destruering er ikke tiltalende og er heller ikke i de pårørendes interesse, Den tanke er da nærliggende: *Kan man gøre noget for at bevare blomsterne længst muligt og undgå at få ødelagt græsplænerne?*

På Lyngby Parkkirkegård har vi forsøgt at løse problemerne ved at lave en vandkumme (se billedet) hævet 50 cm over terræn og beklædt udvendig med ølandsfliser. I midterpartiet vedbend, uden om plantekummen er vandkummerne, og lige under vandspejlet i disse er der anbragt elefantriste, hvori blomsterbuketterne kan anbringes uden at vælte. Uden om kummen er der lagt chaussésten i græs for at imødegå slid. Vedbenden

breder sig ud over plantekummen, og rækkerne slører ganske let ristene, så kummen virker grøn på tider, hvor der ikke er blomster i den.

Arrangementet vil selvfølgelig kunne laves på flere måder alt efter de stedlige forhold. Man kunne f. eks. lave smalle kummer i plænerne enten i plan med græsset eller hævet lidt over terræn og på denne måde samle buketterne i aflange blomsterrabatter f. eks. i et hjørne af afdelingen, eller lægge flere sådanne ved siden af hinanden alt efter behovet.

Ved at samle blomsterne på ét sted undgår man færdsel på græsset, hvilket kan være meget ødelæggende særlig i forårstiden; men det er også givet, at man med et sådant vandarrangement glæder de mennesker, der med kærlig tanke har medbragt blomster til kirkegården og gerne ser dem bevaret så længe som muligt.

119. Foto af blomsterkumme. Foto: Steenberg.

Veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde IV

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Vejingeniører og havearkitekter har gennem adskillige år tumlet med problemet om parkeringspladseres behov, placering og udformning, uden at det dog er lykkedes nogen at finde den endegyldige formel.

Forholdene vil variere stærkt fra sted til sted. I det følgende skal spørgsmålet om parkeringspladser på eller ved kirkegårde søges belyst alene ud fra de kirkegårdssøgendes rimelige krav på parkeringsplads i umiddelbar nærhed af kirkegården og placeringen af pladsen i forhold til kirkegården og dens nærmeste omgivelser.

Placering.

Der er eksempler nok på, at store, åbne parkeringspladser virker skæmmende, f. eks. ved dyrskuepladser. Til alt held er der vel næppe behov for store pladser ved kirkegårdene, men til gengæld har vi vel sjældent mulighed for at vælge pladsens beliggenhed. De givne muligheder må ganske enkelt udnyttes.

Pladsen må ligge så nær kirkegården som mulig. I modsat fald fristes de kørende til at henstille vogne på gader omkring

eller på kirkegården. Oftest vil pladsen komme til at ligge lige op til kirkegårdsmuren. Fig. 121 viser, at noget skæmmende billede ikke behøver at opstå ved vognpladsernes markering med bro- eller kantsten.

Snarere ligger faren i det åbne rum, som pladsen kan udgøre, og her melder sig samtidig spørgsmålet om dens forhold til det omgivende vejnet.

Der synes ikke at være rimelig grund til at placere pladsen synligt fra større veje. Henvi- sning kan jo altid ske ved skiltning. Den bør heller ikke i for høj grad være synlig fra kirkegården, hvilket fremhæver betydningen af en vel gennemført randbeplantning.

Om der skal kunne parkeres på kirkegården kan kun afgøres i det enkelte tilfælde, idet plantningernes bredde, terrænhøjder m. m. må være afgørende, men der er al god grund til at være tilbageholdende.

Udformningen.

Med forbillede i de af vejvæsener anlagte parkeringspladser må det vel siges generelt, at man opnår lettest og mest

pladsbesparende til- og frakørsel ved diagonalparkering, altså skrå indkørsel til højre og tilvenstre fra kørselsretningen. Bakning sker på det fælles vejareal mellem de to vognrækker, men det er naturligvis en fordel, ja vel næsten en forudsætning, at der er ensrettet kørsel i vejarealet. Eksempler har man på Københavns gamle grønttorv, Århus havn og mange andre steder.

Ligeparkering nødvendig gør bredere vejareal mellem vognrækkerne og er vel mest hensigtsmæssigt, hvor der kun kan parkeres én række vogne.

Cirkulær parkering har været forsøgt, men den vil volde de kørende vanskeligheder og vil kun være berettiget under ganske særlige forhold.

Kantstensparkering er almindelig benyttet overalt. Den er dog meget pladskrævende og har ansvaret for et utroligt antal krøllede skærme, idet bakning ind mellem to kantstensparkerede vogne med ringe afstand kræver en færdighed, som kun de færreste kørende har opøvet.

Afmærkning af vognpladserne giver en vis orden i hele parkeringen. Undlader man afmærkning, kan små og mindre vogne parkeres tættere, men erfaringen viser, at et vist antal kørende ikke udviser dette hensyn og derfor bruger $1\frac{1}{2}$ plads, og så er der intet vundet.

Belægning.

Fast belægning må være et grundkrav. Macadam, slagger og grusbelægning er almindeligt. Vi møder dog her de traditionelle vanskeligheder i regnfulde perioder og under tøbrud. Belægningen køres op, og pladsen får et rodet udseende.

Asfaltering kommer derfor ind som en meget anvendt, ren, bæredygtig og holdbar belægning. Fladerne kommer dog let til at virke bare.

Brosten giver en fin belægning. Ved mønster i stensætningen kan vognpladserne markeres. Med græs mellem brostene opnås smuk virkning. Det er jo sådan set den armerede græsgangs princip, vi her anvender.

Fliser kan også indgå i belægningen med god virkning, men faren for de åbne, fantasiløse flader er også her til stede.

Det er altså stadig fladeindtrykket, der bekymrer os.

Beplantning.

Derfor må det være nærliggende at ind-

121. *Ulkebol.*
Foto: J. Th.

122. *Seem.*
Foto: J. Th.

føre plantning på parkeringspladsen. Ofte forekommer den som striber af buske mellem vognenes frontpartier. Man har forsøgsvis anlagt gangstier i de omhandlede arealer, men det er svært at se nytten af dem, idet fører og passagerer næsten altid vil forlade vognen bagom, — og lige så godt kan gøre det, da der her altid kun kan blive tale om meget langsom kørsel.

I buskstriberne kan og bør ofte indplantes stammede træer. Det er ikke for at skaffe skyggede parkeringspladser. Vogne er jo alligevel langt overvejende udsat for sol og vind, og så må det være uvæsentligt, om de af og til kan stå i skygge en kortere tid.

Der er ulemper forbundet med træer, idet sukkerholdige stenk fra lind og alle bladlusbefængte træarter giver et yderst ubehageligt overtræk på vognlakken i sommermånederne.

Birk og lind kan i så henseende være særlig ondartede.

En træart som platan er meget lidt generende.

Endelig er der faren for, at fugle i trækroneerne efterlader deres visitkort på vognene.

Gør vi ulemper og fordele op, må det blive sådan, at ulemperne ikke er tyngende, medens fordelene ved, at parkeringspladsen udadtil fremtræder som et grønt område i tilknytning til kirkegårdens randplantning er aldeles overvejende.

Åbne flader behøver ikke ubetinget at virke skæmmende, men det er en forudsætning, at de indgår harmonisk i et område. Som vist på fig. 122 er det tvivlsomt, om en stærk tilplantning over en anlagt parkeringsplads ville være rigtig her.

Ved mange landsbykirkegårde kan der momentvis være omfattende parkeringsbehov, men kommer der ikke kirkegårdsøgende i stort antal jævnt fordelt året rundt, vil sliddet på pladsens græs være begrænset. Fig. 120 viser en græsklædt skråning ved Tibirke kirke. I et tilfælde som dette vil det forstyrre miljøet, hvis man anlagde en „moderne“ parkeringsplads, og der ville heller næppe være behov for den.

I min barndoms egn, hvor landevejen fra Stubbekøbing munder ud i hovedvej 2, var der indtil ca. 1920 en kirkeplads med en i dette århundrede opført kirkestald. Pladsen er ca. 12—15 m \times 30—40 m

begrænset af en dårligt vedligeholdt tjørnehæk langs de to vejsider. Over pladsen var diagonalt slidt en sti, og arealet henlå ret upasset, men blev dog slået med le et par gange årligt.

Så kom vort århundredes udvikling. Stalden blev nedrevet, vejene havde fået kantsten og grusfortove. Kirkepladsen blev renset, fyldt op og gruset. Tjørnehækken blev ryddet.

I dag har man altså en fuldkommen fantasiløs grusplads begrænset mod øst af kirkegårdsmuren, mod nord af en hæk, men mod vest og syd uden afgrænsning mellem fortov og plads.

Hvor jeg vil hen med dette eksempel? Jo, eksemplet er klassisk. Hvor der før var landsbyagtig hygge, er der nu tomhed. Der er fuldt udsyn over hjørnet, men det kunne der jo også have været med hensigtsmæssig beplantning. Der kan ikke parkeres flere vogne nu end før. Ved at bevare den nuværende indkørsel fra hovedvej 2, markere to rækker i diagonalparkering og lave udkørsel på Stubbekøbingvej kunne man opnå flere vognpladser, bedre til- og frakørsel, og det lille område kunne få en smuk tilknytning til kirkegårdens række af gamle lindetræer.

Det er sådanne overvejelser, der bør komme til udtryk, før man kritiskløst rydder plantning for at skaffe holdeplads til lakuhyrerne.

Biler og gravsteder klæder ikke hverandre. Gravstedet stemmer sindet til alvor og stilhed. Bilen er udtryk for vor tids jag, rastløshed og uro.

På en københavnsk storkirkegård har en mand blandt mange sit gravsted liggende ud til en intern kørevej. Der er en smal sti mellem kørebanen og gravstedets forkant, og på stien står store allétræer, hvoraf et ud før mandens gravsted. Han henvendte sig på kirkegårds-kontoret med krav om, at træet (i alléen) blev ryddet, da han ellers ikke kunne få sin julekrans ind på gravstedet uden at skulle stige ud af vognen!

Ved kirkegårdene skal vi naturligvis ikke være reaktionære, men søge at følge udviklingen op, d. v. s. skabe nødvendige køre- og parkeringsforhold under hensyn til, at der ikke ødes æstetiske værdier.

Vi bør indføre nødvendige ændringer, så der vindes i skønhed ved omlægning af veje, gange og parkeringspladser på kirkegårde.

Klockarebackens kyrkogård i Höör i Sverige

Fh. kyrkogårdsf. Hilding Claesson

Femtiofyra kilometer från Malmö ligger Höör — köping och centralort i den mellanskånska skogsbyggden — livlig turistort med så atraktiva samlingspunkter som Frostavallens turiststation och Skånes djurpark, omfångsrik sommarstugebebyggelse, flitigt besökt av såväl skåningar som danskar.

Den bofasta befolkningen är c:a 3 500 personer. Då köpingen även blivit en eftersökt bostadsort för äldre personer torde antalet pensionärer uppgå till 17—20 %. Detta har medfört en relativt hög dödlighet som i sin tur påverkat behovet av gravplatser med thy åtföljande problem för den kyrkliga förvaltningen.

Den äldsta delen av Höörs nuvarande kyrka uppfördes på 1150-talet sannolikt under medverkan av Mårten Stenmästare, tidigare sysselsatt vid Lunds Domkyrka. Kyrkogården kring kyrkan är numera utlagd som park. Endast ett fåtal vårdade gravplatser finnas. I början av 1800-talet anlades en ny kyrkogård, den s. k. Gamla kyrkogården. Även här är endast ett fåtal gravplatser vårdade. Dessutom finnes en mindre urnlund. Kyrkogården ligger helt nära samhällets centrum. År 1910 tillkom inom Klockarebacksområdet den s. k. Nya kyrkogården omfattande c:a 2 ha. Densamma är till stor del fylld av gravplatser begränsade av stenramar. Kyrkogården omslutes av mycket vackra oxelträd. I centrum av två korsande lindalléer har hösten 1963 anbragts en monumental brunn.

Då behovet av gravplatser var mycket stort fick jag — som under många år varit kyrkogårdsnämndens konsult — år 1960 uppdrag att utarbeta förslag till utvidgning av kyrkogården inom Klockarebacksområdet. Uppdraget var lockande. Höjdskillnaderna inom det c:a 2,25 ha stora området var c:a 12 meter. Ett mindre och lågt liggande slättområde bestod till stor del av nästan ogenomtränglig, 3—4 meter hög snårskog och det större, backiga området av huvudsakligen grov ekskog och med mindre inslag av avenbok, bok och björk samt med en yppig undervegetation av vitsippor och konvaljer. Förutsättningarna var att backområdet med sin ståtliga ekskog i görligaste mån skulle skonas liksom de raviner

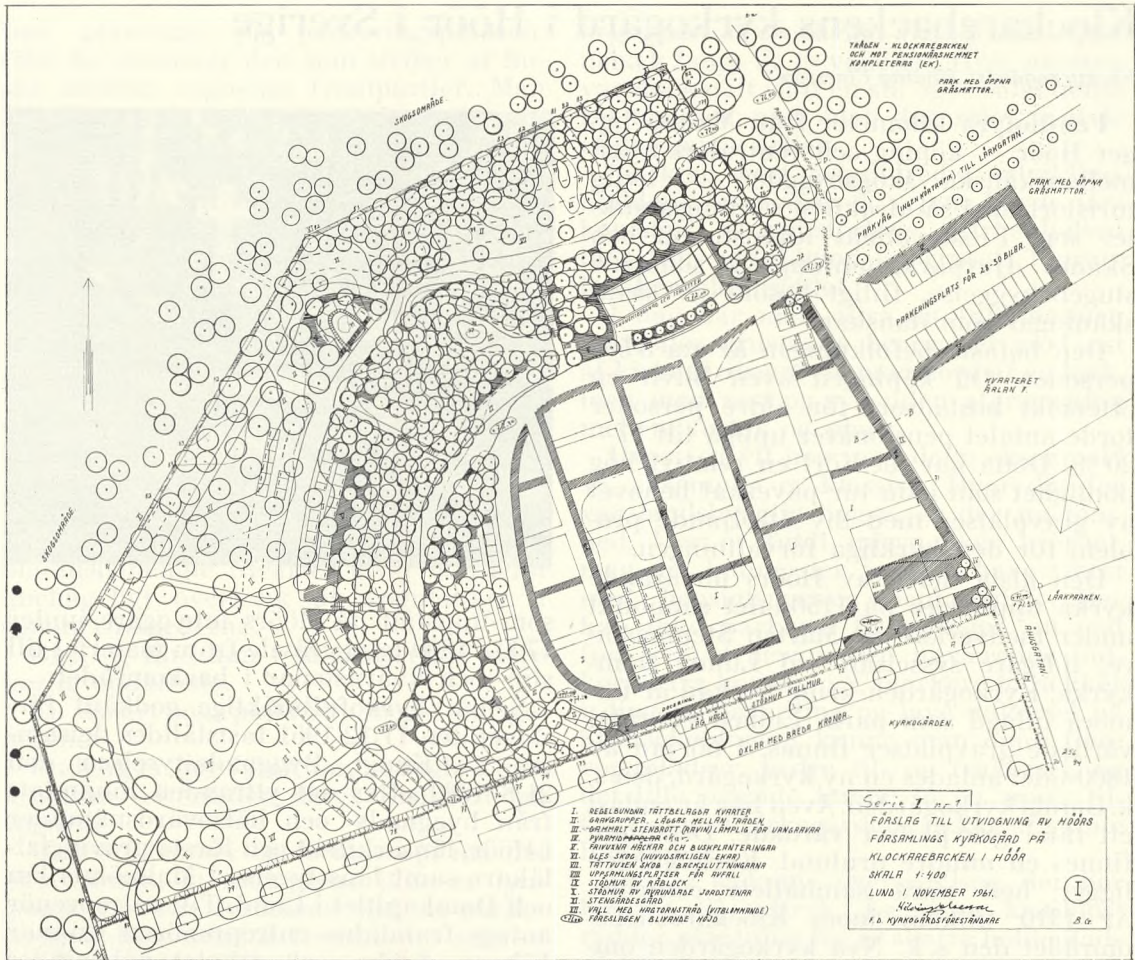

som uppstått då Höörs inbyggare under 1700—1800-talet grävde fram material till slip- och kvarnstenar i backområdet.

Sedan kyrkofullmäktige godkänt förslaget den 11/12 1961 fastställdes detsamma av Kungl. Byggnadsstyrelsen den 21/8 1962 efter det yttranden inhämtats från byggnads- och hälsovårdsnämnder i Höör, länsarkitekt och förste provincialläkare samt länsstyrelse i Malmöhus län och Domkapitlet i Lund. Till entreprenör antogs framlidne entreprenören Gunnar Nilsson, Sjöbo, och arbetet påbörjades i januari 1963 samt var i stort sett avslutat i mitten av oktober 1963. Endast vissa kompletteringsarbeten återstår av första utbyggnadsetappen. Uppförandet av ekonomibyggnaderna pågår. Kostnaderna för dränering, vattenledningar, vägar, inhägnader och plantering uppgår till c:a 200 000:— kronor samt för eko-

123—124.
Klockarebackens
kyrkogård i Höör.
Foto: H. Claesson.

nomibyggnader m.m. till 140 000:— kronor. Den högtidliga invigningen skedde den 20 oktober 1963 varefter kyrkogården omedelbart togs i anspråk för gravsättningar.

Mot samhället (Åhusgatan) begränsas kyrkogården av en 60 cm. hög stödmur av rödgrå granit i råkloft (= äldre kyrkogården), i slänten upp mot höjdpunkten av en låg stödmur av jordsten jämte plantering av Rosa eglanteria samt i det rena skogsområdet av en 1 meter hög stengärdesgård av nordskånsk typ.

„Slättens“ gravområde är indelat i regelbundna kvarter begränsade av frivuxna häckar som skall hållas i ungefär 150 cm höjd. Materialet består av buskar med ljusa blommor och tilldels med färgstarka bär (för fåglarna). Gravraderna åtskiljs av kalkstensgångar. Gravplatsernas plantering utgöres av en 60—70 cm. bred remsa i bakre kanten. I denna remsa placeras gravvårdarna. Resten skall

ligga i en kortklippt gräsmatta. Gränsplanteringen mot samhället utgöres av Syringa chinensis rubra med underplantering av Spirea tribolata samt i den starka sluttningen mot den gamla kyrkogården av Rosa Pauli och Symphoricarpus White Hedge.

Skogspartiet har ännu icke utformats i detalj men meningen är att gravplatserna skola läggas in mellan träden och begränsas med i gräsmattan nerlagda storgatstenar. Omkring träden skall den ursprungliga vegetationen av vitsippor och konvaljer bibehållas och om möjligt förstärkas. På gravplatserna skall endast enstaka växter t. ex. Rhododendron, som trivs utmärkt i den kalkfattiga marken, planteras förutom måttligt med sommarblommor.

Gravvårdarna skall inom „slättområdet“ vara antingen liggande hällar av vissa storlekar eller upprättstående gravvårdar med en lägsta höjd av 80 cm. och

högsta höjd av 110 cm. samt en bredd motsvarande „gyllene snittets“ regler (8:5). Alla avändbara stensorter äro tillåtna. Ytbehandling skall vara lika på framsida, kanter och topp men därutöver finnes inga restriktioner. Avvikelser från höjden kan ske ifråga om smäckra kors av sten eller metall. I skogspartiet räknas med smäckra och med träden följsamma gravvårdar upp till 140 cm. höjd.

Klockarebackens kyrkogård kommer — fullt utbyggd — utan tvekan att bli en av Skånes säregnaste och vackraste kyrkogårdar — en kyrkogård som på ett synnerligen lyckligt sätt ansluter till landskapsbilden.

Gudbrandsdalens gamle gravminner

Hagearkitekt Karen Reistad

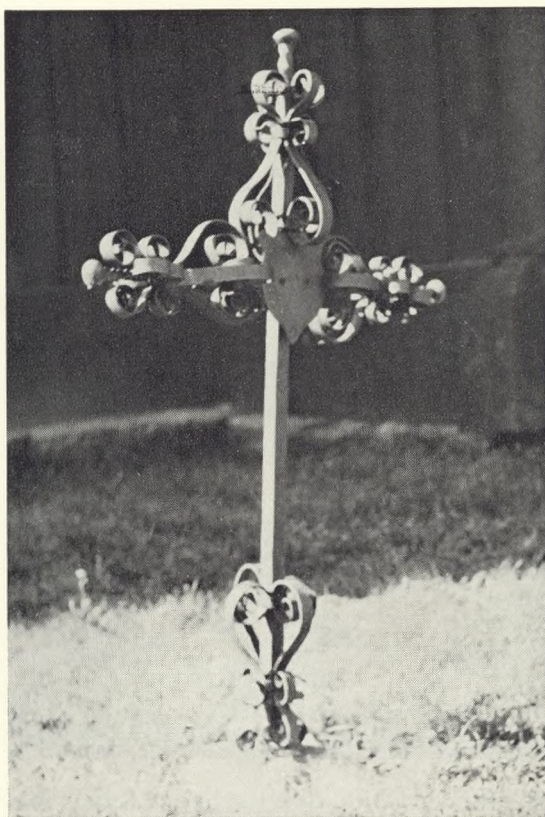
De nordre bygdene i Gudbrandsdalen har en rik og egenartet gravminnetradisjon, med dype rötter i gammel bondekultur.

På kirkegårdene her oppe finnes fremdeles gamle minnesmerker, som med et uttrykksfullt formspråk tydelig vidner om dette.

Mange gravminner er pietetsfullt bevart, men kulturbevisstheten svikter altfor ofte. De eldgamle gravfelter fylles med seriefremstilt dusinvarer, som skriker i grell kontrast mot stavkirkens tjærebredde vegger, mens de ærverdige gamle minnesmerker samles i et bortgjemt hjørne eller stables inn i et skur.

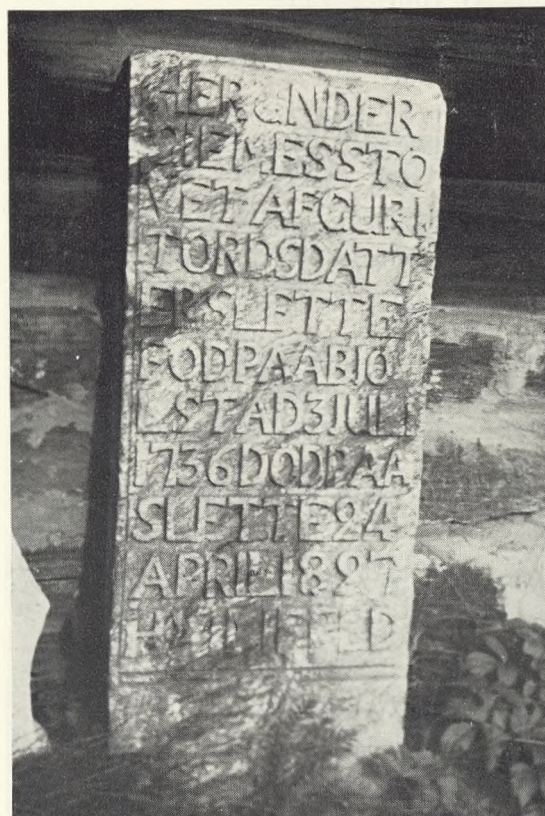
Tidsrommet ca. 1780—1850 var preget av økonomisk og kulturell fremgang. Kunsthåndverket i Gudbrandsdalen fikk i denne tiden sin rikeste og mest vellykkede periode når det gjelder utforming av gravminner i tre, kleberstein og smijern. Dyktige, unge håndverkere, med kunstnerisk sans, fikk rike utviklingsmuligheter under de gode arbeidsforhold.

Treskurden har fra gammel tid vært særpreget for Gudbrandsdalen. De Sandvigske Samlinger på Lillehammer gir en klar opplevelse av dette. Gravminnene i trevirke var formet som en bred, oppreist planke, nærmest en benkevange med oval avslutning oppad. Frodige, utskårne akantusranker vokste frem fra planken og rammet inn tekstfeltet på den øvre del. Selv om disse minnesmerker ble malt

126. Gravkors i smedejern fra ca. 1760. Lom.

Foto: Karen Reistad.

127. Gravsten i kleberstein fra 1827. Heidal.

Foto: K. R.

128. Sandbustenen
i Vågå.
Hjulkors i klæbersten.
Foto: K. R.

og staffert, fikk de etterhvert tidens patina av vind og vær.

Fremdeles blir gravminner av denne typen forarbeidet og brukt i Gudbrandsdalen.

Gravkors i smijern ble det laget endel av omkring 1770. På Dovre og Lom kirkegårder finnes flere gode eksempler på dette.

Klebersteinen er et utmerket byggemateriale, som allerede middelalderens kirkebyggere forstod å utnytte, f. eks. i Nidaros domkirke. Både Vågå, Sel og Kvam har klebersteinsbrudd, og det lå nær for Gudbrandsdalens kunsthåndverkere å nytte dette stedegne materiale til gravminner. Bergarten er ildfast og sterk mot

129. Smedejern.
Stockholm.
Se teksten s. 92.
Foto: J. Th.

forvitring, men samtidig så bløt at den kan skjæres med kniv.

Treskurdteknikken ble direkte overført til klebersteinen, som treskjærerne bearbeidet med hoggjern og meisel. Akantusmotivet dominerer og går stadig igjen i komposisjonene.

Allerede fra før 1700 finnes det klebersteins gravminner på Vågå kirkegård over folk av bondestand. Sandbustainen — et hjulkors i kleber — har følgende innskrift: „Denne steen lod Guri Sandbo sette over sin mand Iver Gesling Sandbo. Anno 1695.“

I „Maihaugen“, årbok for De Sandvigske Samlinger, 1953—56, er en artikkel av direktør Fartein Valen-Senstad om gravmæler av kleber i Gudbrandsdalen. Her finnes en meget interessant gruppeinndeling:

1. Lesjagruppen fra ca. 1760.
2. Vågågruppen ca. 1770—1800.
3. Selgruppen ca. 1800—1820 og
4. Fronsgruppen ca. 1820—1850.

Etter at loven av 1805 la ned forbud mot gravlegging under kirkegulv eller i krypt, måtte geistlige og andre storfolk gravlegges ute på kirkegården. Dermed ble gravutstyret merkbart rikere, men embedsfolk krevde stort tekstfelt for navn og personalia. Dette virket hemmende på formgivingen, og resultatet ble ofte akademisk korrekt, men tørt og livløst.

Gravminner over folk av bondestand er på en helt annen måte preget av følsom skaperglede og inspirasjon. Her fikk akantusranken boltre seg uten hemninger eller formalistiske regler. Mange gravmæler av denne typen er bevart fra hundreåret 1750—1850.

Etter 1850 avtok tilvirkningen av kleberstein. Konkurransen fra jernverkene, med seriefremstilte jernkors og liggende støpejernsplater, ble for hård.

I nyere tid er det utført en del gravminner i kleber. Enkelte er helt frigjort fra det tradisjonsbundne akantusmotiv f. eks. Holbö's vakre relieffskulptur på Vågå kirkegård. Maleren Gerhard Munthe har gitt utkastet til fjellmannen Jo Gjende's gravmæle ved Vågåkirkens østvegg. Det finnes flere andre klebergravminner i Vågå, Sel, Heidal og Fronsbygdene, men de fleste er bundet til gamle tradisjoner, med tildels gode resultater.

Spredte træk af gravmindernes historie

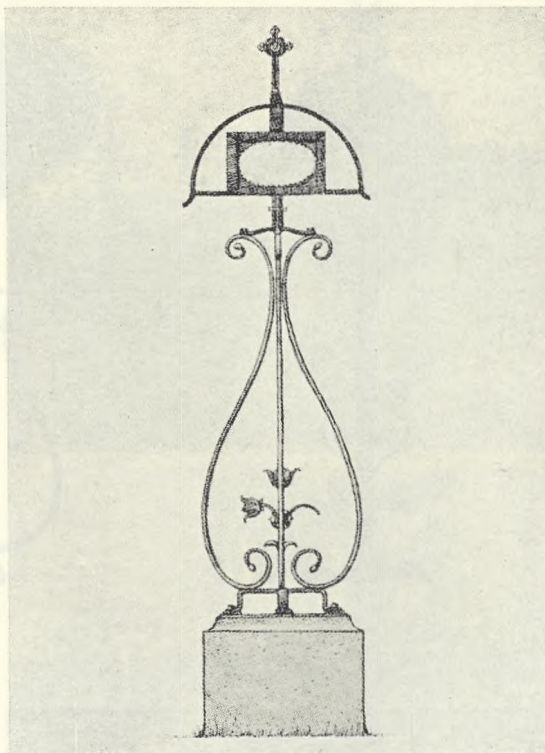
Johannes Tholle

11. Om dem af smedejern.

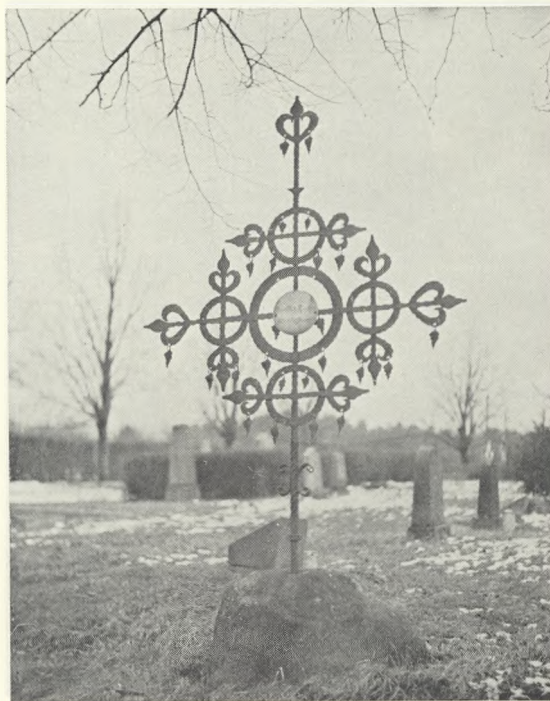
Mens det nuomstunder kun er rent undtagelsesvis, at der på en grav sættes gravmæler af andet end sten, har det jo ikke altid været skik, hverken her i Danmark eller i udlandet, sådan som det i tidligere afsnit af nærværende er påvist. Det menes at fra omkring år 1600 har gravmælet af smedejern været ret almindeligt som folkeligt gravmæle både i Tyskland og Sverige, mens det i Danmark stort set først er begyndt i stigende grad at gøre sig gældende efter 1830. Anvendelsen af disse former for gravmæler er naturligvis nøje knyttet til muligheden af at have eller kunne udvinde metallet samt desuden at der er håndværkere, som forstår at forme metallet til denne særlige, og vi kan vist også sige: særligt krævende anvendelse. Her har vi jo haft en udbredt stand af landsbysmede, der forstod at gøre det varme jern nyttigt til mange ting, og til dem har nok også den danske gravmælevirksomhed i smedejern måttet støtte sig.

Om smedejernsgravmælerne er der skrevet meget, og med rette, for dette folkelige indslag i gravmælekulturen er nok værd at ofre opmærksomhed. Der er først og fremmest *Aage Jørgensens* Danske gravminder af smedejern, med forord af *P. Halkjær-Kristensen* (1951), dernæst i særtryk *Søren Knudsens* (1919) om Bjerre herreds kors og *Johnsson & Hellners* (1932) om Ekhärads, foruden artikler i nærv. tidskrift (f. ex. bind XI) m. fl. st., hvortil de særligt interesserede henvises.

Som muligheden for udførelse af smedejernsminder har været de ovennævnte har muligheden for udbredelse jo bl. a. også i hine tider været konkurrencen. Smedejern har i prisbillighed engang kunnet udkonkurrere trægravmælet, og da smedejernskorset havde vundet sin plads kom jernstøberierne med de støbte gravmæler, der kunne produceres endnu billigere og bl. a. derfor fik overtaget i en periode, før marmor og andre sten blev mode. Skønt det ofte er vanskeligt at datere smedejernkorsenes alder, fordi den påmalede indskrift enten er gået til eller er ændret ved nye begravelser, skønnes det at de yngste, folkelige danske smede-

130. Smedejernsgravmæle. Leksand.
Efter: Wadsjö.

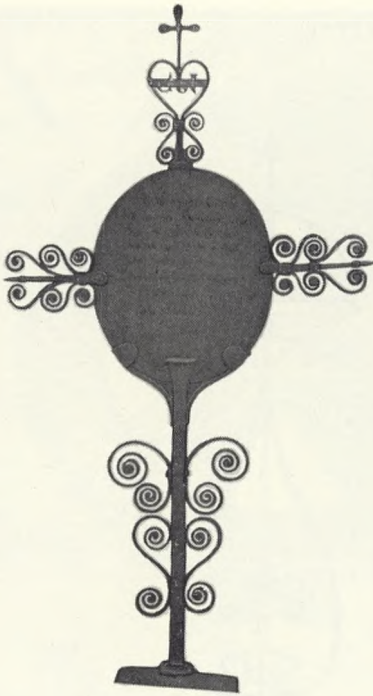
131. Smedejernsgravmæle. Ekhärad.
Foto: Sv. Hermelin.

Smedejernsgravmæler.

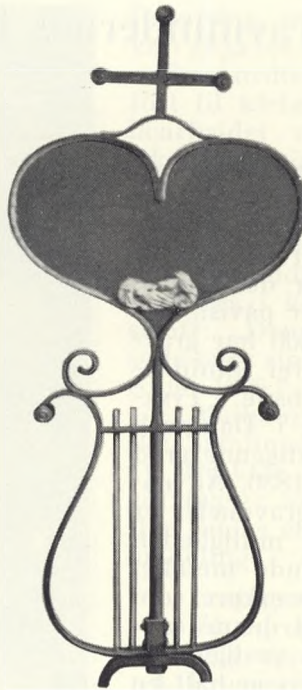
132. Højerup.

133. Rise.

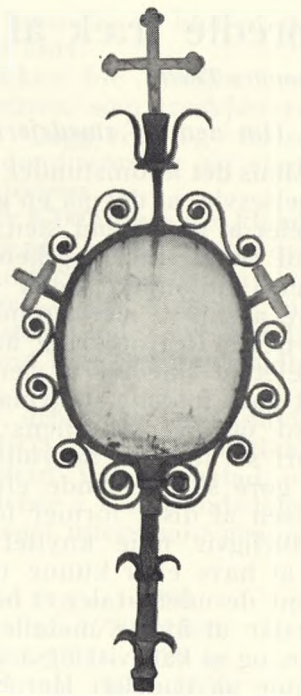
134. Stroby.

132

133

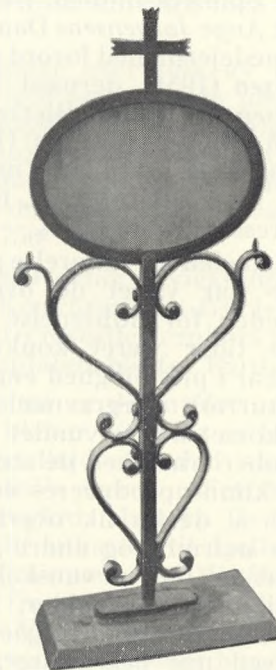
134

135. Hjørlunde.

136. Brenderup.

Alle fotos: J. Th.

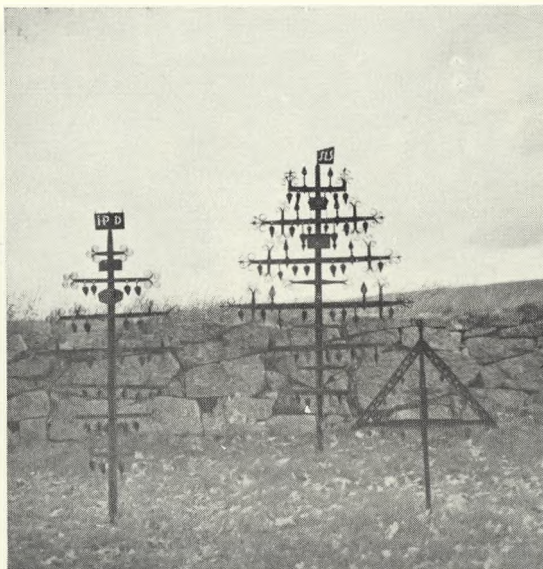

136

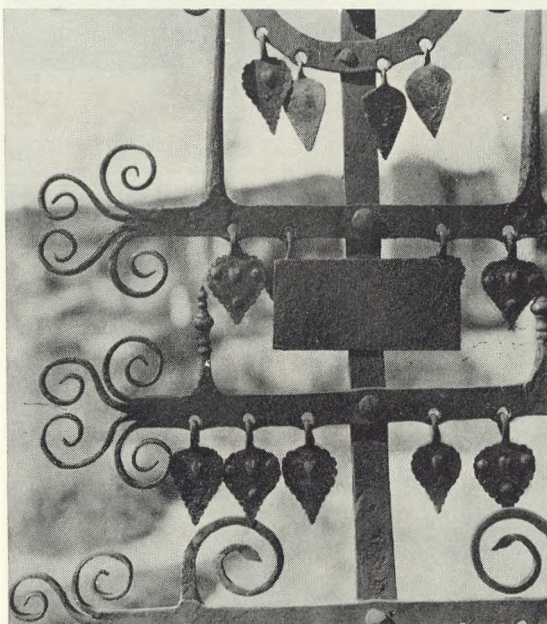
jernskors turde være blevet til før 1900, mens det bl. a. i Sverige er let at finde væsentligt yngre (se fig. 141, 142). Om udbredelsen i Danmark kan det siges med ret stor sikkerhed, at de i sidste halvdel af 1800-erne har været brugt så godt som overalt i landet, men dog ikke med lige stor tæthed, og man kan ikke af det nuværende fåtal her og der skønne om antallet i forne tider. Modens ændring på gravmæleområdet samt hårdhændede reguleringer af enten gravsteder eller kirkegårde som sådan har borttryddet store mængder fra deres ståsted, og selvom både lokalmuseer og vort nationalmuseum har bjerget eksemplere fra forskellige egne, må det dog beklages at der ikke er mere end det facta viser tilbage.

Forskellige interesserede har fundet frem til navnene på smede, der har udført de enkelte gravmæler, og man kan foruden personer også finde typer, som er særegne for stedet. Det er også let at påvise, hvor fint disse gravmæler har været avstemt efter de stedlige forhold, således har de svungne kurver, spiraler m. m. ofte kunnet give fine linjer i et plantemiljø. I detaljerne har smedene kunnet yde en vis symbolik, f. eks. i blomstersymboler og -gengivelser, — den udfoldede blomst for en moder, knoppen for den unge pige, osv. foruden i cirklen og korset.

Foruden landsbysmeden (bysmeden), der har forfærdiget størsteparten af de smedejernsgravmæler, som har været at finde på landsbykirkegårde, har også her og der smede i byerne udført sådanne, hvad enkelte købstadskirkegårde kan vidne om (bl. a. Helsingør, Sorø, Roskilde, Rønne m. fl.). I smedenes arbejde med gravmælerne er der indgået såvel kleinsmedearbejde som grovsmedearbejde. Snirkler og buer, der præger så mange, er i reglen lavet af båndjern og er på nogle nittet til hinanden og til korsarmene, der sammen med hjerter udgør hovedmotivet i gravmælet, der også rummer en plade for indskrift. Motiverne kan være fundet i nabolande som Tyskland og Sverige, men der skønnes dog stort set at være væsentlig forskel på dem, således er bl. a. nogle svenske forsynet med »løvblade«, der er påhængt således, at de kan bevæge sig med vinden og give lyd fra sig. Undtagelsesvis er nogle gravminder formet, så at det kunne symbolisere vedkommendes erhverv, således et ankerformet gravminde over en

137. Smedejernsgravmæler. Ekhärad.
Foto: Sv. Hermelin.

138. Detail fra Ekhärad.
Efter: Wadsjö.

139. Leksand.
Foto: J. Th.

Smedejernsgravmæler.

140 (tv.).
Ö. Ljungby.

141 (th.).
Visefferda.

142. Degerfors.

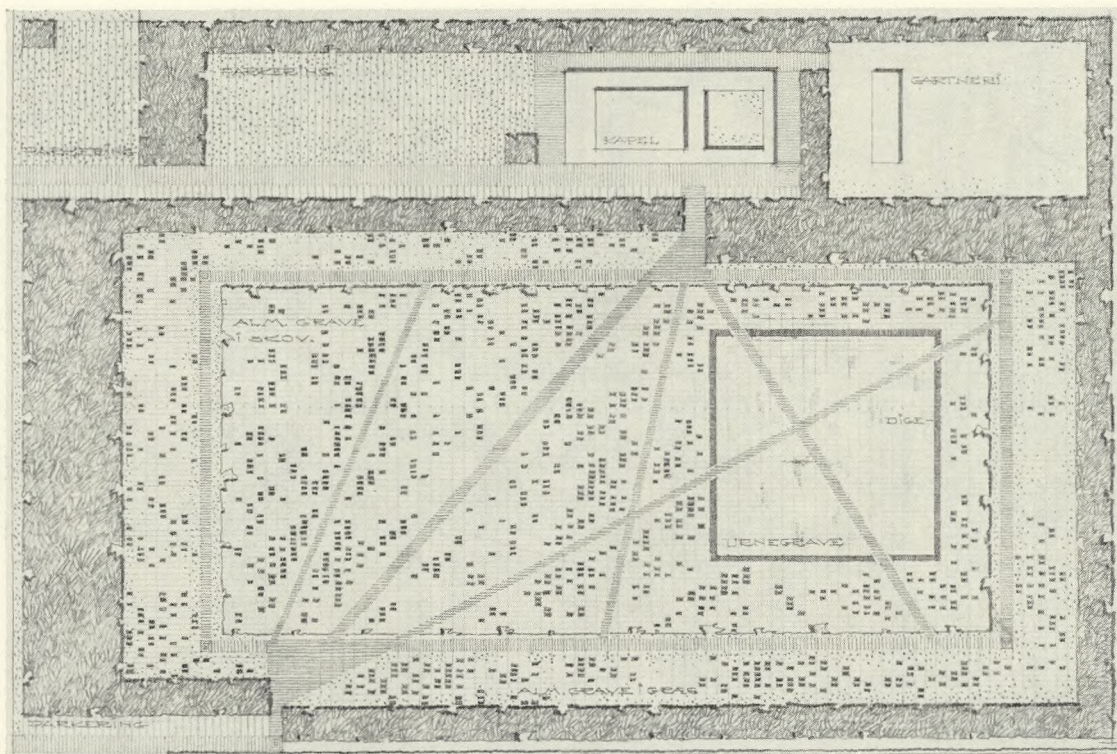
Alle fotos: J. Th.

færgemand, lyreformede gravmæler over spillemænd, bogsymboler for lærere osv. Men ellers må tro, håb og kærlighed holde for som de hyppigst valgte symboler.

I Sverige findes jerngravmæler ganske naturligt især i de egne, hvor der forekommer bruk, og det er derfor ikke underligt, at man i jernegnen Värmland finder den kirkegård, som op til vore dage har rummet de fleste af den slags gravmæler, Ekhärad kyrkogård, på grænsen til Dalarna, i hvilken sidstnævnte trakt der i øvrigt også findes talrige smedjærnsminde, men af en anden type. Et spil af omstændigheder har betinget både den naturlige bevaring af gravmælerne på stedet og at de også litterært er blevet skildret. De ældste er dateret etsteds i 1700-erne, og foruden at være karakteriseret af det allerede nævnte »hængeløv« (se fig. 138) avviger typerne bl. a. derved, at de har mere end 2 korsarme (se fig. 137). De forskellige ældre gravmæletyper er bragt i nyanvendelse også på kirkegårde, hvor der ellers ikke er tradition for dem (f. eks. urnegrave i Stockholm, se fig. 129) og smedjærnet har givet materiale til helt nye former, f. ex. som blomster eller blade på ældre som nyere kirkegårde.

At der også findes smedjærnsgravmæler i Norge fremgår bl. a. af artiklen foran s. 88.

Om støbejernsgravmæler vil der blive lejlighed til at læse senere.

Kirkegårds konkurrencen i Herning

Kirkegårdsinspektør Holger C. Nielsen

I maj 1964 indbød Menighedsrådenes Kirkegårdsudvalg i Herning nordiske havearkitekter og arkitekter til at deltage i en offentlig idé-konkurrence om en ny kirkegård i Herning.

Dommerkomiteen bestod af 9 medl.

For Herning Kirkegårdsudvalg:

R. Bækgaard, stadsingeniør, formand for kirkegårdsudvalget.

M. Kragh-Schwarz, fabrikant.

Søren Krogh, kirkegårgsværge.

I. M. Ringaa, togfører.

For Dansk Havearkitektforening:

Georg Georgsen, professor, havearkitekt, Sorø.

Sven Hansen, havearkitekt, Gentofte.

For Foreningen af Kirkegårdsinspektører i Danmark:

Holger Nielsen, kirkegårdsinspektør, Kgs. Lyngby.

For Danske Arkitekters Landsforbund:
Johan Pedersen, afdelingsarkitekt

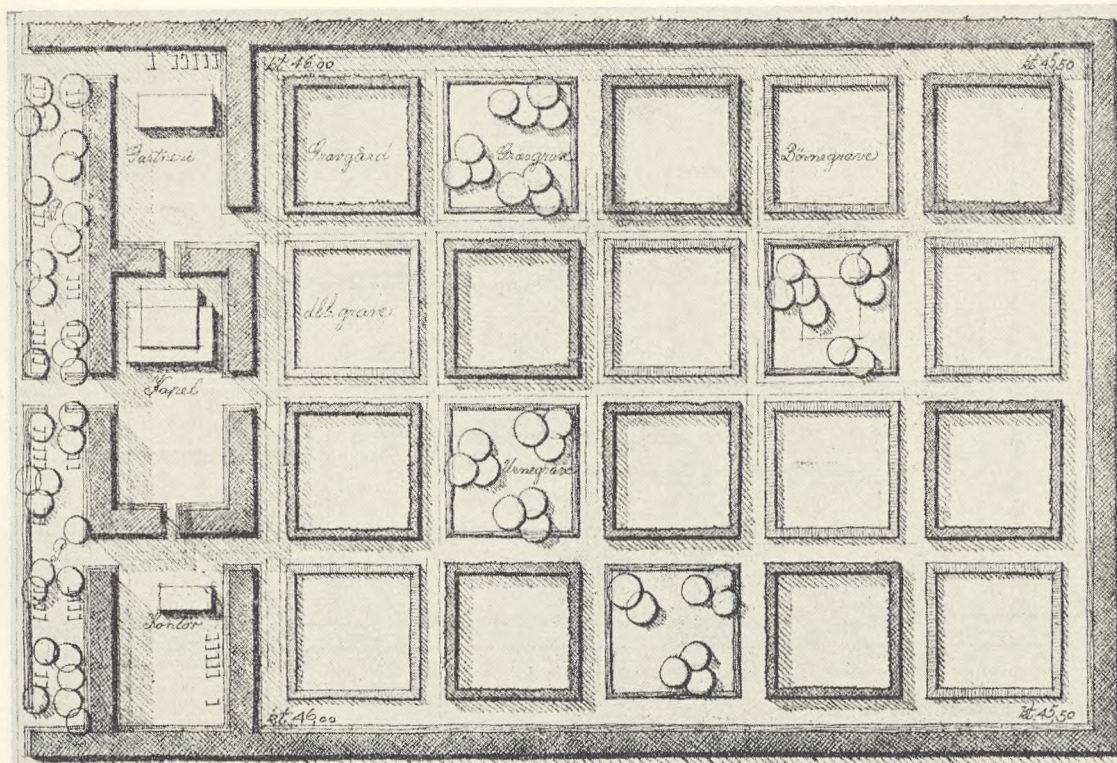
D.A.L.

For De Øvrige Nordiske Havearkitekt- og Arkitektforbund:

Svend A. Hermelin, trädgårdsarkitekt, Stockholm.

Ved fristens udløb den 7. oktober 1964 var der indkommet 52 forslag, der alle var programmæssigt udførte.

Arealet til den nye kirkegård ligger i et næsten fladt terræn og er 200×300 m med den længste udstrækning øst—vest og med et svagt fald mod øst. Arealet er uden anden beplantning end nogle gamle værdiløse granhegn. De konkurrerende var derfor henvist til at skulle skaffe kirkegården et kraftigt læ fra såvel vest som nord. Konkurrencen omfattede kun kirkegårdsanlægget, men med plads afsat til kapel, kontor og økonomibygninger samt et plantemagasin. Konkurrencens formål var at fremskaffe forslag til en smuk og god plan for kirkegården, på et fornuftigt økonomisk grundlag, samt et kirkegårdsanlæg med en nem og klar orientering. Hovedindgangen skulle etableres ved Gullestrupvej og ønskedes udformet i et i landskabeligt henseende smukt indgangsparti, ligesom der var visse krav med hensyn til parkeringspladser. Det var en forudsætning, at 1. præmievinderen skulle overdrages den endelige projektering af kirkegården.

gårdstrafik og den trafik, som et kommende krematorieanlæg vil foranledige. I den forbindelse vil man gerne understrege, at et eventuelt krematorium vil skabe et behov for en øget trafik, idet denne bygning må fungere som et fælles anlæg for samtlige byens kirkegårde og et ikke nærmere defineret opland.

Ved udformningen af forslaget har man tillige tillagt det værdi, at den foreslåede beplantning som allerede nævnt dels skaber den fornødne lævirkning, dels har træk, som er foreneligt med det jyske landskab, og sidst, men ikke mindst, er egnet for de jordbundsforhold, som er fremherskende på egnen.

En væsentlig faktor ved bedømmelsen af de indkomne projekter har været, at de ønskede bygningsanlæg på en karakterfuld måde og i arkitektonisk henseende er tilpasset det foreslåede kirkegårdsanlæg.

Ud fra de synspunkter, som her er fremsat, har dommerkomiteen samlet sig om seks forslag, der trods et forskelligartet syn på opgavens udformning er karakteriseret ved respekten for helheden og hensyn til landskabet, samtidig med at de tilgodeser alle kirkegårdsmæssige funktioner og begravelsesmæssige traditioner.

Forslag nr. 21, mrk. 47012 —
 1. præmie kr. 10.000,00.

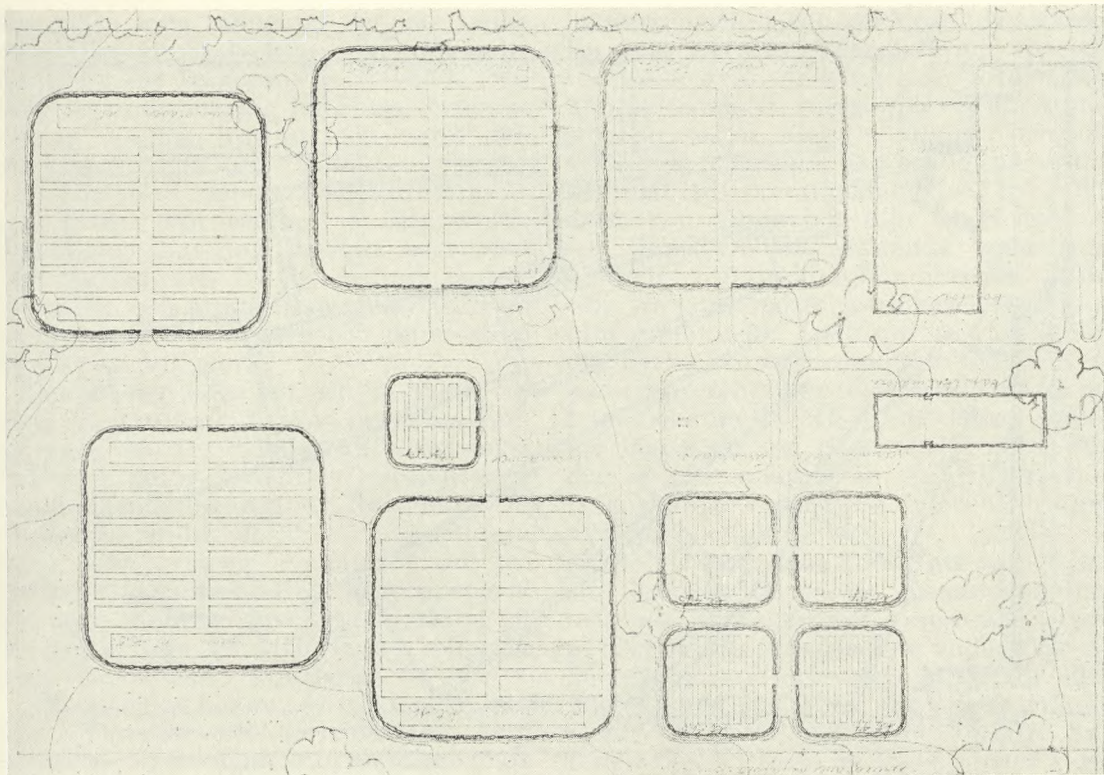
Dommerkomiteen har fundet, at dette forslag på grund af den klare hoveddisposition og dets mulighed for ude på den åbne slette at skabe et sluttet rum af stor æstetisk værdi, hæver sig over de øvrige indsendte forslag.

Forslagsstilleren har på en overbevisende måde løst placeringen af bygningsanlæggene og samtidig afklaret de trafikale forhold i forbindelse med disse anlæg.

Sammenholdt af den karakterfulde randplantning vil man få et begravelsesområde, der er karakteriseret ved spillet mellem lys og skygge og horisontale og vertikale virkninger.

Gennem den foreslåede udformning med øst—vestorienterede grave, som nu og da prydes af træer og en naturlig undervegetation, er det muligt at undvære servitutter for gravminder i de beplantede områder. Det er særlig værdifuldt, at alle grave er uden hegning, hvad enten de ligger i den klippede græsramme uden for skoven eller inde i skovbunden.

Dommerkomiteen føler sig overbevist om, at virkeliggørelsen af de tanker og ideer, der ligger til grund for dette for-

147. Indkøb:
Arkitekterne
Jens P. Storgaard,
Anne og Jørn
Orum-Nielsen.

*Forslag nr. 14, mrk. 81150 —
3. præmie kr. 3.000,00.*

Dommerkomiteen finder, at dette forslag indeholder mange gode og fine enkeltheder, der udskiller det fra den traditionelle kirkegård. Man har således fundet den varierende højde i de kvadratiske gravgårde interessant, idet denne variation både i udformning og i farvenuancer byder på forskellige oplevelser ved en rundgang på kirkegården.

Parkeringspladsen findes at være rigtig anbragt ved Gullestrupvejen, hvorimod placeringen af kapel og materialgård kunne være løst på en bedre måde.

Det lave græstørvede, der omkranser såvel parkeringsplads som enkelte gravgårde, vil sikkert være af god virkning.

Trods mange gode enkeltheder i forslaget finder dommerkomiteen, at opgaven er løst på en ret traditionel vis.

*Forslag nr. 45, mrk. 77777 —
3. præmie kr. 3.000,00.*

Forslaget fandtes præmieværdigt for den smukke måde, hvorpå vor tids kirkegårdsideal er formet til en original og utraditionel helhed.

Kirkegårdsarealet er overvejende græsklædt, de nødvendige adgangsstier er as-

falterede, medens andre stier, der kaldes returstier, er brolagte, herudover er alle gange også mellem gravrækkerne græsklædte. Alle grave er øst—vest vendte.

Dommerkomiteen fandt det mindre godt, at den lange, blinde parkeringsvej med den ledsagende allé kunne lokke personer, der ikke er kendt med forholdene, ned til alleens ende i stedet for ind til gravene. Endvidere fandt dommerkomiteen, at kapelpladsen lå for tæt på Gullestrupvej (vejen langs vestgrænsen).

*Forslag nr. 6, mrk. 53889 —
indkøbt for kr. 2.500,00.*

Dette forslag er af dommerkomiteen foreslået indkøbt, fordi det bygger på en i kunstnerisk henseende smuk og klar idé.

Det består af en række helt selvstændige gravrum, indhegnet af 3 meter høje bøgehække og kan derfor anlægges, efterhånden som nye gravpladser bliver fornødne.

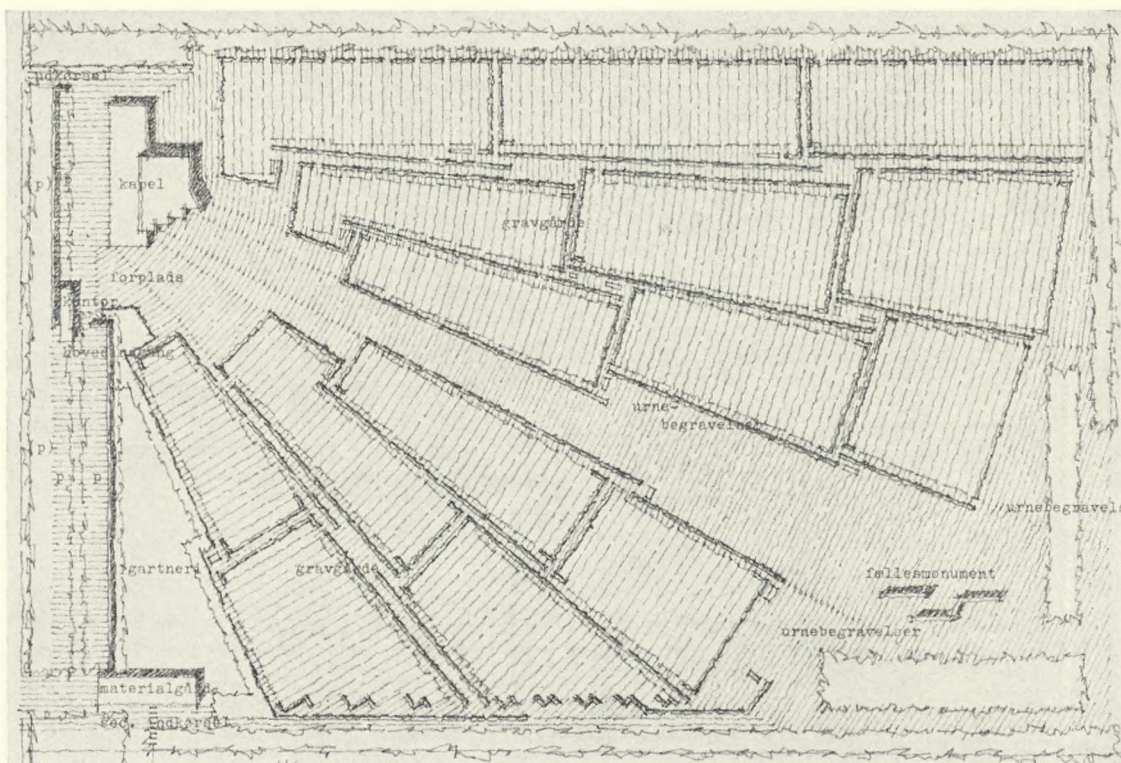
Det vil være af smuk virkning ved den frie placering i landskabet som en række sluttede beplantninger.

Vejanlægget er måske ikke helt funktionelt.

Forslaget er ikke i overensstemmelse med reglerne i kirkeloven af 1922 og kgl. anordning af 1953 om indhegning.

148. *Fremhævet:*
Brdr. Brochstedt-Christensen, Edstrand og Thyrring (arkitekter). Morten Klint og K. Lund-Sørensen (havearkitekter).

143—148:
 Alle mål 1:ca. 2000;
 nord op.

Forslag nr. 7, mrk. 35712.

Dette forslag vil dommerkomiteen gerne fremhæve som det bedste af en række projekter, der er komponeret med gravrum skråt placeret på arealet langs en diagonalt accentueret hovedakse.

Herning, den 4. november 1964.

Dommerkomiteen:

R. Bækgaard	Johan Pedersen
H. C. Nielsen	Georg Georgsen
Sven A. Hermelin	Sven Hansen
Søren Krogh	M. Kragh-Schwarz
J. M. Ringaa	

Bent Røgind.

Præmievinderne:

Forslag nr. 21, 1. præmie: Arkitekt *Knud Joos* og havearkitekt *Jørn Palle Schmidt*, Kgs. Lyngby.

Forslag nr. 8, 2. præmie: Havearkitekt *Knud Lund-Sørensen*, København, og arkitekterne *Edstrand* og *Thyrring*, Hørsholm.

Forslag nr. 14, 3. præmie: Havearkitekt *Peter Thorsen*, København, og arkitekterne *Edstrand* og *Thyrring*, Hørsholm.

Forslag nr. 45, 3. præmie: Billedhugger *Betty Engholm Michelsen* og havearkitekt *Torben Michelsen*, Sorø.

Forslag nr. 6, indkøb: *Jens P. Storgaard*, *Anne* og *Jørn Ørum-Nielsen*, arkitekter m.a.a.

Forslag nr. 7, fremhævet: *Brdr. Brockstedt-Christensen, Edstrand* og *Thyrring*, arkitekter, Herning og Hørsholm, *Morten Klint* og *K. Lund-Sørensen*, havearkitekter, København.

Dommerkomiteens afgørelser var enstemmige. Et medlem af dommerkomiteen, professor *Georg Georgsen* fandt dog, at forslag nr. 45 burde have haft en højere placering.

Gravvården — en gränssten och minnessten

Arkitekt SAR Claus Laurent

Frågorna kring människans bortgång från jordelivet har alltid varit och kommer väl alltid att vara lika svåra, ja i vissa fall omöjliga att fatta och besvara. Denna sanning kanske för många människor verkar att ha mycket negativ karaktär. Jag har dock fattat det så — och det med glädje — att just denna negativa

karaktär, detta motstånd för vår tanke och vilja, är en lycklig och nödvändig företeelse för frågornas fortlevnad. Den skapar ständig näring för ljusa förhoppningar, andlig fostran och sann ödmjukelse.

En detalj i denna frågeställning är gravvården. För att belysa behovet av försiktighet har jag berikat begreppet "gravvården" med två förklarande epitet: "gränssten och minnessten". Vad skall då dessa två ord, gränssten och minnessten försöka åskådliggöra?

Gränsstenen talar om, att vi här rör oss inom ett gränsområde, som ligger så oändligt nära den för evigt gåtfulla existensformen utanför jordelivet. Gränsstenen bildar sålunda ingångsport för tanken till en abstrakt andlig värld, där tusen sinom tusen olika nyanser av känslor och tro inrymmes. Denna andliga begreppsvärld kan vara uppbyggd mycket subjektivt eller också följa en vedertagen religions mera dogmatiska riktlinjer.

Minnesstenen har en annan klang — den friar till en mer objektiv inställning. Man engagerar sig i frågan från en säker plats en bra bit från gränsen och på den sidan, där det konkreta materiella jordelivet råder. Den bildar på så vis en lättare passerbar ingångsport för våra tankar till ett område, där vi på ett vackert, praktiskt, ekonomiskt och tidsenligt sätt skall överföra "gränsstenens" andliga värden i materiell form. Bildligt kan man här tala om en nödvändig balansgång mellan dessa båda punkter: gränsstenen och minnesstenen.

Ordet sten som återfinnes i både gränssten och minnessten har under tidernas lopp fått åtskilliga törnar, men består ännu alltså i tiden som fasta punkter i vår begreppsvärld och tillvaro. Skall vi här kunna nå resultat, som för framtiden kan befrämja gravvårdens existens och förhöja dess värde som religions- och kulturbärande faktor generationer emellan, måste vi söka oss till den förefintliga grund på vilken båda dessa stenar skall vila.

Gränsstenen har under alla tider då och då vacklat, varvid den följt religiositetens rytmer. Speciellt under senaste århundradet har denna tendens varit mycket tydlig. Människans jordelivshorisont har vidgats, de etiska och religiösa vedertagna lagarna har fått lämna mer och mer plats vid sidan om sig för världsliga

lagar, vetenskap och moderiktade åsikter. En just för vår frågeställning speciell företeelse är förändringen av jorden och himmelen såsom rumsupplevelser. Atmosfär, stratosfär, kosmos, sateliter och solsystem är begrepp, vilka oroligt påverkar gammal tro om uppståndelse, liv efter detta och himmelen som Guds boning. Att finna en allomfattande gemensam nämnare i detta komplex är svårt. Stilla och varsamt måste eventuella nya sanningar här växa fram om en världsbild, där kyrka och vetenskap kan mötas. Kyrkans representanter bör kanske oftare än i trosbekännelse och jordfästning öppet klarlägga sin syn på dessa problem för den levande människan. Naturligtvis bör vetenskapen öppet och tolerant hjälpa kyrkan i detta arbete.

För att få människorna att naturligt i sitt tankeliv närma sig gränsstenen fordras att kyrkogårdarna med sina gravplatser hålles levande inte endast för de bortgångnas efterlevande utan för alla människor. Här finns säkerligen många vägar att pröva och goda initiativ har redan tagits i form av gudstjänster i det fria på kyrkogårdarna samt skådespel och sångspel med religiös prägel.

Minnesstenens törnar är dock allt flera och mycket svåra att bemästra. Tidigare utgjorde gravvården ofta en mer påtaglig reflex av den dödes tidigare existens bland de levande. Den återspeglade kanske hans delaktighet i en familjs eller släkts starka gruppbildning eller kanske hans delaktighet i en viss yrkesgrupp med sina traditioner eller kanske helt enkelt en lokalfärg från bygden, där han eller hon levat.

Samtliga dessa i gravvården tidigare reflekterade motiv har tyvärr grumlats och en del av dem helt suddats bort. De företeelser som i denna förstörelsekamp kan nämnas är sådana som släkters upplösande på grund av näringslivets förändrade struktur — den s. k. flykten från landsbygden — den centrala tätortens uppkomst, familjebandens sönderslitande på grund av svårangepassning inom äktenskapets ram med skilsmässor som följt, den stegrade levnads- och utvecklingsfarten med den utåtriktade sensationshungrige människan i släptåg. Samtliga åtgärder, ägnade att uppväga det negativa i nämnda företeelser, bör sträva mot ett gemensamt mål: att för människan tidigt skapa en rofast och trygg

förankring antingen vid familien, församlingen, yrket eller bygden.

Vi måste dock ha klart för oss at alla försök att tvångsvägen återvända till tidigare befintliga föruttsättningar är orealistiska och att önsketänkande i den riktningen är farliga och oriktiga. Skall vi fortfarande låta begreppet gravvårds-konst vara levande, så måste vi inse att kunsten i detta fall varken kan eller skall vara för hårt fostrande eller dirigerande utan mera en reflex av den tid och de rådande uppfattningar, som den representerar.

Sovjetrussisk krigsgravplass på Tjötta i Nordland

Kirkegårds-konsulent, hagearkitekt Karen Reistad

Etter den siste verdenskrig besluttet den norske regjering å samle de mange spredte sovjetrussiske graver i Nord-Norge.

Gravplassen ble lagt på den flate öya Tjötta, som ligger syd for „De syv söstre“, den kjente fjellrekken med tinder på over 1000 m. høyde.

Et areal på ca. 8 dekar av det gamle hövdingsete Tjötta gård ble sikret til ny gravplass.

Hösten 1951 begynte overføringen til Tjötta gravplass fra ca. 100 forskjellige steder, hvor ialt nærmere 8000 russiske soldater var gravlagt — delvis i utmark — på strekningen fra Finnmarksvidda i nord til Mosjøen i syd. Få av soldatene var kjent ved navn.

Gravplassen er omgitt av solid törrmur, 1,20 m. høy og belagt med grastorv. Steingarden er trukket 20 m. inn fra tilgrensende hovedvei i öst. Smijernsgitter er montert sammen med porten i en 15 m. bred åpning i muren mot hovedveien. Et grasgrodd parti fører opp til det mektige monumentet på høydedraget i vest.

Bautaen hviler på tre kraftige fotsteiner, som er lagt med åpne mellomrom slik at himmel og hav skimtes gjennom sokkelen.

Fra høyderyggen som går nord—syd er det svakt fall i terrenget mot öst, og mot sjöen i vest. Den opprinnelige tette bjerkeskogen er ryddet i en bred gate vestover for å gi synslinje fra skipsleden opp til monumentet på bakkekammen.

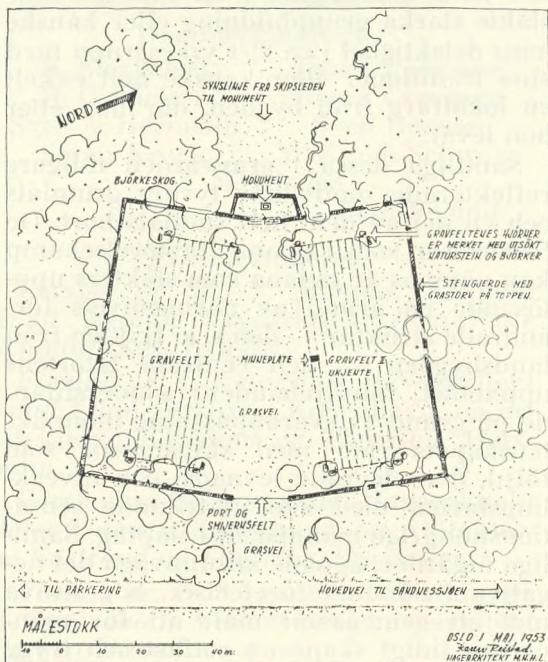
Bjerkebestanden er såvidt mulig bevart inne på gravplassen, og omkring anlegget vokser bjerkene som tidligere.

Det er gravlagt i to adskilte partier — navngitte på gravfelt I. Gravene er plassert hode mot hode, med liggende navneplater på grasbakken. På motsatt side av midtaksen er de mange ukjente soldater gravlagt tett i tett på felt II. En kraftig liggende stein forteller med inskripsjon på russisk og norsk at her ligger de ukjente døde.

Som det fremgår av planen, er gravplassen noe bredere ned mot veien i öst enn på motsatt side i vest. Denne formen binder gravplassen og tilgrensende lende sterkere sammen, slik at gravplassen gir inntrykk av stor rommelighet. „De syv söstre“ skimtes blå og sterke gjennom bjerkeskogen.

Den russiske krigsgravlundens på Tjötta er utført etter planen, som ble utarbeidet i forståelse med en kommisjon fra Sovjet-Samveldet og Det Norske Utenriksdepartement.

Anlegget har bestandige materialer, i samklang med stedets harde natur. Det finnes ikke gruset areal eller hellepartier — all ferdsel går over snauklippet grasbakke. Utenfor muren får grasbakken utvikle seg til blomstereng, mellom kronglete bjerker med enkelte villroser iblant.

149. Sovjetrussisk krigsgrav på Tjötta.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 1

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder sit ordinære årsmøde onsdag d. 13. juni og torsdag d. 14. juni 1962 på hotel „Nyborg Strand“ i Nyborg med følgende program:

Onsdag d. 13. juni.

Kl. 13,30: Forretningsudvalgs møde.

Kl. 15,30: Bestyrelses møde.

Kl. 18,00: Middag.

Kl. 20,00: Foredrag.

Torsdag d. 14. juni.

Kl. 8,30: Morgenmad.

Kl. 9,30: Generalforsamling.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Aflæggelse af beretning og virksomhedsplan.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.
4. Fremlæggelse af budget.
5. Beretning fra redaktøren.
6. Valg til redaktionsudvalget — på valg er:
provst *J. Exner*,
kirkegårdsinsp. *Jens Gravesen*.
7. Valg af fem bestyrelsesmedlemmer — på valg er:

domprovst *Carl Bay*,

stenhuggerm. *C. Hansen Glem*,
billedhugger *Gunn. Hammerich*,
stenhuggerm. *Leo Rosendal*,
kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen*.

8. Valg af to revisorer og een revisorsuppleant.
9. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde.
10. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen bliver der diskussion om kirkegårdsproblemer, der forventes stillede af de fremmødte medlemmer.

Kl. 12,00: Frokost.

Kl. 13,30: Foredrag ved kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard*: „Kirkegårdsproblemer gennem 40 års virke“.

Efter foredraget diskussion.

Derefter afslutning på årsmødet.

Foreningen påtænker ikke i år at foretage nogen ekskursion til oplandets kirkegårde, men har efter henstilling fra foregående årsmøder beregnet tid til foredrag og diskussioner, og beder derfor medlemmerne om snarest at indsende forslag til de emner om kirkegårdsproblemer, som kunne ønskes behandlet på årsmødet. Foreningen skal derefter forsøge gennemført oplæg til en behandling, diskussion e.l. om emnet. Forslagene bedes sendt til sekretæren. Foreningens medlemmer kan under årsmødet bo på det landskendte kongreshotel „Nyborg Strand“. Vi har foreløbig fået reserveret et tilstrækkeligt antal enkeltværelser og dobbeltværelser til at dække et årsmøde af størrelse som de foregående. Vi regner med, at deltagerne ankommer til årsmødet sidst på eftermiddagen, onsdag den 13. juni, hvorefter der spises samlet middag. Om torsdagen spises der samlet morgenmad og frokost, og afrejse foretages sidst på eftermiddagen. Beløbet for overnatning og de anførte måltider er hotellets almindelige kongrespris.

Tilmeldelse med angivelse af personantal, reservering af enkelt- eller dobbeltværelser til nat-ten mellem d. 13. og 14. juni d. å. bedes sendt til: Foreningen for Kirkegårdskultur, Silkeborgvej 23, Horsens.

Marts 1962.

Carl Bay

/ *Volmer Rud Nielsen*

Nye medlemmer

A. Menighedsråd:

Nors menighedsråd, Nors.
Grenstens Menighedsråd, Stevnstrup, Jyll.
Kærum Pastorat, Torsøhuse, Assens.
Røgen-Sporup Menighedsråd, Røgen, Sporup.
Vester Hassing Menighedsråd, Vester Hassing.
Åbenrå Menighedsråd, Åbenrå.
Grevinge Menighedsråd, Grevinge, Odsherred.
Karlebo Menighedsråd, Auderød, Kokkedal.
Vejstrup Valgmenighed, Vejstrup.
Taarbæk Menighedsråd, Klampenborg.

C. Personlige:

Købmand Holger Gertsen, Vestergade 20,
Nørresundby.
Muremester Viktor Andersen, Vindingevej 28,
Roskilde.
Malermester Knud Sørensen, Marstrandsvej 2,
Aalborg.
Disponent Chr. Bagh-Nielsen, Kirketoftvej 8,
Bjerringbro.
Sognefoged Peter Møller, Nygade 12, Bjerring-
bro.
Husmoder Marie Lading Pedersen, Skibelunds-
vej 1 A, Bjerringbro.
Husmoder Valborg Petersen, Poppelvej 1,
Bjerringbro.
Kirkegårdsinspektør J. K. Liseberg, Vester-
gade 73, Rødby.
Graver Helmer G. Møller, Herfølge.
Kirkegårdsinspektør E. Larsen, Hesseløgade 1,
København.
Kirkegårdsinspektør Jens Jensen, Kirkegårds-
kontoret, Aalborg.
Kriminaloverbetjent N. G. Iversen, Egevang 3,
Vejle.
Gartner Jørgen Hansen, Søndermarken, Vejle.
Gartner Georg Pedersen, Søndermarksvej 44,
Vejle.
Bagermester Steen Andersen, Østergade 22,
Vejle.
Amtstuefuldmægtig Erik Mikkelsen, Øster-
gade 34, Vejle.
Overassistent Børge Wulff, Horsensvej 43,
Vejle.
Fuldmægtig Gustav Kjær, Aagade 60, Vejle.
Målerkontrollør Holg. Schmidt, Mindegade 20,
Vejle.

Kursus i kirkegårdsadministration

Kirkegårdsinspektørforeningen har haft den prisværdige idé at indbyde sine medlemmer til kursus i administration, der afholdes på Vilvorde i september 1962.

Prisen for et kursus på 6 dage bliver 260—

280 kr., heri indgår kost, logi og undervisning.

Der må regnes med mindst 6 timers skoletid daglig samt en del hjemmearbejde udenfor skoletiden.

Man kan kun håbe, at dette initiativ fra foreningens side må opnå et stort deltagerantal. Som tiden er i dag kræves der mere af en kirkegårdsleder end en dygtig gartnerisk baggrund, også den administrative uddannelse skal være i orden.

Landbrugslotteriet

har af sit overskud forhøjet bidraget til Foreningen for Kirkegårds-kultur fra kr. 1.000,— til kr. 1.500,—. Vi takker.

Udnævnelse

Odense byråd har ansat havebrugskandidat, overgartner *Sigurd Jacobsen* ved Københavns begravelsesvæsen, som kirkegårdsinspektør i Odense fra 1. april 1962. Til lykke.

Fødselsdag

En sympatisk og dygtig kirkegårdsleder, kirkegårdsinspektør *P. J. Skovlund*, Søllerød Kirkegård, fylder 15/6 1962 70 år og må derefter forlade den kirkegård, som han har præget med sin personlighed gennem de sidste 25 år.

Andre møder

Kirkegårdsinspektørforeningen holder sit årsmøde i Helsingør i dagene 6.—8. september 1962.

Foreningen af private Kirkegårdsgartnere afholdt sin årlige generalforsamling den 28. februar.

Fra danske dagblade

⁷/₁₂ 1961 Roskilde Tidende: Skitseforslag til udvidelse af Hvalsø kgd. (havearkt. *M. Klint* og *K. Lund Sørensen*, Kbhvn.).

⁸/₁₂ Aalborg Amtstidende: Udvidelse af Astrup kgd. godkendt af kirkeminst. (ca. 13.000 kr.).

⁹/₁₂ Faaborg Folketidende: Der skal lignede 147.978 kr. til driften af Svendborg kgd.

¹²/₁₂ Vestkysten, Esbjerg: Nyt kapel opføres på Jerne kgd. (115.000 kr.). Omlægning af fællesurnegraven i Fourfeldt gravlund.

¹³/₁₂ Aarhus Amtstidende: Planer om skovliggende afdeling på del af Århus Vestre kgd.

- ¹³/₁₂ Frederiksborg Amts Avis. Detailprojekt til kapel og krematorium i Hillerød. (Arkt. *M. Brüel, G. Borenbusch* og *J. Selchau*).
- ¹⁴/₁₂ Horsens Folkeblad: Udvalg nedsat med henblik på udvidelse af Juelsminde kgd.
- ¹⁴/₁₂ Frederiksberg Bladet: Frbg. Begrv. giver 45.436 kr. i overskud i 1960/61.
- ¹⁵/₁₂ Fyens Social-Demokrat: Broholm menighedsråd har købt 6000 m² jord til udv. af kgd.
- ¹⁶/₁₂ Herning Avis: Ny kgd. i Herning på Brændgaardens jorder (24 tdr. land), evt. krematorium på den nye kgd.
- ¹⁸/₁₂ Silkeborg Avis: Sognerådet i Vallensbæk ønsker den gl. kgd. udvidet, medens menighedsrådet ønsker ny kgd.
- ¹⁹/₁₂ Vendsyssel Tidende: Istandsættelse af læplantninger ved Løkken kgd.
- ²⁰/₁₂ Vestkysten, Varde: Krematorium i forbindelse med kapellet (arkt. *Ås*) på den nye kgd. i Varde.
- ²²/₁₂ Herning Avis: Kapel ved Fjølstervang kirke (arkt. *Skov, Århus*).
- ²²/₁₂ Mons Dagblad, Stege: Næstved kgd. på Præstøvej snart belagt så begravelser må henvises til Østre kgd.
- ²³/₁₂ Randers Dagblad: Dronningborg ønsker egen kgd. i stedet for at benytte Randers Østre kgd.
- ¹/₁ 1962 Fyns Social-Demokrat: Regulering af Ringe kgd.s nordlige del (10.000 kr.).
- ²/₁ Aarhus Amtstidende: Jord sikret til udv. af kgd. i Blegind-Hørning komm.
- ¹¹/₁ Dannevirke, Haderslev: I Nordborg-Havnbjergs byplan (prof. *P. Bredsdorff*) er afsat plads til kirke og kgd.
- ¹²/₁ Bagsværd Folkeblad: Byggetilladelse er givet til opførelse af kapel-kremt. på Gladsaxe kgd.
- ¹²/₁ Berlingske Aftenavis: Gentoftes kirkegårde koster 300.000 kr. om året.
- ²⁸/₁ Frederiksborg Amts Avis. Annisse kgd. skal udvides.
- ²⁸/₁ Vendsyssel Tidende, Hjørring: Udv. af Brønderslev kgd. er påbegyndt (havearkt. *Johannes Tholle; Brønderslev Entreprenørforetning A/S*).
- ¹²/₂ Aktuelt: Ribe ny kgd. skal udvides.
- ²³/₂ Berlingske Aftenavis: Søllerød komm. har afsat 530.000 til nyanlæg til idrætspl., kgd. og skove.
- ²³/₂ Frederiksborg Amts Avis: Kr. 800.000 er afsat til opførelse af kapel-krematorium i Hillerød.
- ²⁸/₂ Sjællands Posten, Holbæk: Kgd.inspt. *H. D. Ørsted* har udarbejdet et resposum vedrørende de to arealer til udvidelse af Nykøbing Sj. kgd.
- ⁶/₃ Aftenposten, Viborg: Opførelse af krematorium i Viborg bør ikke udsættes længere.
- ⁸/₃ Frederikshavns Avis: Det nye kgd.sareal i Sæby drænes (havearkt. *Johannes Tholle*).
- ⁹/₃ Aalborg Amtstidende: Udvidelse af Aars kgd. (havebrugskonsulent *Oksen*).
- ¹³/₃ Nordsjællands Venstreblad, Hillerød: Kirkegårdskapellet på Helsingør kgd. skal istandsættes.
- ¹³/₃ Sjællands Posten, Sorø: Nyt kapel i Slagelse hårdt tiltrængt (arkitekt *Tage Corfitsen* udarb. skitseforslag).
- ¹⁴/₃ Demokraten: Partiel byplan for Egå by omfattende bl. a. kgd.'s udvidelse.
- ¹⁵/₃ Horsens Folkeblad: Kr. 1.455.000 søges bevilget til nyt kapel med laboratorier for en patologisk-anatomisk afd. v. Vejle sygehus.
- ¹⁶/₃ Berlingske Aftenavis: Frederiksberg beholder sin grund til kgd. i Brøndbyernes komm.
- ²²/₃ Aalborg Stiftstidende: Aalborg vil bygge nyt krematorium. Ligbrændingsprocenten 48,3.
- ²²/₃ Fyens Stiftstidende: Regulering af Nyborg gl. kgd.
- ²³/₃ Aktuelt: Ny parkeringsplads ved Bramminge kgd. i forbindelse med kgd.s udvidelse.
- ²⁷/₃ Aarhus Stiftstidende: Nyt krematorium på Aarhus Vestre kgd.
- ²⁸/₃ Frit Folk, Fredericia: Forberedelse til krematorium i Fredericia.
- ²⁹/₃ Amts-Bladet, Holstebro: Dispositionsplanen for Holstebro regner med et areal på 7 hektar til en ny kgd.

Fra norske dagblade

- ²⁸/₁₁ 1961 Fjordabladet: Kjøp av 17 mål jord i Holvik til gravplass.
- ¹⁶/₁₂ Halden Arbeiderblad: Idd kgd. utvides med 2,5 mål.
- ¹⁸/₁₂ Sarpsborg Arbeiderblad: Utvidelsen av Hafslund kgd. kom på 20.600 kr. mer enn beregnet.
- ²⁸/₁₂ Sogn Folkeblad: Ny gravplass på Litle Dingemoen i Dale.
- ³⁰/₁₂ Rogalands Avis, Stavanger: Høye trær og legjerder tillates ikke på gravsteder på Hauge-sund gravlund.
- ⁵/₁ 1962 Tromsø: Fortsatt mange stygge kgd. i Tromsø uttaler fylkesgartner Auranauene.
- ¹¹/₁ Lokalposten, Oslo: Mottagelsesrommene på Østre Aker kgd. skal bli penere.
- ¹⁸/₁ Sarpsborg Arbeiderblad: Utvidelse av kgd. i Tune.
- ¹⁹/₁ Romsdal Folkeblad, Molde: Utvidelse av kgd. på Sunndalsøra.
- ¹⁹/₁ Aura Avis, Sunndalsøra: Utvidelse av Hov kgd. (7700 m²).

- ²⁰/₁ Rjukan Arbeiderblad: Nye gravfelter opparbeides på Rjukan kgd.
- ²²/₁ Romsdal Folkeblad, Molde: Vågøy gravstad i Fræna skal utvidast.
- ²³/₁ Sunnmørsposten: Kva med kgd. på Åheim?
- ²⁵/₁ Drammens Tidende, Buskeruds Blad: Omfattende utbedring av Snarum kgd.
- ²⁹/₁ Lindenes, Mandal: Utvidelse av kgd. i Spangereid.
- ³⁰/₁ Sogn Folkeblad: Utvidinga av Dale kgd. i Luster.
- ³/₂ Oppland Arbeiderblad, Gjøvik: Omfattende planer utarbeides for Haug kgd. (hagearkt. *Breland*).
- ³/₂ Oppland Arbeiderblad, Gjøvik: Omfattende Vang kgd. (hagearkt. T. *Breland*).
- ⁷/₂ Østlendingen, Elverum: Tilbud om kjøp av mer jord ved Hernes kirke.
- ¹⁷/₂ Glåmdalen: Eidskog kgd. utvides med 8 dekar.
- ²⁰/₂ Romsdalsposten: Ingen restaurering av Gullstein kirke før kgd. er fullført.
- ²⁴/₂ Oppland Arbeiderblad: Planerne for Hunn kgd. vedtatt (hagearkt. *Breland*).
- ²⁴/₂ Demokraten, Frederikstad: Onsey kgd. utvides (kr. 10.000).
- ²⁴/₂ Sarpen: Kgd.splan for Sarpsborg (bygartner O. *Skinnarmo*, Sarpsborg).
- ²⁸/₂ Gjengangeren, Horten: Har kirkegårdskonsulentent gjort helomvending i spørsmålet om kirkegårdsvedtektene i Horten.
- ²⁸/₂ Nordlands Framtid: Forandringer på kgd. i Sulitjelma.
- ²/₃ Akershus Arbeiderblad: Skedsmo kgd. skal nå gjøres penere (fylkesgartner J. *Saglie*).
- ⁷/₃ Nordlands Framtid, Bodø: Skjerstad kgd. må utvides.
- ⁹/₃ Sunnmørsposten: Dalsfjord kgd. skal vølast og utvides.
- ⁹/₃ Vestlandsnytt, Fosnavåg: Vigsling av det nye gravfeltet på Flusund kyrkjegard.
- ⁹/₃ Fremover Narvik: To nye kgd. planlagt for Tysford.
- ¹⁴/₃ Varden, Skien: Bø nye kgd. skal bli en vaker park.
- ²¹/₃ Christianssands Tidende: Oddernes kgd. er direkte lovstridig.
- ²²/₃ Brønnøysunds Avis: Sterk interesse for kgd.sanlegg på Terråk.
- ²²/₃ Aftenposten, Oslo: Idékonkurransé om gravlund på Alfaset.
- ²⁴/₃ Glåmdalen: Utvidelsen av Eidskog kgd. godkjent.

Fra svenske dagblade

- ¹³/₁₂ Sydsvenska Dagbladet: Kyrkogårdsforestændere fd. *Hilding Claesson* och kyrkogårds-

trädgårdsmestare A. *Persson* hedrade av kyrkofullmäktige.

- ²²/₁₂ Sydsvenska Dagbladet: Malmø västra stadsdelar får kyrkogård i Limhamn, og med kapellkrematorium efter nya principer v. arkt. *Thorsten Roos* og *Bror Thornberg*.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 1: Grabmalgestaltung X.

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Neue Ehrenstätte in Rummenohl/Westf. Der Friedhof in Handschuhsheim bei Heidelberg. Hanglagen auf Friedhöfen. Ausstellung zeitgemässer Grabmäler in Wien. Eine neue Hochkreuzanlage im Friedhof zu Bensberg. Der Friedhofsverwalter nach Totensonntag. Soldatenfriedhöfe am Niederrhein. — Nr. 1: Gestaltung von Grabfeldern. Farne-Schönheit für Grab und Friedhof. Schöne Wasserschöpfstellen auf dem Waldfriedhof Kupferberg in Heidenoldendorf bei Detmold. Gräser und Grasmischnungen. Und noch einmal Grabsteine. Nach den Totengedenktagen. Grundlagen für die Berechnung des Flächenbedarfs bei Neuanlage und Erweiterung von Friedhöfen. Erlöschen der Nutzungsrechte bei Schliessung des Friedhofs. Schadensersatzpflicht — wenn eine Überwachung der Grabmal — Standfestigkeit nicht erfolgt. Kleinbagger für die Grabbereitung. — Nr. 2: Friedhofswettbewerb: Wald- und Parkfriedhof Alt-lünen/Lünen/Westf. Erfahrungen und Richtlinien zum Unterhaltungsaufwand für kleinere Gemeindefriedhöfe. Wegweiser der Grabmalgestaltung. Heidegrabstätten und ihre Bepflanzung. Verbot von Steingrabmalen? — Nr. 3: Aschaffenburg und seine Friedhofskultur. Grabgestaltung auf neuen Wegen. Ein Bergfriedhof für Königswinter. Friedhofsgestaltung — kraftvoll im Ausdruck — Ein- und Unterordnung in die Landschaft. Pflanzenkrankheiten und ihre Bekämpfung.

Deutsche Gartenarchitektur nr. 4: Chemische Unkrautbekämpfung in Gehölzgruppen und auf Rasenflächen.

Friedhof + Denkmal nr. 1: Symbol und Grabzeichen. Das Mustergrabfeld der IGA 1961 in Erfurt. Für aufrechte Grabzeichen ist das Hochformat am Besten.

Garten und Landschaft nr. 2: Rasenanlage und -pflege.

Gartner-Tidende nr. 1: Nyårssamtale med kirkegårdsinspektør O. *Raahauge-Askegaard*.

Gartner Yrket nr. 12: Vindere i konkurrensen om Alfaset kirkegård, Oslo.

Ignis nr. 12: Skyddsrummet som blev Engelbrekts församlings kolumbarium. Stockholm har fått sin minneslund. Unik glasskulptur i Hälsingborgs krematorium. Upplåtande av krematorium. Tävling om gravvårdar (Malmö). Beständiga urnor kan skapa problem. Nr. 1, 1962: Kapellkrematorium i Limhamn av ny typ. Musiken vid jordfästningsakten. Förslag till om- och tillbyggnad av Sundsvalls krematorium. Råckstakrematoriet kostar 1,5 milj. mera än beräknat. Nr. 2: Eko från det förgångna. Att Sörja (föredrag vid Sigtuna-konferensen). Uppsala får krematorium och ny kyrkogård. Eldbegängelsefrågan kommer upp på Vatikan-konciliet? - Nr. 3: Om kriget kommer. Bristande begravningsberedskap. Svenska Eldbegängelseföreningen 80 år.

Kriegsgräberfürsorge nr. 8: 26 Soldatenfriedhöfe im Entstehen. Nr. 1, 1962: Soldatenfriedhöfe Solers und Andilly werden 1962 eingeweiht. Soldatengräber.

Kunst und Stein nr. 1: Gedenksteine aus Aegypten. Christliche Grabinschriften. Jüdische Volkskunst. Nr. 2: Fragen der Friedhof- und Grabmalgestaltung.

Landsbygraveren nr. 12: Vejledning til aflønning af Landsbygravere. Nr. 1, 1962: Cirkulære ang. regulering af honorarer. En snak om vore kirkegårde (havearkt. *Johannes Tholle*). Nr. 2: Formandsmøde. Nr. 3: Takster for renholdelse og grandækning.

Norsk Hagetidend nr. 1: Idekonkurransen om utformningen av en gravlund på Tjensvoll i Stavanger.

Menighedsrådenes Blad nr. 1: Forhøjelse af honorar til kirkefunktionærer. Nr. 2: Den kirkelige lignings uensartethed.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 1: Asymmetrische Schriftaufteilung. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes. Nr. 2: Fortsættelse af foregående.

Stenhuggertidende nr. 1: „Vore Kirkegårde“. Dom i sagen vedr.: At sælge gravstene ved dørene. Gravsten begravede 12 årig pige. Nr. 2: Hvordan kan det gøres (urnegravsteder)?

Trädgårdsnytt nr. 5: Hangö nya kyrkogård. **Våra Vägar och Byggen** nr. 1: Kapell och krematorieanläggning i Lund.

Viola nr. 12: Danska kyrkogårdsproblem.

Vor Viden nr. 6: Faraos Gravskib.

Fra det faglige bogmarked

Fritz Stopp: Unsere Misteln. 76 sider, 59 billeder. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt. 1961. DM. 3,75.

Denne lille bog om misteltenen (*Viscum album*) af meget speciel karakter er vel nærmest forbeholdt botanikere og plantesamlere, der vil søge nærmere oplysning om denne plante og dens særpræg.

Bogen giver en meget omhyggelig gennemgang af misteltenens historie, botanik, anvisning på dyrkning, samt oplysninger om dens forbindelse til mytologien og folkløren.

En udmærket bøg for den, der interesserer sig for denne mærkelige snylter.

Jørgen Jørgensen.

Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark har udsendt sit årsskrift, som sædvanlig en sober tryksag, der samtidig er jubilæumsskrift for årene fra 1921 til 1961.

Generalforsamlingen på Hindsgavl slot i september 1961 bliver meget minutøst gennemgået. Desuden er der et meget interessant tilbageblik fra foreningens spæde begyndelse indtil i dag, skrevet med kyndig hånd af foreningens formand, kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard*.

Kataloger er modtaget fra *J. E. Ohlsens Enke's* frøhandel og *L. Dæhnfeldts* frøhandel med hele deres righoldige sortiment af frø, kemikalier og redskaber.

P. Shephard og **Erik Kühn:** Grüne Architektur. Neue Gärten aus neun Ländern. 21×27 cm, 140 s. og 270 ill. Ullstein, Berlin 1959. DM. 41,80.

Dette er en tysk udgave af den på engelsk tidligere udsendte *Modern Gardens*, som er udkommet i flere oplag. Den tyske bearbejdelse af teksten er udført af professor *Erik Kühn*. Der bringes eksempler bl. a. fra Danmark og Sverige og der behandles både offentlige og private haver og anlæg. Teksten er delvis samlet på mat papir i den første del af bogen, mens illustrationerne er samlet enkeltvis eller parvis på kunsttrykpapir og godt gengivet. At der genfindes adskillige kendte motiver gør den ikke ringere, og hovedvægten er lagt på de moderne motiver, selvom også ældre kigger frem. Og bogen er let at anbefale til studium.

Hans Meyer: Der Traum vom Garten am Heim. 142 sider, 2 haveplaner, 143 tegninger og 26 fotografier. Eugen Ulmers Verlag, Stuttgart 1962. DM. 15,80.

Ulmers forlag, der har specialiseret sig i fagbøger om landbrug, gartneri og naturvidenskab, har udsendt denne bog „for haveelskere, men også fagfolk kan ha' glæde af at læse den,“ et postulat, der meget tit skuffer, men i dette tilfælde har det dog sin berettigelse, idet både amatører og fagfolk kan læse og hente nytte af den.

Bogen er i et nydeligt udstyr, fra regnet den lidt farvestrålende forside, med godt tryk og udmærkede stregtegninger visende haver og detaljer af samme.

Det mærkes hele bogen igennem, at forfatteren (havearkitekt) er helt og fuldt inde i sit stof, samtidig forstår han gennem sin fremstilling at gøre stoffet levende. Navnlig i kapitlet: Havearkitektur er rumkunst.

Han gennemgår havens opbygning lige fra valget af grund gennem alle dens faser, til haven ligger færdig. Alle de tekniske detaljer, der kan opstå kommer han ind på i en række små kapitler, alle fulgt op med instruktive tegninger, for til slut at ende med en meget omhyggelig gennemgang af plantematerialet.

Som helhed fremtræder bogen som en udmærket lille håndbog — begrænset i sin udrykning af emnerne — af sit ringe sideantal.

Dog skæmmes helhedsindtrykket af nogle af de fotografiske billeder, navnlig et billede visende en havedetalje med en „eventyrbrønd“. Men det morsomme er, at billedet sikkert ikke dækker forfatterens eget syn på skulptur, for han siger andet steds i bogen: „Kunstnerisk værdi i en have har nu engang kun en skulptur, udført af en kunstner i eet enkelt eksemplar, skulpturen må enten sige ejeren noget eller udtrykke noget om ejeren, så fortjener den også en fremragende plads i haven, og jeg har indtil nu kun set få sådanne haver.“

Alt i alt må bogen betegnes som en god forøgelse af faglitteraturen.

Jørgen Jørgensen.

John Ormsbee Simonds: Landscape Architecture. The Shaping of Man's natural Environment. 4°, 244 s., F. W. Dodge Corporation, New York 1961. \$ 12,75.

Forfatteren til dette betydelige værk om havekunstens teori i videste forstand har grad fra flere amerikanske universiteter og har berejst fjerne dele af verden, hvad bogen bærer tydelige vidnesbyrd om; i firmafællesskab med andre havearkitekter har han løst betydelige opgaver af landskabelig art. I bogen går han grundigt frem og analyserer med præcision og et sikkert overblik, — han forstår at anskueliggøre tingene i forhold til hinan-

den og i relation til menneskene og hævder, at det moderne menneskes neuroser stammer fra den kløft der er mellem de omgivelser, man ønsker sig, og dem som planlæggerne skaffer en. Eksemplerne i bogen er mangesidige, — i tid spænder de fra lysår i stjernetåger og gamle *Leonardo da Vinci* til *Frank Lloyd Wright* og de nyeste atomsprængninger og mikrofotografier af strukturen i en knogle. Stregtegninger og fotogengivelser vrirler det med ligesom der er mange signaturer, og i marginen citeres et væld af fremragende filosoffer, arkitekter og andre. Der er med flid søgt at finde ind til det fundamentale i stort og småt og det sker ofte med held og til forbløffelse for læseren. Alting hænger sammen, — intet menneskeligt er os uvedkommende, — landskabernes forskellige natur, kulturens vekslede udtryksformer, trafikken til lands, til vands eller i luften, — lysmangelen i New Yorks skaktdybe gårde og gader eller Japans stenmotiver eller *Sct. Michel* i Atlanterhavet. Fra Europa bringes bl. a. en del skitser, der viser kirkernes placering i byplanerne.

Forfatteren siger beskedent, at han ikke regner med, at de der læser denne bog derefter vil være færdige havearkitekter, men han venter dog, at læserne vil kunne få større kundskaber og en skarpere opfattelse af, hvad der omgiver ham, og at dette må kunne give sikrere arbejde og bedre resultater, — og idet vi anbefaler bogen på det bedste som en fundamental bog med en god mission, vil vi gøre disse ønsker til vore.

Für Gärtner und Gartenfreunde. Herbst 1961, folder 42 s., Eug. Ulmer, Stuttgart.

En nyttig vejleder i udenlandsk faglitteratur på tysk.

Commonwealth War Graves Commission: Forty-second Annual Report. 8°, 100 s. Her Majesty's Stationary Office, London 1961. 6 sh.

Denne årsrapport fra den britiske krigsgravskommision er avsluttet pr. 31. marts 1961. Den rummer foruden samlede oversigter, derunder bl. a. s. 18-21 et parti om den gartneriske side af gravplejen (Horticulture), også skildringer af soldatergravenes tilstande i de enkelte lande, hvoraf det fremgår, at de fleste soldatergrave i Danmark var blevet inspiceret i 1960, og der var blevet holdt et møde med danske kontaktmænd 1.-6. 1960. Godt en snes fotografiske gengivelser supplerer teksten.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 23/7 59 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om, hvorvidt

der i et nærmere angivet tilfælde kunne ydes en kirkebetjening særskilt honorar for medvirken ved begravelse af en person, som i en årrække havde haft ophold i sognet, men som var tilmeldt folkeregistret i et andet sogn.

I et senest med stiftsøvrighedens erklæring af 3. juni 1959 hertil indsendt andragende har sognepræst N.N. med henvisning til bestemmelsen i § 26 i lov af 7. juni 1958 om folkekirkens lønningsvæsen m. v. forespurgt, om der kan ydes kirkebetjeningen et særligt honorar for medvirken ved begravelsen af en mand, der ved sin død havde ophold på et i sognet værende sygehjem, men som var tilmeldt folkeregistret i et andet sogn.

Af de til brug for sagen indhentede oplysninger fremgår, at afdøde havde opholdt sig på det pågældende sygehjem fra januar 1953 til sin død i december 1958, samt at han i dette tidsrum ikke opretholdt selvstændig bolig andetsteds.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet under hensyntagen til, at den pågældende havde opholdt sig næsten 7 år i sognet uden at have opretholdt bolig andetsteds, må finde, at kirkebetjeningen er uberettiget til at kræve honorar for medvirken ved den pågældendes begravelse.

Kirkeministeriets skriv. af 17/8 59 (til biskopen over Ribe stift) om, at **begravelser ikke kan foretages på 1. juledag, 1. påskedag og 1. pinsedag.**

Med Deres Højærværdigheds erklæring af 19. juni 1959 har ministeriet fra residerende kapellan N.N. modtaget indberetning om, at han har forrettet en begravelse på 1. pinsedag, den 17. maj 1959, idet det for ham var oplyst, at den afdødes eneste søn, der er bosat i det nordlige Sverige, kun på denne dag ville være i stand til at overvære begravelsen.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at den omhandlede begravelse ikke burde have været foretaget på en 1. pinsedag, jfr. § 8 i lov nr. 100 af 19. april 1907 om forskellige forhold vedrørende begravelser samt ministeriets skrivelse af 4. august 1933 (O.R. 1933, s. 150) hvorefter begravelser ikke kan foretages på de tre førstehelligdage.

Kirkeministeriets skriv. af 26/8 59 (til N.N.) ang. **anvendelse af plastikindsats i kister.**

I anledning af Deres til sundhedsstyrelsen indsendte, af samme hertil fremsendte andragende angående anvendelse af plastikindsats som den på det hoslagt tilbagefølgende foto-

grafi viste ved begravelse og ligbrænding samt til erstatning for zinkindlæg i kister ved transport af lig skal man efter stedfunden brevveksling med justitsministeriet samt efter på ny at have forelagt sagen for sundhedsstyrelsen meddele, at nærværende ministerium i overensstemmelse med det af justitsministeriet og sundhedsstyrelsen udtalte intet finder at erindre imod anvendelsen af plastikindsats ved ligbrænding, men at man efter det af sundhedsstyrelsen indtagne standpunkt i hvert fald ikke på indeværende tidspunkt kan godkende plastikindsatses anvendelse ved kistebegravelser eller som erstatning for zinkindlæg i kister til transport.

Kirkeministeriets skriv. af 25/9 59 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang. **begrænsning i en legatfundats af fristen for et gravsteds opretholdelse.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 18. september 1959 hertil indsendt andragende har landsretssagfører Andr. Matzen, Åbenrå, anholdt om stadfæstelse af en fundats for „Kaptajn Hieronimus Ipland og hustrus legat“, hvis renter forlods skal anvendes til vedligeholdelse og fornyelse af to nærmere angivne gravsteder på Åbenrå kirkegård og i øvrigt — for så vidt der bliver et overskud — til understøttelse af trængende gamle søfolk og/eller deres enker.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må finde, at de kirkelige myndigheder kun under ganske særlige omstændigheder bør medvirke til oprettelse af legater, hvis hovedformål er at sikre et eller flere gravsteders opretholdelse for stedse — idet sådanne gravsteder i det lange løb må antages at blive til byrde for vedkommende kirkegård — og at det derfor må være en forudsætning for, at fundatsen stadfæstes gennem kirkeministeriet, at der i fundatsen fastsættes en bestemt frist, ikke over 100 år, for de pågældende gravsteders opretholdelse og vedligeholdelse for legatets regning.

Kirkeministeriets skriv. af 6/10 59 (til biskopen over Århus stift) om, **hvorvidt en kordegn på grundlag af oplysningerne i en dødsattest kan give meddelelse til afdødes pårørende om afdødes sygdom og dødsårsagen m. v.**

I en med Deres Højærværdigheds erklæring af 16. december 1958 hertil indsendt skrivelse har kordegnen ved fødselsanstalten i Jylland forespurgt, om en kordegn til de pårørende må give oplysning om en afdøds sygdom og dødsårsag på grundlag af en medico-legal

dødsattest eller en almindelig dødsattest, samt om den medico-legale dødsattest skal udleveres i lukket kuvert til den, der drager omsorg for begravelsen.

(fortsættes)

Kirkegårdsinspektør.

Med tiltrædelse snarest muligt er en honorarlønnet stilling som kirkegårdsinspektør ved Gentofte Kommune ledig.

Honoraret er for tiden 21.000 kr. årlig samt tantieme, som skønsmæssigt vil udgøre 12—13.000 kr. årlig.

Ansøgere, som må være havebrugskandidater eller have dermed ligestillet uddannelse, bedes rette henvendelse til

GENTOFTE KOMMUNES ØKONOMISKE
FORVALTNING

Rådhuset, Charlottenlund,
senest den 15. maj 1962.

J. Exner

Den danske kirkegård og dens problemer

udgivet af

Foreningen for Kirkegårdskultur

92 sider. Rigt illustreret

Kr. 14,—

Kan rekvireres fra

Foreningen for Kirkegårdskultur

Silkeborgvej 23 — Horsens

Postgiro 119 15

Langeskov Planteskole

Telf. Langeskov 100

Alt i planter til kirkegårde

Spec.: Hækthuja

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: WEIBULLS HUMICILLIN

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 2

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Åvdeling A

Åstrup menighedsråd (Ribe stift).
Rungsted menighedsråd.
Nyborg menighedsråd.

Årsmødet 1962

Det er en glæde at se flere og flere slutte op om „Foreningen for Kirkegårdskultur“s årsmøder. I år var det særdeles velbesøgt og fandt, som averteret i „Vore Kirkegårde“, sted på „Nyborg Strand“ i dagene 13. og 14. juni. Den første mødedag holdtes der forretningsudvalgs- og bestyrelsesmøde om eftermiddagen, og om aftenen talte biskop *K. C. Holm* over emnet: Ligger der bag vor folkekirkeordning en forståelse af kristendom og evangelium? Foredraget blev en oplevelse, klart i formen og fyldt med liv og ånd, som det var.

Næste formiddag fandt generalforsamlingen sted. Formanden, domprovst *C. Bay*, bød velkommen, og på bestyrelsens forslag valgtes kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard* til dirigent.

Formanden indledte sin beretning med at mindes medlem af bestyrelsen, sognepræst *P. Munch-Madsen* og foreningens revisor, direktør *V. Grebe*, der begge pludselig var afgået ved døden. Årets vigtigste begivenhed havde været udsendelsen af provst *Exners* bog: „Den danske kirkegård og dens problemer“ til samtlige menighedsråd. Takket være tilskud — fra tipsmidlerne (4500 kr.), fabrikant *Dinesen* (2000 kr.), menighedsrådsforeningen (1500 kr.), Andelsbanken (3000 kr.), stenhuggerlauget (1000 kr.), kirkegårdsinspektørforeningen (500 kr.) og Dansk Ligbrændingsforening (500 kr.), viste bogens regnskab fuld balance, således at al fremtidigt salg ville være rent overskud. Bogen var trykt i 3.300 eksemplarer, og restoplaget androg ca. 700 stk.

Angående medlemstallet oplystes, at 162 menighedsråd nu var tilmeldt foreningen med 306 eksemplarer af „Vore Kirkegårde“, desuden 24 foreninger med 46 eksemplarer og 475 personlige medlemmer, heraf 105 fra udlandet. „Vore Kirkegårde“ var udsendt med fire hæfter i et oplag på 1150 eksemplarer pr. hæfte. Hvert nummer havde kostet ca. 2.600

kr. Kirkeministeriet, de kgl. bygningsinspektører, stiftsovrighederne, Nationalmuseet og landets provster havde som i tidligere år fået bladet vederlagsfrit tilstillet med ialt 180 frieksemplarer.

Kirkeministeriet havde forhøjet sit årlige tilskud fra 1000 til 2000 kr., og landbrugslofteriet sit fra 1000 til 1500 kr. Desuden havde foreningen haft den glæde at modtage 2000 kr. fra *Carlsbergs Mindelegat for Brygger I. C. Jacobsen*.

Formanden sluttede sin beretning med at oplyse, at bestyrelsen overvejede at søge et samarbejdsudvalg af interesserede parter nedsat til fremme af tanken om ansættelse af sagkyndige kirkegårdskonsulenter under kirkeministeriet på linje med præstegårdshavekonsulenten.

Beretningen blev godkendt uden bemærkninger.

Kassereren, kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen*, forelagde derefter foreningens, herunder forlagets, regnskab med status og budget og fik decharge.

„Vore Kirkegårde“s redaktør, havearkitekt *Johannes Tholle*, aflagde beretning om bladet, der havde sluttet sit 20. bind og til marts 1963 fyldte 40 år; beklagede, at hans velkomst til den nye „Stenhuggertidende“ var blevet opfattet på en måde, der ikke var tilsigtet fra hans side.

Nyvalgt til bestyrelsen blev stenhuggermester *Kaj W. Nielsen*, Viborg, i stedet for stenhuggermester *C. Hansen Glem*, Herning, der af helbredshensyn ikke ønskede genvalg. En ny revisor i afdøde direktør *Grebes* sted valgtes ikke på mødet, der i stedet gav forretningsudvalget bemyndigelse til blandt københavnske stenhuggermestere at finde både en revisor og en revisorsuppleant. Øvrige valg var genvalg.

Næste årsmøde blev henlagt til Roskilde i dagene 11. og 12. juni 1963.

Under „Eventuelt“ udspandt der sig en interessant og frugtbar diskussion om talrige kirkegårdsspørgsmål, såsom gravmæler, urnegrave, legater m. m. Disse forhandlinger fortsattes efter frokost i tilknytning til et foredrag af kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard* om kirkegårdsproblemer gennem 40 års virke.

Årsmødet 1962 blev meget „givende“, som man siger i Sverige. En repræsentant herfra, fhv. kyrkogårdsföreståndare *H. Claesson*, Lund, glædede forsamlingen ved sin nærværelse

sammen med sin frue og takkede specielt for „Vore Kirkegårde“, der studeredes med stor interesse i broderlandet, hvor der ikke fandtes noget fagligt blad for kirkegårdsinteresserede.

Hans Rønø.

Årsregnskab 1. april 1961-31. marts 1962

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1961	kr.	0,00
Kontingenter	kr.	7.090,35
Tilskud:		
Kirkeministeriet	kr.	1.000,00
Landbrugslott. 1961 .	kr.	1.000,00
„ 1962 .	kr.	1.500,00
Carlsbergs Mindelegat	kr.	2.000,00
Renter	kr.	5.500,00
		33,58
		<hr/>
		kr. 12.623,93

Udgifter:

Kontorudgifter	kr.	1.995,32
„Vore Kirkegårde“	kr.	5.938,94
Møder og foredrag	kr.	3.538,94
Diverse	kr.	254,70
Kassebeholdning pr. 31. marts 62	kr.	896,03
		<hr/>
		kr. 12.623,93

Horsens, d. 3. april 1962.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og kassebilag, og man har intet fundet at bemærke.

København, d. 17. maj 1962.

A. Falmer-Nielsen. Viktor Grebe.

Andre årsmøder

24/5 1962: Svenska Eldbegängelseföreningen afholdt sit årsmøde i Falun med følgende diskussionsemner: Begravningsberedskapen i krig - Enkla och värdiga begravningssteder - Utformningen av våra gravvårdar - Gravsättning av aska - Hür förvaltes och sköts svanska krematorier.

4.—6/6: Landsforeningen af Menighedsråd har holdt årsmøde på Nyborg Strand.

11.—12/6 har arbejdsudvalget for „Friedhof und Denkmal“ holdt årskongres i Detmold.

13.—14/6 holdt Landsbygraverforeningen delegeretmøde i Fakse Ladeplads, samme dag som Foreningen for kirkegårdskultur.

6—8/9 holder Foreningen af kirkegårdsinspektører, kirkegårdsgartnere og gravere ved kirkegårde i Danmark sit årsmøde i Helsingør. 6/9 kl. 15 generalforsamling, derefter orientering om Helsingør by og dens kirkegårds historie. 7/9 kl. 10 besøg på byens kirkegård,

i domkirken og karmeliterklostret. Eftermiddagen er forbeholdt faglige foredrag. 8/9 kl. 10 bustur til Nordsjællands kirkegårde og andre seværdigheder. Deltagernes domicil er under mødet: Hellebæk badehotel.

I oktober 1961 blev i Erfurt afholdt en kongres, formidlet af instituttet for kommunalforvaltning, om forbedring af de bestående kirkegårdsforhold. I kongressen deltog for første gang en større kreds fra forskellige fagområder, hvis arbejde alle berører kirkegårde. En udtalelse om kirkegårdskulturens nødvendige forbedring syntes fornøden, bl.a. fordi et stort antal kirkegårde i årene indtil 1965 må nyanlægges på grund af overbelægning, lukning eller omlægning. Herved måtte på forhånd fejl i anlæg, unødige materiale- og arbejdskraftanvendelse m.m. kunne undgås.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare afholder sit årsmøde i Landskrona 7.—9. aug. Foruden diverse foredrag står studiebesøg på Weibullsholm på det foreløbigt udsendte program.

Udstilling

International Gartenbauausstellung i Hamburg 1963 (IG 63) med deltagelse af skandinaviske havearkitekter og handelsgartnere.

Begravelse filmet

Dansk Folkemuseum omtaler i sin årbog „Budstikken“ 1960 under oversigten over museets virksomhed i 1959, at museumsinspektør Ole Højrup i samarbejde med filmfotograf Valdemar Lind på Lyø har filmet husmand Niels Hansen Nielsens jordefærd, der var den sidste på øen, hvor et ældre begravelsesceremoniel kom i anvendelse.

Ridderkorset

af Dannebrogordenen er under 13. juni tildelt den nyligt avgæede inspektør for Odense kirkegårde O. Raahauge-Askegaard, der er formand for Odense Pionerforening, fra den 16. juni at regne. — Tillykke fra redaktionen og fra mange flere.

Dødsfald

Uden forudgående sygdom døde sognepræst P. Munch-Madsen den 28. april, 50 år gl. Det var kun kort tid, han kom til at virke i vor bestyrelse, af hvilken han blev medlem i 1960. Jeg havde ventet mig meget af hans medarbejderskab i vor forening.

Igennem de sidste 4 år havde vi et frugtbart

samarbejde i Den danske Præsteforenings bestyrelse. Han var rolig og saglig i sin forhandlingsform, satte sig klart og dygtigt ind i de foreliggende problemer og sager, der kom til behandling i vor bestyrelse. Han var altid fyldt af redebonhed og en aldrig svigtende loyalitet, som er noget af det vigtigste for, at et samarbejde kan bære frugt. Under mit samarbejde med M.-M. i præsteforeningens bestyrelse lærte jeg hans interesse for kirkegårdsproblemer at kende, derfor var jeg taknemmelig over, at han sagde ja til at indtræde i vor bestyrelse og glædede mig til at fortsætte samarbejdet med ham i Foreningen for Kirkegårdskultur.

Det var mig en personlig sorg at modtage budskabet om hans pludselige og — som vi synes — alt for tidlige død. Vi tænker med deltagelse på den sorg, som har ramt hans hustru og børn, der i ham har mistet en god, omsorgsfuld ægtefælle og fader.

Carl Bay.

Den 14. maj døde et af bestyrelsens tidligere medlemmer, kirkegårdsinspektør, havearkitekt *Biger Errboe*. Han var en rigt facetteret personlighed, der prøvede meget og for hvem alt syntes at lykkes. Havebrugskandidat, en tid kommunegartner på Frederiksberg, selvstændig havearkitekt og fra 1927 til i år inspektør ved Ordrup kirkegård foruden at have haft planteskole her og der samt en periode overopsyn med sindssygehospitalernes haveanlæg. Bidrog til *G. N. Brandt*: Roser, m. fl. Tog præmie i konkurrencen om omlægning af Rosenborg have (1920) m. fl. Var i vor bestyrelse i tredive og fyrre og virkede ved sin kirkegård, til han var fyldt 75 år. Han var fornylig flyttet til Fåborg, som han holdt så meget af. Opholdet der fik han ikke megen glæde af på grund af det hjerteonde, som voldte hans død.

Æret være mindet. —

For sidste gang har *V. Grebes* signatur stået som revisor på Ffk.s regnskaber, dateret den 17. maj 1962. Da han var på valg ved vort årsmøde den 14. juni var han ikke tilstede i denne verden og forhindret fra at kunne vælges igen, hvad man konstaterede med megen vemod. Viktor F. Grebe var oldermand i stenhuggerlauget i København og medlem af håndværkets repræsentantskab — en pryd for stenhuggerbranchen, en af fagets ypperste, der bl. a. havde restaureret Amalienborgs facade.

Æret være mindet. —

Møde mellem stenhuggermestre og kirkegårdsinspektører

På initiativ af Stenhuggerlauget i København blev der den 10. maj 1962 afholdt et møde med deltagelse af stenhuggermestrene *Victor Grebe*, *Poul Grage*, *Leo Rosendal* og *Alf Larsen* og kirkegårdsinspektørerne *Arne Falmer-Nielsen* og *Erik Manniche* (København), *Volmer Rud Nielsen* (Horsens), *Aage Fich* og *Mogens Skrydstrup* (Gentofte), *Holger Nielsen* (Lyngby) samt *Jørgen Jørgensen* (Frederiksberg).

Baggrunden for mødet var laugets ønske om at diskutere de fælles problemer på vore kirkegårde, der i dag optager sindene, og dette blev gjort aftenen igennem med stor saglighed og interesse fra begge sider.

Servitutsproblemet blev gennemdrøftet, såvel som samarbejdet mellem stenhuggerne og kirkegårdsinspektørerne; forbud mod natursten (som findes på visse kirkegårde) samt urnegravstedernes størrelse og deres betydning for helhedspræget og tilsvarende emner.

Det var glædeligt at høre, at den forskel i opfattelse der er parterne imellem, ikke er ret stor.

Som det positive resultat, ud over den udbylse af emnerne en sådan diskussion giver, blev der nedsat et udvalg bestående af stenhuggermestrene *Kaj Grage* og *Leo Rosendal* samt kirkegårdsinspektørerne *Arne Falmer-Nielsen* og *Erik Manniche*, der skal arbejde videre med problemerne, så de senere kan blive forelagt et større forum. *J. J.*

Berigtigelse

Ad notis i Deres tidsskrift.

Jeg ser i nr. 1, april 1962 i Vore Kirkegårde i presseklipp fra norske dagblade, at jeg har uttalt, at det fortsatt er mange stygge kirkegårder i Tromsø. Dette er en beklagelig feil, som skyldes en norsk avis. — I steden for Tromsø skal det selvsagt være Troms.

Jeg er taknemlig om De vil ta inn rettelse av dette i Deres tidsskrift.

Med hilsen
Johan Auranaune.

Konkurrencer

„Kyrkogårdsnämnden i Malmö inbjuder härmed svenska konstnärer och arkitekter i samarbete med Konstnärernas Riksorganisation, arkitekter SAR, Svenska Slöjdföreningen och Gravvårdsfirmornas Riksorganisation till tävling om förslag till gravvårdar med konstnärlig utformning.“

Det ville være ønskeligt, om der gennem en sådan konkurrence kunne skabes nye impulser, der så kunne præge også vor side af Øresund til gavn for stenhuggere og kirkegårde.

I konkurrencen om udkast til *Tjensvoll* gravlund i Stavanger gik 1. præmien til arkitekt *Gullik Kollandsrud*, Oslo, 2. præmien til hagearkitekterne *Knut Fossa* og *Sveinung Skjold*, Stavanger, der også fik indkøbt et forslag, samt 3. præmien til havearkitekt *Harald Stenseth*, Frederikstad.

I konkurrencen om udkast til *Alfaset* gravlund (Oslo) blev ingen 1. præmie uddelt, i stedet to 2. præmier, nemlig til trädgårdsarkitekt *Sven Ingvar Andersson*, Hälsingborg, og til hagearkitektparret *Knut Fossa* og *Sveinung Skjold*, Stavanger. 3. præmien gik til arkitekterne *Lennart Borgström*, *Mats Edblom*, *Tonny Granström* og *Olof Thuström*, Stockholm. Desuden blev der indkøbt et forslag (2000,—) af hagearkitekterne *Laila Reinola* og *Auli Heetakon*. Yderligere to forslag blev indkøbt af billedhuggeren *Betty Engholm* og havearkitekt *Torben Michelsen*, Sorø (1500,—) samt trädgårdsarkitekt *Per Åke Friberg*, Malmö (1500,—).

Ialt var fremsendt 42 forslag.

Fra danske dagblade

- 30/3 Frederikshavns Avis: Lendum kgd. udvides med en halv tønde land. (Kr. 50.000).
31/3 Aalborg Amtstidende: Løgstør kgd. sikres udvidelse.
6/4 Næstved Tidende: Hårslev kgd. skal udvides (havearkt. *Breinholdt Nielsen*, Sorø).
7/4 Aarhus Amtstidende: Nyt kapel på Odder ny kgd. skal nu forberedes.
9/4 Horsens Folkeblad: Kirkeminist. har givet tilladelse til udvidelse af Hørning kgd. (kirkegårdsinsp. *V. Rud Nielsen*, Horsens).
12/4 Langelands Avis: Der skal bygges kapel til Bagenkop kirke (arkt. *B. Stoltenberg*).
19/4 Vendsyssel Tidende, Hjørring: Kirke og kgd. i Emmersbæk?
19/4 Fyns Tidende: Klage over tyske soldatergrave på Østre kgd. i Svendborg.
21/4 Berlingske Aftenavis: Kapellet på Ordrup kgd. skal ombygges (50.000).
5/5 Frederiksborg Amts Avis: Indvielse af det sidste stykke jord på Humlebæk kgd.
10/5 Aarhus Amtstidende: Nyt kapel ved Vis-toft kirke?
16/5 Fyns Tidende: Køb af mindre areal til udvidelse af Glamsbjerg kgd.

17/5 Roskilde Tidende: Udvidelse af Taastrup Nykirkes kgd.

20/5 Berlingske Tidende: Overgt. *Aa. Rasmussen* fortæller om træsorter, dyre- og fugleliv på Assistens kgd. (Kbh.).

24/5 Fyns Tidende: Har menighedsrådet glemt kgd.sbestyrelsen, da det blev besluttet at plænerne ved Sct. Nicolai kirke blev taget i brug til urnenedsættelser?

30/5 Fyns Tidende: *Forenningen for kirkegårds-kultur* holder årsmøde d. 13. og 14. juni på Nyborg Strand. Indbydelse.

1/6 Politiken: Poppelalleen på Assistens kgd. (Kbh.) er i vinter skåret 12—14 meter ned.

Fra norske dagblade

- 24/3 Namdalens Folkeblad: Kgd. på Jøa må utvides (herredsaagronom *E. Øien*).
26/3 Gudbrandsdølen: Lillehammers kgd. må snarest ha nytt gjerde.
27/3 Adresseavisen, Trondheim: Levanger kgd. må utvides. Krematorium også på tale.
28/3 Hamar Arbeiderblad: Stavsjo kgd. får steingjerde.
30/3 Firdaposten: Utviding af Breim kgd.
4/4 Rjukan Dagblad: Nytt gravfelt opparbeides på Rjukan kgd.
7/4 Tvedestrandsposten: Kapell ved Espeland gravlund.
10/4 Bergens Arbeiderblad: Indre Arna kgd. blir utvida med 7 mål.
17/4 Sogn Folkeblad: Planar utarbeiddet for utviding av Feet kgd. (kommunegt. *M. Ahlin*).
17/4 Ringerikes Blad: Norderhov kgd. utvides.
25/4 Romsdal Folkeblad: Utviding av Vågøy kgd.
8/5 Horda Tidend: Gravplassen på Oppheim skal utvidast.
10/5 Vestlandske Tidende: Kurs i kirkegårds-stell på Holt Landbruksskole for kgd.sverger, klokkere og andre som steller med kgd.

Fra svenske dagblade

4/5 Sydsvenska Dagbladet: Aspö församling kämpar för sin kgd.

Fra tidsskrifterne

anthos.

Dette er titlen på et nyt tidsskrift om havekunst og deslige, der med nr. 1 er udsendt i 1962 med 32 sider af Bund Schweizerischer Garten- und Landschaftsarchitekten under redaktion af stadsgartner *Arioli* (Basel) og administreret af forlaget Graf & Neuhaus. Års-

abonnement er 15 DM/sFr. Omfatter haver ved boligbyggeri af mange slags, haver i malerkunsten og motortrafik m.m. Det udkommer kvartalsvis og har text på tysk, fransk og engelsk. Nydelig opsætning og værdifulde bidrag at studere.

Der Naturstein nr. 4: Grabmalausstellung in Wien. Das Grabmal must künstlerisch und gut gestaltet sein. Fragen der Grabmalgebühren. — Nr. 5: Neuere Grabmale von Bildhauer Werner Krampf, Mannheim. Ist es um die Zukunft des Hartgesteignabmals schlecht bestellt? Politur, Landschaftsschutz und Anerkennnisformular.

Deutsche Friedhofskultur nr. 4: Erneuerung alter steinerner Friedhöfe. Friedhöfe skandinavischer Städte. Aufhebung der Nützungsrechte auf Friedhofsdauer. War die Friedhofsverwaltung wirklich im Recht. Unkrautbekämpfung auf Friedhofswegen wirtschaftlicher und bequemer denn je!

Friedhof und Denkmal nr. 2: Das Grün im Städtebau — der Friedhof Tagungsbericht. Gestaltung von Urnenreihengräbern. Schweden und seine Friedhöfe. Ordnung der Zeichen auf Friedhöfen, insbesondere auf städtischen Friedhöfen. Praktische untersuchung über das Wort, das Symbol und die figürliche Darstellung am Grabmal.

Garten und Landschaft nr. 4: Sein zum Tode. Zur Einführung. Das Ergebnis.

Gartneryrket nr. 17: Stein for Anleggsgartnerne i Rogaland.

Ignis nr. 4: Kampfyldd eldbegängelsehistoria i Finland — svårt under kriget. Eldbegängelseförsäkring i Finland omöjliggörs av inflationen. Brist på krematorier handikap i Finland. Karis får Finlands andra krematorium. — Nr. 5: Ett slag under Bältet. Döden i trivsel — Sverige. Krematoriet i Borås byggs om för 400.000. Handledning för borgerlig begravning. Kring 1961 års eldbegängelsesiffror. Eldbegängelserna vid Nordens krematorier.

Kunst und Stein nr. 3: Fragen der Friedhof- und Grabmalgestaltung. Steinerne Zeichen in den Gärten der Toten.

Kyrkvaktaren nr. 5: Begravningsberedskapen under krig.

Landsbygraveren nr. 4: 5—14 pct. løntilæg. — Nr. 5: Takster for renholdelse og grændækning af gravsteder.

Menighedsrådenes blad nr. 5: Forhandling med Landsby-Graverforeningen. Cirkulære fra kirkeministeriet af 13/4 1962 om fældning af træer ved kirker og præstegårde.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 4: Erweiterung des Westfriedhofes in München — Neubau einer Urnenhalle. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes, III. — Nr. 5: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes, IV.

Viola nr. 15: Konstgjorde blommor skall icke få förekomme på Bournemouths kgd. (England).

Fra det faglige bogmarked

Norsk kremasjons forening.

Årsberetning 1961. Dupliket.

Af beretningen fremgår det, at 3 nye krematorier er taget i brug i 1961, nemlig: Asker, Sarpsborg og Oslo østre krematorium, og flere forventes opført i 1962.

I Norges 27 krematorier er det samlede antal kremationer i 1961 6.675 mod 6.443 i 1960. Kremationsprocenten for hele landet er 20,28 mod 20 % i 1960.

I fællesgraven for askeurner på Vestre gravlund i Oslo (den eneste i Norge) er ingen aske nedsat i 1961.

Dansk bibelværk for menigheden.

De apokryfiske bøger I, 154 s., Lohse, Kbh. 1962, kr. 11,50.

Det modtagne bind er en del af de apokryfiske bøger og omhandler de bøger, som er benævnt efter *Tobit*, *Judit* og *Ester* samt *Visdommens bog*. Det hele værk, som er udarbejdet af en kreds af danske teologer, omfatter 25 heftede bøger, der kan købes enkeltvis, og hefterne koster ialt 133,00. Det foreliggende heftes forfattere er pastor *C. Bartholdy* og professor *Edouard Nielsen*. Værket er anlagt således, at det forklarer og kommenterer de hellige skrifter (Gamle og Nye Testamente), og det er indrettet på, at læseren først skal læse et mindre stykke af bibelen og således dag for dag tage det pågældende afsnit, en metode, der dog ikke er praktisk for en boganmelder, der må have stoffet fra hånden noget hurtigere. Af andre forfattere nævnes pastor *Poul Verner Hansen*, domprovst (biskop) *Kai Jensen*, provst *L. P. Jensen*, pastor *Sv. Aage Nielsen*, rejsepræst *Johs. Pedersen* og professor *Søe*.

Det foreliggende gør et i mange måder godt indtryk og bør tælle mange læsere.

Tegl i haven.

24 s. Teglundstriens tekniske tjeneste, nr. 5. København 1962.

Med text og tilrettelægning m. m. af arkitekt *Knud Erik Thurøe Hansen*, gartnerisk assistance af overgartner *H. P. Samuelsen* og havearkitekt *Ole Klaaborg* er udsendt et nydeligt hefte, der viser de mange muligheder for anvendelse af tegl som mure, trapper, gangbelægninger, terrasser o.s.v., der også har stor værdi for kirkegårde. Meget instruktivt og værd at studere.

Rostrup og Jørgensen: Den danske flora.

19. udg. 8°, 562 s., Gyldendal, 1962.

Undertitlen er: En populær vejledning til at lære de danske planter at kende, — og det er altså 19. udg. af den såkaldte Rostrups Flora, som siden 1860 har været en yndet hjælper til systematisk bestemmelse af planterne. Den er tilegnet mindet om professor *K. Gram*, som døde 25/6 1961. Bogen er på flere områder ført à jour, men undgår stadig farvebilleder med motiveringen: det fordyrer en bog. Silhouetter og enkle streger gør det også godt, og sideordnet med de mange andre større eller mindre plantebøger, som senere år har kastet på markedet, må „Rostrup“ nok kunne have sin mission at udfylde.

Sepp Mages: Granitmale.

21×26 cm, 40 fotos + 17 tegninger, 80 s. — Callwey, München 1962. DM 12,50.

Professor ved kunstakademiet i Düsseldorf *S. Mages* har gjort både text og billeder i denne bog med erfaringer fra sin store praxis. Han har arbejdet overordentlig meget med motiverne, undertiden lovlig meget, så de er blevet fortænkt. Der vises mange muligheder i kraftige virkninger og udnyttelse af korsmotiverne, så man knapt genfinder korset deri. Der er også skulpturelt og i reliefvirkningen arbejdet meget — ikke mindst med texten, der nok kan være knap, men dog altid fortæller noget. Bogen er et studium værd og er et karakteristisk udslag af tidens søgen og tildels dens mangel på etisk holdning.

Die Grünflächen in den Gemeinden.

64 s. Schweizerischen Vereinigung f. Landesplanung. Zürich 1959.

Som nr. 3 i en skriftrække har ovennævnte forening udsendt et nydeligt hefte i stort format om det grønnes problemer i byer og sogne. Texten er ganske knap, men værdifuld, og der er godt med tabeller og illustrationer. Kirkegårdene ofres også nogen plads, men det forbavser, at man kun regner med 1,5 m² pr. indbygger som normalt krav til kirke-

gårdsareal og en udnyttelsesgrad, der svarer til 5—7 m² bruttoareal pr. grav. Hos os regnes væsentligt mindre benyttelse og mere samlet areal for dækning af behovet. Heftet er nok et studium værd — også vedrørende de andre grønnumråder.

Dansk Ligbrændingsforening.

Årsskrift 1962, 54 s., Kbh. 1962.

Med den ifjor påbegyndte ændring af format, opsætning m. m., som virker tiltalende, har DL udsendt sin nyeste årsberetning, der kom et par dage efter formanden, *H. P. Sørensen*'s død, hvilket dødsfald derfor af tekniske grunde ikke har kunnet nævnes. Af indholdet: provst *Juul Sørensen*'s indlæg om en teologs betragtninger samt meddelelsen om ibrugtagningen af kirkens græsareal ved Nikolaj i Svendborg, hvilket allerede har givet anledning til avispolemik, men iøvrigt er i tråd med tidligere beslutning for Holmens kirke i København m. fl. st. Højeste ligbrændingsprocent her i Danmark har Helsingør (77,5). Der nævnes ny urnehave i Nyborg, men savnes meddelelse om samme for nabobyen Kersteminde.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra pag. 8)

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at justitsministeriet, med hvilket man har brevvekslet om sagen, har tiltrådt en fra foreningen af politimestre i Danmark indhentet erklæring, hvorefter det må anses for uberettiget at give oplysninger om sygdom og dødsårsag fra såvel medico-legale som almindelige dødsattester, og hvorefter det ikke kan anses for påkrævet, at udlevering af en medico-legal dødsattest til den, der drager omsorg for begravelsen, sker i lukket kuvert.

Nærværende ministerium kan for sit vedkommende henholde sig hertil.

Kirkeministeriets skriv. af 8/10 59 (til Københavns begravelsesvæsen) om, **hvor dødsfaldet skal indføres, når en uden for Københavns kommune bosat person, der er afgået ved døden undervejs til Bispebjerg hospital, overføres til Retsmedicinsk institut.**

I skrivelse af 15. januar 1959 har begravelsesvæsenet i anledning af en fra sognepræst ved Tagensbo kirke N. N. modtagen forespørgsel udbedt sig ministeriets afgørelse med hensyn til, hvor dødsfaldet skal indføres, når en uden for Københavns kommune bosat person, der er afgået ved døden undervejs til Bispe-

bjerg hospital, overføres til Retsmedicinsk institut, og dødsattesten udfærdiges efter ligsyn på instituttet.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet må finde det rettest, at dødsfald af personer, der var bosat uden for Københavns kommune, indføres i Skt. Johannes kirkes ministerialbøger i sådanne tilfælde, hvor liget overføres til Retsmedicinsk institut, og det ikke har kunnet afgøres i hvilket sogn dødsfaldet har fundet sted.

Det tilføjes, at det for tilførslen må være uden betydning, hvilken læge der foretager ligsyn og udfærdiger dødsattest.

Kirkeministeriets skriv. af ¹³/₁₀ 59 (til biskoppen over Københavns stift) ang. **den præsterne i København tilkommende andel af gebyret for udfærdigelse af udskrifter af Københavns begravelsesvæsens begravelsesprotokol.**

Kirkeministeriets skriv. af ²⁹/₁₀ 59 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **betingelserne for en kirkes overtagelse af vedligeholdelsen af et gravsted i en længere periode.**

I et senest med stiftsøvrighedens erklæring af 13. oktober 1959 hertil indsendt andragende har A. menighedsråd anholdt om godkendelse af, at A. kirke overtager vedligeholdelsen indtil år 2031 af et dr. N.N. tilhørende gravsted, omfattende 3 gravpladser, hvori den pågældendes forældre er begravet, imod som vederlag at få overdraget en 5 pct. kreditforeningsobligation med pålydende 1.000 kr., hvilken obligation efter vedligeholdelsestidens udløb af gravstedejeren ønskes anvendt til kunstnerisk udsmykning af A. kirke.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet ikke finder det rigtigt, at A. kirke overtager vedligeholdelsen af det omhandlede gravsted for så langt åremål imod et vederlag, der kun udgør ca. 50 pct. mere end hvad der ifølge § 24 i den hoslagt tilbagefølgende kirkegårdsvedtægt skal betales for vedligeholdelsen af et gravsted af tilsvarende størrelse i én fredningsperiode (25 år).

Ministeriet skal i øvrigt have det overladt til stiftsøvrigheden i henhold til kirkegårdsvedtægtens § 24, punkt 3, at godkende størrelsen af det beløb, der vil være at betale for kirkens overtagelse af vedligeholdelsen, idet man dog ikke undlader at bemærke, at der, når kirken overtager vedligeholdelsen af gravsteder for lange åremål, bør tages hensyn til den økonomiske risiko, som den kirkelige kasse (den kirkelige ligning) løber på grund af pengenes dalende værdi.

Det tilføjes, at såfremt der træffes aftale om kirkens overtagelse af vedligeholdelsen i henhold til vedtægtens § 24, stk. 3, kan gravstedejeren ikke knytte vilkår til indbetalingen af det fastsatte vederlag, idet der til sin tid må forholdes med et sådant beløb i overensstemmelse med de herom gældende almindelige regler, jfr. kgl. anordning af 20. april 1953, § 23, stk. 2, hvorefter sådanne vedligeholdelseskapitaler efter vedligeholdelsestidens udløb efter ministeriets bestemmelse kan anvendes „til kirkegårdens udvidelse eller til arbejder ved kirkegården, eventuelt kirken“.

Kirkeministeriets skr. af ¹²/₁ 60 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, **at nogle ringe, som blev fundet ved åbningen af nogle kister, måtte betragtes som »danefæ«.**

I skrivelse af 1. august 1924 bifaldt ministeriet, at de i det Ahlefeldtske gravkapel på Kværs kirkes nordside henstående kister blev nedgravet på Kværs kirkegård på vilkår, at der forinden nedgravningen blev foretaget en detailleret undersøgelse af de enkelte kister og disses indhold. Ved åbningen af kisterne blev der i en af disse fremdraget en ørenring og 2 fingerringe, der siden har været opbevaret i præsteembedets arkiv.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 24. november 1959 indsendt andragende har Kværs menighedsråd nu forespurgt, hvorledes der vil være at forholde med de pågældende smykker.

Således foranlediget skal man efter stedfunden brevveksling med nationalmuseet, hvis erklæring af 19. december 1959 vedlægges i genpart, meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet kan tiltræde det af nationalmuseet fremsatte synspunkt, hvorefter de omhandlede genstande må betragtes som „danefæ“, omfattet af bestemmelserne i D.L. 5-9-3, forordning af 22. marts 1737 og plakat af 7. august 1752. Genstandene må herefter afgives til nationalmuseet.

Man henleder opmærksomheden på, at nationalmuseet i sin erklæring af 19. dec. 1959 har erklæret sig villig til at tage spørgsmålet om smykkernes deponering i et andet museum op til overvejelse.

Kirkeministeriets skriv. af ²⁶/₁ (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **bemyndigelse for stiftsøvrighederne til at anvise godtgørelse i anledning af fraflytning af tjenestebolig.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 7. januar 1960 hertil indsendt andragende har enken efter sognepræst for A. menighed N.N. anholdt om, at der i anledning af hendes fraflyt-

ning af A. præstegård må blive ydet hende godtgørelse i henholdt til lov af 7. juni 1958 om folkekirkens lønningsvæsen m. v. § 28, stk. 7.

Ved sagens fremlæggelse for ministeriet har stiftsøvrigheden forespurgt, om sager af denne art, hvor flyttegodtgørelse er uafhængig af de faktiske udgifter, behøver at forelægges for ministeriet i hvert enkelt tilfælde.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse samt foranstaltning, at ministeriet herved bifalder, at der af fællesfonden ydes den pågældende en godtgørelse, stor 259 kr. 88 øre, svarende til 35 pct. af det hidtidige årlige boligfradrag i sognepræstens lønning 742 kr. 50 øre.

Det tilføjes, at ministeriet — når en tjenestemand ved sin afgang med pension (ventepenge) eller enken efter en tjenestemand ved dennes død skal fraflytte en tjenestebolig — herved bemyndiger stiftsøvrigheden til i henhold til bestemmelsen i fornævnte lovs § 28, stk. 7, at anvise en flyttegodtgørelse svarende til 35 pct. af det årlige boligfradrag.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{5}{2}$ 60 (til Ringsted menighedsråd) om, **hvorvidt arvingerne efter et ægtepar, der var begravet i et kapel i Ringsted Skt. Bendts kirke, kunne træffe bestemmelse vedr. kapellets vedligeholdelse, efter at kirken havde overtaget denne.**

I skrivelse af 19. januar 1960 har menighedsrådet i anledning af de stedfindende forhandlinger angående Ringsted Skt. Bendts kirkes overtagelse af vedligeholdelsespligten m. h. t. etatsrådinde Ane Marie Neergaard og tidligere afdøde ægtefælles gravkapel i kirken

rejst spørgsmål om, hvorvidt de pågældendes arvinger, såfremt kirken indgår på at overtage vedligeholdelsespligten mod betaling af et beløb én gang for alle, vil have påtaleret med hensyn til, hvilke vedligeholdelsesarbejder der skal udføres vedrørende kapellet.

Således foranlediget skal man meddele, at kirkens overtagelse af vedligeholdelsen af det omhandlede gravkapel ikke medfører nogen ret for arvingerne til at træffe bestemmelse vedrørende gravkapellets vedligeholdelse, og at spørgsmålet om, hvorvidt og i hvilket omfang kapellet skal istandsættes, alene afgøres af de kirkelige myndigheder, hvem det ifølge loven påhviler at føre tilsyn med kirkens vedligeholdelse, jfr. afsnit IV i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{25}{2}$ 60 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **forståelse af en bestemmelse om, at der skulle afholdes »provstesyn« hvert 5. år over et privat gravsted.**

Ved kgl. bevilling af 18. maj 1928 meddeltes der godsejer N. N. tilladelse til at lade indrette en begravelsesplads for sig og sin familie på øen Fænø i Lillebælt bl. a. på vilkår, at gravstedet hvert 5. år underkastes provstesyn på bekostning af ejeren.

Under henvisning hertil har provst for Vends herreds provsti O. O. i en med stiftsøvrighedens erklæring af 7. august 1929 hertil indsendt skrivelse rejst spørgsmål om forståelsen af udtrykket „provstesyn“ i den nævnte bevilling.

(Fortsættes)

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 3

Årsmøder

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. fl.
Årsmøde 1962.

Det var en god tanke, som ledelsen af foreningen havde haft: at samle både logis, måltider og møder på samme sted, og det var tydeligt at forstå af det store fremmøde, at både dette forhold og den relativ billige pris for 3 dage faldt i god jord hos medlemmerne. Nu da det hele er avviklet må man føje til, at det blev vellykket, trods det at det stadigt ustadige vejr ikke undså sig for at sende nogle skrappe byger, når kirkegårdene skulle beses. Det blev ikke til badning, tiltrods for at Hellebæk Badehotel ligger lige til vandet, men det blev til fest indendørs og til gode excursionser trods alt.

De 3 dage indledtes med, at formanden, fhv. inspektør *O. Raahauge-Askegaard*, for sidste gang avlagde beretning om årets virksomhed, efter velkomst og valg af inspektør *Aage Fich* som dirigent. Man mindedes de avdøde, fru *Kristine Gravesen* og kirkegårdsinspektør *P. W. Ruders*. Det var ikke mindst medlemmernes finansielle forhold, der havde været behandlet, avløsning et sted, avlønning et andet, legatgravsportefølje et tredje o.s.v., hvortil kom spørgsmålet om 5 % og 9 % i løntillæg, der især i den efterfølgende diskussion spillede en stor rolle. Dels under beretningen, dels under eventuelt drøftedes det, om foreningen var en faglig forening eller en regulær fagforening, hvilket sidste blev benægtet, bl. a. fordi den ikke havde forhandlingsret i lønningssager, — der er jo også flere kategorier af ansatte, og de kan ikke komme i samme pulje. Der refereredes cirkulærer fra blomsterhandlerbranchen og et uhyggeligt eksempel på udskud på monumenthandelen samt gaves beretning om fællesrådet for havekulturs særlige indsats. Der blev valgt ny formand, inspektør *Holger Nielsen* og sekretær, assistent *Strunch* samt insp. *Birkso* som revisorsuppleant — iøvrigt genvalg. For regnskabet gaves decharge.

Og så gik man til middagsbordet, og efter dette fortalte inspektør *Ejnar Nielsen* noget om Helsingør og dens kirkegård som en forberedelse til næste dags udfærd (se også tillægss. 19). Fredag den 7. september besås altså den nye domkirke (St. Olai) og klosteret under kyndig vejledning af stedkendte folk, der var inde i både årstal og detaljer, og både *D. Buxtehude* (1637—1707)

og *Johann Sebastian Bach* (1685—1750) blev mindet for at have spillet på orgel her. Og så var vi på kirkegården, hvor udvalgsformanden *Laur. Jensen* var mødt op og struttede af livskraft med sine mange år bag sig, og *Ejnar Nielsen* havde sørget for en forfriskning i kontorbygningen. Ved frokosten holdt bl. a. domprovst *Nepper-Christensen* en tale, der hyldede graveren i hans gerning, og eftermiddagen gik med foredrag af kyrkogårdsf. *Steffan Larsson* i Lund om ansættelses- og lønningsforhold ved svenske kirkegårde, der viste langt mere enkelhed og fasthed end i de danske tilsvarende forhold. Landsretssagfører *K. Gormsens* foredrag forstærkede dette indtryk af forskelligartethed i løn- og ansættelsesforhold i Danmark, hvor der er mindst 3 slags af arten, men diskussionen, der fulgte, åbenbarede, at der er en tendens til at gå over i de fastlønnedes rækker, — et sideskud på ligbrændingens fremvæxt. Og så var der festmiddag og samvær, hvor mange holdt ud til ud på natten.

Lørdagen gik med besøg på Asminderød kirkegård, der nu ledes af kirkegårdsgartner *B. Olesen*, og hvor man beundrede den avgåede graver *K. P. Jørgensens* morsomme klipninger af hækkene, så de føjer sig om gravmælerne som handsken om hånden, — og kiggede på de 4 sidste udvidelser, der er gjort af havearkitekt *Johannes Tholle*. Og så lokkede „Louisiana“ med en særudstilling af *Arp*, som nok vakte interesse, men vistnok i almindelighed betragtedes som uforståelig, — bedre forstod man havearkitekt *Agnete Petersens* anlæg udenfor glaseruderne og langs de smukke murværker. Og så var det hele møde slut med frokosten i Hellebæk, — og formanden takkede til alle sider, og fik et: Selv tak igen som svar. Endnu et vellykket samvær — endnu et skridt på vejen for bedre kirkegårdskultur, — der allerede mandagen efter fulgtes op med et kirkegårdskursus på Vilvorde.

Sveriges kyrkogårdsföreståndares kongress i Landskrona.

Sveriges kyrkogårdsföreståndare hade i år samlats til kongress i Landskrona. Kongressen som omspände dagarna 7—9 augusti var den tjugufemte i föreningens historia. Av dem som voro med vid föreningens bildande var *G. V. Walberg*, Malmö, *Hilding Claesson*, Lund, *Malte Gustafsson*, Halmstad, *Ivar Andersson*, Jönköping, *Adolf Mårtensson*, Kri-

stianstad, och *Ragnar Ekstedt*, Växjö, närvarande.

Vid kongressens öppnande kunde ordföranden, *Carl Fredby* hälsa ett 60-tal föreningsmedlemmar, representanter för kollegerna i Danmark, samt kyrkoråd i Landskrona och representanter för domkapitlet, kontraktet och pastoratsförbundet välkomna.

Föreningens styrelse omvaldes i sin helhet och består av *Carl Fredby*, Karlskoga, ordf., *Ragnar Ekstedt*, Växjö, v. ordf. *Ake Andersson*, Spånga, kassör, *Gösta Gustafsson*, Eskilstuna, sekreterare samt *Ivar Andersson*, Jönköping.

Första föredragshållaren på programmet var kollegan i Landskrona kyrkogårdsföreståndare *Tage Andersson*, som lämnade en mycket uppskattad redogörelse över stadens kyrkogårdar och deras historia. I föredraget belyste talaren bl. a. den planerade och delvis påbörjade utvidgningen av den i bruk varande kyrkogården samt det nyligen ibruktagna krematoriet vars kapellutrymmen även får fungera såsom församlingskyrka med regelbundna gudstjänster, bröllop, barndop och konfirmationer, och att „S:t Johannes kyrka“, såsom namnet är, blivit uppskattad ger de rika gåvor, kyrkan fått mottaga, belägg för.

Huvudtemat för årets kongress var kyrkogårdens arkitektur. Inledningsanföranden i detta ämne hölls av trädgårdsarkitekterna *Sven-Inguar Andersson*, Hälsingborg, och *Per-Ake Friberg*, Alnarp. Bägge föredragshållarna illustrerade sina föredrag med utsökt och konstnärligt belysande färgbilder och framhöll bl. a. vikten av att väl ansluta kyrkogårdsanläggningen till omgivande landskap samt framhålla kyrkogårdens sakrala natur och icke helt se bort från det konstnärliga värde som genom tiderna skapats fram på våra äldre kyrkogårdar. Herr Friberg berörde också våra dagars gravvårdskultur och lovordade Malmös initiativ till pristävlen i gravvårdsformgivning.

På eftermiddagen samlades man i S:t Johannes kyrka ute på kyrkogården, där kontraktsprost *Gösta Andersson* höll en andaktsstund och därefter berättade om kyrka och krematoriums tillkomst och användning. På kyrkogården var anordnad en utomordentligt förnämlig maskin- och verktygsutställning med demonstration. Nytt för året var en uppskattad växtutställning, vilken var anordnad på ett sådant sätt att kyrkogårdsmyndigheterna helst ville hava den kvar i befintligt skick, vilket säger allt om utställningens kvalitet.

Andra dagen höll kyrkogårdsföreståndare

Tage Göransson föredrag om utformningen av *Limhamns* nya kyrkogård samt tanken bakom projektet. I föredraget fick man belägg för att planen var mycket väl genomtänkt såväl praktiskt som estetiskt. Efter föredraget följde en livlig diskussion om bl. a. hänsynstagandet till kommande biltrafik inne på kyrkogården.

Dagens andra och kongressens sista föredrag hölls av kyrkogårdsföreståndare *Gösta Hagberg*, Västerås, över rekrytering och utbildning av kyrkogårdspersonal. Föredraget var föremål för livligt intresse, emedan problemet är aktuellt för hela landet. I föredraget berördes också praktikantutbildningen.

Innan den förhandlingsmässiga delen av kongressen avslutades inbjöd kyrkogårdsföreståndare *Arne Carlsson* på uppdrag av sina myndigheter att förlägga nästa års kongress i Motala. Inbjudan mottogs med tacksamhet och skall vidare behandlas av styrelsen.

Eftermiddagen ägnades helt åt besök på *Weibullsholm*, där konsul *Gunnar Weibull* själv tog emot och informerade i ett anförande om företaget och om de stora växtförsök som här bedrivs. Det kanske allra största intresset tilldrog sig försöken med fröblandningar och näringsmedel för gräsmattan, där stora parceller visade att jordarterna har mindre betydelse och att en riktigt skött gräsmatta kan hålla sig vacker nästan hur länge som helst utan att läggas om.

Tredje dagen ägnades helt åt exkursioner. På morgonen företogs under vana ciceroners ledning en färd med buss genom Landskronas stadsdelar varvid särskilt den förnämliga semesterbyn, *Erikstorp*, beundrades. Färden ställdes därefter till *Alnarp*, där ämneslärare *Gunnar Berge* tog emot i institutets aula och informerade om trädgårdsskolan samt tog de närvarande med på en promenad genom den förnämliga parken till plantskolor och växthus.

Nästa mål var *AB Birger Lindbergs plantskola* i *Åkarp*, en mycket omfattande rörelse, där tidsenliga och rationaliserande åtgärder ständigt står i förgrunden.

Efter färden var det dags för uppbrott från en kongress av det mera lärorika och intresserfyllda slaget.

R. Ekstedt.

Dödsfald

Den 5. september begravdes i stilhed kirkegårdsinspektör i *Viby J. Poul Ruders*, som pludselig var avgået ved døden i sit hjem. Ruders var født 10.9.1902 i *Kristrup* ved *Ran-*

ders og blev efter uddannelse bl. a. hos havearkitekt *Birger Errboe* i 1929 knyttet til Århus begravelsesvæsen, hvorfra han i 1946 kom til nabobyens kirkegård og udrettede et stort og dygtigt arbejde. Han var en stille natur og meget interesseret i kirkegårdskultur og foreningsarbejde, hvorfor han og hans hustru sjældent savnedes ved Foreningen for Kirkegårdskulturs møder rundt i landet. Han var også tilmeldt kirkegårdsinspektøernes foran omtalte møde, men var dagen før mødet sænket i jorden.

Guds fred med vore døde. —

Udnævnelser

Følgende kirkegårde har fået nye kirkegårdsinspektører: til Asminderød kirkegård er udnævnt undergartner, havebrugskandidat *Bjarne Olesen*, til Nakskov kirkegård gartner-assistent *Henning Skrydstrup*, til Gentofte kirkegård overgartner, havebrugskandidat *Carl Jørgen Eistrup* og endelig er Søllerød kirkegård blevet besat med overgartner, havebrugskandidat *Carl Vilh. Carlsen*, men *Skovlund* er fortsat konstitueret i embedet. — Til lykke.

Petri Urtegård

i København var 25.8.62 genstand for studiefærd af medlemmer fra Selskabet for Københavns Historie, under ledelse af redaktør, dr. phil. *Jan Steenberg*.

Kig ind på Helsingør kirkegård

Under den mærkelige titel: Midsommers Galskab, der især refererer sig til ældre tider og til noget, vi her ikke skal komme ind på, har professor ved Københavns Universitet *Christian Elling* begået en kronik, der var at finde i Politiken for 12.8.1962. Denne kronik er hovedsagelig spundet over indtryk fra Helsingør Kirkegård, og af dette citeres her efterfølgende linjer med professorens egne ord. Han skriver:

„Den gamle Kirkegaard i Helsingør er meget smukt. Portalens klassiske Piller forkynder værdigt, at bagved hersker Stillehed og en nobel Aand. Derinde hos de Døde bliver levende Mennesker altid lidt anderledes, af Væremåde og maaske i Sindelaget. De bevæger sig med Anstand, man saa aldrig en løbende Person mellem Buxbomhække. Ingen taler højt, endsige raaber. Bortset fra Pumpen er

alskens Mekanik bandlyst. De store Træer op-suger en mægtig Fylde i deres Kroner fra Mulden i Ligenes Jord og gør de Dødes Have til den fyrsteligste af alle Parker. Gamle Mindesmærker taler Latin og holder Symbolers glemte Sprog i Ære — den høje Tale, som vore Bedsteforældre helt begreb, og Nutiden ikke fatter. Antikens Tegnsprog, dens Allegorier og Billeder, dens ædle Skrift, dens faste Stensnit, betror nu mest sine skønne Hemmeligheder til Blodbøge og Aske.

Kirkegaardens Terræn i Helsingør kupler sig. Paa Højdepunktet ser man ned til svære Tage, og over Mure øjnes rolige Vinduesrader i Empirens Facader. Verden udenfor er meget fjern. Man fristes til — blot et Øjeblik — at mene som en Figur hos Karen Blixen: at det synes mest *comme il faut* at være død.

Som det kunde ventes i Øresundstoldens By finder man engelske Indskrifter paa adskillige Monumenter, Konsuler og Skibsklarere har her efterladt de Navne, som forud var knyttet til patriciske Gaarde i Byen — nogle faa erindres fremdeles af Helsingørs Venner. Det Navn, hvis slørede Træk pludselig anraabte mig da jeg nylig saa det, hører dog ikke til de kendte i Stadens Annaler. Med Henblik paa mulige Efterkommere af dets Bærer vil vi undlade at meddele det her.“ ...

Fra danske dagblade

22/5 1962 Aalborg Stiftstidende: Vejarbejdet på den nye kgd. i Brønderslev påbegyndt af firmaet *Halvorsen* (havearkt. *Johannes Tholle*).
30/5 Vejle Amts Folkeblad: Spørgsmålet om udvidelse af Juelsminde kgd. bliver snart aktuelt.

30/5 Fyn: Menighedsrådet i Bogense har søgt kommunen om økonomisk støtte til kgd.s-udvidelse.

30/5 Jydske Tidende, Aabenraa: Menighedsrådet i Øster Løgum har besluttet at opføre kapel.

2/6 Aalborg Amtstidende: Nyt kampestensdige opføres på Farsø ny kgd. (entreprenør *Th. Erichsen*, Farsø).

4/6 Sjællands Posten: Det gamle kapel på Hørsholm kgd. skal moderniseres og skal benyttes som folkerum (arkt. *Borch*, Hørsholm).

6/6 Demokraten: Kgd.sudvidelsen og det nye kapel i Brabrand kostede 250.000.

7/6 Viborg Stifts Folkeblad: Reguleringen af Løvel kgd. vil strække sig over flere år (kgd.s-inspektør *H. Pilegaard*, Viborg).

14/6 Politiken: Strid mellem kirkeministeriet og menighedsrådet ved Sct. Peders kirke i

Slagelse om genopførelse af en væltet mur og et arbejderhus.

14/6 Fyens Stiftstidende: Referat fra Foreningen for Kirkegårds-kulturs årsmøde på Nyborg Strand.

17/6 Aalborg Amtstidende: Menighedsrådet i Haverslev har vedtaget at udvide kgd.

17/6 Demokraten: Odder menighedsråd skal tage stilling til et skitseforslag vedr. det nye kapel (arkt. *H. P. Nielsen*) ca. 30.000.

20/6 Horsens Folkeblad: Det nye kapel på Nørre Snede kgd. er snart færdigt (23.000).

21/6 Frederiksborg Amts Avis: Lynge-Uggeløse sogneråd har købt jord syd for Lynge kgd. til udvidelse.

26/6 Holbæk Amts Venstreblad: Tveje Merløse menighedsråd har besluttet at lade udarbejde tegninger til et nyt kapel.

3/7 Frederikshavns Avis: Arbejdet med udbygningen af Sæby kgd. vil blive fortsat til efteråret (havearkt. *Johannes Tholle*).

5/7 Østsjællands Folkeblad: Det nye areal til Taastrup Nykirkes kgd. er blevet drænet og kloakeret.

7/7 Horsens Folkeblad: I dispositionsplanen er der udlagt et areal vest for Juelsminde kirke til udvidelse af kgd.

15/7 Vendsyssel Tidende, Hjørring: Det nye kgd.sområde i Dronninglund vil blive taget i brug, så hurtigt det kan lade sig gøre.

19/7 Skanderborg Amts Avis: Bjerringbro menighedsråd har fået tilladelse til udvidelse af kgd. med over 5 tdr. land (kgd.sinspektør *V. Rud Nielsen*).

20/7 Tidens Tegn, Kolding: Den nye kgd. i Brande vil blive påbegyndt i efteråret.

26/7 Vestkysten: Det vil blive nødvendigt at udvide Jerne kgd. på grund af det stadig stigende antal begravelser.

27/7 Lolland-Falsters Folketidende: Den nye kgd. ved Kippinge kirke er snart færdig til brug.

29/7 Folkebladet for Randers og omegn: Menighedsrådet i Auning arbejder med planer om opførelse af et nyt kapel.

8/8 Aktuelt: Varde byråd har tiltrådt en indstilling om opførelse af en kapelbygning ved sygehuset.

8/8 Sønderjyden, Sønderborg: Havnbjerg menighedsråd har haft realitetsdrøftelser vedrørende anlæg af en kgd. ved Langesø evt. i forbindelse med et kirkebyggeri.

11/8 Ringsted Folketidende: Ringsted kommune vil erhverve et stykke af kgd.s jord mod at kommunen vederlagsfrit stiller et tilsvarende stykke jord til rådighed, når en ny kgd. skal anlægges.

11/8 Sorø Amtstidende: Både Sct. Mikkels og Sct. Peders sognes menighedsråd forhandler med kommunen om nye arealer til kgd.

12/8 Fyens Stiftstidende: Forslag til urnehave i Fåborg mellem kirken og Sundet?

13/8 Varde, Vestkysten: Ny udvidelse af Vardes kgd. (havearkt. *Stenbæk*, Esbjerg).

14/8 Sjællands Posten: Kompromis mellem kirkeministeriet og Sct. Peders menighedsråd vedr. kirkemuren.

15/8 Lollands Tidende: Kgd. i Landet skal udvides med 900 kv.-m (havearkt. *Johannes Tholle*).

16/8 Sjællands Posten: Slingerup kgd. skal udvides.

18/8 Aarhus Amtstidende: Vejlbj-Risskov kommune har overtaget 2 arealer (kr. 110.000) til kgd.udvidelse.

Fra norske dagblade

16/5 1962 Harstad Tidende: Kvæfjord kgd. forskjøntes ved å fjerne de stygge støpmurene rundt gravstedene.

19/5 Finnmarksposten: Hammerfest døde må henvises til periferien, de største vanskeligheter med å finne brukbare gravplasser.

22/5 Sunnmøre Arbeideravis: 178 kr. for en gravplass i Borgundgavlen mod kr. 62,50 på Nordre Gravlund i Borgund.

19/5 Gjengangeren, Horten: Fylkesgartner *Sorum* arbeider med planerne til utvidelse af kgd. i Borre.

26/5 Trønder-Avisa: Ny kgd.splan godkjent i Røyrvik (fylkesgt. *Gisle Lysberg*, Overhalla).

26/5 Buskerud Bygdeblad: Utvidelse av Haug kgd.

29/5 Bergens Tidende: Utviding av Myking kgd. koster kr. 104.000,—.

2/6 Hadeland: Næs kgd.utvidelse skal nå gjennomføres (hagearkt. *T. Breland*).

5/6 Sunnmørsposten, Ålesund: Dalsfjords kgd. verts utvida med 1,4 dekar.

8/6 Sogns Avis, Leikanger: Nes kgd. i Luster skal utvidast for kr. 45.000 (hagearkt *Fosse* og *Skjold*).

13/6 Sunnmøre Arbeideravis: Planane for utviding av kgd. på Rovde er godkjent.

13/6 Sunnmøre Arbeideravis: Kyrkjedepartementet har gjeve løyve til sal av prestegården til ny kgd.

15/6 Agder Tidend: Kgd. i Randesund istandsatt for 60.000 kr.

21/6 Østlendingen: Strid mellom kgd.skonsulenten og menighetsrådet i Vingelen om den gamle kgd. skal tas i bruk eller ny kgd. skal anlegges.

29/6 Nordlys, Tromsø: Kgd. på Skjervøy må snarest bli utvidet.

29/6 Nordlandsposten, Bodø: Kgd. i Flakstad legges om og beplantes.

2/7 Horten Arbeiderblad: 6.500 kr. bevilges til utviding av Borre kgd.

3/7 Valdres, Fagernes: Strand kgd. som gardsbruk?

4/7 Oppland Arbeiderblad: Utvidelse av Bruflat kgd. (hagearkt. *Tor Breland*).

7/7 Arbeider-Avisa, Trondheim: Omlegging av Havstein kgd.

9/7 Fjordenes Tidende, Måløy: Gravstaden på Åheim kgd. for liten, der må difor skaffast meir gravplass.

10/7 Sandefjords Blad: Omlegning av „øyvre kgd.“ i Sandar ferdig, på det nærmeste.

12/7 Glåmdalen: Forskjønnelsesarbeider i full gang på Gravgerget i Våler.

12/7 Oppland Arbeiderblad: Åmodt kgd. i Torpa utvides med 1,6 mål.

16/7 Akershus Amtstidende: Den planlagte omlegging av Nordby kgd. skal fullføres i sommer.

25/7 Østfold Bygdeblad: Siste etappe på omleggingen av Degernes kgd.

27/7 Christianssands Tidende: Akutt mangel på gravplasser i Oddernes.

4/8 Aftenposten, Norge: Nytt gravkapell skal reises i Holmestrand.

11/8 Fremover, Narvik: Narvik gravlund skal utvides med tretti mål.

11/8 Fædrelandsvennen: Randesund kgd. omskapt til hage.

Fra svenske dagblade

3/6 1962 Sydsvenska Dagbladet: Fosie nya kgd. invigd, men ännu är endast en viss del färdig att tas i bruk.

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 15 — Arkitektureksperimenter før og nu (bl. a. skitse til kapel i Barcelona c. 1900).

Der Naturstein nr. 6 — Ein Gestaltungsexperiment in Granit. Betrachtungen über ein Grabmal. Nr. 7 — Grabdenkmäler aus Finnland. Heilige Steine (Die Ursprungssymbole unserer Grabmalkunst). Grabmalgestaltung in Theorie und Praxis. Fragen beim Erlass von Grabmalbestimmungen. Übersicht über den derzeitigen Stand der Grabmal-Rechtsprechung. Nr. 8 — Zur Frage der Gestaltung des Reihengrabmals. Der Rechtscharakter der Friedhofzulassungsgebühr der Steinmetzen.

Deutsche Friedhofskultur nr. 5 — Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V. 1962 in Detmold. Zwei Friedhöfe werden zusammengelegt. Das Reihengrabfeld. Die Bodenbepflanzung als Ausdrucksmittel für Ruhe und Schönheit in der neuzeitlichen Grab- und Friedhofsgestaltung. Bewährte Schnittstauden für die Friedhofsgärtnerie. Kommentar zum Tarifrecht für Arbeiter im Dienst der Ev. Luth. Landeskirche Schleswig-Holstein. Aufteilung in Gräberfelder mit jeweils anderen Werkstoffen. Nr. 6 — Gedanken über den Dorffriedhof. Das Grabmal aus Metall. Grabmale aus Bronze. Ein altes Grabfeld wird modernisiert. Das Reihengrabfeld. Zur Fragen der Verwendung von Grabkies. Die Technik des Wegebaues. Nr. 7 — Neue Friedhofskapelle auf dem Sennefriedhof der Stadt Bielefeld. Neue Wege zum grünen Friedhof mutig beschrritten. Gesunde Gebühren Grundlage der Friedhofsgestaltung. Die Ableitung des Oberflächenwassers.

Friedhof und Denkmal nr. 3 — Das Grabzeichen aus Holz. Das Holzgrabzeichen.

Ignis nr. 6 — „Fri intellektuell debatt“. Lyckad Eldbegängelsekonferens i Falun. Kyrkokonsten och tron inför döden. Kapellkrematoriet i Skövde invigt. Kapellkrematoriet fick klocka från museum. Medeltidskyrka inspirerade till Skövde-krematorium. Katolska vetot kan uppmjukas. Nordiskt samarbete ger fina impulser. H. P. Sørensen in memoriam. Nr. 7-8 — Biskop Lindström återinvigde Hälsingborgs krematorium. Hälsingborgs Krematorium. Hälsingborg stad visar stor generositet. Kyrkan har fått byggnadsbyrå. Traditionsbrytning på kyrkogård. Om Krigskyrkogården vid Arnhem. Ligbränding og andre begravelses-sikke.

Kunst und Stein nr. 4 — Fragen der Friedhof- und Grabmalgestaltung (närmere omtale følger senere i VK.).

Landsbygraveren nr. 6 — Delegeretmødet 1962. Pension. Nr. 7 — Den juridiske konsulent har ordet. Fra andre blade. Resolution fra kirketjenere. Nr. 8 — Uddrag af dom (erstatning efter død ved ulykkestilfælde).

Menighedsrådenes blad nr. 6 — Landsbygravernes lønforhold. Nr. 7 — Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6 — Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes V. Nr. 7 — Der Dorffriedhof von Köngen am Neckar. Eine beispielhafte Neuanlage: Der

Detmolder Waldfriedhof am Kupferberg. Der Bogenhausener Friedhof in München. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes VI. Nr. 8 — Neue Friedhofbrunnen in München-Möglichkeiten der bildhauerischen Gestaltung. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes VII.

Sten nr. 2 — Minnesstenen. Varje gravsten är arkitektur. Kalkstensarbeten i Skövde krematorium.

Stenhuggertidende nr. 4 — Oldemand, stenhuggermester *Viktor Grebe* in memoriam.

Tegl nr. 2 — Et kapel på Blovstrød kirkegård.

Viola nr. 33 — Kyrkogårdsföreståndarna på kongress i Landskrona. Det behövs specialister för att skapa kyrkogård. Jvf. s. 17—18.

Vor Viden nr. 19/20 — Delhisultanatet (mausolæer). Nr. 21/22 — Mogulriget (mausolæer).

Fra det faglige bogmarked

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från XXIV kongressen i Visby, aug. 1961. Fol, 26 s. + div. bilag, duplikeret.

Med samme omhu som tidligere årsberetninger synes denne at være blevet til, — registrerende samtlige 24 kongresser og den sidste specielt omtalt. Visbys kirkegårdshistorie berettes, der omtales den ny begravelseslovgivning og gives som bilag foreningsakter. Værdifuld i flere henseender.

Christoph Eisele: Rasen, Gras und Grünflächen. 8°, 135 s. m. 28 fig. og 8 tavler. Paul Parey, Berlin 1962. DM. 10,80.

Bogen behandler græsplæners pleje, anlægelse og sportsplæner m.m. — ialt 3 hovedavsnit, der er beregnet både for fagmænd og amatører — dertil både stregtegninger og fotogengivelser, begge i behersket antal. Bogen supplerer den kendte græslitteratur på en god måde, men er ikke så omfangsrig som det, der er præsteret på engelsk.

Lady Allen of Hurtwood: Design for play. 8°, 56 s., The Housing Centre Trust, London 1962.

Godt illustreret med billeder fra England og de nordiske lande m.fl. vises eksempler på børnelegepladser af forskellig art og udstyr, for småbørn og store børn i højhuse og andetsteds. Eksemplerne synes velvalgte, og enkelte fremtræder i plan.

Dr. Klaus-Dietrich Gandert: Kinderspielplätze im schönen sozialistischen Dorf. 8°, 24 s., Deutscher Kulturbund. 1961.

En arbejdsreds med titel af Das schöne sozialistische Dorf af kommissionen Natur- und Heimatfreunde står som udgiver og som undertitel figurerer: Anleitung zum Handeln. Heftet er nr. 3 i en serie og teksten er suppleret med tegninger af diplomgärtner *Siegfried Sommer*. I mangt og meget minder denne østtyske ting om de af det danske fællesråd for havekultur udgivne skrifter, men er dog af beskednere intentioner.

Hans F. Kammermeyer: Der Baum in Dorf und in der Feldflur. 8°, 48 s., tegninger af forfatteren. Deutscher Kulturbund. Berlin 1961.

Under samme auspicer som ovenst. om legepladser er udgivet denne ting om træet i landsby og landskab, idet emnet behandles såvel fra landøkonomisk som æstetisk side med illustrationer, der skulle vise rigtige og forkerte anbringelsesmuligheder for træet, — derunder også træer på kirkegårdene. Heftet er nr. 2 i ovennævnte række.

H. C. Rosted: Den gamle planteskole. 8°, 70 s., Hørsholm Planteskole 1962.

Under samme auspicer som ovenst. om letativ gæstfrihed fejrede Hørsholm Planteskole ved midsommertid 3 jubilæer og 1 fødselsdag, sidstnævnte var den nuværende indehavers, *Hilmar Glæsels* — og hans var jo nok også initiativet, der tillige omfattede udgivelsen af et nydeligt skrift om planteskolen gennem 175 år. Den historiske udvikling skildres og der gøres passende sidespring til den stedlige slotshave og den planteskole, som engang var der. Det er sobert arbejde, som tjener både udgiver, forfatter og trykkeri og andre medarbejdere til megen ære. Hørsholm Planteskole har i ganske særlig grad tjent kirkegårdsagens udvikling — først ved at opelske og levere utallige velegnede planter, dernæst ved gang på gang at levere areal til den stedlige kirkegårds udvidelse. Og vi sender derfor ejeren og planteskolen en venlig hilsen og — et forsinket: tillykke. —

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra pag. 16)

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse for provsten, at det omhandlede provstesyn over den private begravelsesplads på Fæno skal foreta-

ges af provsten og den af provstiudvalget valgte bygningskyndige mand, jfr. kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 40, stk. 1. Ministeriet skal dog have det overladt til provsten at skønne over, om det er påkrævet, at synsmanden deltager i synet hver gang.

Når synsmanden deltager i provstesynet, tilkommer der ham vederlag m. m. i overensstemmelse med de i kgl. anordning om vedligeholdelse af og tilsyn med kirkebygninger m. v. af 11. april 1953 § 39 fastsatte regler, jfr. for nævnte anordnings § 40, stk. 2.

Kirkeministeriets skriv. af 21/3 1960 (til stiftsøvrigheden over Viborg stift) om, **hvorvidt provstesyn over kirker og præstegårde kan afholdes samtidig med kirkebogseftersyn.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 29. december 1959 hertil indsendt andragende har provst for A. og B. herreders provsti N. N. forespurgt, om det kan tillades, at provstesynene over kirker og præstegårde — i hvert fald i trekirkepastorater — henlægges til at foregå sammen med kirkebogseftersynene og således, at synsforretningerne i pastoraterne i sådanne tilfælde fordeles over 2 dage.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse for provsten, at ministeriet i overensstemmelse med det af stiftsøvrigheden ved sagens fremsendelse bemærkede må finde, at synsforretningerne over kirker og præstegårde i et pastorat bør finde sted på samme dag af hensyn til den bygningskyndige synsmand, men at ministeriet intet har at indvende imod, at provsten, efter at de bygningsmæssige synsforretninger er afsluttet og den bygningskyndige synsmand fratrudd, foretager kirkebogseftersyn på stedet, såfremt der er levnet tilstrækkelig tid dertil.

Indenrigsministeriets bkg. af 31/3 1960 om **indlemmelse i Odense købstadkommune af arealer af Fraugde sognekommune.**

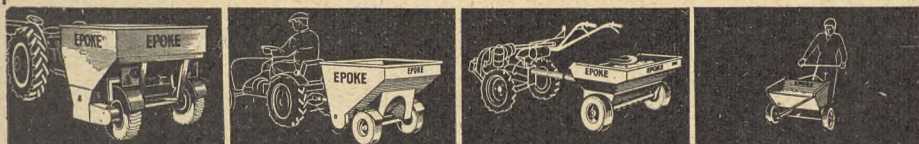
Der forbeholdes de nuværende beboere i indlemmelsesområdet ret til begravningsplads på Fraugde kirkegård som indensogns boende.

Indenrigsministeriets bkg. af 31/3 1960 om **indlemmelse i Nørre Galtensognekommune af arealer af Ødum-Hadbjerg sognekommune.**

Der forbeholdes de nuværende beboere i indlemmelsesområdet ret til begravningsplads

Grusspreder, model SK 8

EN NY EPOKE PÅ VEJ

Med denne nyskabte konstruktion tilfredsstilles behovet for hurtig og nøjagtig spredning, betjent af een mand.

Forbruget af sand er ualmindeligt lavt, 4—6 km pr. påfyldning, og gruslaget spredes markeret og ensartet.

Det er god økonomi at anvende EPOKE's model SK 8. De sparer tid, materialer og er altid parat til hurtig indsats.

Husk at tage EPOKE grusspreder med på Deres budget. Vil De have Deres EPOKE leveret rettidigt, så gør Deres bestilling NU!

EPOKE's store program løser ethvert behov.

ALFRED THOMSEN
ASKOV PR. VEJEN TLF. (0415) VEJEN 700

på Hadsbjerg kirkegård som indensogns boende.

Kirkeministeriets skriv. af 7/4 1960 (til biskoppen over Haderslev stift) om **hvorvidt et nyopført kirkegårdskapel kunne indvies som kirke.**

I et med Deres Højærværdigheds erklæring af 26. marts 1960 hertil indsendt andragende har Høver sogns menighedsråd anholdt om, at det kirkegårdskapel, der er under opførelse på sognets hjælpekirkegård i Grejsdalen, må blive indviet som kirke straks efter dets fuldførelse.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet ikke kan bifalde det ansøgte, da midlerne til opførelsen af den pågældende bygning ikke er tilvejebragt i overensstemmelse med de regler, der er givet for dækning af udgifter ved opførelse af nye kirker, jfr. § 12 i lov om kirkers bestyrelse m. m., således som den er ændret ved lov nr. 50 af 16. marts 1956.

Derimod vil der, såfremt kapelsalen af biskoppen findes egnet, ikke herfra findes noget at erindre imod, at der i overensstemmelse med bestemmelserne i kgl. anordning af 18. juni 1953 af biskoppen meddeles til-ladelse til, at der i denne sal holdes fuld gudstjeneste med dåb og nadver.

Kirkeministeriets skriv. af 4/6 1960 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om **hvem retten til et gravsted tilkom i et tilfælde, hvor afdøde efterlod sig enke samt børn af et tidligere ægteskab.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 11. april 1960 hertil tilbagefulgt andragende har sognepræst for A. og B. menigheder N. N. anmodet ministeriet om en udtalelse om, hvorvidt alene fru Emilie Rasmussen må anses for dispositionsberettiget med hensyn til hendes afdøde ægtemand Peter Rasmussens gravsted på A. kirkegård.

Såfremt dette spørgsmål måtte blive besvaret bekræftende, ønsker sognepræsten derhos oplyst, hvem der efter fru Rasmussens død er dispositionsberettiget med hensyn til gravstedet.

Det fremgår af sagen, at såvel Peter Rasmussen som hans hustru Emilie Rasmussen har været gift før, og at begge havde børn i deres første ægteskab, medens deres indbyrdes ægteskab var barnløst.

Endvidere er det oplyst, at Peter Rasmussen er begravet i det omhandlede gravsted i 1958 ved siden af sin første hustru, og at fru Emilie Rasmussen har modtaget gravfæstebrev vedrørende gravstedet og afholdt alle udgifter vedrørende dette, herunder til opsætning af en gravsten.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må være tilbøjeligt til at mene, at retten til det pågældende gravsted må tilkomme de nærmeste efterladte i forening, det vil sige børnene af Peter Rasmussens første ægteskab og fru Emilie Rasmussen, samt at det i denne forbindelse er uden betydning, til hvem gravfæstebrevet er udstedt, jfr. Østre landsrets dom af 9. april 1953 (G. R. 1951—52, pag. 313—14).

(Fortsættes)

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 4

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling C.

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. R. Th. Christensen, Snareved 15, Åbenrå.

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Sigurd Jacobsen, Rådhuset, Odense.

Kirkegårdsinspektør H. Skrydstrup, Svingelvej 80, Nakskov.

Kirkegårdsgartner Aksel Jensen, Nørrevoldgade 30, Nyborg.

Kirkegårdsgartner Svend Aage Knudsen, Grundtvigsvej, Tåstrup.

Kirkegårdsgartner, cand. hort. B. Olesen, Asminderød pr. Fredensborg.

Tage Martinsen, „Søblink“, Neder-Fidde, Henne.

Afdeling D.

Kyrkogårdsförvaltningen, Kristiansstad, Sverige.

På finansloven

der for året 1963/64 blev forelagt den sidste dag i november, turde de efterfølgende ting ha interesse for vore læsere. Under Grønlands ministerium er foreslået kr. 44.000 til kirkegårdene (forrige år brugt kr. 35.995). Mindelunden i Ryvangen er budgetteret med driftsudgifter på kr. 93.100 under kirkeministeriets regnskaber, og på samme ministeriums konto er foreslået kr. 15.000 til flygtningegrave og soldatergrave, desuden er Løgumkloster kirkes driftsudgifter bl. a. ved kirkegårdens udvidelse forøget fra kr. 41.436 til 44.000. Foreningen for kirkegårdskultur får som ifjor kr. 2.000. Forsvarsministeriet budgetterer kr. 20.000 til vedligeholdelse af militære gravsteder og mindesmærker.

I radioen

Den 5. oktober genudsendte radioen høre-billedet: Den største ensomhed — af *Carl Stuhr* og *Sven Alkær sig*. Det var optakten til en serie på 5 udsendelser om døden. Disse sendtes som her anført og havde ikke mindst interesse for vore læsere, tankevækkende for alle lyttere.

1. *Den sidste fjende — døden.* (12/10). Hvorfor tør vi ikke se døden i øjnene? / Forfatterinden *Anna Sophie Seidelin*. — 2. *„Det salig ligs skål“.* (19/10). Magister *Iørn Piø* om ældre skikke og forestillinger om døden. —

3. *Sådan dør mennesker.* (26/10). Samtaler bl. a. med en læge, en sygeplejerske og en præst. / *Jørgen Ginnerup*. — 4. *Sådan ta'r vi andre det.* (2/11). Samtaler bl. a. med en læge, en præst og en kirkegårdsinspektør. / *Jørgen Ginnerup*. — 5. *Hvad kommer der bagefter?* (9/11). Biskop *Erik Jensen* og professor, dr. phil. *Morten Lange*, MF. / *Jørgen Ginnerup*.

Mellem månedens komponist *Johann Sebastian Bach* og pop, viser og jazz holdt den 7. december pastor *Børge Ørsted* foredrag om: Kistepynt og cellosolo, der var en harcellering over amerikanske mode-begravelser og outrerede danske kirkegårde og sækulariserede kapeller, — men dog også sagde et par venlige ord om den gode danske kirkegård.

Og 12/12 serverede *Ellen Danstrup* et causeri under titlen: Gravskriften er ikke altid grav alvorlige, — med eksempler fra *Jelling*, *Shakespeare*, *Wessel* og andre, — alvorlige eller komiske, med opdelende musiknumre uden syn-derlig tilknytning til emnet.

Helligtrekongersdag d. 6/1 1963 serveredes kl. 10: Graver *Lars'* sidste klokkeringning, en novelle af *H. Th. Flensburg*, læst af *Jakob Nielsen*.

Årsmøde

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal har afholdt sin årlige kongres for ledere af landskredsene og for formændene for de regionale arbejdsgrupper i Kasel 9-10-62. På mødet blev især drøftet intensivering af arbejdet inden for AFG og de dermed større muligheder for at hjælpe på de bestående kirkegårdsforhold.

I konkurrencen „Das Dorf soll schöner werden“ bør der tages større hensyn til kirkegården og dens problemer.

Nærmere udredninger om propagandaen gennem radio og fjernsyn fandt sted bl. a. om filmen „Unsere Friedhof“ og om den planlagte film „Krieger-Helden-Opfer“.

Næste kongres blev henlagt til Lübeck i tiden 27—29/6 1963.

J. J.

Konkurrencer

Kyrkogårdsnämnden i Malmö har som tidligere nævnt i VK (tillægss. 11) vist stor fremsynethed og initiativ ved at udskrive en konkurrence om gravminder med kunstnerisk udformning.

Betingelserne var: Forslag til gravminder fortrinsvis i sten, men også andre materialer måtte benyttes. Med hensyn til formgivning, symboler, tekstudformning og behandling af materialet stod deltagerne frit. Teksten burde dog udføres i samme materiale som gravmindet; den kunne udføres i relief eller nedsænket. Prisen måtte beregnes til ca. 900—1200 sv. kr. pr. m² alt efter materialet, og udgifter til symboler måtte ikke overstige ca. 100 sv. kr. pr. gravminde.

Kyrkogårdsnämnden modtog 51 forslag, hvoraf dommerkomiteen har valgt følgende:

1. præmie: trädgårdsarkitekt *Sven-Ingvar Andersson*, Hälsingborg. 2. præmie: arkitekt *L. Jansson*, Ledingö. 3. præmie: inredningsarkitekt *Kjell Malmqvist*, Göteborg H. — samt indkøbt 3 forslag af: *Karl Erik Bodner*, Kållerød; arkitekt SAR. *Sim Tiseus*, Malmö; samt *Ålvsborgs läns landstings centrala yrkesskola* i Steneby Dals Långed.

Konkurrencen fulgtes op af et kursus for medlemmer af FSK i Stockholm i januar.

J. J.

Lad Deres hilsen hjælpe et barn

Dansk UNICEF komité (Forenede Nationers Børnefond) har sendt redaktionen en prøve på sine meget smukke og originale børnekort med motiver hentet fra hele verden, kort, der kan bruges til alle formål.

Ved køb af kortene støtter man det hjælpearbejde, som UNICEF udfører blandt børn, og man bør ikke undlade at støtte det.

Ca. 650 mill. børn venter stadig på blot et minimum af beskyttelse mod sult, sygdom og uvidenhed.

1 æske kort (10 stk.) med kuverter koster kr. 7,50 og kan bestilles hos *Dansk UNICEF komité, Amagertorv 29, København K*, eller gennem giro 3200.

J. J.

Gravsteder på museum

Ifølge „Politiken“ d. 29/11 1962 vil Horsens museum nu lancere noget nyt, idet man vil indrette en plads i fri luft, hvor oldtidens forskellige gravformer kan anskueliggøres og hvor også særprægede gravmæler fra middelalderen og nyere tid kan repræsenteres. Pladsen vil blive indrettet på et areal i nærheden af museet, der er beliggende i Caroline Amalielund.

J. J.

Dansk soldatergrav i Oslo

De svenske og danske soldatergrave fra den 2den verdenskrig blev 22.10.1962 højtideligt indviet sammen med anlæget af gravsted for den ukendte soldat af Norges forsvarsminister *Gudmund Harlem*.

13 danske hviler her: *Poul Andersen*, faldet 24. juli 1943, *Poul Hansen*, faldet i 1941, *Cai Jensen*, faldet 23. april 1940, *Charles Kristensen*, faldet 27. juli 1943, *Helmer Kristensen* og *Otto Knudsen*, faldet 20. april 1942, *Lars Nielsen*, faldet 24. juli 1943, *Karl Pehrsson*, faldet 28. november 1941, *Jørgen Petersen*, faldet 1942, *Arne Petersen* og *Svend Sørensen*, faldet 20. april 1942, *Søren Sørensen*, faldet 25. april 1940, og *Heinrich Thomsen*, faldet 3. november 1940.

Fra gravmæleernes overdrev

Under overskriften: Uforgængelige gravmonumenter og skattesnyderi, — havde dagbladet „Politiken“ for 20. oktober 1962 en notits om den sag, som vi også omtalte i vage vendinger sp. 1 tillægss. 17, og som adskillige af vore læsere turde have fået nærmere kendskab til. Vi citerer bladet:

Dette er en særegen ting at omtale. Sagens om man så må sige — rent fysiske realitet — skal ikke nærmere berøres. Ej heller i denne omgang selve tankegangen om industrialiseret mindesætning.

Men nok så meget den bemærkning om bogføringen, som vil fremgå af det følgende, og hvis realitet er en anvisning på en mulighed for at omgå en reel indkomstopgørelse.

Sagt mere lige ud og vel næppe dækkende i mange tilfælde — *hvorledes man kan snyde i skat?*

I hvert fald nogle kirkegårdsledere har fået henvendelsen — men om den fører til noget resultat i kroner og ører, har vi ingen kendskab til.

Initiativtagerens navn er redaktionen bekendt.

Salgsbrevet gengives — bortset fra navnet — i sin fulde udstrækning:

— DYBSORTE GRAVMONUMENTER i gennemfarvet Glas tilbydes Dem til Salg til Deres Kunder.

Den meget kraftige Glasplade er faststøbt paa en sort Betonsokkel. SOM DE VED, ANGRIBES GLAS IKKE AF VIND, VEJR ELLER ÆLDE, saa den smukke dybsorte, blanke Overflade ændrer sig ikke.

Monumentet er fremstillet i Størrelsen 20×30 cm og er fortrinsvis beregnet til Urnegravsteder — men kan ogsaa bruges til almindelige

Gravsteder. Bogstaverne er 40 mm høje. Soklen er højest bagtil for at give den rigtige Hældning.

I ØJEBLIKKET PREMSTILLES KUN MONUMENTET MED INSKRIPTIONEN FAR eller MOR.

Senere vil vi maaske fremstille Monumenter i forskellige Størrelser med individuel Bogstaving.

PRISEN PR. MONUMENT KR. 75
DERES FORTJENESTE „ 35

SALGSPRIS KR. 110

Salget foregaar kun pr. kontant og bliver saaledes ikke bogført.

HVIS MONUMENTET IKKE SVARER TIL DERES FORVENTNING, OG DE STRAKS EFTER MODTAGELSEN RETURNERER MONUMENTET — FAAR DE DERES PENGE TILBAGESENDT OMGAARENDE

Fødselsdage

Den 13. december fyldte vor forenings sekretær og kasserer, cand. hort., kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen* 50 år. Han er jyde, født, uddannet og bosat i Jylland, og hans rungende bas har klang deraf. Det var 1. august 1962 20 år siden, han kom til Horsens som inspektør, og det er nu 11 år siden, han blev vor forenings påpasselige sekretær og kasserer. Vi må love for, at embedet ikke kræver urimeligt af ham, hvorved han foruden dette og andet organisationsarbejde (f. ex. for kirkefunktionærerne) har kunnet påtage sig kirkegårdsarbejder her og der samt at hygge sig i et sommerhjem ved havet. Iøvrigt er han i dette og hint dygtigt hjulpet af sin kone, der blandt familie og venner bærer kælenavnet *Knold*.

Den 3. januar blev *A. Hilsøe*, som er inspektør ved Søndermark kirkegård på Frederiksberg, 60 år. Han blev havebrugskandidat 1925 og kom efter udenlandsrejser m. m. fra nytår 1928 til Frederiksberg begravelsesvæsen, hvor han har haft flere grader inden han blev chef på krematoriekirkegården. Han har ikke være i så mange organisationsledelser, men de er talrige, som har været under hans kritiserende blikke. Hans interesser er mange og nærmest usvækkede, og vi har haft adskillige artikler i VK fra hans hånd. En enkelt ligger og venter på plads. Da disse linjer skrives, ligger fødselaren desværre på hospitalet — god bedring og: tillykke!

Udnævnelser

Hidtilværende kirkegårdsassistent i Odense *Carl Erik Christiansen* (f. 7/8 1919 i Odense) er fra 1/12 1962 udnævnt til kirkegårdsinspektør i Viby J. (nær Århus).

Gartner ved Gladsaxe kirkegård *C. O. Tøttrup* er udnævnt til inspektør ved Hobro kirkegårde. Tillykke.

Dødsfald

Atter er et af medlemmerne af vor bestyrelse avgået ved døden — denne gang er det stenhuggermester, brandinspektør *Knud Knudsen* (Holbæk), der skikkedes bud efter, og som kun blev 63 år gammel. I en lang årrække drev Knudsen sammen med sin far en velrenommeret forretning med gravmæler i Jernbanegade, siden drev han forretningen alene, indtil for få år siden, da sønnen *Thorleif Knudsen* optoges i firmaet. K.K. indtog en smuk plads i Holbæks borgerskab og var i en årrække formand i Østifternes Stenhuggermesterforening, ligesom han i 1960 indtrådte i bestyrelsen for Foreningen for Kirkegårdskultur. Siden 1929 havde han været knyttet til Holbæk brandvæsen, fra 1954 som vicebrandinspektør og fra 1961 som brandinspektør. På en togrejse hjem fra et fagligt møde i København kom han galt afsted i Tølløse og forslog sig sådan, at det blev døden. Begravedes under stor deltagelse i Holbæk d. 10/10. — Guds fred med vore døde. —

Kursus i kirkegårdsadministration 1962

Den 15. september sluttede det første kursus i kirkegårdsadministration. Holdet var på 12 deltagere og bestod af såvel kirkegårdsledere som assistenter og kirkegårdsgartnere (formænd).

Vilvorde Havebrugsskole var en ideel ramme om vort kursus. Der blev undervist i følgende fag: Korrespondance ved *O. Raahauge-Askegaard*, driftsøkonomi ved forsøgsleder, sekretær *Sv. Aage Christensen*, regnskab, bogføring m. v. ved *Jørgen Jørgensen*, budgetlægning samt legatberegninger m. v. ved *Aage Fich*, kartoteksarbejde m. v. ved *Holger Nielsen*. Dette fag sluttede af med en film om rationalisering på kontoret samt en demonstration af det sidste nye på kartoteksområdet.

I gæstebogen, som overrakte forstanderparret, var en tak skrevet på vers.

Det er overflødigt at tilføje, at det afholdte kursus havde succes. Jeg vil afslutte denne korte beretning med en opfordring til alle, der

mener at have gavn af et sådant kursus, om at melde sig, når vi i det nye år kalder til næste kursus på Vilvorde, for selvfølgelig skal disse kursus fortsætte til yderligere dygtiggørelse af vor stand.

Holger C. Nielsen.

Konferens Sveriges kyrkogårdsföreståndare och Gravvårds- firmornas riksorganisation

Ett mycket lovvärt initiativ togs av Gravvårdsfirmornas riksorganisation (G.R.O.) genom att inbjuda föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare till en sammankomst i Broby i syfte att informera om sin tillverkning och tillverkningsförlopp, från det att råvaran brytes i berget till leveransklar vara, samt för att diskutera utformning och behandling m. m.

Samlingen skedde kl. 11,00 den 28. september vid Broby gästgivargård där direktören i Skånska Granitaktiebolaget, *Bertil Nordenhake* hälsade välkommen och redogjorde för dagens program samt inbjöd att bese firmans mycket omfattande bergbrott och förädlingsindustrier. Färden företogs med bilar först till Boalts bergbrott där den svarta diabasen bröts. I Kräbbleboda besågs bergbrottet och studerades olika faser i förädlingen. I en fabriksbyggnad, där de stora stenblocken sågades till tunna skivor, omöjliggjorde bullret från ett dussintal sågningsmaskiner med lika många sågklingor i varje maskin varje försök till samtal. Vidare fick deltagarna bekanta sig med hamring, slipning, polering, ornamenthuggning och gravering. Berättigad beundran tilldrog sig färdigbehandlade vårdar i kryssharnad, röd vångagranit, ett material och en behandling som av samtliga rekommenderades till större användning. På Högsmå förädlingsverk i Sibbhult visades ett otal varianter och färger av den hårda råvaran, där en stor del av tillverkningen gick till byggnadsindustrin såsom fasadbeklädnad m. m. Exporten härifrån till andra länder var också betydande. En imponerande anläggning var Vånga stenbrott, där den mycket vackra, röda graniten bröts. Brottet hade sådana dimensioner att bolaget enligt direktör Nordenhake inte hade bekymmer för anskaffning av den röda graniten under de närmaste hundra åren trots ökad efterfrågan.

Efter exkursionen var G.R.O. värd vid en förnämlig middag på Broby gästgivaregård. Vid middagen tackade Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndares v. ordf., *R. Ekstedt*, för G.R.O:s initiativ och framhöll vikten av

en dylik sammankomst och information, då ju kyrkogårdsföreståndaren oftast är den som får taga ställning till inkomna ritningar till gravvårdar med ansökan om tillstånd för uppsättning.

Efter middagen förekom en mycket givande och livlig diskussion som drog ut till ganska sent på kvällen. Vid diskussionen ställdes ytterligare dylika sammankomster i utsikt. Den gemytliga konferensen avslutades i kyrkogårdsföreståndarens tacksamhet över tillverkningsinformationen och i gravvårdsfirmornas tacksamhet över kyrkogårdsföreståndarnas synpunkter på utformning o. d.

R. Ekstedt.

Fra danske dagblade

28/8 Folkebladet for Randers og Omegn: Installation af oliefyrr i kapel og folkerumsbygning på Nordre kgd. i Randers.

28/8 Langelands Folkeblad: Projektet til kapellet ved Bagenkop kirke er udarbejdet og indsendt til kirkeministeriet (arkt. *Bendt Stoltenberg*, Hou).

3/9 Politikens kronik: I sorgens tid (om Forest Lawn Cemetery).

6/9 Horsens Folkeblad: Kgd.s udvidelse i Juelsminde vedtaget (kirkegårdsinsp. *V. Rud Nielsen*, Horsens).

7/9 Vendsyssel Tidende: Udvidelse af kgd. i Løkken.

11/9 Frederiksborg Amts Avis: Urneafdeling på Hornbæk nye kgd.

11/9 Sjællands Posten: Kirkeministeriet har godkendt krematorieprojektet i Hillerød.

12/9 Silkeborg Avis: Nyt kapel og lågeparti ved Venge kirke (arkt. *A. Skov*, Århus).

14/9 Fyns Stiftstidende: Fredningsnævnet har godkendt at der etableres en parkeringsplads og opføres et nyt kapel ved Stenløse kirke.

15/9 Viborg Stifts Folkeblad: Bjerringbro menighedsråd har holdt licitation over en del af arbejderne ved udvidelse af kgd. (kirkegårdsinsp. *V. Rud Nielsen*).

15/9 Næstved Tidende: Forslag til fællesurnegrav på Fakse kgd. (havearkt. *T. Michelsen*).

15/9 Kolding Folkeblad: Lindknud kgd. udvides (havebrugskonsulent *Povl Hansen*).

17/9 Berlingske Tidende: Økonomiudvalget i Søllerød komm. indstiller, at 162.000 kr. benyttes til udvidelse af kgd.

19/9 Fyns Stiftstidende: Kgd.sudvalget i Odense har planer om at lade det gl. krematorium på Assistens kgd. rive ned samt udbygge krematorieanlægget i begravelseskirken.

22/9 Horsens Soc.-Dem.: Vestre kgd. i Horsens bliver udvidet med 4,2 ha.

23/9 Vendsyssel Tidende: På Sæby nye kgd. er dræning og planering afsluttet og beplantningsarbejdet forventes udført inden vinteren kommer (havearkt. *Johannes Tholle*).

28/9 Viborg Stiftstidende: Planerne for kirke og kgd. i Hald Ege forventes godkendt inden årets udgang (arkt. *Johs. Exner*, Kbhvn.).

29/9 Fyns Tidende: Kirkegårdsinspektørforeningen har valgt ny formand, kgd.inspektør *Holger Nielsen*, Lyngby, i stedet for kgd.inspektør *O. Raahauge-Askegaard*, Odense.

4/10 Politiken: Aftale om samling af tyske krigsgrave i Danmark.

5/10 Fyns Tidende: Ny urnehave anlægges på Odense Assistenskgd.

5/10 Bagsværd Folkeblad: Opførelsen af kapelkrematoriet på Gladsaxe kgd. skrider godt fremad.

11/10 Frederiksberg Bladet: Underskud på 180.000 hos Frederiksberg Begravelsesvæsen.

12/10 Politiken: Ung mand drev jagt pr. bil på Søndre kgd. i Aalborg.

13/10 Varde-Vestkysten: Grindsted sogneråd har garanteret menighedsrådet for et lån på kr. 200.000 til dækning af restudgifterne ved den nye kgd.

18/10 Demokraten: Servitutter på monumenter ved kgd.udvidelsen i Skåde (havearkt. *Mejer Jensen*).

20/10 Politiken: Uforgængelige gravmonumenter og skattesnyderi (jfr. tillægss. 26).

22/10 Skanderborg Amts Avis: Hørning menighedsråd ser efter jord til ny kgd.

24/10 Viborg Stifts Folkeblad: Krematorieplanen i Viborg vil blive fremmet.

25/10 Aalborg Amtstidende: Plan til nyt krematorium på Østre kgd. i Aalborg.

26/10 Silkeborg Avis: Smuk højtidelighed ved indvielsen af Ikast østre kgd. (havearkt. *Johannes Tholle*, anlægsgt. *I. Mosegaard* m. fl.).

27/10 Folkebladet for Randers og Omegn: Graverboligen ved Ølst kirke skal rives ned og et nyt kapel bygges i stedet (arkt. *E. Thomsen*, Randers).

28/10 Aalborg Stiftstidende: Der er planer fremme om at nedrive det gl. kapel syd for Understed kirke og opføre et nyt.

30/10 Villabyernes Blad: Motorvejens linjeføring gennem Vangede vil medføre indskrænkning af Mariebjerg kgd.

31/10 Fyns Tidende: Menighedsrådet vil søge at skaffe plads til en urneafdeling på Marstal kgd.

1/11 Holbæk Amtstidende: Der er kun 8 pladser tilbage på den „nye“ kgd. i Hvalsø. Kgd. kan først udvides i 1963.

11/11 Aktuelt: Vinderprojektet i den nordiske

arkitektkonkurrence om et kapel på Lyngby Parkkgd. skal nu udføres (arkt. *Iversen* og *Plum*, Kbhvn.).

14/11 Svendborg Avis: Havearkt. *Johannes Tholle* arbejder med planer om udvidelse af Bjerreby kgd. (Tåsinge).

17/11 Næstved Tidende: Hårlev menighedsråd har vedtaget, at der, når byggestopet er hævet, skal bygges et nyt kapel på kgd. (arkt. *Povl Rasmussen*, Hårlev).

20/11 Fyns Tidende: Kirkeministeriet og kgl. bygningsinsp. *J. Stærmose* (Odense) skal tage stilling til Næsby kgd. udvidelse.

28/11 Bornholmeren: Kgd. i Nexø skal udvides.

Fra norske dagblade

29/8 Sunnmørposten: Kgd. på Slagnes må utvidast.

1/9 Finnmark Dagblad: Revolusjon på kgd. i Hammerfest, 30 læs betongfundamentene kjørt vekk.

1/9 Tønsbergs Blad: Stor dugnad på Fon kgd.

1/9 Glåmdalen: Kgd. ved Eidskog kirke på Matrand er utvidet med 8 dekar.

3/9 Romsdal Folkeblad: Sunndal kommunestyre har godkjent utvidelsen av Hov kgd.

10/9 Vestfold: Holmestrands to gravlunder skal legges om til gressplenanlegg.

14/9 Smålenenes Amtstidende: To kvartaler på Os kgd. legges om (byggartner *R. Andersen*).

21/9 Drammen Tidende og Buskeruds Blad: Norderhov kgd. er blitt utvidet.

21/9 Vestlandske Tidende: Barbu kgd. utvidas (byggartner *A. Johnsen*).

24/9 Stiftstidende: Veldre kgd. utvides med 10 mål.

1/10 Eidsvold Blad: Planer i Feiring om utvidelse av kgd.

2/10 Bergens Tidende: Luster kommune har vedteke å setja av kr. 25.000 til utviding av Nes kgd.

3/10 Nordlands Framtid: Store utvidelser for Bodø kgd.

3/10 Fremover Narvik: Kgd. i Kongsvik skal utvides.

11/10: Haugesunds Avis: Den gamle kgd. på Stødle vølt og pynta opp.

15/10 Østlandets Blad: Kgd. på Kolbotn skal utvides. Hagearkitektstudenter ved N.L.H. tilrettelegger planerne.

16/10 Hadeland: Næs kgd. skal utvides med plass til ca. 500 graver. (Hagearkt. *T. Breland*).

16/10 Ringerikes Blad: Norderhov kommune-styre eksproprierer til utvidelse av Haug kgd.

18/10 Adresseavisen Trondheim: Ny kgd. i

Rørvik kan innvies til våren (herredsaagronom A. Prestvik).

20/10 Indre Akershus Blad: Løken kgd. utvides med ca. 8 mål (hagearkt. Kari Dohlen Hill).
26/10 Fædrelandsvennen: Strid om kirkegårds-saken i Gyland. Kirkegårdskonsulent K. Reistad kan ikke anbefale arealet ved den nye kirke.

26/10 Sunnmøre Arbeideravis: Langevåg kgd. skal utvidas med ca. 250 m² grunn.

27/10 Halden Arbeiderblad: Restaureringen på Øymark kgd. går sin jevne gang. Den nye park ved innkjøringen og kirkegårdsmuren regner man med bli ferdig i høst.

30/10 Brønnøysunds Avis: Utvidelse av kgd. på Vega innvies Allehelgens søndag.

31/10 Levanger-Avisa: Når kgd. i Levanger er belagt, vil der være en sterk mosjon til fordel for en sentralkgd. måske på Alstadhaug.

3/11 Sør-Trøndelag: Hemne kgd. skal utvidas med 5 mål.

5/11 Lofotposten: Urnelunden ved Stamsund kirke vigslet (hagearkt. O. Brunvold, Bodø).

6/11 Nordlands Framtid: Arbeidet med forskjønnelse av Meløy kgd. skrider frem.

6/11 Vestlandske Tidende: Til utvidelse av Risør kgd. er avsat 5000 kr. både på inneværende og neste budsj. (hagearkt. Huvestad).

6/11 Nordlands Framtid: På budsjettmøte i Hamarøy ble det avsatt 10.000 kr. til anskaffelse av ny kgd. på Presteid.

7/11 Namdal Arbeiderblad: Både Dun og Statland kirkegårde må nu utvides.

12/11 Tidens Krav: Planerne for kgd. utvidelsen for Hov kgd. godkendt (kommunegt. T. Nilsen).

15/11 Romsdalsposten: Osmarka gravsted skal utvides.

23/11 Akerhus Amtstidende: Ås kgd. skal utvides (hagearkitektstuderende ved N.L.H.).

Fra svenske dagblade

9/10 Wermlands-Tidningen: St. Kil har påbörjat första etapp i kyrkogårdsutvidgning.

Fra finske dagblade

20/11 Dagsavisen Åbo Underrättelser: Klenodier - inte bara „belastning“. Denne leder forsvarer bevaringen af de gamle grave på Skansen, som er Åbo bys kirkegård, og som kirkegårdsforvaltningen med et års respit truer med at rydde.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 9: Die Ausstellung „Stein und Holz“. — Nr. 10: Schriftgestaltung V. —

Nr. 11: Aus der Arbeit des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge. Zu den Bildhauerarbeiten in Diabas von Albert Feist, Nürnberg. Schriftgestaltung VI. Grabmalausstellung in Würzburg. Grabmalausstellung in Freiburg, Brsg.

Deutsche Friedhofskultur nr. 8: Gemeindeamt schafft Grabmal-Archiv. Vom Mainzer Friedhofswesen. Neue Friedhofsbauten in Mainz. Wege zur Gesundung konfessioneller Friedhöfe. Zur Frage der finanziellen Unterstützung kirchlicher Friedhofsverwaltungen durch die politischen Gemeinden. — Nr. 9: Waldfriedhof Dachsberg in Kamp-Lintfort. Wettbewerb Friedhof Laher Berg in Hannover: 1. Preis Gartenarchitekt R. Dröge, Hannover. 2. Preis Prof. Wilh. Hübotter, Hannover. 3. Preis Prof. W. Lendholt, Hannover. Vortragstagung der Fachgruppe Friedhofsgärtner in Mainz. Der Gerresheimer Waldfriedhof in Düsseldorf. Buntlaubige Stauden in der Grab- und Friedhofspflanzung. — Nr. 10: Friedhofssonderschau in Rheydt. Die Problematik der Wettbewerbe dargestellt am Beispiel Friedhof Laher Berg. Friedhofsgärtnerlehrgang in Rheydt. Grabbepflanzungen wie wir sie sahen und sehen wollen. Durch gemeinschaftsbetonte Grabgestaltung zur ruhigen und harmonischen Friedhofseinheit.

Friedhof und Denkmal nr. 4: Geschmiedete Grabzeichen. — Nr. 5: Der Handwerkliche Grabstein.

Garten und Landschaft nr. 11: Kriegsgräberstätte München. Friedhofsreform-Chancen zum Beginn. Neuer Grossfriedhof für Hannover. Ideenwettbewerb Waldfriedhof Mannheim-Gartenstadt: 1. Preis: D. Brunken und Ludger Teambergen, Stuttgart. 2. Preis: H. Wagenfeld, Frankfurt/Main. 3. Preis: D. Ruoff, München. Ordnung der Zeichen auf Friedhöfen. Beispiele aus Bremen. Vorbildlicher Landfriedhof.

Gartner Tidende nr. 45: Christian Winthers grav.

Havekunst nr. 5: Konkurransen om en kirkegård på Alfaset i Oslo (jevnt boganmeldelsen tillægss. 31 samt tillægss. 12). Ingå kyrkogård, gamla delen. — Nr. 6: Kyrkogård i Bodafors. Tjensvoll gravlund i Stavanger.

Ignis nr. 9: Begravningsstedens förändring. Kyrkogårdsföreståndarna kongressar. En utredning om administrations- och personalförhållanden samt taxor vid våra krematorier. — Nr. 10: Nordisk eldbegängelsekonferens i Hel-

singfors. Krematorier i forbindelse med kirkebygg. Användningen av gamla kyrkogårdar som urnlundar. Om enkla och värdiga begravningsseder. Gravfrid och eldbegängelse. Klart med internationella indentitetskorten. Om olika former för jordande och nedsättande av krematorieaska. — Nr. 11: Om krigsberedskap beträffande begravningsväsendet. Kyrkorummets utformning. Krematoriekapell i Västerås används som gudstjänstlokal.

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Kriegsgräberabkommen mit Dänemark unterzeichnet.

Landsbygraveren nr. 9: Vi snakker om det, 2. Takshække og taksgalmider. Takster for renholdelse og grandækning af gravsteder. — Nr. 10: Er vejledningens dage talte? Honorartillæget forhøjes. En ministeriel afgørelse. Vi snakker om det, 3. Kursus på Hadsten Højskole. — Nr. 11: Kursus på Hadsten Højskole. Vi snakker om det, 4. Cirkulære (tyske krigsgrave). Vore kirkegårdes kirkelige og kristelige præg.

Menighedsrådenes blad nr. 9: De tyske krigsgrave endnu engang. Noget om provstesyndet. Et 4 meter granitkors er rejst på Sønderborg nye kirkegård. — Nr. 10: Kirker med og uden kirkegårde. Fornyelse af gravsteder og gravfæstebreve.

Mandens Blad nr. 9: Du er ikke udødelig (om amerikanske kirkegårdsforhold).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 9: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes VIII. — Nr. 10: Ein Ehrenhain im Fichtenwald. Die neue Kriegsgräberstätte München-Waldfriedhof. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes IX. Familiengrab auf einem alten Friedhof. — Nr. 11: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes X. Grabmalmusterschau in Freiburg.

Stenhuggertidende nr. 5: Stenhuggerlaugets nye oldermænd, stenhuggermester *Knud E. Andersen*. Uforgængelige gravmonumenter og skattesnyderi (se også side 26). Stenhuggermester *Knud Knudsen* in memoriam (se også side 27).

Viola 3/10: Kyrkogårdsföreståndare och gravvårdsfirmor på konferens (jvfr. foran s. 28).

☞ **Fra det faglige bogmarked**

Zoneplan 1962 for Danmark. Fol., 48 s., Landsplanudvalget, aug. 1962. Kr. 10,00. — I en cirkulærskrivelse, som ledsager denne zone-

plan, der nærmest må kaldes et skitseforslag til opdeling af landets arealer efter brugshensyn, hedder det, at vore byer vil voxe stærkt og at vi måske får en million sommerhuse. Det første er en kontinental foreteelse og det sidste både en følge af velfærdsstatens højkonjunkturer og muligheden for fællesmarkedets invasioner af fremmede borgere. Men der er mange andre perspektiver forude, og det af regeringen nedsatte landsplanudvalg har i kort og tekst givet os et diskussionsforslag om, hvordan Danmarks arealer skal kunne udnyttes på bedste måde. Der er givet en hoveddisposition i 4 zoner: 1) byer, 2) interesseområder for disse samt industrier, 3) grønne områder i videre forstand, samt 4) landbrugsområder, hvortil formentlig her må føjes gartnerier. Der plæderes for fremkomst af nye landskabelige værdier og for samling af bebyggelser til sommerhuse m.v. samt påvises, at interesserne for byudvikling og fritidsområder brydes kraftigt mange steder.

Det er et godt og acceptabelt diskussionsgrundlag, der er forelagt — og gid der må komme noget lovfæstet ud af det, inden tiden er forpasset. Presset sydfra er stærkt, og forståeligt, og det må ledes ind i de rette kanaler.

Soldatengraber. 4°, 136 s. m. 118 ill. C. Bertelsmann Verlag, Gütersloh 1962. DM. 16,80. Denne bog om soldatergrave er udgivet af *Rudolf Wendorff* i samarbejde med det tyske, hæderkronede forbund for krigsgraveforsorg samt andre lignende organisationer, og det rummer billeder, som er udvalgt blandt 6000 optagelser. Dets opgave er at fastslå, at ved udbruddet af den 2den verdenskrig havde endnu ikke alle de faldne fra den første fundet deres sidste hvilested, — og efter en tredje verdenskrig er der ikke nok mennesker til at begrave dennes ofre. — Desuden skal bogen mane til dyrkelse af mindet, udsmykning af grave og soldaterkirkegårde. Man ser de skiftende typer på kirkegårde, præget af skiftende tider og forskellige nationaliteter. Og man ser, at de i soldatergravene interesserede instanser, enkeltmænd eller forbund, ikke har arbejdet forgæves.

Det nye år. Indre Missions Almanak 1963 (red. J. Dalum Christensen og Stefan Ottesen), 128 s., 8°, Lohses forlag, Kbhvn. 1962. Kr. 3,75.

Almanaken er ligesom sine forgængere navnlig beregnet på landboere og rummer foruden nyttigt stof at slå op i polemisk oversigt over det svundne års arbejde og nogen hyggelæsning af forskellige forfattere.

Alfaset. Idekurransen om utforming av

en gravlund på Alfaset i Oslo. 4°, 10 s. u. å. og st. Fra kirkeværgens kontor i Oslo har vi fået tilsendt dette skrift, som gør rede for den konkurrence, som vi allerede har omtalt bl. a. sp. 1 tillægss. 12. Det er et nydeligt skrift.

Når lampen tændes (red. Kamma Steenwinkel), XXVIII samling, 8°, 128 s. Lohse, Kbhvn. 1962. Kr. 6,50.

Samlingen består af knapt en snes noveller til at hygge sig ved, når dagens arbejde er endt og lampen tændes, — det være sig den elektriske, neon eller hvad. De enkelte noveller står i flere tilfælde skarpt og smukt, og de er noget så moralske og lige til at opfatte, så der bestemt ikke bliver grund til at spekulere. På omslaget et motiv fra Kronborg med den lysende svenskekyst i baggrunden. Redaktionen (provstinde *Kamma Steenwinkel*) har ære af denne 28. samling.

Jul i havn og på hav. Sømandsmissionens julebog (red. Ingstrup Mikkelsen og Fr. V. Eilschou-Holm). 4°, 32 s., Lohse, Kbhvn. 1962. Kr. 3,25.

Det er et righoldigt hefte med bidrag mangede fra, hvor der bl. a. fortælles om fødselskirken i Betlehem, om radio-SOS, klip fra Grønland og om søgang og messedrenge og

juleoverraskelser om bord. Uden tvivl stof også for de søfolk, det er beregnet på at skulle underholde.

Referat af årsmødet i Helsingør den 6., 7. og 8. september 1962. Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark. Dupl., 21 s., u. å. og st.

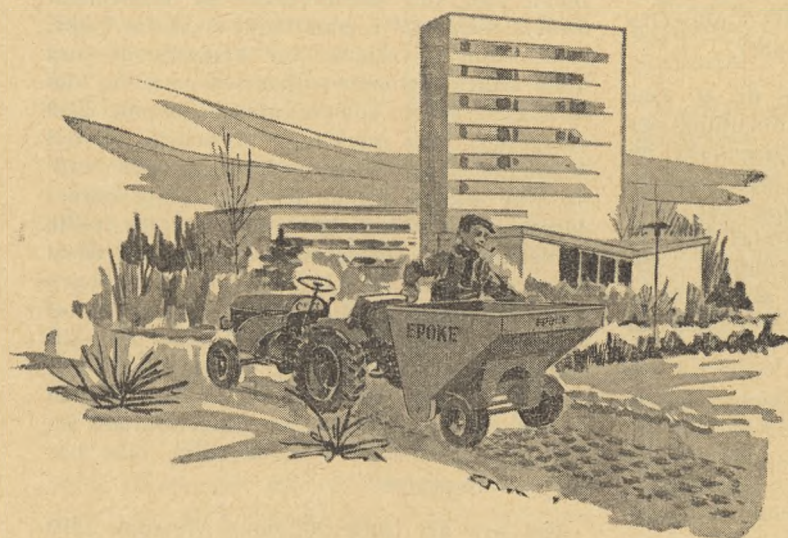
Et godt referat af forhandlinger og foredrag samt diskussioner og udflugter.

Julegaven (red. Edv. Petersen). Fol., 40 s. Lohse, Kbhvn. 1962. Kr. 6,50.

Med omslag i farver af *Peter Holm* og titelblad af *Hakon Spliid* foreligger dette hefte med textbidrag fra 9 forfattere. Der er dramatik i *Karen Ploggårds* beretning fra Grønland og idyl i *Johs. Bæks* Stjernedrenge, og ellers noget for enhver god smag til juledagene eller senere tidspunkter.

De ældres julebog (red. Ingeborg Biering). 8°, 32 s., Lohse, Kbhvn. 1962. Kr. 2,25.

Det er jævn mands fortælling til både ældre, gamle og yngre, gjort af forskellige præster m. fl. og illustreret af flere tegnede. Bedst huskes nok slutningen af *Marius Buhls* fortælling om tankeoverføring m. v., men også julen under tropenatten står klar.

Grusspreder, model SK 8

EN NY EPOKE PÅ VEJ

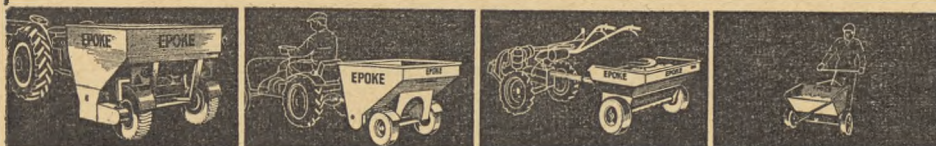
Med denne nyskabte konstruktion tilfredsstilles behovet for hurtig og nøjagtig spredning, betjent af een mand.

Forbruget af sand er ualmindeligt lavt, 4—6 km pr. påfyldning, og gruslaget spredes markeret og ensartet.

Det er god økonomi at anvende EPOKE's model SK 8. De sparer tid, materialer og er altid parat til hurtig indsats.

Husk at tage EPOKE grusspreder med på Deres budget. Vil De have Deres EPOKE leveret rettidigt, så gør Deres bestilling NU!

EPOKE's store program løser ethvert behov.

ALFRED THOMSEN
ASKOV PR. VEJEN TLF. (0415) VEJEN 700

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 5

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

„Foreningen for Kirkegårdskultur“ afholder sit ordinære årsmøde i Roskilde tirsdag den 11. juni og onsdag den 12. juni med følgende program:

Tirsdag d. 11. juni — Hotel „Prinsen“.

- Kl. 13,30: Forretningsudvalgsmøde.
- Kl. 15,30: Bestyrelsesmøde.
- Kl. 18,00: Middag.
- Kl. 20,00: Foredrag ved domprovst Carl Bay:
Folkekirken og kirkens indre liv.

Onsdag d. 12. juni.

- Kl. 9,00: Morgensang i Roskilde Domkirke.
Kort omvisning.
- Kl. 10,00: Generalforsamling i Stiftsbiblioteket, Domkirkepladsen.
Dagsorden:
 1. Valg af dirigent.
 2. Aflæggelse af beretning.
 3. Det reviderede regnskab.
 4. Budget 1963—1964.
 5. Beretning fra redaktøren.
 6. Valg til redaktionsudvalget.
På valg er:
stenhuggerm. Leo Rosendal,
trädgårdsarkitekt G. V. Walberg.
 7. Johannes Tholle: Forslag til kontingentforhøjelse.
 8. Valg af fem bestyrelsesmedlemmer.

På valg er:

- provst J. Exner,
- kgd.sgraver Sv. Aa. Knudsen,
- kirkegårdsinsp. Hans Rønø,
- kirkekasserer, fuldm. A. Skytt,
- havearkitekt Johannes Tholle.

9. Valg af to revisorer og revisorsuppleanter.
10. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde.
11. Eventuelt.

Kl. 11,30: Foredrag ved havearkitekt, lektor Georg Boye: „Kirkegården fra havearkitektens synsvinkel“.

Kl. 12,30: Frokost i Odd-Fellow Palæet, Domkirkepladsen.

Kl. 14,00: Ekspedition i bus til Gråbrødre kirkegård, Østre kirkegård med det nye, forbilledlige krematorium, børnegravene og fællesgravgården, Sct. Ibs kirkeruin og den nyrestaurede Sct. Jørgensbjerg kirke. Herefter er deltagerne kirkegårdsbestyrelsens gæster ved et kaffebord i Byparkens restaurant, — hvorefter årsmødet ventes afsluttet kl. ca. 17,30.

Carl Bay

| Volmer Rud Nielsen

Foreningen for Kirkegårdskultur har gennem Roskilde Turistforening fået reserveret hotelværelser til årsmødets deltagere. Bestilling af enkelt- eller dobbeltværelser til natten mellem d. 11 og 12. juni 1963 bedes sendt til: Turistbureauet, Stændertorvet, Roskilde, — og i bestillingen bedes henvist til „Foreningen for Kirkegårdskultur's Årsmøde“. Værelsesbestilling må være bureauet i hænde senest d. 4. juni d. å.

sekr.

Der erindres om beskrivelsen af Roskilde kirkegårde, som publiceredes i Vore Kirkegårde bind 21, hefte 1, s. 7—9.

red.

Nye medlemmer

Afdeling A.

Løvel menighedsråd.

Afdeling D.

Bygartneren, Kristiansund, Norge.

Redaktøren af VK

bemærker, at når han står alene for forslaget om en kontingentforhøjelse på tillægsside 33, skyldes det bl. a., at isvinteren har umuliggjort afholdelse af forretningsmøde inden fristen for indsendelse af forslag (15/3).

Et 40 års jubilæum.

Tidsskriftet *Vore Kirkegårde*, der er foreningens talerør både indadtil og udadtil, er i år udkommet i 40 år. Bladets første nummer udkom i marts 1923 under redaktion af havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*, der virkede i dets to første år. I 1925 udkom bladet ikke, men i 1926 tiltrådte havearkitekt *Emil Bottiger* og redigerede bladet i et år. I 1927 fandt man den redaktør, der har været istand til at redigere bladet uafbrudt gennem denne lange årrække, nemlig havearkitekt *Johannes Tholle*. Det er Johannes Tholles store fortjeneste, at bladet altid har fulgt med i de mange forskellige problemer, der i den forløbne tid er opstået ved arbejdet på og omkring kirkegårdene, altid har den samme urbane tone lydt fra bladets spalter uden skelen hverken til Per eller Poul. Johannes Tholle leder stadig bladet med samme omsorg og ildhu, som da han overtog det i 1927, aldrig har han slækket på kravene, når det gjaldt *Vore Kirkegårde* og stadig har og giver han gennem bladet udtryk for tidens strømninger på dette område.

Det er vanskeligt at redigere et blad, der skal tilfredsstillende så mange forskellige krav, navnlig et tidsskrift som dette, der skal behandle alle kirkegårdens mange opgaver: de historiske, kirkelige, havearkitektoniske og monumenternes betydning og tilpasning til helheden samt kirkegårdens tekniske, gartneriske og økonomiske drift.

Det skal redigeres, således at alle kategorier kan læse det med udbytte, og det må erindres, at bladet tillige virker interskandinavisk, som det eneste fagblad på dette område i Norden.

Bladet har altid været godt trykt, på udmærket papir (også under krigen) med velvalgte og velgengivne illustrationer, — og vi håber, der ikke fremover bliver slækket på kravene.

Fra 1926, hvor det første redaktionsudvalg blev nedsat, har følgende haft sæde i det: arkitekt *C. E. Bauditz* (1929—1954), domprovst *Carl Bay* (1954—), havearkitekt *Emil Bottiger* (1926—27), provst *J. Exner* 1956—), stenhuggermester *H. P. Hansen Glem* (1931—45), stenhuggermester *K. Hansen Glem* (1947—59), lærer *Frands Hansen* (1926—29), kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen* (1926—), stenhuggermester *Leo Rosendahl* (1959—), kirkegårdsinspektør *Chr. Bech Skrydstrup* (1926—47), havearkitekt *Johannes Tholle* (1926—) og kyrkogårdsföreståndare *G. V. Walberg* (1938—).

J. Jørgensen.

Nye begravelsesdirektører.

Københavns magistrat har udnævnt kontorchef, cand. jur. *Borge Wiberg-Larsen* til administrationschef for Københavns Begravelsesvæsen.

Administrationschef B. Wiberg-Larsen er fyldt 54 år. Han blev i 1932 ansat som kontormedhjælper på rådhuset og læste i sin fritid til juridisk embedseksamen. I 1947 blev han udnævnt til kontorchef i lønnings- og pensionsvæsenet, hvis souchef han har været siden 1959. Administrationschef B. Wiberg-Larsen er desuden formand for kommissionen, der har tilsyn med den teoretiske uddannelse af kommunens assistent-aspiranter.

Også i Stockholm er der kommet en ny direktør for kirkegårdene, idet kanslichefen *Olof Santing* er udnævnt fra 1. marts 1963.

Direktør O. Santing er 46 år, født i Skellefteå, har taget studentereksamen i Umeå og socionomeksamen i 1941. Han kom i Stockholms stads tjeneste i 1939, hvor han siden har haft skiftende opgaver.

Tillykke!

J. J.

Møder.

Den tyske sammenslutning for folk, der arbejder med kirkegårdskultur, og som hedder *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal E. V.* indbyder til møde i Lybæk d. 27. og 28. juni. *Gewerbesaal der Handwerkskammer, Breitestr. 10—12.* Der er allerede anmeldt en hel del deltagere fra Sverige, og der håbes også på danske. Af programmet kan nævnes taler og foredrag af kulturministeren for Schleswig-Holstein, professor *Mattern*, trægårdsarkitekt *Fryberg (Alnarp)*, gartenarch. *Krämer (Flensburg)* og *Lüttge (Hamburg)* m. fl. om kirkegårdsaktuelle emner. Næste dag bl. a. besøg på krigskirkegårde, fremvisning

af film m. m. Vi anbefaler alle interesserede at bede om program hos ovenstående organisation med forretningsadresse: 35 Kassel, Standeplatz 13.

IGA 1963.

Den internationale gartnerudstilling i Hamburg 1963 åbnes d. 26. april under overværelse af forbundspræsident dr. h. c. *Heinrich Lübke*.

Udstillingens pressetjeneste meddeler, at mere end 17 nationer deltager, det egentlige udstillingsområde dækker 16.500 m² samt at udstillingshallerne har en grundflade på 27.000 m².

For de besøgende på udstillingen vil et hotelskib stå til rådighed, det kan modtage 1170 gæster.

Der vil blive udsendt en 12-sidet brochure, som skal indeholde alle oplysninger om udstillingen: dato for de forskellige udstillinger, entréafgift, nærmest beliggende parkeringspladser m. m. Brochuren udkommer også på dansk og kan leveres på bestilling hos Internationale Gartenbau-Ausstellung, Hamburg 1963.

J. J.

Debatt om gravvårdsfrågor i Spånga.

För att åstadkomma aktualitet i frågor rörande förnyat tänkande angående gravvårdens utformning m. m. anordnade föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare en kurs med diskussion i Spånga församlingshus d. 17—19 januari i samband med en utställning av tävlingsförslagen från Malmö rörande gravvårdar för Limhamns nya kyrkogård.

Kursen rönt en oväntat stor tillslutning från kyrkogårdsförvaltningarna, stenindustrin, konstfackskolan samt arkitekter och skulptörer. Många utomordentligt lärrika och fina inlägg gjordes.

Inledningsföredrag hölls av professor *Sven Ivar Lind*, Stockholm, och trädgårdsarkitekt *Sven-Ingvar Andersson*, Hälsingborg. Arkitekt *Andersson* deltog i egenskap av förste prisstagare i malmötävlingen. I övrigt medverkade bl. a. professor *Erik Lundberg*, Stockholm, skulptör *Yngve Andersson*, Stockholm, arkitekt *Jan Wahlman*, Stockholm, fabrikör *K. E. Nilsson*, Västervik, advokat *Sven Runnqvist*, Stockholm, direktör *Niels Grufman*, Stockholm, och trädgårdsarkitekterna *Sven Hermelin*, *Ulla Bodorf* och *Bertil Moe* samt generalsekreteraren i Svenska kyrkans byggnadsbyrå pastor *Lars Ridderstedt*, Uppsala, m. fl. Diskussionen tog hela andra dagen i anspråk med undantag för ett par korta måltidsraster och

var så livlig och intressant, att till och med ungdomarna från konstfackskolan följde med spånt intresse och applåderade livligt de olika enläggen trots att det drog långt ut på teden. Kontraktsposten *Olof Holm* från Eskilstuna ledde förhandlingarna på ett förtjänstfullt sätt. En särskild eloge gavs åt kyrkogårdsföreståndare *Åke Andersson*, Spånga, som arrangerat det hela.

Kyrkogårdsföreståndarnas förening fick genom den stora anslutningen och den livliga debatten ett belegg för att intresse finnes för saken och kommer att hålla frågan aktuell genom ytterligare sammankomster, dels interna och dels i större sammanhang, för att så småningom komma fram till bättre genomtänkta modeller för gravvårdar som bättre passar in i anläggningen. Mycket i detta fallet beror på information och propaganda, då det i sista hand beror på den som köper gravvården.

R. Ekstedt.

Det uhyggeligste.

Ved et kursus for landsbygravere på Hadsten Højskole blev en af deltagerne ifl. Aarhus Amtstid. 13/10 62 spurgt, om hans arbejde ikke kunne være uhyggeligt.

— Jo, svarede den pågældende efter en kort pause. Det kan det godt, men ikke derved, at jeg skal grave en grav, og det er vel det, De tænker på. Det er naturligvis ikke lige behageligt altid, men den slags venner man sig til. Det er folks tankeløshed. Ved hver eneste begravelse kan jeg ikke lade være med at andre mig over, hvordan nogle mennesker reagerer. De tager øjensynligt det hele som en slags underholdning, og det fremgår af hele deres væremåde, synes jeg, at den tanke slet ikke falder dem ind, at det lige så let kunne være dem, der skulle begraves. Tankeløsheden ved begravelse og ligegyldigheden for det, der foregår i kirken året rundt, forekommer mig at være det uhyggeligste jeg kommer ud for i min bestilling.

Fra danske dagblade

30/11 Horsens Folkeblad: Odder sogns menighedsråd hensætter kr. 15.000 til et nyt kapel i regnskabsåret 1963/64.

30/11 Sjællands Posten: Regnskabet for Roskilde kapel-krematorium viste, at det nye krematorium har kostet ca. kr. 1.140.000. Der har i det forløbne år været 143 begravelse, 122 urnenedsættelser og 209 krematorioner på domsognets kgde.

- 11/12 Amts-Bladet, Holstebro: Spørgsmålet om et krematorium i Herning vil blive drøftet i det fælles menighedsråd.
- 12/12 Berlingske Aftenavis: Kommunalbestyrelsen har anbefalet, at det udarbejdede skitseprojekt til et nyt kapel på Brøndbyøster kgd. må blive fritaget for byggestop.
- 12/12 Ringkøbing Amts Dagblad: Inspektør *Walbjørn Christensen*, Holstebro, skal udarbejde planer til udvidelse af Skjern kgd.
- 13/12 Horsens Folkeblad: Tilslutning fra menighedsrådet til, at Juelsminde kgd. udvides mod nord i stedet for mod vest (kgd.inspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens).
- 13/12 Roskilde Tidende: Kgd.en i Ishøj skal udvides på et areal nord for den nuværende kgd.
- 13/12 Bagsværd Folkeblad: Opførelsen af kapelkrematoriet på Gladsaxe kgd. er så langt fremme, at det kan forventes indviet i juni/juli 1963 (arkt. *G. Paludan og Ryder*).
- 15/12 Holbæk Amtstidende: Menighedsrådet i Nykøbing Sj. har købt et areal på ca. 2 tdr. land til udvidelse af den nye kgd.
- 15/12 Frederiksborg Amts Avis: Slingerup nye kgd. burde udvides snarest muligt, men planerne kan først blive udarbejdet i 1964 (kgd.s-inspektør *Sven Hansen*, Gentofte).
- 20/12 Fyens Stiftstidende: Den nye kgd. i Glamsbjerg, hvor arbejdet er påbegyndt, forventes færdig i løbet af 1963.
- 27/12 Kristeligt Dagblad: Det nye kapel ved Jægerup kirke vil snart være færdigbygget.
- 3/1 1963 Jyllands Posten: Krematorieforholdene i Kolding skal løses gennem forhandling mellem kirkegårdsudvalget og den stedlige ligbrændingsforening.
- 10/1 Ny Dag, Nykøbing F.: Menighedsrådet i Stubbekøbing har rettet henvendelse til kirkeministeriet om ekspropriation af jord til udvidelse af kgd.
- 11/1 Aftenposten-Silkeborg: Planerne til udvidelse af Thorsø kgd. vil blive sendt til provstiet til godkendelse.
- 11/1 Demokraten: Menighedsrådet i Odder vil sikre sig, at byplanen omkring kgd.en ikke kommer til at hindre fremtidige udvidelser.
- 14/1 Vejle Amts Folkeblad: Kloakerings- og vejarbejdet på udvidelsen af Søndermarkskgd. i Vejle (ingeniør *Boe*, havearkitekt *Johannes Tholle*) skal udføres af Arbejdsmandenes Andelsselskab. Opførelsen af krematoriet på nordre kgd. er blevet ramt af byggerestriktionerne.
- 14/1 Kristeligt Dagblad: Kristne symboler savnes på kgd.
- 16/1 Aarhus Amtstidende: Kgd. i Risskov må udvides senest om 2—3 år.
- 23/1 Sjællands Posten: Det bliver nødvendigt at opføre et kapel i forbindelse med Køge krematorium, siger formanden for menighedsrådet.
- 26/1 Licitation: Estvad-Rønbjerg menighedsråd har besluttet, at der skal opføres kapeller ved begge kirker.
- 26/1 Folkebladet for Randers og Omegn: I planerne for istandsættelse af Kousted kirke og den gl. fredede kirkelade indgår også planer om et ligkapel (arkt. *Johs Exner*).
- 29/1 Ærø Avis: Havearkt. *Johannes Tholle* skal udarbejde planer til en urnehave på Marstal kgd.
- 1/2 Fyens Stiftstidende: Nr. Broby kommune har købt 2054 m² jord til kgd.sudvidelse.
- 5/2 Roskilde Tidende: Sundhedskommissionen har nedlagt forbud mod at benytte det areal, der i 1929 blev købt til udvidelse af Sct. Jørgensbjerg kgd. (Roskilde).
- 7/2 Ringsted Folketidende: Fjenneslev kgd. skal nu udvides med ca. 100 gravsteder (arkt. *Graae* og havearkt. *Breinholt Nielsen*).
- 12/2 Folkebladet for Randers og Omegn: Menighedsrådet i Auning har købt jord til opførelse af ligkapel.
- 12/2 Aalborg Amtstidende: Fjerritslev menighedsråd har søgt sognerådet om tilskud til udvidelse af kgd.en.
- 17/2 Politiken: Kirkeminister *Bodil Koch* har givet tilladelse til nedrivning af kapellet ved Ødis kirke i forbindelse med kirkens restaurering. Nationalmuseet og den kgl. bygningsinspektør havde foreslået restaurering.
- 19/2 Kristeligt Dagblad: Der skal opføres et nyt kapel ved Tveje-Merløse kirke.
- 19/2 Fyn: Svendborg kommune har købt 195 m² jord af menighedsrådet.
- 20/2 Aalborg Amtstidende: Udvidelsen af Aars kgd. vil få karakter af skovkgd. og vil skaffe plads til 350 gravpladser (konsulent *Chr. Oksen*, Aars).
- 20/2 Jydske Tidende: Udvidelsen af Gram kgd. vil koste kr. 200.000, hvorfor menighedsrådet vil have udarbejdet et billigere tilbud (havearkt. *Junggreen Have*).
- 24/2 Fyns Tidende: Kapel-krematoriet i Odense må snart udvides. Forhøjelse af begravelsesvæsenets takster for gravning m. m.
- 25/2 Vestjyden, Esbjerg: Planen til den nye kgd. i Ribe (havearkt. *J. P. Junggreen Have*, Aabenraa), hvor alle gravene er østvendte, er forelagt menighedsrådet, der vil lade kgd.s-udvalget undersøge planen nærmere. Anlægs-sum ca. kr. 131.000.

27/2 Jydske Tidende, Aabenraa: I forbindelse med utvidelse af Løjt kgd. bliver der anlagt en urnehave med fællesurnegrav (kgd.s-inspektør *R. Christensen*, Aabenraa.)
11/3 Fyns Tidende: På Vejstrup valgmenigheds kgd. er der ved at blive anlagt en ny afdeling der også rummer urnegravsteder (kgd.s-inspektør *Jens Gravesen*, Svendborg).

Fra norske dagblade

28/11 Sogn og Fjordane, Leikanger: Gravplassen gjev eit bilete av bygda og folket. No må alle gjera ein innsats og setja gravplassen på Hyllestad i stand.
30/11 Møre-Nytt, Ørstavik: Utvidings- og prydingsplan for Ørsta kgd. (bygt. *Njål Bele*).
1/12 Adresseavisen: Husby kgd. i Stjørna skal utvides. 1 mål til gravsted og 1,5 mål til oppkjørsel og parkeringsplass.
8/12 Tønsbergs Blad: Planerne for kgd. på Presterødronningen i Slagen ferdige. Kgd. området er på ca. 35 mål, omkostningerne till opparbeidelse av de første grevfelter vil bli kr. 140.000.
8/12 Stiftstidende: Stanges kgd. skal utvides med 4 mål av prestegårdens område.
12/12 Sogn og Fjordane: Utvidingsplanen for Leikanger kgd. stettar trongen, men soknerådet ser det slik at det er ynskjeleg med noko til utviding i framtida også.
18/12 Oppland Arbeiderblad: Gran kommune-styre vedtok at godkjenne planerne for utvidelse av Sorum kgd. (hagearkt. *Breland*).
31/12 Varden: Kviteseid kgd. er for liten etter folketallet og port og inngangsparti ved Brunkeberg kgd. er i dårlig stand skriver kgd.s-konsulentent til kommunestyret.
2/1-1963: Fædrelandsvennen: Kommunestyret i Gyland har vedtatt å utvide den gl. gravplass med 3 dekar.
5/1 Tønsbergs Blad: Utvidelsen av Nøtterøy kgd. på 3—4 mål blev innviet av sogneprest *Wilh. Castberg*.
24/1 Kragerø Blad: Kirkegårdene i Kragerø kommune blir penere gjennom dugnadsarbejde.
1/2 Sarpen: Tune herredsstyre har vedtaget at kjøpe 13.290 m² til utvidelse av kgd.
1/2 Bygdeposten, Vikersund: Gravplasser for 50—60 år fremover etter utvidelse av Ruud kgd. (herredsgt. *Kvisterøy*).
16/2 Namdalens Folkeblad: Kommunestyret bevilger kr. 5.000 til utbedring av kgd.en på Foldereid.
20/2 Hamar Arbeiderblad: Departementet samtykker i, at det blir anlagt kgd. på Løvbergsmoen i Elverum på et område av 50 dekar.

20/2 Halden Arbeiderblad: Til istandsetting og utvidelse ved Rokke kgd. er bevilget kr. 8.700.

22/2 Risør: Plan utarbeidet for større utvidelse av kgd. i Risør (hagearkt. *Huvestad*).

23/2 Arbeiderbladet: Vestre Aker skal utvides med 4 mål.

2/3 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Kongsberg bystyre har kjøpt 47 mål jord til ny kgd. Kr. 77.500.

Fra tidsskrifterne

Anlæggsgartneren nr. 12/62: ved Frederiksberg Alle for 100 år siden (digt m. m. ang. Frbg. ældre kgd.)

Der Naturstein nr. 12/1962: Schriftgestaltung VII. Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V. nr. 1/1963: Der Friedhof als Stätte der Verkündigung. Schriftgestaltung VIII. Friedhof und Grabmal in München. Kleine Nachlese zur Würzburger Grabmalausstellung. Die Inschrift — so oder so? — Nr. 2: Altchristliche Symbole als Grabmalschmuck.

Deutsche Friedhofskultur nr. 11/1962: Gottesacker dörflicher Gemeinschaft — der Bogenhausener Friedhof in München. Friedhofsgestaltung im Hinblick auf die zunehmende Technisierung. Kriegsgräberabkommen mit Dänemark unterzeichnet. Nr. 12: Adventliche Gestecke für den Friedhof. Totenehrung durch inhaltsreiche, ausdrucksvolle Bindeereien. — Nr. 2/1963: Praktische Friedhofsarbeit in Rückblick und Ausblick. Registerführung auf Friedhöfen. Kahlfrostschäden bei bodenbedeckenden Stauden und Gehölzen im Winter 1961/62. Die Grabstätte im Schatten. Ein Gang über den alten jüdischen Friedhof in Prag.

Friedhof und Denkmal nr. 6/1962: Das Grabmal-Prüfstein des Glaubens. — Nr. 1/1963: Helfende Hinweise beim Todesfall in der Familie.

Garten und Landschaft nr. 1: Gartenhof an einer Friedhofskapelle. Friedhofsreform, Chancen zum Beginn.

Ignis nr. 12/1962: Inför ett nytt år. Krematorieinvigning blev nye Växjö-biskopens första ämbetsutövning i norra delen av stiftet. Svenska Eldbegängelseföreningen vädjar om kyrkligt uttalande i begravningsfrågan. Munthogbeläng pryder Nässjö krematorium. Nässjö fick vänta 30 år på krematorium. — Nr. 1/1963: Saneringen av begravningsbranschen. Kapellkrematoriet i Huddinge vackert beläget invid sjö. Biskoppen invigde krematoriet i

Huddinge. S:t Botvids kyrkogård stilla samlingsplats. Peter Grönqvist in memoriam. Tage Attermark avgick, fick SEF.s guldmedalj. — Nr. 2: Om utformningen av våra gravvårdar. Gravvårdarna bör tala ett klarare språk. Internationella identitetskorten färdiga. 15.000 för att få hem makens stoft. Stockholm får ny kyrkogårdsdirektör.

Kriegsgräberfürsorge nr. 8/1962: 446.000 deutsche Gefallene zur letzten Ruhe gebettet.

Kunst und Stein nr. 1: Gedanken zu einem Grabmal von Gio Franco Annoni. — Nr. 2: Geheimnisvolle Steine.

Landsbygraveren nr. 12/1962: Vi snakker om det — 5. På kirkegårdsvandring i Sydslesvig. — Nr. 1/1963: For 25 år siden. Vi snakker om det — 6. Jeg mindes. På kirkegårdsvandring i Sydslesvig. — Nr. 2: Cirkulæret af 29. sept. 1962. Året 1962. Vi snakker om det — 7. Kirkegårde m. m. Lukkede kirkedøre. I januar. Før, nu, siden. Lidt om forandring. Takster for renholdelse og grandækning af gravsteder. Cirkulære ang. regulering af honorarer.

Menighedsrådenes Blad nr. 11/1962: Kirkegårde med og uden kirker. — Nr. 1/1963: Stiftsmidlernes lånemuligheder. Monopoltilsynets maksimalpriser for vedligeholdelse af gravsteder. Forhandlingerne med Landsbygraverforeningen. — Nr. 2: Stiftsmidlernes lånemuligheder. — Nr. 3: Træfældninger på kirkegårdene.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 12/1962: Gräber der Bogomilen bei Radimija in der Herzegowina. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes — XI. — Nr. 1/1963: Leben und Tod, Diesseits und Jenseits in der Grabmalgestaltung einst und heute. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes — XII. Friedhof und Grabmal nach Auffassung der staatlichen Fachschule in Wunsiedel. — Nr. 2: Das Wort, das Symbol und die figürliche Darstellung am Grabmal unserer Zeit.

Stenhuggertidende nr. 1: Findes der smukke vandbrønde på danske kirkegårde?

Viola nr. 2: Utställning och kursdag i gravvårdsfrågor för kyrkogårdsföreståndare. Biedermeierkyrkogården i Wien den enda i sitt slag i världen. — Nr. 4: Kyrkogårdskultur under debatt.

Fra det faglige bogmarked

Commonwealth War Graves Commission. Forty-Third annual report. 8°, 104 s., Her Majesty's stationery Office. London 1962. Six shill. net.

Denne indholdsrige og pænt illustrerede årlige beretning om det britiske riges soldatergrave giver omhyggelige oplysninger såvel i samlede oversigter som land for land og sted for sted verden over. Der mindes om, at det nu er næsten 25 år siden udbrudet af den anden verdenskrig og nær det dobbelte periode fra begyndelsen af den første. Der er nogle meddelelser om soldatergravene i Danmark, Norge og Sverige under Nordre region, og et billede fra Bispebjerg, blandt meget andet.

Für Gärtner und Gartenfreunde. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart 1962/63, 40 s. Der er mange gode bøger i dette katalog for kirkegårdsfolk og andre.

Gollwitzer u. Wirsing: Dachgarten + Dachterrassen. 4°, 108 s., Callwey, München 1962. DM. 19,50.

Som nr. 5 i rækken af skrifter fra det tyske selskab for havekunst og landskabspleje er udsendt et udmærket bind om taghaver og terrasser, hvilket sidste ifølge bogens terminologi betyder: uden planter. Vi undgår ikke *Semiramis* i medarbejderen *Nanette von Cubes* historiske udredning af de hængende havers udvikling (altaner m. m.), og bemærker, at forfatterne iøvrigt har haft svært ved at finde udførte eksempler, — frk. *Gerda Gollwitzer* har dog ellers været på besøg mængsteds, også i de nordiske lande, hvor taghaver findes i fine eksemplarer, til gengæld har illustrationen s. 97 ikke noget med emnet at gøre. *Grete Wirsing* har leveret nogle nydelige stregtegninger. Alt i alt en nyttig bog af nydelig udførelse til studium og hjælp i det daglige arbejde med emnet. På dansk foreligger iøvrigt om samme emne: Det blomster-smykkede hus.

Alwin Seifert: Ein Leben für die Landschaft. 8°, 164 s., Diederichs, Düsseldorf 1962. DM. 19,80.

I denne bog om sit liv i landskabets og landskabsplejens tegn hefter den forlængst hvidhårede tyske havearkitekt, der er født 31.5.1890 i München, sig især ved begyndelsen af dette landskabsarbejde i 1930'erne, hvor han blev placeret på sin rette plads af daværende generalinspektør, dr. *Todt*. Men iøvrigt mener han at være født som „træmand“ af den positive art, — var med i før-

ste verdenskrig, — tjente til sit første kamera ved i de tidlige morgener at skovle sne, — var kompagnifører under den røde fane i 1918, — deltog i en „Tagung“ 1933 under mottoet „folk og hjemstavn“, der blev afgørende for ham, — har besøgt København og haft forbindelse med Svenska Vägföreningen og synes at have kunnet balancere gennem nazisterne uden at tage skade. Slap også for videre tiltale af magthaverne trods hans „biologisk-dynamiske forbindelse“ med *Rudolph Hess*. Har gjort sig vel fortjent som havekribenten med det vide udsyn og som den, der klarede de tyske autobaner ud af de dødbringende snørlige anlæg for at føre dem ind i landskabets kurver, samt for at have set vinderosionens skadelige virkninger på de tyske stepper og have reageret derimod. Som agtet emeritus fra 1955 har han dog været aktiv til det sidste, — jævnf. bl. a.: *Selvbiografien*.

Roy Hay: *Gardening the modern Way*. Penguin Handbook, 136 s., Harmondsworth 1962. 6/.

Denne lille bog om moderne have dyrkning er skrevet af en kyndig mand og illustreret med aktuelle og instruktive fotografier over havepraxis m. m. Der er ingen haveplaner, men råd om „design and planning“, og så er der specielt nogle gode råd for ældre mennesker.

Frances Perry: *Water Gardens*. Penguin Handbook, 172 s., Harmondsworth 1962. 7/6.

Også denne lille bog er skrevet af en kyndig fagmand, der i England nok er bedst kendt fra TV. Den omfatter mange faser af

vandproblemet i form af damme, bassiner, planteliv og dyreliv samt et kort historisk tilbageblik med gode illustrationer.

Danvig og Olsen: *Stueplanter*. 8°, 152 s., J. Fr. Clausen, Kbh., 1962. 2. udg. Kr. 15,50.

Begge forfattere har før udgivet bøger om dette emne, — nu har de slået sig sammen og har fået bogen i 2den udgave, hvor der er medtaget nogle nyere stueplanter. Efter nogle råd i almindelighed følger en gennemgang af diverse arter og ved at have navnelister både efter de botaniske og de danske navne systemer skulle det være let for den stuegartner, som vil vide noget om en bestemt kultur, at slå op netop på denne. Der er dog kun botaniske navne ved billederne, hvilket er en mangel, ligesom der i teksten burde stå, hvilke planter der er illustreret og hvor.

Knud Dahl: *Strejftog gennem fredede egne i Jylland*, 8°, 232 s. + kortbilag, Haase, Kbh., 1962. Kr. 29,75.

I en tid, hvor der både er lagt en zoneplan for Danmark samt en lang række „landskabslove“ på bordet er det meget aktuelt med en sådan bog, der giver et indblik i landets smukkeste egne, og som kommer som en fortsættelse af samme forfatters bog om fredninger på øerne. At forfatteren, der også har tegnet illustrationerne, har fået støtte til et sådant arbejde både fra kulturministeriet og naturfredningsrådet m. fl., er let at forstå, for det er i tråd med disses arbejde, den virker. Da de fredede områder i Jylland ofte er større end de hidtidige sjællandske foranlediger også, at den mere omfatter landskabsbilleder

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

end detaljer i sådanne. Det skønnes, at forfatteren ofte har fået fat i kernen af de enkelte emner, og at bogen derfor er læseværdig under flere synsvinkler.

Axel Steensberg: Gamle danske bøndergårde. 4°, 174 s., Haase, Kbh. 1962. Kr. 48,—.

Dette er anden udgave med danske, tyske og engelske billedtekster og udgivet ved *D. Yde-Andersen* 20 år efter at første udgave fremkom, tildels forsynet med nyt billedstof. Både

tekst og billeder står klart og skarpt, og der er indsat en del farvelagte billeder på særlige sider med krideret papir. Man undres og glædes over at der trods alt i egnstyper alligevel har kunnet være så mange varianter af bindingsværksgårde i landet og hver egn med sit særpræg. Nu er der ofte bud efter dem til andre end det oprindelige formål, og bare de istandsættes med den rette stilfornemmelse og iøvrigt bevares, får man i nogen grad tage dette med.

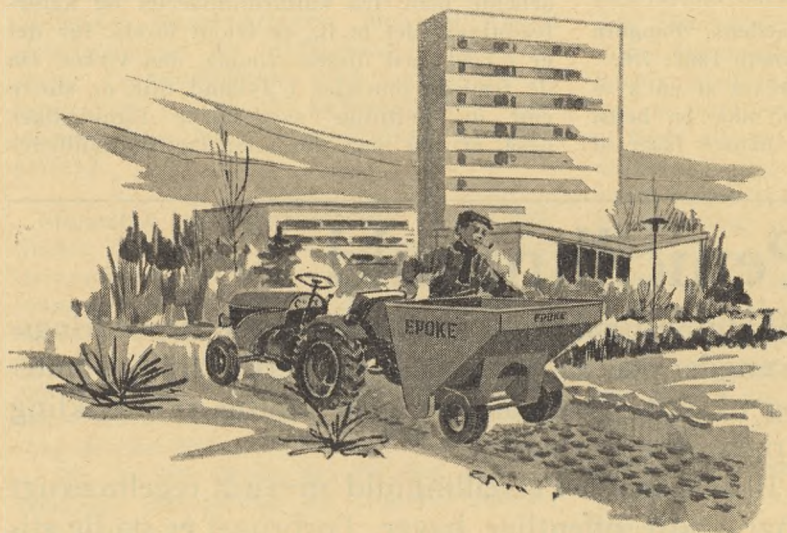
BIRKHOLM PLANTE SKOLE

SPECIALKULTURER

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest anvendte, løvrigt alle planter til kirkegårde. Aflæg planteskolen et besøg.

VASSINGERØD PR. ALLERØD
TELEFON ALLERØD 1126 (03 271)

Grusspreder, model SK 8

EN NY EPOKE PÅ VEJ

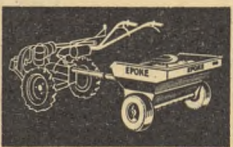
Med denne nyskabte konstruktion tilfredsstilles behovet for hurtig og nøjagtig spredning, betjent af een mand.

Forbruget af sand er ualmindeligt lavt, 4—6 km pr. påfyldning, og gruslaget spredes markeret og ensartet.

Det er god økonomi at anvende EPOKE's model SK 8. De sparer tid, materialer og er altid parat til hurtig indsats.

Husk at tage EPOKE grusspreder med på Deres budget. Vil De have Deres EPOKE leveret rettidigt, så gør Deres bestilling NU!

EPOKE's store program løser ethvert behov.

ALFRED THOMSEN
ASKOV PR. VEJEN TLF. (0415) VEJEN 700

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 6

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Menighedsråd:

Tirstrup, Østjyll.

Personlige:

Graver Knud Matthiesen, Skjern.

Kirkegårdsgartner Bay Skovgaard, Platanvej 17, V.

Udenlandske:

Sarpsborg parkvesen, Norge.

Årsmøde og generalforsamling 1963

Efter interne drøftelser og middag på Hotel Prinsen indledtes møderne med at vor formand, domprovst *Carl Bay*, tirsdag aften holdt et inspirerende foredrag om folkekirken og kirkens indre liv.

Onsdag den 12. juni begyndte med morgensang i Roskilde Domkirke, hvor domprovst, dr. theol. *H. Østergaard-Nielsen* talte, hvorefter kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, Roskilde, gennemgik kirkens historie i store træk og ledede en rundgang til kapellerne.

Ved generalforsamlingen i Konventsalen blev biskop *G. Schiøler*, Roskilde, valgt til dirigent efter bestyrelsens forslag.

Formanden, domprovst *C. Bay*, Ålborg, indledte med at takke Roskilde kirkebestyrelse for værtskabet samt bød de to norske gæster, kirkegårdskonsulent *Karen Reistad* og bygartner *Skinnarmo*, velkommen.

Dernæst mindedes formanden i varme ord afdøde kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, Svendborg, og stenhuggermester *Knud Knudsen*, Holbæk.

I sin beretning kom domprovsten ind på, at menighedsrådene burde melde sig ind i foreningen i langt større antal end det er tilfældet, samt at flere burde bestille ekstraparter af Vore Kirkegårde, som i det foregående år var udkommet i 4 hefter med 1150 eksemplarer pr. hefte.

Foreningen tæller nu 163 menighedsråd, 24 organisationer, 368 personlige og 98 udenlandske medlemmer.

Nævnt blev tilskuddet fra kirkeministeriet på kr. 2000, men samtidig beklagedes at landbrugslotteriet havde nedsat sit tilskud til kr. 1000, hvilket beløb man ville forsøge atter at få hævet.

Formanden kom ind på spørgsmålet „Kirkegårdskonsulenter“ og det misvisende i at kir-

kegårdsanliggender skal gå gennem de kgl. bygningsinspektører, som ikke kan siges at være tilstrækkeligt orienterede i sådanne spørgsmål og hvorledes man havde konsulenter indenfor alle andre grene indenfor kirken.

Kassereren, kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens, forelagde regnskabet og budgettet for såvel forening som forlag (se side 42).

Både formandens og kassererens beretning blev godkendt.

Havearkitekt *Johs. Tholle* talte som redaktør om bladet og motiverede forslaget til kontingentforhøjelse med, at bladet ellers ville blive yderligere nedskåret.

Kirkegårdsinspektør *A. Falmer-Nielsen*, København, mente at den foreslåede forhøjelse var for lille og foreslog at det kom til at stige fra kr. 10 til kr. 15, hvilket blev vedtaget af generalforsamlingen. Kontingentet blev sat til kr. 15 for personlige og kr. 18 for udenlandske medlemmer samt kr. 20 for menighedsråd + kr. 15 for ekstra numre af Vore Kirkegårde.

Trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*, Malmø, mente bladet burde ha' større udbredelse i Sverige og foreslog at foretage et fremstød bl. a. ved at sende det til pastoratsforeningen.

På valg var 5 bestyrelsesmedlemmer, hvoraf provst *J. Exner*, Hald, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, kirkekasserer, fuldmægtig *A. Skytt*, Haderslev, samt havearkitekt *Johs. Tholle* blev genvalgt.

Nyvalgt blev kirkegårdsinspektør *A. Falmer-Nielsen* og stenhuggermester *M. Brinkløv*, Slagelse.

Til nyt medlem af redaktionsudvalget blev indvalgt kirkegårdsinspektør *Jørgen Jørgensen*, Frederiksberg.

Som revisor blev valgt kirkegårdsbestyrelsens formand i Horsens, blikkenslagermester *Jensen*, medens det blev overladt til stenhuggermestrene at udpege den anden revisor.

Under „Eventuelt“ ønskede kirkegårdsinspektør *H. D. Ørsted*, Holbæk, mere propaganda og stenhuggermester *L. Rosendal*, Kgs. Lyngby, omtalte et møde mellem Nordens stenhuggermestre.

Havearkitekt, lektor *G. Boye* holdt derefter et foredrag over emnet: Kirkegården fra havearkitektens synsvinkel. *G. Boye* kom i sit foredrag ind på den hårdhændede regulering af landsbykirkegårdene, og hvorledes man mange steder havde taget deres specielle ka-

rakter bort ved at omskabe dem efter bykirkegårdenes forbillede. I stedet for regulering burde man så vidt gørligt udvide og derved lade den gamle del af kirkegården stå urørt. Ved de store bykirkegårde ligger misèren ofte i at store smukke alléer ligesom ikke fører mod noget, en kirke eller et kapel, blot skærer kirkegården i stykker. G. Boye fremhævede, hvordan *G. N. Brandt* gennem sit arbejde med Mariebjerg Kirkegård havde påvirket alle de senere års kirkegårds konkurrencer, og hvor kun få har evnet at bygge videre på de gjorte erfaringer. Foredraget mundede ud i, at vi i dag står uden forbindelse med fortiden og uden fast målsætning fremover.

Efter frokost var Hans Rønø, først ved en kort orienterende oversigt over Roskildes kirkegårde og siden ved rundturen til disse, en højst charmerende og vel funderet cicerone.

Vi kunne intet have undværet fra de ældste udgravninger på byens torv til atomtidens Risø, afbrudt af korte ophold på de smukke, gamle kirkegårde.

Ved kaffen takkede frk. Karen Reistad for Vore Kirkegårde, der også for hende havde stor betydning.

Jørgen Jørgensen.

Dødsfald

Det er med vemod, vi indenfor „Foreningen for Kirkegårdskultur“ har modtaget meddelelsen om kirkegårdsinspektør *Jens Gravesens* død. Han hørte til pionererne indenfor vor forening og var nu den sidste af foreningens stiftere i 1920. I mere end 40 år har han med levende interesse været et meget aktivt medlem, for hvem foreningens arbejde lå stærkt på sinde, og som altid gav udtryk for det med ildhu og varme og ved trofast deltagelse i årsmøderne.

I en „menneskealder“ har han haft sin gerning som inspektør ved kirkegården i Svendborg. Ved årsmøder i byen har vi haft lejlighed til at konstatere, at disse kirkegårde er i mønstergyldig orden. Men hvorledes skulle det også kunne være anderledes, når arbejdet var lagt i hænderne på en mand af *Jens Gravesens* støbning. Og det er beundringsværdigt, at han med livskraft og varme kunne blive stående i sin livsgerning lige til sin død over 80 år gammel.

Når jeg tænker på *Jens Gravesen*, som jeg mødte — og man glemmer ham ikke, når man har skiftet ord med ham, også om andet end kirkegårdsproblemer — ser man billedet af

Årsregnskab 1. april 1962—31. marts 1963

Indtægter:		Budget:	
Kassebeholdning pr. 1.4.1962	kr. 896,03	kr. 900,00	
Kontingenter	kr. 10.014,98	kr. 9.550,00	
Tilskud:			
Kirkeministeriet	kr. 2.000,00		
Landbrugslotteriet	kr. 1.000,00	kr. 3.500,00	
Renter	kr. 36,94	kr. 50,00	
	<u>kr. 13.947,95</u>	<u>kr. 14.000,00</u>	
Udgifter:			
Kontorudgifter	kr. 1.559,76	kr. 1.500,00	
„Vore Kirkegårde“	kr. 8.812,27	kr. 7.000,00	
Møder og foredrag	kr. 2.675,38	kr. 3.700,00	
Diverse	kr. 229,85	kr. 500,00	
Kassebeholdning pr. 31.3.1963	kr. 670,69	kr. 1.300,00	
	<u>kr. 13.947,95</u>	<u>kr. 14.000,00</u>	

Horsens, den 3. april 1963.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og kassebilag, og man har intet fundet at bemærke.

København, den 21. maj 1963.

A. Falmer-Nielsen,
kirkegårdsinspektør.

Knud Andersen,
stenhuggermester.

en markant skikkelse. Man lagde mærke til skikkelsen, når han tonede frem, og man lyttede gerne til hans ord. Der var ildhu i ordene, varme i blikket og stor venlighed i den personlige omgang.

Det var et hårdt slag for ham, da han mistede sin hustru. Han talte så smukt om sit tab, men jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvordan han alligevel fastholdt troen på livet.

Vi vil savne ham iblandt os — og ære hans minde!
Carl Bay.

Den tidligere inspektør ved Frederiksberg ældre kirkegård *N. M. Nielsen* er avgået ved døden, 85 år gammel. Nielsen var i sin tid isenkræmmer og medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse, da han ved en bestyrelsesbeslutning af 20.12.1928 kom til at springe ind i inspektørstillingen både for den nævnte kirkegård og for krematoriet på Søndermark kirkegård samt med pligt til under vacance at lede alle 3 kirkegårde i kommunen, — en stilling, som han udfyldte på en god måde og lønnes smukt for.

Guds fred med vore døde. —

Fødselsdage

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. *Hans Rønø* fejrede den 8/5 sin 60 års fødselsdag, og vi bringer *post festum* vore lykønskninger. Fødselaren er velkendt i vor forening, hvis bestyrelse han længe har siddet i, og hvor han en tid også var kasserer, ligesom han stadig er den ene af vore 2 repræsentanter i fællesrådet for havekultur og landskabspleje. I Roskilde og udenfor denne by høster han megen ros for sin kirkegårdstjeneste og arbejde i Roskildensersamfundet, Industriforeningen og meget mere, foruden at han har redigeret Odd-Fellow-Bladet. Af kirkeministeriet har han været valgt som præstegårdshavekonsulent — en opgave, der har ført ham landet rundt.

Den 11. juli er 70-årsdagen for billedhuggeren *Gunnar Hammerich*, der har været et trofast medlem af vor bestyrelse i en meget lang årrække og der på sin stilfærdige måde talt skulpturens sag. For sin bostavn Ærøskøbing er han *genius loci*, hvem man gerne spørger til råds og som selv gennem sit private museum og sin bopæl, palæet i Vestergade, tvillingen til det gamle apotek, sætter sit gode præg på eventyrbyen, der i stigende grad søges af turisterne. At han også driver byens biograf, undlader vi ikke at bemærke.

Hjerteligt tillykke. —

IGA 63

Udstillingen i Hamburg har nu åbnet sine porte under stor festivitas og vil sommeren igennem vise særudstillinger. Det anbefales for dem, der er særligt interesseret i kirkegårde, at besøge Hamburger Zentral-Friedhof i Ohlsdorf.

Nærmere oplysninger gives ved udstillingens hovedindgang, hvor der kan udleveres en speciel brochure — eller skriv derom til: IGA 63, Hamburg.

Dansk Ligbrændingsforening

har valgt provst *N. J. Rald* til formand. Provsten har i forvejen en høj charge i det internationale organisationsarbejde på dette område.

Andre møder

13/14. maj holdt *Svenska Eldbegängelsesföreningen* sin kongres i Stockholm.

27/29. juni afholdtes Jahrestagung for *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e.V.* i Lübek. I denne forbindelse vistest en fotoudstilling om kirkegårde.

11/12. juni afholdt *Landsbygraverforeningen* sit delegeretmøde i Horsens.

19/20. juli holder *Anlægsgartnerforeningerne* nordisk sommermøde i Ålborg.

6/8. august finder *Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares* kongres sted i Motala.

I september har *Foreningen af Kirkegårdsinspektører, Gravere og Gartnere ved Kirkegårde i Danmark* sit årsmøde på Hindsgavl.

Fra danske dagblade

13/3 Vestkysten: Grindsted kommune har fået tilladelse til at yde kommunegaranti for et lån på 200.000 til delvis finansiering af udgifterne ved anlæg af ny kgd. i Grindsted.

15/3 Herning Folkeblad: Kirkeministeriet har godkendt planerne til et kapel på Fjølstervang kgd.

17/3 Vendsyssel Tidende: På Sindal kgd. skal der opføres et kapel. Det skal stå med blågrå facadesten og tækkes med sorte falstagsten (arkt. kgl. bygningsinspektør *L. Teschl*, Frederikshavn).

17/3 Frederiksborg Amts Avis: Det bliver nødvendigt at udvide Ledøje kgd. (havearkt. *Johannes Tholle*).

19/3 Fredericia Dagblad: Der vil om kort tid fremkomme en skitseplan over et krematorium i Fredericia (arkt. *Henning Larsen* og havearkt. *Sven Hansen*, København).

20/3 Jydske Tidende: Der foreligger byggetilladelse til udvidelse af kapelbygningen ved Seest kirke.

21/3 Fyns Tidende: På Dansk Ligbrændingsforenings Odenseafdelings generalforsamling blev der udtalt, at krematoriet er for lille og at man ville rette henvendelse til byrådet for at få gennemført en udvidelse.

22/3 Holstebro Dagblad: Statens kunstfond har givet tilsagn om tilskud til en skulptur, der skal opstilles på Struer kgd. (billedhugger *August Keil*).

25/3 Ny Tid, Ålborg: Efter forlydende skal alle de tyskere fra 2. verdenskrig, som ligger begravet i Nordjylland samles på Ålborg søndre kgd.

26/3 Aarhus Stiftstidende: Ligbrændingsforeningen fører forhandling med Århus kommune om opførelse af et krematorium på Vestre kgd.

30/3 Aftenposten, Viborg: De 300 tyskere, der er begravet i Silkeborg skal sikkert flyttes til centralkgd. i løbet af 1964.

1/4 Frederiksborg Amts Avis: Ligbrændingsforeningen i Hillerød fremsætter ønsker om at få en fællesurnegrav og urnehal.

4/4 Aalborg Stiftstidende: Kirkegårdsbestyrelsen i Ålborg har vedtaget at udskrive en arkitektkonkurrence om et nyt kapel-krematorium på Østre kgd.

5/4 Aftenposten, Viborg: Der har været afholdt licitation over arbejdet på kapellet på Arnborg kgd. (arkt. *Johs. Knudsen*, Ikast). Arbejdet blev givet til: murer- og kloakarbejdet: *Manfred Sørensen*, Viborg, kr. 12.476; tømrer-, snedker- og blikkenslagerarbejdet: *R. Jacobsen*, Arnborg, kr. 11.176; malerarbejdet: *C. Pedersen*, Kibæk, kr. 689; el-installation: *L. Nielsen*, Kibæk, kr. 1.533; smedearbejdet: *E. Larsen*, Arnborg, kr. 3.000.

10/4 Skanderborg Amts Avis: Kredslæge *Bunkeflod*, Kjellerup, har i anledning af udvidelsen af Thorsø kgd. foretaget prøve af undergrundvandet, som viste sig tilfredsstillende.

17/4 Vendsyssel Tidende: Vraa-Em sogneråd har ført forhandlinger om udvidelse af sognekgd., selv om menighedsrådet mener, det først bliver aktuelt om 30—40 år, og 2 forslag vil blive sendt til kirkeministeriet.

23/4 Folkebladet for Randers og Omegn: Udvalget for parker og kirkegårde i Randers har fået kr. 6000 til færdiggørelse af nye gravstedsarealer på Nordre kgd.

27/4 Frederiksborg Amts Avis: Byrådsmedlem *R. Børgesen*, Hillerød, mener at kapel- og krematoriebyggeri må have fortrinset for andre offentlige arbejder under byggestoppet.

30/4 Præstø Avis: Kirkeministeriet har meddelt, at de 3000 m² jord, der skal bruges til udvidelse af Fuglebjerg kgd. kan eksproprieres efter den gamle lov om ekspropriation af kirkegårdsjord.

30/4 Randers Dagblad: Det er en nødvendighed, at Marie Magdalene kgd. bliver udvidet, hvordan vil menighedsrådet senere tage stilling til.

3/5 Berlingske Tidende: Byplanen for Tårnby sikrer jord til udvidelse af kgd. (havearkt. *Johannes Tholle*).

4/5 Vendsyssel Tidende: Projekt til kapel i Stenum er godkendt af amtet, samtidig har sognerådet afhændet jord til kgd.sudvidelse. 7/5 Holstebro Dagblad: Boligministeriet har givet igangsættelsestilladelse for den kapelbygning, der udgør første etape af udbygningen på Holstebro sygehus.

9/5 Ny Dag, Nyk. F.: Spørgsmålet om udvidelse af Stubbekøbing kgd. er indbragt for kirkeministeriet til udtalelse, om hvorvidt menighedsrådet kan ekspropriere den jord, der er nødvendig til udvidelse, dernæst skal planen udarbejdes af inspektør *Birksom*, Nyk. F. 10/5 Vendsyssel Tidende: Menighedsrådet i Taars har enstemmigt vedtaget den plan inspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens, har udarbejdet til regulering af kgd.en.

17/5 Horsens Folkeblad: Spørgsmålet om udvidelse af Juelsminde kgd. er løst, idet godsejer *Herbert Schou* har skænket et smukt beliggende areal til formålet (inspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens).

18/5 Vendsyssel Tidende: Fredningsnævnet for Hjørring amt har ønsket det projekterede kapel på Sindal kgd. flyttet længere mod syd og vest af hensyn til udsigten fra kgd.

Fra norske dagblade

1/3 Tromsø: Det er selvsagt ingen som har noe imot at kgd.en blir gjort vakker, men det er grunn til å påtale den måten skogryddingen blev utført på — kritik av rydding av skog på Hatteng kgd.

1/3 Jærbladet: Varhaug sokneråd har vedteke å få pussa opp den gamle kgd. ved sjøen på Varhaug (hagearkt. *Knut Fossa*).

2/3 Adresseavisen: Hvis kommunen ikke kan få jord til en ny kgd. på „Flåa“ i Verdal på minnelig grunnlag ved kgd.sområdet bli ervervet ved ekspropriasjon.

2/3 Aandalsnes Avis: Det låg føre skriv frå formannen i Vistdal sokneråd om kommune-styrets godkjenning til utviding av kgd. med ca. 1400 m².

11/3 Sogn og Fjordane: Balestrand formannskap bede om at utvidning av Tjugum kgd. må verta godkjend da det i dag ikkje finst ein gravplass på den gamle kgd. som er slik at den er tilrådelig å nytta.

12/3 Firda, Førde i Sunnfjord: Heradsagronom *Trengerfeid* arbeider med planane for vøling av kgd.en i Holmedal.

18/3 Sogn og Fjordane: Planen over Nes kgd. er godkjend av sognerådet og sendt til Luster heradsstyre (hagearkt. *Sveinung Skjold* og *Knut Fossa*).

21/3 Romsdals Budstikke: Utvidelsen av Røbekk kgd. med ca. 1200 m² er vedtatt av Bolsøy kommunestyre, men det vil bli nødvendig at søge om en ny utvidelse.

21/3 Romsdalsposten: Der er utarbeidet en ny plan for utvidelse av Åsskard kgd.

23/3 Bergens Tidende: Utbyggingen av Haukeland Sykehus vill etter de beregninger som er foretatt kreve at man må ta 3,5 mål av Møllendal kgd. Det kirkelige Fellesråd finner ikke å kunne sette seg imod forslaget.

26/3 Tønsbergs Blad: Departementet har nu godkjendte planer for kgd. på Presterød-rønningen.

30/3 Tidens Krav: Utvidelsen av Hov kgd. omfatter 7000 m² og vil koste 87.000 (kommunegt. *Tor Nilsen*).

2/4 Tønsbergs Blad: Ved Slagen kirke minker det på gravplass og man har bedt kommunen sikre seg et areal på nord- og østsiden av kirken.

2/4 Vestlandsnytt: Ikke fleire ledige gravplassar ved Moltu kgd. Svært lite høve till utviding.

6/4 Øfotens Tidende: Det er nødvendig å gå til opparbeidelse av en ny kgd. i Narvik ettersom de nåværende to kgd.e ikke vil dekke behovet for mer enn de nærmeste år.

17/4 Harstad Tidende: Andenes kgd. er for tiden sprengt og det er behov for en snarlig utvidelse.

19/4 Finnmark Tidende: Båtsfjord kommune-styre har besluttet at det skal anlegges ny kgd. i området mellom Skoleelva og Neptunelva.

20/4 Vestfold: Vallø kgd. restaureres.

22/4 Sogningen: Mur sett opp rundt kgd. i Hopperstad og snuplassen vert sett i skikkelig stand.

22/4 Levanger-Avisa: Formannskapet i Levanger har følgende sakar til behandling: 1) Nedlegging av gravkapellet i Levanger. 2) Bygging av krematorium event. i kjelleren under kirken. 3) Anlegg av ny kgd. derunder forslaget om en felles kgd. ved Alstadhaug.

25/4 Fremtiden: Skoger menighedsråd har fått

adgang av formannskapet til å disponere 30.000 kr. til igangsettelse av dreningsarbeid i sommer med henblik på utvidelse av Skoger kgd.

25/4 Bruvik: Hagearkitektarne *Kari* og *Anders* har arbeidd ut ein plan for restaurering og omvøla av kgd.en på Nesheim i Eksingedalen.

30/4 Agderposten: Bygartner *Alfinn Johnsen* opplyser at man nu holder på a planlegge en ny utvidelse av Arendals kgd.

30/4 Larvik Morgenavis: Misnøye i Stavern mot hugning på kgd.en. Felling av de gamle lindetrærne stoppet inntil formannskapet har drøftet saken.

3/5 Varingen, Nittedal: Utvidelsen av Nittedal kgd. kan nå ta til. Herredstyret bevilget kr. 15.000 til grøftning og oparbeiding av nytt areal.

4/5 Namdalens Folkeblad: Det vil nå bli satt i gang med utvidelsen af Statland kgd. med 1½ mål land. Samtidig vil der snart bli råd foretat utvidelse av Dun kgd. med 200 gravplasser.

Fra svenske dagblade

23/3 Norra Skåne: Kyrkogårdsbygget i Höör påbörjat. Anläggning för närmare 250.000.

3/4 Göteborgs-Posten: Spekulation i mark för ny kgd. Det mest oroande för kommunalmännen i göteborgsregionen är den pågående spekulation i mark och markpriser sade drätselchefen *Gösta Andersson*, måste det övervägas att införa expropriation.

27/4 Hallands Nyheter: Nytt kgd.sområde iordningställs i Kinnared, dett är ett ca. 1.500 m² stort område i direkt anslutning till nuvarande kgd.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 3: Ralph Beyer: Erbe und Idee in der Schriftgestaltung. Schriftgestaltung IX. — Nr. 4: Schriftgestaltung X. — Nr. 5: Schriftgestaltung XI. Grabmale von Bildhauer Konrad Barthelmess.

Deutsche Friedhofskultur nr. 3: Bewährte und vorteilhafte Technisierung im Friedhofs- und Beerdigungswesen. Arbeitstagung der Friedhofsgärtner in Freudenstadt. Der Friedhof als Stätte der Verkündigung. Neue Friedhofkapelle in Giessen-Klein-Linden. Pflanze und Denkstein im Massstab zur Grabstätte. Waldanemonen-Frühlingsboten für schattige Friedhofsplätze. — Nr. 4: Urnengrabfelder in zeitgemässer Gestaltung. Rationalisierung bei der Führung von Bestattungsnachweisen. Grabkreuze aus neuerer Zeit. Stauden mit lan-

ger Blütezeit sin für die Grabgestaltung unentbehrlich. Broecop-Zerkleinerungsmaschine für Friedshofsabfall.

Friedhof und Denkmal nr. 2: Von zwei ländlichen Friedhöfen in Niedersachsen. Friedhof Eschede-Neubelegung. Friedhöfe von Gestern und Morgen-gute Vorbilder und lähmende Praxis. Der Friedhof als stätte der Verkündigung.

Havekunst nr. 1: Teknologbyns kapell, Ot-näs, Finland.

Ignis nr. 3: Front mot spekulation i sorg. Eldbegängelsepionjär hyllades vid Krematorieinvigning. Prosten *Astrand* tog initiativet till Oskarshamns Krematorium. Småkyrkakrematorium i Oskarshamn. — Nr. 4: Minneslunden — den anonymes gravplats. Krematorium i Hongkong för tre religioner. Kring 1962 års eldbegängelsesiffror. Högaktuella ämnen vid SEF-konferens. Studieresa till tyska kyrkogårdar.

Kriegsgräberfürsorge nr. 2: Deutsche Gräber in Dänemark.

Kunst und Stein nr. 3: Ein berühmtes Grabmal in Hindelbank.

Landsbygraveren nr. 3: Lolland-Falsters Stiftsovrighed, Nykøbing F. (takster for renholdelse, gravkastning m.m.) Vi snakker om det 8 (beskæring af roser, kompost, gødning, græssets pleje). — Nr. 4: Vi snakker om det 9 (ukrudtsbekæmpelse (kemikalier) forsømte grave). Hvad vil vi (fremskridt på det økonomiske). Cirkulære om regulering af honorarer til kirkebetjening uden for København og Frederiksberg. Lidt forskelligt (gravkastning m.m.). Vinteren gi'r stilhed (betragtninger over tidligere lønninger). Konsulent (tanker angående konsulent for kirkegårdene). — Nr. 5: Vi snakker om det 10 (nummerering af afdelinger og gravsteder, sunkne grave, sommerblomster). April (forårsarbejdet). Rationalisering, Modstand og Utak. Lidt om kirkens rengøring.

Steinmetz und Steinbildhauer — nr. 3: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes XIII. — Nr. 4: Wirkungsvolle Gliederung der Felder mit Reihengräbern in Düsseldorf. Christliche Begräbnisstätten in unserer Zeit — Der Friedhof als Stätte der Verkündigung. — Nr. 5: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes XIV.

Sten nr. 1: Vackrare gravvårdar. Kyrkogårdens funktion. Gyllene Snittet i segerförslaget.

Fra det faglige bogmarked

Hakon Lund: Danske Haver i det syttende og attende Aarhundrede. 88 s., 72 fig., Kunst i Danmark, Gyldendal 1963. Kr. 16,00.

Forfatteren og forlaget har megen ære af denne bog, der i serien kunst i Danmark giver en haveepoke en pæn plads. Forfatteren, der er bibliotekar ved kunstakademiet, har et godt greb om emnet og har kunnet fremtrylle en mængde meget talende kort og har leveret nogle dejlige fotografiske illustrationer til bogen. Denne omfatter tildels en rig periode i dansk havekunst, og forfatteren opnoterer ikke med urette året 1720 som et skæbneår, hvor nogle dejlige fotografiske illustrationer til bøger eller påbegyndt. Det er den store havekunst, der omtales, — hovedsageligt slotshaver, men dog også enkelte herregårdshaver, og han viser en stor indlevelse i emnet, der iøvrigt begynder med en hyldest til havedyrkningen, havekunstens forudsætning. Under ordforklaringen s. 86 har forf. et: ah-ah som udtryk for et overraskende udsyn fra en have ud i landskabet, — det turde dog være: ha, ha, i stedet. Det er en bog, man meget gerne vil ha til at pynte i samlingen af litteratur om dansk havekunst.

Eigil Kiær: Haven i Billeder. 110 s., talr. illustr. Gyldendal 1963, kr. 25,50. Det står ingen steder, at forfatteren i 1956 på andet forlag har udgivet en bog med akkurat samme titel og med anvendelse af en del af de samme billeder. En sammenligning falder imidlertid ud til fordel for den sidst udkomne med undertagelse af prislaget. Det er en nydelig bog med en mængde billeder og anvisninger, som er meget nyttige, — samlet i 10 kapitler. Motiverne er velvalgte og teksterne ofte fint formede og inspirerede, f. ex. til *Henry Heerups* sten og flere andre steder. Det er en udmærket bog for kræsne og krævende haveejere og andre.

Dansk Ligbrændingsforening. Årsskrift 1963. 54 s., Kbh. 1963. Under en tremands redaktion følger denne beretning smukt i de sidste års spor med den af nu afdøde *H. P. Sørensen* indledede opsætningsmetode. Det fremgår af beretningen, at Danmark følger godt med i ligbrændingstanken, kun distanceret af England, samt at i flere af vore byer med krematorium er ligbrænding blevet den gængse jordfæstelsesform. Flere avhandlinger vækker interesse.

Asger Klougart: Altan og atrium. 76 s., J. Fr. Clausen, Kbh. 1963. Kr. 10,75. Det er det førstnævnte emne, der dominerer på de 68

sider, og atriummotivet skønnes nærmest at være et påhæng. Men såvel for altaner som for terrasser og gårde gives der mangfoldige gode råd og fortælles om en mængde planter, som gør det muligt at få noget kønt frem til alle 4 verdenshjørner. Vel at mærke, hvis man følger forfatterens råd og sørger for en god og omsorgsfuld vedligeholdelse af det plantede.

Gustav Allinger: Das Hohelied von Gartenkunst und Gartenbau 150 Jahre Gartenbauausstellung in Deutschland. 168 s., Parey, Berlin u. Hamburg 1964. 48 DM. Bogen er skrevet af en, der i første række har levet med i udstillingernes udvikling i mere end én generation og som både derved og ved anden havekunstnerisk og litterær virksomhed har præget tysk havekunst. Den er derfor pålidelig at gå til og rummer et væld af 140 kendte og ukendte billeder. Også IGA 63 er kommet med, og der er balanceret uden om nazisyntomer. Det er virkelig en højsang til tysk havekunsts ære.

Norsk Kremasjons Forening. Årsberetning 1962 (duplikeret). Af beretningen fremgår det, at der i 1962 er blevet taget et nyt krematorium i brug, Lademoen i Trondheim. Ved Norges 29 krematorier var det samlede antal krematorier i 1962: 7.267 mod 6.675 i 1961, kremationsprocenten er steget til 21,41 % fra 20,28 %.

J. J.

Gustav Rohlf: Die Friedhofsgärtnerei. 338 s., ill., indb., Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart 1963. DM. 36,80.

Denne virkelig oplysende og gennearbejdede håndbog berører og giver næsten fyldestgørende forklaring på alle spørgsmål, der har tilknytning til driften af kirkegårde.

Bogen er udmærket disponeret med hensyn til indholdsfordeling. Den er trykt på godt papir med velvalgte illustrationer. Gennem en kort historisk oversigt kommer bogen ind på sit egentlige formål, driften af kirkegårde gartnerisk såvel som administrativt.

Der foretages en gennemgang af gravsteds typer og deres betydning for helheden samt monumenters og beplantnings samspil for at opnå en harmonisk virkning. I samme forbindelse bringes skitser af gravsteds typer, dog lidt vel stereotype, med opgivelser af priser (udregnet efter 1962-priserne) på vedligeholdelse samt de årlige udgifter ved plantning af årstidens blomster.

Beplantningens betydning for både kirkegård og gravsted bliver med rette fremhævet i forbindelse med en vurdering af de skader klimaet kan forårsage på de enkelte plantearter og sorter.

En væsentlig del af bogen beskæftiger sig med den administrative og arbejdsmæssige drift af kirkegårde. Der vises et fyldigt udsnit af hvilke maskiner, der i dag står til rådighed, samt hvorledes de bedst udnyttes. Rigt spækket med tabelopstillinger gennemgås udførligt arbejdskraftens udnyttelse, hvorledes arbejdet disponeres, omkostningsniveauet ved de enkelte arbejder, samt meget omhyggelige og minutøse beregninger af hvert enkelt stykke arbejdes forbrug af arbejdstid.

Der ligger et meget stort arbejde bag denne bog, og redaktøren har formået at få de enkelte medarbejdere til at give et virkeligt instruktivt og oplysende billede af det arbejde, der udføres på en kirkegård.

J. J.

J. E. Ohlsens Enke, det fine gamle frøfirma, har udsendt et nyt frøkatalog med mange gode og nye ting i.

Miles Hadfield: Gardens. Pleasures and treasures. 4°, 128 s., Weidenfeld & Nicolson, London 1962. 27/6.

Forfatteren skal være en af de britiske ledende autoriteter på det have-historiske område, og han har fået en nydelig bog ud af det, — en tekst der favner østens og Europas havers historie i korte træk og forsynet med både sort/hvide og farvelagte illustrationer, hvoraf nogle er velkendte. Der sluttes af med et kapitel om drivhuse og klippehaver. Med titlen: haver og undertitlen: fornøjelse og kostbarheder (værdier), er man jo ikke bundet til noget program, og det historiske skønnes også behandlet ganske personligt og utraditionelt.

Tegltaget. 19 s. Teglintustriens tekniske tjeneste, nr. 6. København 1962. Kr. 2,—.

Pjecen er tilrettelagt af arkitekt MAA *Naur Klint* og behandler emnet tegltagets udseende gennem billedvalg med supplerende tekst. Pjecen, der især henvender sig til den lille bygherre, omhandler kravene til et tag og lægger ikke mindst vægt på tagets udseende. Det understreges, at valg af tagdækningsmateriale er valg på langt sigt, hvor hensyn til udseende, egenskaber, vedligeholdelse og handelsværdi må overvejes. En instruktiv lille bog med et meget fint billedmateriale.

Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, har fremsendt sit katalog over fagbøger indenfor gartneri og havebrug. Alle fagområder er her repræsenteret i denne bogliste, der samtidig giver en anmeldelse over bøgerne.

Arbeitskalender für Friedhofsgärtner 1963. Bernhard Patzer Verlag und Druckerei, Berlin.

En lomme- og opslagsbog, der oplyser om, hvad der i det kommende år vil blive afholdt af møder, udstillinger og kursus om kirkegårde og beslægtede emner i Tyskland.

Desuden bringes artikler om uddannelse med liste over højere gartnerskoler, oplysninger om organisationsforhold, kritik af afholdte udstillinger i det forløbne år samt artikler med plantebeskrivelser suppleret med plantelister.

En lille bog der næsten kan svare på alt.

Resolutioner m. m.

(Fortsat fra s. 24)

Endvidere må ministeriet være tilbøjeligt til at mene, at dispositionsretten til gravstedet efter fru Rasmussens død må tilkomme Peter Rasmussens og Emilie Rasmussens børn af første ægteskab i forening.

Spørgsmålenes afgørelse henhører i sidste instans under domstolene.

Kirkeministeriets skriv. af 8/6 1960 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, **hvorvidt der skulle foretages provstesyn over et sindssygehospitals kirkesal og kirkegård.**

I en med stiftsøvrighedens erklæring af 7. august 1959 hertil indsendt skrivelse har provst for Vends herreds provsti N. N. forespurgt, om der skal foretages provstesyn over Middelfart sindssygehospitals kirkesal og kirkegård.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med direktoratet for statshospitalerne meddele til efterretning og videre bekendtgørelse for provsten, at kirkesalen i statshospitalet i Middelfart, da den efter de modtagne oplysninger ikke er indviet som kirke, ikke er undergivet det i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. § 32 ommeldte provstesyn.

Med hensyn til kirkegården ved det nævnte statshospital er ministeriet med direktoratet enig i, at denne derimod må falde ind under bestemmelserne i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 32, således at kirkegården hvert 3. år — nu første gang i 1962 — underkastes eftersyn af provsten og en af provstiudvalget valgt bygningskyndig mand.

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

BIRK HOLM PLANTE SKOLE

SPECIALKULTURER

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest anvendte, løvrigt alle planter til kirkegårde. Aflæg planteskolen et besøg.

VASSINGERØD PR. ALLERØD
TELEFON ALLERØD 1126 (03 271)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 7

**Foreningen af Kirkegårdsinspektører,
Gravere og Gartnere
ved Kirkegårde i Danmark.**

ÅRSMØDE

8., 9., 10. og 11. september 1963.

Rammen om foreningens årsmøde var denne gang Hindsgavl, hvor ved deltagernes ankomst søndag eftermiddag de fem nordiske flag vajede i strålende sol.

Allerede samme dag indledtes med et foredrag, der skulle have været holdt af plante-skoleejer *Hilmar Glæsel*, men han var desværre forhindret. Som substitut fik man et foredrag med samme titel af *Anton Thomsen*, Skalborg.

Han gjorde det udmærket, selv om han kun have haft kort tid til at forberede sig. Anton Thomsen havde medbragt en del stedsegrønne planter, deriblandt en del nyheder, som endnu ikke var handelsvarer. Nogle af de nye planter så ud til at have en fremtid for sig og at være særdeles gode netop til kirkegårdsbrug.

Gødskning kom Anton Thomsen også ind på, og han sluttede med nogle bemærkninger og gode tips om skyggehaller.

Mandagen startede med generalforsamling, hvor *Holger Nielsen* for første gang som formand aflagde beretning om foreningens virke i det forgangne år. Beretningen indledtes med, at man mindedes de afdøde, inspektør *A. C. Haumann*, Vejle og æresformanden for foreningen, inspektør *Jens Gravesen*, Svendborg.

Formanden bød velkommen til nye og gamle medlemmer og specielt til de nordiske gæster, samt Vore Kirkegårde's redaktør.

På udmærket måde ledede inspektør *Hans Rønø* som dirigent generalforsamlingen. Her drøftedes forhandlinger, som foreningens formand havde haft med kirkeministeriet om omnormeringer af tjenestemænd, der affødte en del diskussion blandt medlemmerne.

Forhøjelsen af kontingentet til Foreningen for Kirkegårdskultur blev enstemmigt vedtaget. Valg til bestyrelsen var genvalg.

Inspektør *Aage Fich* afgav beretning om arbejdet i Fællesrådet. Der havde været arbejdet med problemet om mere klare linier for nedsættelse af asker, som der ønskedes en å jourføring af lovene om. Omtalte de anlægsgartneriske fags dag og appellerede for større tilslutning fra foreningens medlemmer. Oplysninger om Fællesrådets forlagsvirksomhed blev også givet, og der bebudedes en ny bog om landskabspleje af *Johannes Tholle*.

Begge beretninger samt regnskab godkendes.

Efter generalforsamlingen holdtes tre foredrag.

Billedhugger *Torvald Westergaard*, Lemvig, indledte sit under titlen „Hvad kan der gøres for at gøre gravminder bedre?“

Begyndte med et tilbageblik over gravminder fra tidligere, fortalte om gode gravminder, der virkelig sagde noget om mennesker, der her var begravet. Mange af disse gravminder findes rundt om på kirkegårdene. En del af dem betegnede han som værende virkelige kunstværker.

Gravminder af i dag, mente *Torvald Westergaard*, var en maskinproduceret masse uden nogen virkelig værdi.

Skulle der gennemføres en forbedring, måtte nye retningslinier til, love fra kirkegårdsledelsen, myndighederne måtte fremtvinge en forbedring, men en sådan forbedring ville i al fald ikke føre til personlig prægede gravminder.

Havearkitekt *Eigil Kiær* holdt foredrag om „Kirkegårdens beplantning og form“.

Det, vi her fik at høre og se i billeder, var havearkitektens og æstetens syn på kirkegårde. Et emne, sagde foredragsholderen, som måske ikke alle var enig med ham i, men hvad han her sagde, måtte betragtes som fremlagt til diskussion; det var ikke et angreb på nogen.

Et inspirerende foredrag. I den efterfølgende diskussion kom der indlæg fra inspektør *Hans Rønø* og inspektør *A. Falmer-Nielsen*.

„Grønlandske kirkegårde“ var sidste foredrag, holdt af provst *J. Exner*, som i 1960 af folkekirken var udsendt for at se på forholdene på stedet. Han fandt mange kirkegårde i forfald, men erkendte vanskelighederne, der var forbundet med overhovedet at foretage begravelser på en klippeø, som Grønland jo er.

Dog fandtes der på Grønland gamle traditioner for begravelser og ordning af stedfundne begravelser, som fandtes at være så smukke, at der vil blive stillet forslag om igen at efterleve disse.

Provst *Exner* fortalte om uheldig indflydelse fra Danmark bl. a. i form af importerede polerede gravminder samt brugen af cement til opbygning af gravtuer. Alt er nu nedfældet i en rapport til myndighederne. Det, der tiltrænges, er kirkegårdsvedtægter, protokol og kort og dagligt tilsyn med kirkegårdene.

En lang og indholdsrig dag var til ende.

Tirsdag var afsat til redskabsdag. Alt var vel tilrettelagt af inspektør Jens Haumann og begunstiget af det fineste vejr.

Det var glædeligt at se, at mange uden for foreningen havde efterkommet opfordringen til at overvære redskabsdagen. Foruden mange kirkegårdsbestyrelsesmedlemmer var der ikke så få fra landsbygraverforeningen, samt 40 mand fra Embedsgartnerforeningen tilstede.

Det viser det store behov for maskiner som hjælpemidler i det daglige arbejde. Det var også interessant at se de forskellige firmaers anstrengelser for at gøre maskinerne bedre, og nye ting kommer stadig til.

Besøget på Ringe kirkegård om onsdagen var også en oplevelse for de 60 deltagere. I Ringe kirke påhørtes af pastor *H. N. Blauenfeldt* en skildring af Ringe kirke. Dernæst fortalte graver *Hans Larsen* om kirkegården.

Efter en tur rundt på den smukke kirkegård, kørtes til Egeskov slotspark, hvor den medbragte mad blev spist. Formanden sluttede her foreningens årsmøde med ønsket om gensyn til næste årsmøde, der formentlig vil blive holdt i det sydlige Jylland.

At der også ofredes en aften på det festlige skal ikke glemmes.

Strunck.

Kirkegårdskultur i Lübeck-dage 1963

Det årlige møde i *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal* foregik i år i Lübeck, og ledelsen benyttede den geografisk-naturlige anledning til i særlig grad at invitere repræsentanter for de nordlige nabolande til at komme med, og man havde da også den glæde at se 60 svenske deltagere, gejstlige, kirkegårdsfolk, havearkitekter m. fl. Der manglede heller ikke invitationer til Danmark, men der mødte vistnok ingen. For en del år siden meldte dette blads redaktør sig til deltagelse, men måtte i sidste øjeblik af praktiske grunde sende avbud, men havde en lejlighed til at hjælpe daværende leder af organisationen, dr. *W. Lindner* under hans besøg i Danmark. Ved den nuværende leders besøg her i august 63 lykkedes det desværre ikke at træffe vor forenings sekretær, og redaktøren var af helbredsmæssige årsager forhindret i at hjælpe dr. *Boehlke* under besøget i København. Glippede det således med et dansk indslag, læser man med glæde referatet af årsmødet i Lübeck og konstaterer, at indsats af såvel gartenarkitekt *Harry Maasz* som trädgårdsarkitekt *E. Jacobson* i det kulturelle arbejde værdsættes, og synes suppleret med indslag fra trädgårdsarkitekt *Per Åke Friberg*, stadstrgsm. *Carl*

Fredby m. fl. i koret med stemmer fra den nordiske kulturkreds og kirkegårdsfront. Måtte den danske stemme også komme til at lyde i dette europæiske samvirke. —

Kyrkogårdsföreståndare på årskongress i Motala

Sverges kyrkogårdsföreståndare var den 6. 7 och 8 augusti samlade till kongress i Motala. Ordförande, kyrkogårdsföreståndare *Carl Fredby*, Karlskoga, kunde vid sitt öppningsanförande hälsa ett sextiotal kolleger välkomna samt meddela att temat för årets kongress var rationalisering av arbetet som rör kyrkogårdarna och dess administration.

Parentation hölls över tre, sedan sistlidna kongress bortgångna föreningsmedlemmar nämligen, kyrkogårdsföreståndare *Enock Nilsson*, Eskilstuna, kirkegårdsinspektör *Jens Gravesen*, Svendborg, Danmark, och kyrkogårdsföreståndare *Artur Hermansson*, Trollhättan.

Vid styrelsevald omvaldes samtliga styrelseledamöter som voro i tur att avgå, så att styrelsen liksom föregående år kom att bestå av *Carl Fredby*, ordf., *Ragnar Ekstedt*, v. ordf., *Gösta Gustafsson*, sekr., *Åke Andersson*, kassör samt *Ivar Andersson*. *Tore Lindström* blev klubbmästare och *Walter Lindström*, *K. G. Gustafsson* och *Tage Göransson* styrelsesuppleanter.

Föredagen inleddes med att platsvärden *Arne Karlsson* orienterade om kyrkogårdsförhållanden i Motala varvid han även berättade om stadens historia samt om nuvarande industriella uppsving.

Agronom *Gustav Bengtsson* från statens maskinprovningar i Alnarp höll så ett föredrag om de testprov insända maskiner får genomgå samt om huru olika arbetsmoment bedömes för att man skall få fram arbetsbesparande metoder och maskiner. Föredragshållaren slutade med förhoppningen att alla maskiner skulle bliva testade innan de släpptes ut i handel, vilket bäst skulle åstadkommas genom att man vid köp av nya maskiner skulle begära få taga del av protokoll från maskinprovningens-anstalten.

Andra dagens föredrag började med att kyrkogårdsföreståndare *Viktor Ridne* med hjälp av färgbilder berättade en del intryck från en studieresa i USA lagd med tanke på att studera maskinernas användning i arbetet på kyrkogårdar och i parker. Av föredraget drog man den slutsatsen att kyrkogårdsledningen i eet samhälle i USA har ungefär samma problem att kämpa med som man har i Sverige samt att rationaliseringen där ej nått

nåmnvärt längre än här, dock måste sägas att maskiner fanns i stor utsträckning.

Senare följde diskussion över maskinernas användande vid gravgrävning m. m. vilken inleddes av kyrkogårdsföreståndare Ragnar Ekstedt, som lämnade uppgift om erfarenheter om dylik maskingrävning i Växjö och av *Lenart Lundqvist* om liknande erfarenheter i Uppsala. Talarna betonade till sist att ännu återstår en del i konstruktionshänseende för att få fram idealmaskinen för detta ändamål, då det framför allt behövs en maskin, som kan röra sig på en liten yta. Kyrkogårdsföreståndare Gösta Gustavsson talade så om olika metoder att bryta eller tina upp tjäle i marken under vintern. Diskussionen blev, som alltid då det gäller olika arbetsmetoder mycket livlig.

Första och andra dagens exkursioner var ägnade åt stadens kyrkogårdar och själva staden med omgivning samt åt en synnerligen förnämlig och mycket omfattande maskinutställning, anordnad för kongressen. Det stora antal maskiner som visades gav en god genklang till kongressens föredrag och diskussioner.

Tredje dagen fick kongressdeltagarna se Luxorverkens stora tillverkning av radio och TV-apparater. Vidare gick färden till Vadstena m. fl. gamla och ärevördiga sevärdheter i en mycket fager bygd. Vid samtliga platser och under färden bidrog mycket kunniga guider till att man snart försöker att förnya besöket på de flästa av ställen som besöktes.

R. Ekstedt.

Udnævnelser

Trädgårdsarkitekt *Sven-Ingvar Andersson*, Helsingborg, er udnævnt til professor *C. Th. Sørensens* efterfølger på Kunstakademiet. S.-I. Andersson har taget eksamen fra Alnarp, virket under Helsingborg kommune som selvstændig havearkitekt samt som lektor ved Kunstakademiet i København. Professor Andersson vil være dette blads læsere bekendt bl. a. gennem sin deltagelse i kirkegårds konkurrencer: 2. præmie i konkurrencen om udkast til Alfaset gravlund (Oslo) (ingen 1. præmie blev uddelt) (tillægss. 11) samt 1. præmie i den konkurrence kyrkogårdsnämnden i Malmö afholdt om gravminder med kunstnerisk udformning (se tillægss. 25).

Overgartner, havebrugskandidat *Bjørn Winther Jensen* fra Københavns Begravelsesvæsen er udnævnt til kirkegårdsinspektør i Glostrup — og overgartner, havebrugskandidat *Jens Henning Muhle Henningsen* (ligeledes Køben-

havns Begravelsesvæsen) er blevet kirkegårdsinspektør i Svendborg.

Til lykke.

J. J.

Kursus

Kirkegårdsinspektørforeningen har holdt kursus i administration på Vilvorde i tiden 16. til 21. september.

Odense, Svendborg og Assens amts landsbygraverforening afholdt kursus på Køng Højskole i dagene 8. til 10. september.

Kursus for syd- og sønderjyske gravere blev afholdt på Sommersted ungdomsskole fra 7. til 10. oktober.

J. J.

Fra danske dagblade

19/5 Frederiksborg Amts Avis: Den ensomt beliggende kgd. for patienterne på Ebberødgaard ligger smukt inde i skoven og kan minde om Brødremenighedens kgd. i Christiansfeld. 20/5 Ringsted Folketidende: Efter licitation er arbejdet med udvidelsen af Hvalsø kgd. givet til anlægsgartner *Keld Petersen*, Holbæk, for kr. 54.750 (havearkt. *Morten Klint*, Kbhvn.). 21/5 Vestkysten: Den 1962 påbegyndte udvidelse af Lindknud kgd. er nu færdig, hvorved den er blevet 800 kv.-m større (havearkt. *Poul Hansen*, Varde).

25/5 Aarhus Stiftstidende: Kgd.sudvalget i Viby vil søge sognerådet om en tillægsbevilling på kr. 10.000 til anlæg af en urnehave på kgd.en.

29/5 Frederiksborg Amts Avis: Tilbygningen til kapellet på Maaløv kgd. er næsten færdig og menighedsrådets kasserer mener de samlede udgifter bliver ca. kr. 24.000.

30/5 Roskilde Tidende: Arkt. *Aage Madsen*, Køge, har udarbejdet planer til modernisering af kapellet på Nørre Dalby kgd.

31/5 Amagerbladet: I byplanen for den ældre del af Taarnby kommune er der regnet med, at kgd.en skal udvides mod vest helt til Vestre Bygade. Den samlede udvidelse af kgd.en er på ca. 6.500 kv.-m.

5/6 Aktuelt: I forbindelse med den fredning af visse københavnske parker, som magistraten har vedtaget, er spørgsmålet også rejst vedrørende fredning af kgd.ene. Kirkeministeriet er gået stærkt imod og fredningsnævnet er gået med til at kgd.ene ikke fredes. Dog ønsker man at kunne tage fredningsspørgsmålet op i de tilfælde, hvor kgd.ene skal nedlægges.

7/6 Ringsted Folketidende: Udvidelsen af Tersløse kgd. er nu gennemført og der arbejdes nu på at opføre en mur mod landevejen.

8/6 Frederiksborg Amts Avis: Ved udvidelse

- af Kirke Værløse kgd. vil man reservere så meget jord, at kommunen fremover kun får een kgd.
- 11/6 Vendsyssel Tidende: Hjørring amts fredningsnævn har godkendt opførelsen af et nyt kapel ved Sindal kirke.
- 11/6 Frit Folk, Fredericia: Arkt. *Henning Larsen*, Kbhvn., har forelagt skitseplanerne til et krematorium i Fredericia for byplanudvalget og menighedsrådene. Krematoriet vil koste ca. 2 mill. kr. og skal efter de foreløbige planer placeres på Christianskirkens grund.
- 13/6 Roskilde Tidende: Referat af Forenigen for kirkegårds-kulturs årsmøde i Roskilde.
- 14/6 Silkeborg Avis: Reparationen af krematoriet i Silkeborg forventes tilendebragt 15/8 og vil koste ca. kr. 70.000. Fællesmenighedsrådet har vedtaget et nyt regulativ for Vestre kgd.
- 14/6 Lolland-Falster Folketidende: Menighedsrådet i Rødby vil søge forhandling med kommunen om anlæg af en ny kgd. i Rødby Havn, da der snart ikke er flere pladser på den gamle kgd.
- 26/6 Jydske Tidende: Finansudvalget har bevilget kr. 30.000 til istandsættelse af Løgumkloster kgd.s to afdelinger. Arbejdet vil blive påbegyndt snarest muligt.
- 27/6 Svendborg Avis: Interessen for urnepladserne ved muren i urnegården på Svendborg kgd. er så stor, at der kun er få pladser tilbage, og det vil sikkert meget snart blive aktuelt at opføre en ny mur.
- 1/7 Roskilde Tidende: Menighedsrådet i Sct. Jørgensbjerg har henvendt sig til overborgmesteren i København om en udvidelse af kgd.en mod nord på de arealer, der hører under Sct. Hans Hospital (inspektør *A. Falmer-Nielsen*, Kbhvn.).
- 2/7 Aarhus Amtstidende: Byplanudvalget i Odder har efter ønske fra menighedsrådet reserveret jord til udvidelse af kgd.en.
- 4/7 Demokraten: Boligministeriet har givet igangsættelsestilladelse til opførelse af et ligkapel ved Kolby kirke.
- 6/7 Kristeligt Dagblad: Vojens menighedsråd har vedtaget at købe et areal på 5 hektar af kommunen til senere udvidelse af kgd.en.
- 9/7 Roskilde Dagblad: Der har været afholdt licitation over planeringsarbejder, vej- og stianlæg ved udvidelsen af Taastrup Nykirkes kgd. (landinspektør *R. Poulsen*). Følgende har afgivet tilbud: Civilingeniør *S. A. Nielsen*, Gl. Køgevej 761, kr. 18.500; *Erik Jensen*, Børstingerød Maskinstation, Allerød, kr. 17.254; *E. Petersen*, Kildebrønde Maskinstation, kr. 15.671,70 plus kr. 2,00 pr. kubikmeter slagge; *Köhler og Viborg Jensen*, Kongevejen 29, Holte, kr. 14.766. *E. Petersen* blev overdraget arbejdet.
- 15/7 Sjællands Tidende: Ved udvidelsen af Fjenneslev kgd. mod øst er der opbygget et kampestensgårde uden om arealet, mens den gamle mur efter Nationalmuseets ønske bliver stående (havearkt. *H. Breinholt Nielsen*, Sorø).
- 23/7 Folkebladet for Randers og Omegn: Reguleringsprojektet på Tvede kgd. vil blive udført etapevis, da der ikke er penge til hele reguleringen på en gang. For at gennemføre planeringen, bliver det nødvendigt at rydde gravstederne for beplantning, og samtidig vil gravgitrene blive fjernet.
- 24/7 Dannevirke: Kapellet ved Øsby kgd., der nu er færdigt, har kostet kr. 40.000 (arkt. *Ebbe Lehn Petersen*, Odense).
- 25/7 Aarhus Amtstidende: Venge menighedsråd har fået tilladelse til at rive kapellet ved Venge kirke ned og opføre et nyt kapel på den anden side af kgd.ens indgang.
- 25/7 Horsens Soc.-Dem.: Boligministeriet har meddelt igangsætningstilladelse til udførelse af tilbygning til Gludsted ligkapel.
- 26/7 Morsø Folkeblad: På Roslev kgd., der længe har trængt til udvidelse, er en sådan påbegyndt. Kgd.smuren er flyttet og 2100 kv.-m er blevet planeret, medens 4200 kv.-m senere kan inddrages til kgd.
- 27/7 Aftenposten, Viborg: Detailplanerne til opførelse af et krematorium på Viborg kgd. er nu godkendt, men der er ikke kommet igangsætningstilladelse.
- 28/7 Vendsyssel Tidende: Arbejdet med planeringen af arealet til udvidelse af Sæby kgd. skrider så godt frem, at planearbejdet formentlig kan begynde til efteråret (havearkt. *Johannes Tholle*).
- 29/7 Skanderborg Amts Avis: Kgl. bygningsinspektør *C. F. Møller*, Kbhvn., har meddelt menighedsrådet, at planerne for udvidelse af Laasby kgd. er godkendt.
- 5/8 Politiken: Kirkegården for de levende. (Kronik af *Ulla Dahlerup*).
- 8/8 Grenaa Folketidende: Menighedsrådet i Thorsager har vedtaget at lade foretage en regulering af den sidste del af Thorsager kgd.
- 14/8 Fyns Tidende: Dersom menighedsrådet i Middelfart vedtager at modtage flere tyske begravelser, kan dette ikke ske på det stykke, hvor der i forvejen er tyske grave, men nye arealer må tages i brug.
- 16/8 Berlingske Tidende: Ved en højtidelighed i går blev den nye kgd. i Brønderslev afleveret som færdig (havearkt. *Johannes Tholle*).
- 18/8 Fyns Tidende: Kirkeministeriet har godkendt planerne til regulering af den nordlige

del af Ringe kgd. (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*, Odense).

21/8 Vestjyden, Esbjerg: Byplanudvalget i Esbjerg har opgivet at anlægge en ny kgd. ved Fortuna allé, arealet mellem højspændingsfeltet og den ydre ringvej er bedre egnet til dette formål.

21/8 Fyn: På det areal (1000 kv.-m) Glamsbjerg menighedsråd har købt for udvidelse af kgd. er arbejdet nu påbegyndt.

21/8 Østsjællands Folkeblad: Politimesteren i Køge har givet Haarlev menighedsråd afslag på den fodgængerovergang, det gerne ville ha mellem de to kirkegårde. Menighedsrådet har anmodet arkt. *Poul Rasmussen*, Haarlev, om at udarbejde tegninger til et nyt kapel.

23/8 Vestkysten, Varde: Den nye kgd. i Varde vil først blive taget i brug, når der ikke kan skaffes flere gravsteder på den gamle.

27/8 Randers Dagblad: Alle kontante indbetalinger på Randers kgd. skal nu standse og i stedet skal de finde sted på kærnerkontoret eller til byens pengeinstitutter. Samtidig skal der ansættes en kirkegårdsgartner og to formænd ved kirkegårdene.

27/8 Fyn: Der er blevet anlagt en fællesurnegrav i Bogense på et areal ved kirken, der er beregnet plads til 1200 urner.

28/8 Skanderborg Amts Avis: Hørning sogneråd har købt jord så fremtidige udvidelser af kgd. er sikret.

29/8 Fyens Stiftstidende: På Marstal kgd. vil arbejdet med anlæggelse af en urnegård snart blive påbegyndt. Arealet er ca. 110 kv.-m og arbejdet vil blive udført af anlægsgartner *Jørgen Jørgensen* og entreprenør *Hans Jørgensen & Søn*, Odense (havearkt. *Johannes Tholle*).

29/8 Dannevrke: Udvidelsen af Gram kgd. skal være færdig ca. 1. oktober. Planeringsarbejdet og stendigerne er udført af entreprenørfirmaet *A. Bramsen*, Haderslev.

30/8 Fyens Tidende: For at imødekomme tendensen at gå fra begravelser til urner har menighedsrådet i V. Skerninge ladet anlægge en urnelund.

31/8 Horsens Folkeblad: Skitseprojektet til udvidelse af Juelsminde kgd. er godkendt af menighedsrådet. Planerne skal indsendes til endelig godkendelse, arealet skal frigøres for fredsskovpligt (inspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens).

6/9 Fyens Stiftstidende: På de odenseanske kgd. vil der i de nærmeste år blive tyndet kraftigt ud i træer og buske for at gøre kgd. lysere og venligere.

Fra norske dagblade

9/5 Harstad Tidende: På Renså kgd. som eies i fellesskap av Skånland og Astafjord kommuner er bare 6 gravplasser udisponert så man kan frykte for å komme opp i en prekær situasjon hvis ikke utvidelse blir iverksatt snart.

16/5 Ringerikes Blad: Eieren av Løken gård har stilt seg velvillig til avståelse til utvidelse av Haug kgd. Kommunestyret i Norderhov har vedtaket at annullere ekspropriasjonen for utvidelse av kgd.en.

20/5 Sogn Folkeblad: Kyrkjebø sokneråd har gjort vedtak om at kgd.en må utvidast mod vest.

20/5 Demokraten: Kråkerøy kgd. har fått et tilleggsareal på 3 mål med 307 gravplasser og et urnefelt.

21/5 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Herredsgartner *Ovid Kvisterøy* har utarbeidet planer om utvidelse og forskjønnelse af Ruud kgd. Anlegget er beregnet å koste 30.000 til 40.000 kr.

21/5 Sør-Trøndelag: Mangelen på gravplasser ved Skaun kgd. har tvunget fram en snarlig løsning på reguleringsproblemerne ved Venn og fylkets utbyggingsavdeling er nå engasjert for å lage en høvelig plan.

22/5 Gjengangeren: Ennå gjenstår endel arbeid med utvidelsen av Borre kgd., men man håper og regner faktisk med att innvie den i løpet av forsommeren.

24/5 Nordlands Framtid: Biskopen har henvendt seg til kommunen og bedt den være behjelpelig med å finne en brukbar gravplass i Glomfjord eller eventuelt på Selstad eller Neverdal.

25/5 Nordtrønderen og Namdalen: Under herredsgartner *Alstads* ledelse vil Sævik gamle kgd. nu blive dagnad.

25/5 Grimstad Adresstidende: Fjære herredsstyre tiltrådte enstemmig menighetsrådets forslag for utvidelse og omlegging av Fjære kgd. (hagearkt. *Hauglum* og *Huvestad*).

25/5 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Der skal utarbeides forslag til modernisering av Åmot kgd. samt tas opp spørsmålet om å erstatte gravkapellet med et kisterum fortrinnsvis utenfor kgd.en.

28/5 Sogn Folkeblad: Departementet har gjeve Luster kommunestyre melding om ialt om lag 1700 kv.-m av prestegården til utvidelse av Jostedal kgd.

29/5 Nordtrønderen og Namdalen: Utvidelse av Røyrvik kgd. vil koste kr. 32.000. Kommunestyret vedtok å utsette saka slik at finansieringa av kgd.en og kirkerestaureringa kan

behandles under ett (fylkesgartnerass. *Gisle Lysberg*).

1/6 Møre, Volda: Fylkesgartnaren skal utarbeide planer til utvidinga av Leirshaugen kgd. På Straumshamn er det og arbeid i gang for å få ei utviding. Dalsfjord kgd. er nyleg muna- leg utvida og der vert arbeidet å stelle til det nye området.

1/6 Tromsø: Forskjønnelse av Hatting kgd. kvesmenes. Kritik av renoveringen.

1/6 Trønder-Avisa: Kgd.en ved Markabygda i Skogn fyller ikke lenger de krav som stilles til antall ledige gravsteder og er nu blevet utvidet med 1 mål.

6/6 Nordlandsposten: Kapellet på Gruben kgd. vil ikke blive utført i år da spesielle arkitektoniske hensyn kræver et stort arbejde av arkitekterne.

6/6 Velgeren: Kgd.en ved Ås kirke må utvides, da nye familier vanskelig kan få gravsteder. 6/6 Hadeland: Næs kgd. skal utvides med 4,5 dekar og ca. 400 kv.-m ble vigslet i vinter.

7/6 Glåmdalen: På en vakker liten bakke ned mot Bjørknessjøen finner man ved Rakeie i Nes en gammel gravplass som skogfolkene brukte i 35 år — antagelig fra 1893—1929, skal der settes opp en minnestein?

7/6 Sunnmørsposten: Sandøy sokneråd skal kjøpe jord til utviding av Harøy kgd. Arealet ein har tænkt er på 4.700 kv.-m.

8/6 Adresseavisen: Ved domkgd.en i Trondheim der utgår som gravplass 1977 skal gravminner, for personer som har gjort seg særlig tjent av by, land og folk samt de der har historisk eller kulturhistorisk verdi, bevaras. 11/6 Sør-Trøndelag: På et menighetsmøte blev drøftet at legge ut hele kgd.sområdet som plen og fjerne gravgitrene på kgd.en på Løkken ved Bjørnli.

13/6 Porsgrunns Dagblad: Eidanger menighetsråd har vedtaket at utvide Eidanger kgd. med 28 mål.

13/6 Østlendingen: Til dugnad på Kvikne kgd. møtte det opp over 80 mann.

14/6 Horda Tidend: Omvøla av Venje kgd. For at visa korleis gravene skal tillagast, vert det laga till ei grav i vestre enden på kgd.en etter dei nye reglane.

15/6 Finmarksposten: „Ishavspresten“ biskop Monrad Norderval vigslet Brochmann-haugen i Honningsvåg som gravplass.

15/6 Namdalens Folkeblad: På Leka kgd. er alle gravsteinene foreløpig fjernet, alle innhegninger likeså, jorden ryddet og skal tilsåes hvorefter gravsteinene skal settes på plass igen.

15/6 Gudbrandsdølen: I samband med at

kgd.en er utvida utover til Finna skal settes opp eit nytt gjerde till kr. 5.000.

19/6 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Sigdals gamle gravplass, nedlagt ca. 1890, er et villniss. Steiner og kors er falt ned, gress og kraft gror over alt, tømmergjerdet rårner bort og laftene faller av.

19/6 Stavanger Aftenblad: Tjensvoll gravlund med kapell vil komme på 3—4 mill. kroner. Etter planen blir der 12.600 grave i dobbel dybde, desuten 2.000 graver i enkel dybde samt 10.000 urneplasser.

19/6 Østlendingen: Første del av Asnes kgd. legges om i høsten, en del av arbeidet håper man å få utført ved dugnad.

21/6 Østlendingen: På kgd. i Trysil er planene ferdig for en omlegging, så hele kgd.en legges ut till gressplener.

25/6 Gauldal Avis: Planeringen av Soknedal kgd. har kostet omlag kr. 15.000.

28/6 Fremtiden: Herredsgartner *Ovid Kvisterøy* har utarbeidet planer for regulering av Drolsum kgd.

1/7 Tønsbergs Blad: Friluftsrådene i Borre og Horten finner at en urnekgd. på Løvøya inn- till et friluftsområde er lite passende.

6/7 Telemark Arbeiderblad: Kommunestyret har vedtaket å bevilge kr. 5.000 til utvidelse av Siljan kgd. Arealet utvides mot øst med 583 kv.-m.

19/7 Rjukan Dagblad: På Rjukan kgd. arbeider man med å opparbeide det nye feltet som vil gi plass til 250 nye graver.

27/7 Sunnmøre Arbeideravis: Planene til den nye gravplassen på Slinningen er ikke helt ferdige i detalj og skal behandles i menighetsråd, prosti og departement før den endelige godkjennelse foreligger (bygartner *Njål Bele*).

2/8 Østlendingen: Der er bevilget kr. 15.000 til å begynde planering og forskønnelse av Lunderseter kgd.

2/8 Finnmark Tidende: Planforslag til be- plantning av Vadsø kgd. er tiltrådt av menig- hetsrådet og kgd. vil bli pen om få år.

5/8 Østlands-Posten: Menighetsrådet i Tjølling antar at urnelunden bør opparbeides i vest- skråningen av kgd. Fylkesgartneren skal ut- rede sagen om urnelunden.

7/8 Nordlys: Et mindre område av den nye kgd. på Trondenes som skal gi plass til ca. 150 graver vil nå bli innviet og vigslet.

8/8 Jarlsberg: Formannskapet i Holmestrand har godkent en plan fra kirkevergen om park- messig behandling av den gamle kgd.

9/8 Sogningen: Kgd. på Kaupanger må utvi- dast da der høgst er 10—15 graver tilbake, der er ledige.

9/8 Trønder Avisa: Kirkebakken ved Mære

kirke skal utvides med 4—5 mål og distriktets folk har nå sat i gang med dugnadsarbeid om kveldene.

13/8 Horda Tidend: Kyrkjegårdskonsulenten ska utarbeide planene for utvidelse av gravplassen på Oppheim.

15/8 Vikebladet: Om Ulstad kgd. siger kyrkjegårdskonsulent *Karen Reistad*: Den ligger i sentrum ved kirken. Det er ialt vesentlig slutt med begravelser her. De henvises til Osnes gravplass., og deretter fremsendes en plan for bevaring som soknerådet ga tilråding.

19/8 Sogn og Fjordane: Hagearkt. *Knut Fosså* og *Sveinung Skjold* har laget plan for Fet kgd. 22/8 Ringerikes Blad: Helserådet har uttalt at kgd.en i Veme ikke er tilfredsstillende og kan bare under tvil godkjenne den planlagte utvidelse. Mulig at legge begravelsene fra Veme til Sokna.

30/8 Gjengangeren: Utvidelsen av Borre kgd. gir plass til ca. 270 urner og ca. 830 nye graver.

Fra svenske dagblade

9/7 Värnamo Nyheter: Den nya kyrkogårdsdelen vid Reftete kyrka står nu närmaste färdig. Gravplatsernas antal anses vara tillräckliga för de närmaste 50 år.

9/7 Norra Skåne: Klockarebackens kgd. i Höör utvidgad med 5—6 tunnland får plats till 8—900 gravar (trädgårdsarkt. *Hilding Claesson*). 10/8 Nyaste Kristianstadsbladet: Arbetet med utvidgning av Osby kgd. klar til november.

Ved landegrænsen

3/8 Flensborg Avis: Den gamle kgd. ved Stuhrsallé fylder 150 år. Den „gamle kgd.“ var den første kommunale begravelsesplads i her-tugdømmerne. Den første gartner var *Heinrich Munderloh* (1813—1872). Her rejstes bl. a. Isted-løven; desuden rummer kgd. et væld af andre minder om dansk liv og indsats i det forrige århundrede. *J. J.*

Fra tidsskrifterne

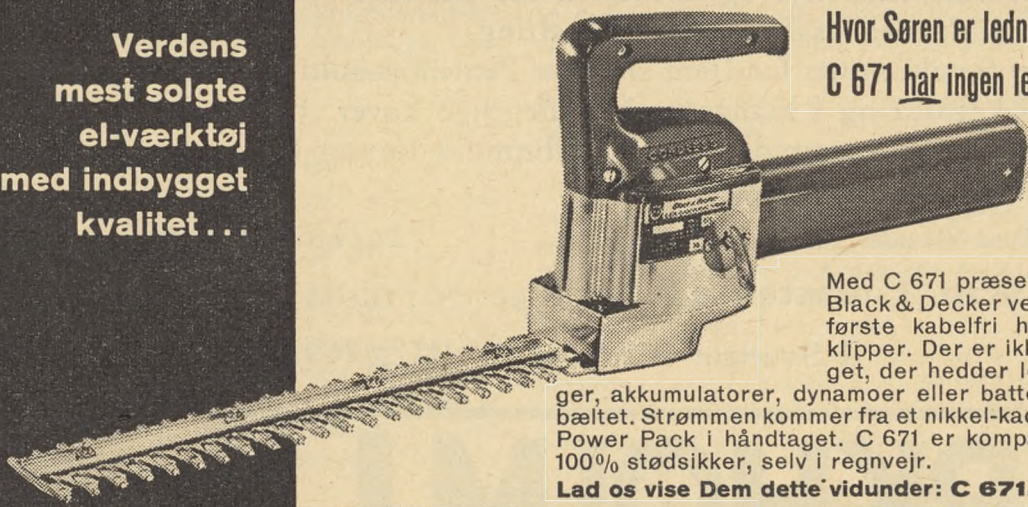
Anlægsgartneren nr. 7: International anlægsgartnerkongres blev afholdt i juni i forbindelse med IGA 63.

Agrokemi nr. 3: Atrizol — et nyt middel mod kvik.

Der Naturstein nr. 6: Grabmalkunst in Diabas. Schriftgestaltung XII. Grabmalausstellung (Hamburg-Ohlsdorff). — Nr. 7: Schriftgestaltung XIII. — Nr. 8: Der Ohlsdorfer Friedhof

Black & Decker

Verdens
mest solgte
el-værktøj
med indbygget
kvalitet ...

Hvor Søren er ledningen?
C 671 har ingen ledning.

Med C 671 præsenterer Black & Decker verdens første kabelfri hækkeklipper. Der er ikke noget, der hedder ledninger, akkumulatorer, dynamoer eller batterier i bæltet. Strømmen kommer fra et nikkel-kadmium Power Pack i håndtaget. C 671 er kompakt og 100% stødsikker, selv i regnvejr.

Lad os vise Dem dette vidunder: C 671.

Fås hos førende værktøjsforhandlere og isenkræmmere. — Vi anviser gerne nærmeste forhandler og fremsender brochure på forlangende.

Black & Decker Ltd., Lerhøj 17, Bagsværd . Tlf. 98 56 66

in Hamburg. Ausstellung „Inschriften in Stein“ von F. H. Ehmecke. Grosse friedhofskulturelle Tagung in Hamburg. — Nr. 9: Schriftgestaltung XIV. Das Grabdenkmal als lebensnahes Porträt. Kleiner Führer durch das Grabmalgestaltungsrecht für Friedhofsverwalter und Steinmetzen.

Deutsche Gartenarchitektur nr. 2: Gedanken zu neuer Friedhofskultur am Beispiel des Erfurter Mustergrabfeldes. Die Grabzeichengestaltung.

Ignis nr. 5: Några synpunkter på vad en begravning bör kosta. Effektivt kontrollorgan skapas för begravningsbranschen Undanglidningar av SBF i livlig estraddebatt. — Nr. 6: Kalmars nya krematorium invigt som småkyrka. Nytt kapellkrematorium i Kalmar. Kalmars nya krematorium — en historik. Nyheter i SEF:s program. Krematoriebyggnadet. — Nr. 7—8: Kyrkogårdsresan till Tyskland lyckat initiativ. Eldbegängelse i Storbritannien.

Kunst und Stein nr. 4: Grabmalgestaltung in unserer Zeit.

SVANNY-bænken

Bænken er fremstillet med tremmer af $3 \times 5\frac{1}{2}$ cm Siam Yang — en træsort, der er meget modstandsdygtig over for alle påvirkninger. Tremmerne er monteret på et galvaniseret stål-rørsstel — den specielle montering hindrer »vridning«.

No. 23. Længde 2 m..... kr. 327,00 — No. 606. Længde 1,50 m..... kr. 258,00

Der er garanti på hver bæk.

SV. BJARGUM *Specialforretning for artikler til kirkegårde*
Kastrupvej 62, Kbh. S. Tlf. (01) 550691. Kontortid 9-12 Tlf.vagt svarer 12-16

Penicillinmuld

er et muldrikt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: WEIBULLS HUMICILLIN

BIRK HOLM PLANTE SKOLE

SPECIALKULTURER

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest anvendte. Iøvrigt alle planter til kirkegårde. Aflæg planteskolen et besøg.

VASSINGERØD PR. ALLERØD
TELEFON ALLERØD 1126 (03 271)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 8

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Personlige:

Agner Lindevang, A. F. Beyers vej 16 B, 2., Kbhvn.

Menighedsråd o. l.:

Viby sogneråds kirkegårdsudvalg.

Udenlandske:

Bygartneren, Hammerfest, Norge.

Møder

I dagene 2. og 3. oktober afholdt „Der Landeshandwerkspfleger von Nordrhein-Westfalen“ og „Kirche und Handwerk“ i Bensberg ved Köln et kursus under titlen „Das Wort auf dem Grabstein als Element der Werkündigung“, hvori også medarbejdere fra Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal deltog. Talere var Prælat dr. J. Steinberg og direktør dr. W. Woll.

J. J.

Fra amerikanske kirkegårde

Dagbladene har i den sidste tid bragt større artikler om amerikanske kirkegårdsforhold og om bedemændenes forretningsmetoder. Tilstandene er efter vor mening ofte utiltalende, hvilket en annonce fra Hollywoods meget omtalte „Forest Lawn Memorial Park“ viser: „Hos os finder De første klasses grave i fortryllende omgivelser. Glimrende udsigt. Absolut ro. Den, der en gang har besøgt vor kirkegård, forlader den aldrig.“

J. J.

På finansloven

I forslaget til finansloven 1964—65, der blev fremsendt af finansministeren 21. november 1963, skal fremhæves noget af det, der har interesse for dette blads læsere. Vedligeholdelse af kirkegårde i Grønland 44.000 kr. Vedligeholdelse af Mindelunden i Ryvangen 101.775 kr. samt udenlandske flygtninge- og soldatergrave 15.000 kr., endvidere vedligeholdelse af militære gravsteder og mindesmærker 20.000 kr. Foreningen for Kirkegårdskultur figurerer med et tilskud på 2.000 kr.

J. J.

Kataloger

Aktiebolaget *Orax, Vårgårda*, har udsendt katalog over rekvisitter og redskaber til kapper, krematorier og kirkegårde.

J. J.

Om tyskergravene

Da spørgsmålet om flytning af gravene på danske kirkegårde er et vigtigt og prekært spørgsmål, bringer vi her efter fortryk af folketingets forhandlinger sp. 511—16 kirkeministerens svar på en forespørgsel. Referatet siger følgende:

Af *Ellen Strange Petersen* til kirkeministeren:

„Vil ministeren give folketinget en redegørelse for den dansk-tyske regeringsoverenskomst om etablering af tyske centralkirkegårde i Danmark og oplyse, om de menighedsråd, der er imod gravflytning, kan regne med at få deres standpunkt respekteret?“

Ellen Strange Petersen: Med nogen undren erfarer man, at der mellem det danske kirkeministerium og den vesttyske regering i Bonn er truffet en overenskomst om oprettelse af centralkirkegårde i Danmark for de tyske soldater og de tyske flygtninge, der døde her i landet under krigen og i de første år efter denne.

Da jeg synes, det må være af betydning for folketingset at høre begrundelsen for i det hele taget at røre ved gravene så mange år efter, har jeg bedt den højtærede kirkeminister give en redegørelse for overenskomsten med Bonn.

Af referater fra menighedsrådsmøder flere steder i landet fremgår det, at gravflytninger af denne art forståeligt nok møder modvilje, og jeg spørger derfor også den højtærede kirkeminister, om man vil undlade at foretage flytninger de steder, hvor menighedsrådene sætter sig derimod.

Jeg tror, der kan være almindelig enighed om, at Danmark behandlede de tyske flygtninge, som landet blev påtvunget, på en menneskeværdig måde, der nok kan stå for historiens dom. At især mange gamle mennesker og mange små børn døde her i landet, må tilskrives de forhold, hvorunder de blev drevet på flugt, og de lidelser, de gennemgik, indtil forsorgen kunne etableres her i landet. Det er også mit indtryk, at de tyske grave er blevet behandlet med samme respekt som andre grave her i landet.

Der er nu gået så mange år, efter at disse døde er begravet, at tanken om gravflytninger virker direkte ubehagelig, og hvis der hertil svares, at der netop er gået så mange år, at flytningerne kun kan betragtes som symbolske, fristes jeg til at spørge, hvad de så skal gøre godt for. En tysker, lærer Peter Lehmann,

Eckernförde, der arbejder på et værk om de tyske flygtnings ophold i Danmark, advarer imod flytninger til store centralkirkegårde. I et interview til Jydske Tidende siger han — jeg beder om tilladelse til et citat —:

„Flygtningegravpladser skal ikke være valfartssteder.“

Han oplyser, at mange tidligere flygtninge i Danmark uopfordret har skrevet til ham: lad vore døde være i fred. Jeg tror, at mange danske vil tilslutte sig dette.

Kirkeministeren (Bodil Koch): Jeg vil gerne straks anholde det i spørgsmålet anvendte udtryk „tyske centralkirkegårde“, som både sprogligt og indholdsmæssigt ukorrekt, men det vender jeg tilbage til om et øjeblik.

Det, spørgsmålet sigter til, er en overenskomst af 3. oktober 1962 mellem den danske regering — ikke kirkeministeriet — og Forbundsrepublikken Tysklands regering om, hvordan man skal forholde sig nu og i fremtiden med de her i landet værende tyske krigsgrave fra sidste verdenskrig. Af dem er der 26.000, og de er spredt på ca. 475 steder.

Det er forståeligt, synes jeg, at man fra tysk side ønsker at sikre sig, at disse grave oprettholdes under en eller anden form, at de vedligeholdes på rimelig måde, sådan som det er skik og brug blandt civiliserede nationer. Danmark er i den henseende ingen undtagelse. Vi fører fremdeles tilsyn med vore soldatergrave syd for grænsen fra krigene 1848 og 1864.

Overenskomstens hovedformål er, som det siges i dens artikel 2, at samle de her i landet begravede tyske krigsdøde på et begrænset antal folkekirkelige kirkegårde for derved at skabe bedre mulighed for tilsyn med og vedligeholdelse af gravene. Det er indlysende, at tilsynet med gravene under de nuværende forhold, hvor de er spredt over 475 steder, er både besværligt og bekosteligt.

Med krigsdøde, Kriegtote, tænkes ikke alene på soldater, men tillige på andre personer med tysk statsborgerret, som er døde i forbindelse med krigsbegivenheder, herunder i særdeleshed tyske flygtninge, som er døde her i landet; disse sidste udgør i øvrigt hovedparten, ca. 15.000 mennesker.

Jeg sagde for lidt siden, at jeg måtte anholde det i spørgsmålet anvendte udtryk „tyske centralkirkegårde“. Dette udtryk kan let misforstås — og er blevet det i dagspressen — og give indtryk af, at man ønskede etableret specielle tyske kirkegårde, hvor de tyske grave skulle samles. Noget sådant er der slet ikke tale om. Tanken er, at man vil samle de tyske grave på et antal almindelige danske kirkegårde, og man vil så vidt muligt holde sig til

de kirkegårde, hvor der i forvejen er begravet mange tyskere, hvorved antallet af ligflytninger begrænses mest muligt. Hvor mange og hvilke kirkegårde, der kommer på tale, vil afhænge af en nærmere forhandling mellem de to regeringer; det bliver antagelig omkring 20 kirkegårde.

I dagspressen har man i dette spørgsmål mødt en mængde følelsesbetonede indlæg, af hvilke adskillige var mere villende end vejledende. Det kan man naturligvis ikke forbavses over; de pågældende har jo ikke haft det fornødne kendskab til sagens forudsætninger og hele sammenhæng, og jeg er derfor det ærede medlem taknemlig for det stillede spørgsmål.

En jævnlig forekommende indvending går ud på, at da døde tyskere skal opgraves for at flyttes, kan man jo lige så godt føre dem til Tyskland igen. Denne unægtelig nærliggende mulighed blev fra dansk side straks nævnt over for repræsentanterne fra den tyske regering, men den afvist af principielle grunde. Det ville få alt for vidtgående konsekvenser i forholdet til andre lande, hvis tyskerne begyndte at hjemføre de tyske krigsdøde — bedrøveligt nok.

En anden misforståelse, som man nu og da møder, er at der skal opgraves 26.000 tyske lig. Som man vil forstå af det, jeg nu har sagt, er der kun tale om at flytte de spredtliggende grave hen til de steder, hvor der i forvejen er mange begravede. F. eks. er der alene på Vestre Kirkegård begravet 10.000 tyskere. Det er klart, at de skal blive liggende. Af de grave, der skal flyttes, er de fleste flygtningegrave, og langt de fleste igen er børnegrave. For børnegravnene vedkommende må man i øvrigt regne med, siger de sagkyndige, at der efter så mange års forløb intet er tilbage at flytte. Det bliver netop en symbolsk flytning.

Ja men, kunne man så spørge: kunne vi så ikke have svaret den tyske regering, at man fra dansk side ikke ønsker at gå med til dette forslag om flytning af gravene? Og det spørges der gang på gang om i den offentlige debat. Et sådant standpunkt er nu engang ikke holdbart. Hvis Danmark fulgte den linje og modsatte sig ønsket om samling af de tyske grave, ville man mig bekendt være det eneste land blandt mange, der indtog en sådan holdning. Jeg kan f. eks. nævne, at man i Norge har samlet de tyske grave på kun tre kirkegårde.

Det er naturligvis ikke muligt her at gå ind på overenskomstens enkeltheder, men jeg vil dog lige nævne, at hele planens gennemførelse bekostes af den tyske regering, der efter sammenlægning af gravene også bekoster deres

vedligeholdelse. Af hensyn til dem, som skulle nære frygt for, at anlæggelsen af gravene ikke kommer til at harmonere med dansk kirkegårdsstil, eller det vi kalder dansk smag, vil jeg gøre opmærksom på, at gravene i hvert enkelt tilfælde skal anlægges i forståelse med vedkommende danske myndigheder. Det siges udtrykkeligt, at det er en forudsætning, at anlæggelse og indretning af gravene sker med den størst mulige hensyntagen til forholdene på de enkelte steder, sådan at vedkommende kirkegårds helhedspræg ikke forstyrres.

Det ærede medlem spørger — og jeg er bedrøvet, hvis jeg bruger et minut for meget, men jeg bliver nødt til at svare også på det sidste spørgsmål — om man vil respektere de menighedsråd, der sætter sig imod denne flytning. Det er mere end jeg for øjeblikket kan give et fuldgyldigt svar på. Det er naturligvis rimeligt, at vi, hvor det kan lade sig gøre, vil tage mest muligt hensyn til det enkelte menighedsråd, men hele ordningens gennemførelse kan ikke være afhængig af, hvilket standpunkt man lokalt tager. Hvis menighedsrådene nogle steder modsætter sig gennemførelsen, må der kunne fremføres meget væsentlige argumenter. En modvilje i al almindelighed mod ligflytning kan ikke være nok — den modvilje har vi for så vidt alle sammen. Jeg vil gerne henvise det ærede medlem til ombudsmandens beretning for 1960, side 184—187. Der er hele sagen gennemgået og har fået en fra kirkeministeriets side set meget gunstig affattelse.

Til sidst vil jeg gerne sige til det ærede medlem — jeg er lige ved at sige, hvis jeg turde for formanden, der allerede står op — kære Ellen Strange Petersen, kirkeministeriet er sig i høj grad sit ansvar som værner af gravfreden bevidst, men De ved jo lige så vel som jeg...

Formanden: Det er ikke tilladt at tale direkte til medlemmerne.

Kirkeministeren (Bodil Koch): Det ved jeg godt. Nu og da møder vi problemer, som kun kan løses ved et forsøg på en afvejning af principper og den livets barske virkelighed, vi står over for.

— — —

Til dette skal vi knytte et par klip om spørgsmålet. Således siger Politiken 28/10 1963 bl. a., at Esbjerg og Århus har afvist planer om at få flere tyskergrave, og at Ålborg var indstillet på at svare på samme måde (se iøvrigt „Fra danske dagblade“ omstående). Endelig har et menighedsråd (Ørsted) efter nægtelse indbragt sagen for ombudsmanden, der i sin udførlige redegørelse af 26/5 1961 slut-

ter med at: Den endelige afgørelse af spørgsmålet, om menighedsrådet kan modsætte sig en eventuel ligflytning, henhører under domstolene. —

Fra danske dagblade

6/9 Jydske Tidende, Åbenrå: Godkendt opførelse af et kapel ved Kværs Kirke (arkt. *H. A. Schwensen*, Kværs).

11/9 Fyns Tidende: Ved Munkebo kirke skal der bygges et nyt kapel.

12/9 Fyns Tidende: Ryslinge kgd. udvides; der bliver plads til 100 nye grave (kgd.sgartner *H. Larsen*, Ringe).

12/9 B.T.: Menighedsrådet i Middelfart vil ikke flytte eller udvide de tyske grave.

13/9 Frit Folk, Fredericia: Menighedsrådene i Kolding modsætter sig centralisering af de tyske grave.

21/9 Præstø Avis: Præstø menighedsråd har drøftet anlæg af en urnehave på den ny kgd.

20/9 Vestjyden, Esbjerg: Den nye kgd. i Jerne skal ligge ved Fortuna Allé og vil blive på 10 ha.

27/9 Horsens Soc.-Dem.: Bryrup kgd. er blevet udvidet med 1.000 m².

3/10 Skanderborg Amts Avis: Hørning gl. kgd. er blevet udvidet med 1.200 m², men samtidig er der blevet sikret 7.000 m² til en assistenskgd.

4/10 Roskilde Tidende: Sct. Jørgensbjerg menighedsråd har godkendt skitseplanen for udvidelse af kgd.en (insp. *A. Falmer-Nielsen*).

7/10 Fyn: Fåborg menighedsråd har skitseplaner færdige til opførelse af et krematorium i anlægget nord for Helligåndskirken, men planerne kan ikke realiseres før Nationalmuseet har foretaget undersøgelser.

10/10 Lollands Tidende: Boligministeriet har givet tilladelse til opførelse af et kapel ved Rødby kirke (arkt. *S. Hegelund*, Nykøbing F.).

12/10 Sjællands Tidende: Kirkeministeriet har sanktioneret at Nykøbing S. kgd. udvides; der er købt et areal på 2 tdr. land op til kgd. for 25.000 kr.

18/10 Viborg Stifts Folkeblad: Det kan nu forventes, at krematorieplanerne i Viborg realiseres.

18/10 Fyn: Udvidelse af Glamsbjerg kgd. er nu færdiganlagt (1000 m²).

19/10 Holbæk Amts Venstreblad: D.L.F. har skænket en skulptur af billedhugger *Johs Hansen*, Fårevejle, til den nye urnehave på Holbæk Østre kgd.

19/10 Aalborg Stiftstidende: Der skal udskrives en arkitektkonkurrence om et nyt krematorium på Ålborg Østre kgd. Stadsarkt. *K. Roh-*

brandt udarbejder skitseforslag til en ventesal for begravelsesgæster på Alménkgd.en.

22/10 Jydske Tidende: Fællesmenighedsrådet i Kolding har vedtaget at overtage driften af krematoriet på Sdr. kgd., overtagelse sum kr. 65.000 til D.L.F.

24/10 Politiken: Kirkeminister *Bodil Koch* svarer i Folketinget, at de 26.000 tyske grave på 475 kgd. formentlig vil blive samlet på ca. 20 kgd. (se tillægss. 57 f).

24/10 Fyens Stiftstidende: Det bliver nødvendigt at udvide urnehaven på Nyborg kgd.

24/10 Frederiksborg Amts Avis: Slotssognets sogneråd har vedtaget at udvide Nyhuse kgd., beregnet anlægssum 23.000 kr.

27/10 Ny Tid, Aalborg: Kirkegårdsbestyrelsen i Aalborg siger nej til at få flere tyske grave.

28/10 Politiken: Høst-elegi (kronik af *B. Broby-Johansen* om barnegrave på Alta kgd. i Finmarken).

28/10 Bornholms Tidende: Arkt. *Roloff Nielsen*, København, har udarbejdet planer til regulering af Rønne gamle kgd.

30/10 Berlingske Tidende: I planerne for byggeriet ved Albertslund ved Vridsløselille indgår en urnekirkegård i forbindelse med kirken (arkt. *O. Nørgård*, Kbhvn.).

30/10 Aalborgbladet: Det mosaiske Trossamfund vil istandsætte den jødiske kgd. i Aalborg.

1/11 Kolding Folkeblad: Grindsted nye kgd., der er på 10 ha, indvies på søndag.

6/11 Fyens Stiftstidende: Menighedsrådet i Ravnebjerg har købt ca. 5500 m² til udvidelse af kgd.

7/11 Alborg Antstidende: Asaa kgd. skal udvides med 1.400 m².

8/11 Berlingske Aftenavis: I den nye byplan for Ålgårde er der regnet med udvidelse af kgd.

13/11 Jydske Tidende, Kolding: Kirkeministeriet har godkendt tegninger til et nyt kapel ved Ødis kirke.

18/11 Vejle Amts Folkeblad: Udvidelsen af Juelsminde kgd. vil koste ca. 150.000 kr. (insp. *V. Rud Nielsen*, Horsens).

22/11 Fyens Tidende: Ved den partielle byplan for området Ejbygade—Nyborgvej er der taget hensyn til evt. udvidelse af Korsløkke kgd.

22/11 Politiken: Borgmester *O. Weikop* indstiller til borgerrepræsentationen, at de tyske grave på Vestre og Bispebjerg kgd. forlænges i 60 år.

26/11 Kristeligt Dagblad: Det nye kapel på Gladsaxe kgd. blev indviet d. 25/11 af provst *K. Mortil*; der skal senere knyttes et krematorium til kapellet.

26/11 Fyens Tidende: Udvidelsen af Ubberud kgd. vil skaffe plads til 500 kiste- og 150 urnegrave.

27/11 Vejle Amts Folkeblad: Første etape ved udvidelse af Søndermarks kgd. er færdiggjort, når arbejdet er færdigt, vil der kunne skaffes plads til 2—3000 gravsteder (havearkt. *Johannes Tholle*).

28/11 Vejle Amts Folkeblad: Der skal opføres et nyt kapel ved Grene kirke (arkt. *H. Andreassen*, Billund).

2/12 Holstebro Dagblad: Tegningerne til et kapel ved Rønbjerg kirke er godkendt af kirkeministeriet (tømrermester *J. H. Kristensen*, Rønbjerg).

2/12 Frederiksberg Bladet: Først efter år 2020 bliver der mulighed for at afgive jord fra Solbjerg kgd. til Roskildevejens udvidelse.

Fra norske dagblade

31/8 Tvedestrandsposten: Hagearkt. *Huvestad* har utarbejdet planer om utvidelse av Flosta kgd.

2/9 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Efter dugnadarbeide på Ruud kgd. ble 5.000 kr. bevilget til anleggelse av plener (herredsgartner *Ovid Kvisterøy*).

2/9 Vestfold: Hagearkt. *Lyngseth* har utarbejdet planer om parkbehandling av området omkring kk. i Holmestrand.

6/9 Bygdeposten, Vikersund: Der skal utarbejdes planer for utvidelse av Heggen kgd.

10/9 Velgeren: Der er bevilget ca. 5.000 kr. for utvidelse af Grua kgd.

13/9 Porsgrunns Dagblad: Den centrale kgd. i den nye Porsgrunn bykommune vil bli liggende ved Eidanger kirke.

17/9 Tønsbergs Blad: Konkurrans om den nye kgd. i Sem.

20/9 Laagendalsposten: Til planlegging av ny kgd. i Laugerudmoen har formannskapet nedsett et utvalg.

21/9 Kragerø Blad: Kommunestyret i Kragerø har bevilget 18.000 kr. til oparbeidelse av „Spanskekgd.“ grundet mangel på gravplasser, et krematorium ville løse plassproblemet.

25/9 Fremtiden: Det økede folketallet i Røyken gjøre det nødvendig med utvidelse av kgd.ene i bygda.

25/9 Østfold Bygdeblad: Omlegging av Rakkestad kgd. ved dugnad.

26/9 Gaulsdalsposten: Utvidelse af Støren kgd. med 2 da sør for kirken.

12/10 Sunnmørsposten: Bygartner *Njål Bele* mener ikke at arbeidet på Slinningen nya gravplass kan begynde før til våren.

15/10 Sør-Trøndelag: Kommunestyret reduserte utvidelse av Skaun kgd. (v. fylkesgartner *Alf-snes*) fra 688 gravplasser til 380.

18/10 Fjordenes Tidende: Arbeidet med kgd. i Holvik må avsluttes foreløpig fordi pengene er oppbrukt.

30/10 Oppland, Giøvik: Utvidelsen av Vang kgd. kan ikke ske før man vet hvor riksvegen skal gå.

2/11 Sunnmørsposten: Austnes kgd. skal utvidast med 3 dekar.

6/11 Dagningen: På budsjettet er ført opp 40.000 kr. til kjøp av grunn til utvidelse av kgd.e i Søre Al, Vingrom, Fåberg og Nordre kgd. i Lillehammer og 50.000 kr. til opparbeidelse af kirkegårdene.

7/11 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Utvidelsen av Skoger kgd. er begynt; der skal tillegges 5 mål; 35.000 kr.

9/11 Grimstad Adresstidende: På budsjettet for 1964 er oppført 5.000 kr. til nyanlegg på Grimstad kgd.

12/11 Sogn Folkeblad: 1728 m² jord av prestegården blir nødvendig til utviding av Jostedal kgd.

20/11 Morgenavisen: Fana formannskap har bevilget 7.930 kr. til utvidelse av urnelunden på Øvsttun kgd.

Fra svenske dagblade

21/10 Mellersta Skåne: Den nyanlagda kyrkogården i Klockarebacken invigdes 20/10 av kontraktsprosten *H. Hågglund* (trädgårdsarkt. *Hilding Claesson*).

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 10: Schriftgestaltung XV. Bemerkungen zu einem neuen Verwaltungsgerichtsurtel über Grabmalgestaltung auf Wahlgräbern. — Nr. 11: Bildbericht über die Tätigkeit des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge. Das Grabmal Stockheim von Bildhauer Ernst Rasche, Mülheim. Schriftgestaltung XVI. Grabmalhersteller und Friedhofsgärtner.

Deutsche Friedhofskultur nr. 5: Im Umbruch begriffen. Hauptfriedhof Ohlsdorf in Hamburg (billedreportage). Verband-Helfer der Praxis. Unser Weg zu besseren Friedhöfen. Neuer Gebührenantrag abgelehnt. Kranke Friedhofsetats und ihre Behandlung. Welche Faktoren sind bei der Aufstellung einer Gebührenordnung zu berücksichtigen? Behördliche Grabmalberatung — freischaffende Steinmetzen. Ein guter Weg der Friedhofskapellen-

Ausschmückung. — Nr. 6: Grosse friedhofskulturelle Tagung in Hamburg. Probleme der Gegenwart zum Vorteile der Friedhöfe ausgewertet. Friedhofsrechtliche Hinweise für die Praxis. Forderungen und Erfahrungen der Friedhofsgestaltung und -verwaltung erfolgreich angewandt. Vorbildliche Friedhofsgestaltung in Hannover (billedreportage). — Nr. 7: Vom Einzelgrab zum Friedhof. Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal tagte in Lübeck, Europäische Friedhofsreform. Friedhöfe behielten ihr Gesicht und sie taten gut daran. Persönlichkeitsnahe Grabgestaltung in Düsseldorf. Gestaltungswünsche in der Grabgestaltung müssen vom Fachmann geordnet und gelenkt werden. — Nr. 8: Neuer Waldfriedhof in Lüneburg. Grabfeldrichtlinien. Pflanzen für den Waldfriedhof. Friedhofskultur — unsere gemeinsame Aufgabe. — Nr. 9: Das würdige Begräbnis. Neuanlegung eines Kirmesplatzes neben dem Friedhof. Wert der gärtnerischen Produktion auf dem Absatzgebiet Friedhof. Das Mustergrab mit Gegenbeispiel zur Hebung und Lenkung einer ruhigen Friedhofseinheit. Blütengehölze in Verbindung mit Stauden zur Belebung und Bereicherung der Friedhofsanlagen. — Nr. 10: Behandlung der Erbbegräbnisse früheren Rechts. Welche Faktoren sind bei der Aufstellung einer Gebührenordnung zu berücksichtigen? Beispiele für Wahlgräber. Beispiele für Urnenwahlgräber. Beispiele für Reihengräber. Neuanlegung eines Kirmesplatzes neben dem Friedhof.

Friedhof und Denkmal nr. 3: Friedhöfe und Denkmäler in Schleswig-Holstein. — Nr. 4: AFD-Jahrestagung 1963 in Lübeck. — Nr. 5: Schrift und Inschrift.

Historiske Meddelelser om København 1963: Fra bagersvend til Assistens-graver.

Garten und Landschaft nr. 11: Gedenkstätte Burg in Dithmarschen. Gärten des Gedenkens in England. Friedhöfe. Dorffriedhof in Hahn/Oldbg. Ideenwettbewerb Friedhof Dodeshaus in Osnabrück. Friedhof in Bodafors/Schweden. Über die Eignung der Böden für die Erdbestattung.

Ignis nr. 9: Ansvars- och arbetsfördelning ved ett krematorium — en organisationsplan för krematorieförvaltning. Om kombinationen kyrka—krematorium. Om värdet av studieresor. — Nr. 10: Kyrkorna och eldbegängelsen. Internationell eldbegängelsekonferens i Berlin. Den evangeliske kyrkans inställning till eldbegängelse. Romersk-katolska kyrkan ändrar

sin inställning? Church of Englands inställning til eldbegängelse. — Nr. 11: Biskop G. Lundström invigde Södertälje krematorium. Arkitektens syn på krematoriet og kyrkogården. Ljusets och Löftets kapell. Lagen om gravrätt uppe vid kyrkomödet. Europeiskt samarbete för kyrkogårdskultur.

Kunst und Stein nr. 6: Grabmal und Wort. Grabmalgestaltung in unsere Zeit. Eine merkwürdige Grabinschrift. Grabschriften.

Kyrka och Folk nr. 41: Skogskyrkogård av 1960-talstyp i Ramundeboda.

Kyrkvaktaren nr. 10: Hur kan myndigheterna främja tillkomsten av vackrara och mera varierande gravvårdar.

Landsbygraveren nr. 6: Delegeretmødet 1963. Vi snakker om det 11 (Frostskader, hækklipning, chrysantemumsorter, ukrudtbekæmpelse med kemiske midler). Jeg mindes (betragtninger over gravergerningen). — Nr. 7: Delegeretmødet 1963. Cirkulære om regulering af honorarer til de lavestlønnede kirkefunktionærer uden for København og Frederiksberg. Vi snakker om det 12 (mulddannende stoffer, harmoni i plantningernes udformning, kontormæssigt arbejde). Danmark er i færd med at skifte gravform (Ligbrændingens udvikling). — Nr. 8: Takstbestemmelser for Fyns stift. — Nr. 9: Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer (udtalelse i anledning af referat i „Landsbygraveren“). Kursus på Sommersted ungdomsskole 7.—10. oktober. — Nr. 10: September (Odden kgd. på Sjællands Odde). Referat af kursus på Køng højsskole. Kendelse afsagt af Landsskatteretten vedr. klage fra graver O. Jørgensen, Bording. — Nr. 11: Oktober (tanker om efterår, gran m. m.). Referater af kursus på Vilvorde og Sommersted Ungdomsskole.

Menighedsrådenes Blad nr. 6: Ansættelse af kirkebetjening. Årsmødet 1963 på Nyborg Strand (bl. a. kirkegårds konsulenter, flytning af tyske krigsgrave). — Nr. 7: Graverlønninger. — Nr. 9: De tyske grave på de danske kirkegårde. — Nr. 10: Tyskergravene. Om flytning af lig af tyske flygtninge.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6: Grabmale in Hamburg. Alte Steinmetzkunst im norddeutschen Raum. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes. — Nr. 7: Kriegsofermale als Gedenkstätten und Mahnzeichen in der heimatlichen Landschaft. — Nr. 8: Bundessieger 1963 im Leistungswettbewerb der Handwerksjugend. — Nr. 9: Das

Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes. — Nr. 10 Trauernde über einem Kriegstoten. Die Gedenkstätte KZ-Lager Stutthof im Elsass. — Nr. 11: Neuzeitliches Gestalten. Das Ringen um die Ausdrucksform einer Idee in einem Werkstoff.

Sten nr. 3: Korsets Kapell i Kalmar.

Stenhuggertidende nr. 3: Nye metoder til konservering af sten. — Nr. 4: Gravstensfagets visitkort. Havearkitekt *Torben Michelsen* har tegnet mindekors til Fakse kgd. — Nr. 4: Bevarelse af gamle gravsten.

Trädgårdsnytt nr. 10: Den minsta av planteringar (synspunkter på skötseln av gravgårdar och gravar).

Viola nr. 33: Kyrkogårdsarbetets rationalisering diskuterat på konferens i Motala. Genomgripande rationalisering i Malmö kyrkogårdsförvaltning. Stor maskindemonstration på kyrkogårdskongressen.

Fra det faglige bogmarked

Georg Olbrich: Bäume und Grosssträucher. 8°, 160 s. B. Patzer, Hannover, m. fl. 1960.

Som bind 1 i en række fagbøger for landskabsgartnere er udsendt denne nyttige bog om træer og større buske. Den er forsynet med et forord af dr. *D. Hennebo*, Essen, og består hovedsagelig af korte skildringer af træplanterne enkeltvis, ledsaget af stregtegninger af detaljer, alt på mat papir.

Rudolf Kühn: Die Strassenbäume. 4°, 200 s. B. Patzer, Hannover, m. fl. 1961.

Bogen har som undertitel: forsøg til en grundlæggende fremstilling, og den er forsynet med 85 billeder og en del tabeller. Forfatteren erindrer om, hvor ung bilismen er i forhold til vejenes alder, hvorfor det gensidige forhold bil, træ og vej ikke kan have fundet sin endelige løsning, — man tænke sig, at man i Norden fælder vejtræer for trafikikkerhedens skyld og i Tyskland planter træer ved vejen af samme grund og i England aldrig har haft alleer i større tal. Forfatteren går grundigt til værks og analyserer begreberne vej og træ samt vejtræ, — beretter om de forskellige formål til at plante træer, kroner og stammer og meget mere samt skildringer af brugelige træarter, i hvilken henseende han går vidt i valget. Nogle af de valgte turde mere høre hjemme indenfor havernes hegn end udenfor.

Torfinn Skard: Hagebruk og gartneri i Norge. 8°, 575 s., 154 ill. Universitetsforlaget, Oslo 1963. kr. 90,00.

Med en usædvanlig energi og beslutsomhed har forfatteren siden 1930'erne samlet stof til denne bog, der bærer undertitlen: En historisk undersøkelse fram til omkring 1950, — og fra 1956 til slutningen af 1962 har han udarbejdet det manuskript, som giver den første samlede beretning om have- og gartneribrugets historie i Norge. Ser man på listen over kilderne, forstår man lidt af hvilket omfattende arbejde, det har været, og andre lister og beretninger yder en fylde af oplysninger på en mængde af områdets specialgrene — derunder også kirkegårdene (s. 383) og om brug af kransen m. v. s. 242—46. Norske gartnere m. fl. har grund til at være stolte af, at universitetsforlaget har kunnet udsende et sådant værk og taknemmelige overfor forfatteren, som har gravet dybt og arbejdet videnskabeligt forsvarligt og dygtigt. Et og andet er der også fra Danmark, — dels fra D. indvandrede gode gartnere, dels arkivalier og bøger, som har kunnet hjælpe både norsk gartneri og denne bog i særdeleshed.

Commonwealth War Graves Commission: Forty-fourth annual report 1/4 62—31/3 63. 8°, 104 s., Hear Majdt. stat. Office, London 1963. Six shill. net.

Publiceret fredag d. 8.11.63 foreligger igen en årlig rapport om soldatergravene fra commonwealth i et nydeligt udstyr og med 24 illustrationer. Danmark hører til nordregionen og er billedmæssigt repræsenteret af Svinøs britiske soldatergrave.

Ekhardt Berckenhagen: Deutsche Gärten vor 1800, 4°, 72 s. B. Patzer, Hannover, m. fl. 1962. DM 18.

I et udvalg af 27 haver er illustreret tysk havekunsts udvikling fra middelalder til romantikens periode. Billederne er hovedsagelig kendte illustrationer, og blandt de valgte eksempler finder vi med glæde et af dem, der engang hørte under det danske rige, nemlig Plön i Holsten. Arbejdet er gjort i samarbejde med tidsskriftet *Das Gartenamt*. Bogen slutter med en nyttig fortegnelse over nyere litteratur om havekunst, og den er tiltalende at blade igennem og stifte bekendtskab med.

Franz Boerner: Schnitt der Ziergehölze. 147 s. 28 billeder. Eugen Ulmers Verlag, Stuttgart. DM 9,20.

I serien „Grundlagen und Fortschritte im Garten- und Weinbau“ udsendes denne bog hermed i 2. udgave. Forfatteren er præsident

for det tyske dendrologiske selskab og besidder stor viden om emnet. Her foretages beskæringen ikke efter de tilfældige grenes princip, men bliver dyrket videnskabeligt og samtidig anskueligt. Hvordan, hvornår og hvad der skal beskæres, bliver omhyggeligt gennemgået med stregtegninger og afrundes med en planteliste, der gennemgår de enkelte plantarters behov for beskæring.

J. J.

Rudolf Bohn: Die Technik in der Landschaftsgärtnerei. Eugen Ulmers Verlag, Stuttgart. DM. 10,80.

En samling løblade, der emnevis giver en gennemgang af de maskiner og det værktøj, der kan ha' interesse for anlægsgartnere, både til de mindre arbejder som til de helt store (jordflytning m. m.). Redskabernes anvendelse og deres tekniske data gennemgås omhyggeligt med fotografiske gengivelser af hver enkelt maskintype.

Et instruktivt samlehefte for dem, der beskæftiger sig med anlægsgartnerisk (kirkegårds) arbejde.

J. J.

Peter Stickler: Kleiner Heizungskurs für Gärtner. 111 s. 85 billeder og 7 tabeller. Eugen Ulmers Verlag, Stuttgart. DM. 5,60.

Denne bog giver oplysning om varmelære, brændstofdenskab og fyringsteknik. Den belyser emnet opvarmning af drivhuse, hvordan det bedst kan gøres, og gennemgår fordelene og ulemperne ved de forskellige fyringsmetoder samt omtaler de nyeste fremskridt indenfor drivhusopvarmningen.

J. J.

A. Vogelmann: Chrysanthemen, 282 s., 90 billeder. Eugen Ulmer Verlag. Stuttgart. 1963. DM. 15,80.

Dette er 6. udgave af *von Marggraf* „Das Chrysanthemum, sein Formenreichtum und Kultur“ ved professor A. Vogelmann og hermed er bogen ført frem, så den har fået de sidste års erfaringer med. Chrysanthemumkulturen bliver gennemgået, siden den begyndte i Japan i det 8. århundrede til det stadi, den nu står på. Dens økonomiske betydning samt alle dens kulturformer og deres dyrkning suppleret med omhyggelige sortslister og de enkelte sorters betydning og specielle krav med hensyn til lys, temperatur, gødskning, knopning og sygdomsbekæmpelse.

En anbefalelsesværdig bog for alle, der interesserer sig for denne plante og dens kultur.

J. J.

Referat af årsmødet på Hindsgavl slot 1963, fol., 26 s., Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark.

Utvivlsomt efter svensk eksempel har den danske inspektørforening oppet sig gevaldigt og udsendt et nydeligt, duplikeret referat af forhandlinger, foredrag m. m. Både den nye foreningsformand, *Holger Nielsen*, og den nye sekretær *C. E. Strunck*, samt foreningen som sådan har megen ære af arbejdet.

Otto Lindemark: Vore giftige blomsterplanter. 8°, 69 s. + 48 farvetryk. Spektrum 1963. Kr. 12,50.

I en nydelig lille bog redegøres for, hvilke planter der er giftige — og det er forbavsende mange — og så er endda ikke medtaget sporeplanter, såsom de giftige svampeplanter. Heldigvis er det kun et fåtal af planterne, der tilbyder giften på en sådan måde, at der sker ulykker (f. ex. guldregnsfrugterne), og når giften sidder i rødder, som ingen finder på at spise, gør det jo ikke noget. Man må ønske bogen vid udbredelse blandt skolebørn, ungdomsorganisationer, vandrede, spejdere og endnu flere, så ulykkesmulighederne indskrænkes.

Rachel Carson: Det tavse Forår. 8°, 256 s., Gyldendal, Kbh. 1963. Kr. 28,00.

Selvom eksemplerne hovedsagelig stammer fra USA, er spørgsmålet om forkeret eller overdreven anvendelse af giftstoffer, ja anvendelse overhovedet, i høj grad også aktuelt i de nordiske lande. Sommeren 1963 gav i Danmark eksemplet på de dræbte dambrugsfisk som det økonomisk mest chokerende. Og det tavse forår hentyder i sin bogtitel til den tid, da de kemiske midler, der skulle bekæmpe plante-sygdomme og skadeinsekter m. m., har gjort det af med sangfuglene. Det er en vægtig bog, der bør kunne ruske op i mangen samvittighed og give et varsko til myndigheder og enkeltpersoner — om ikke vi engang skal se, at kun de mest hårdføre og sejglivede leddyr befolker vor klode.

J. Nilaus Jensen: Sukkulenter. 8°, 68 s., J. Fr. Clausen. Kbh. 1963. Kr. 9,75.

Efter nyligt at have udsendt sin kaktusbog i 2den udgave er forfatteren her kommet med en nydelig bog om det nærbeslægtede emne: sukkulenter, på dansk: saftplanter. Den giver gode råd for dyrkning af disse planter, der hører hjemme i stuen såvelsom ude på friland.

Heinrich Fr. Wiepking: Umgang mit Bäumen. 4°, 346 s., BLV Verlagsgesellschaft, München 1963. DM. 58,—.

Den kendte „træmand“ har på det bayeriske forlag udgivet en anselig og smuk bog om træer, — dette emne taget i vid betydning, således at der bliver noget ikke blot for de fagmænd, der af forskellige motiver planter træer, men også for dem, der interesserer sig for træverdenens kulturhistorie. Det er ikke en dendrologi i almindelig forstand, men en dybtgående skildring af 53 træarter og deres forhold til menneskers tankeverden, poesi og litteratur m. m. Fotografierne slutter sig fortrinligt til teksten, og de står ofte som fine portrætter af individerne.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlinger från XXV kongressen i Landskrona 7—9 augusti 1962. Fol. 31 s. + diverse dupliserede bilag.

En virkelig gennemarbejdet årsberetning, hvor mødernes forløb er minutjost gengivet samt referat af foredragene, der blev holdt af trädgårdsarkitekt *Sven-Ingvar Andersson*: Om Kyrkogårdsarkitektur, og trädgårdsarkitekt *Per-Åke Friberg*, der viderebehandlede samme emne. Kyrkogårdsföreståndare *Tage Göransson*, Malmö: Limhamns nya centralkyrkogård och kapellkrematoriumanläggningar som blir annorlunda, og endelig kyrkogårdsföreståndare *Gösta Hagberg*, Västerås: Hur rekrytering og utbildning av kyrkogårdspersonal kan bedrivas.

En årsberetning, der tydeligt viser på hvor højt et fagligt plan svenske kirkegårdsledere arbejder ved deres årsmøder.

J. J.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 4/7 (til Københavns begravelsesvæsen) om, **hvorvidt en fraskilt hustru kunne modsætte sig, at der af begravelsesvæsenet blev givet hendes tidligere ægtefælle oplysning om, hvor ægteparrets fællesbarn var begravet.**

Ved skrivelse af 3. marts 1960 har begravelsesvæsenet til ministeriets afgørelse fremsendt det hoslagt tilbagefølgende, fra landsretssagfører Helge Overby, København, modtagne andragende, hvori den pågældende som sagfører for N.N. beder oplyst, hvor hans nævnte klients søn O.N., der er født — — 1947 i København og afgået ved døden den — — 1960 på militærhospitalet i København, er begravet, idet landsretssagføreren herved har henvist til, at barnets moder, fru P.N. hemmeligholder begravelsesstedet for barnets fader og dennes familie.

Det fremgår af sagen, at barnets forældre

er fraskilt, og at barnets moder, der har været eneindehaver af forældremyndigheden over barnet fra 1954 til barnets død, har foranlediget, at en urne, indeholdende asken af barnet, er nedsat i et af hende erhvervet gravsted på en københavnsk kirkegård. Begravelsesvæsenet har i denne forbindelse oplyst, at barnets moder ved sin erhvervelse af gravstedet udtrykkeligt anførte, at barnets begravelsessted ikke måtte oplyses til nogen, samt henvist til den ligeledes medfølgende, af den pågældende i sagen afgivne erklæring af 28. februar 1960 om, at hun fastholder ønsket om hemmeligholdelse af begravelsesstedet.

Ved sagens forelæggelse for ministeriet har begravelsesvæsenet som sin formening gjort gældende, at der savnes hjemmel til at imødekomme moderens ønske om hemmeligholdelse af begravelsesstedet over for barnets fader.

I anledning heraf skal man efter stedefunden brevveksling med overpræsidenten i København meddele, at ministeriet med begravelsesvæsenet er enig i, at den begærede oplysning vedrørende barnets begravelsessted bør meddeles andrageren, dog at der — forinden oplysningen udleveres — bør gives barnets moder lejlighed til eventuelt at få sagen forelagt for domstolene. I overensstemmelse hermed bør barnets moder ved anbefalet brev gøres bekendt med, at den omhandlede oplysning vil blive meddelt hendes tidligere ægtefælle, såfremt hun ikke inden udløbet af en af begravelsesvæsenet fastsat passende frist over for begravelsesvæsenet har godtgjort, at hun har taget skridt til sagens indbringelse for domstolene.

Kirkeministeriets skriv. af 12/7 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om, **hvorvidt et menighedsråd kunne overtage vedligeholdelsen af et præstegravsted.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 9. juni 1960 hertil indsendt andragende har A. menighedsråd anholdt om tilladelse til at overtage vedligeholdelsen af tidligere sognepræst for A. og B. menigheder N.N.s gravsted på A. kirkegård uden tidsbegrænsning samt til af afdøde pastor N.N.s datter at modtage et beløb på 800 kr., hvilket beløb agtes indsat på en sparekassebog i Roskilde sparekasse til anvendelse til udsmykning af A. kirke som et minde om den afdøde.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet intet finder at erindre imod, at A. kirke efter menighedsrådets bestemmelse overtager vedligeholdelsen af gravstedet, såfremt dette er hjemfaldet til kirken, og ellers fra det tids-

punkt at regne, da dette sker, alt såfremt menighedsrådet finder, at betingelserne for kirakens overtagelse af vedligeholdelsen i henhold til bestemmelsen i § 24, stk. 4, i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. og den tilsvarende bestemmelse i kirkegårdsvedtægten er til stede.

Kirkeministeriets skriv. af 18/7 (til landsretssagfører N.N.) om, **hvorvidt en på en kirkegård beskæftiget mand, som var lønnet med et årligt vederlag, havde krav på feriepenge.**

I et hertil indsendt andragende af 14. oktober 1959 har De som sagfører for Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund rejst spørgsmål om, hvorvidt der tilkommer et af forbundets medlemmer, der har været beskæftiget på A. kirkegård, feriegodtgørelse.

Det fremgår af sagen, at den pågældende imod et årligt vederlag af 2.000 kr. har varetaget kirkegårdens renholdelse.

I anledning heraf skal man efter stedefunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Ribe stift og direktoratet for arbejdstilsynet meddele, at nævnte direktorat i en over sagen afgivet erklæring har udtalt, at det pågældende medlem af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund under sin beskæftigelse for A. menighedsråd efter direktoratets opfattelse er omfattet af ferieloven og således er berettiget til ferie med løn efter denne lovs regler.

Da den pågældende efter det oplyste er aflønnet med et honorar, som også dækker ferietiden (årshonorar), anses han under ansættelsen for at kunne holde ferie med løn og er derfor, medens ansættelsesforholdet består, ikke berettiget til at modtage feriegodtgørelse.

I tilfælde af fratræden vil der derimod være at beregne feriegodtgørelse med 6½ pct. af den udbetalte løn i overensstemmelse med reglerne i ferielovens § 5, stk. 2.

Det bemærkes, at nærværende ministerium kan slutte sig til det af direktoratet udtalte.

Kirkeministeriets skriv. af 1/9 1960 (til hr. N.N.) ang. **en efterlevendes ret til at træffe bestemmelse om vedligeholdelse og udsmykning af sin afdøde ægtefælles gravsted.**

I et hertil indsendt andragende har De anmodet om ministeriets afgørelse af, hvorvidt det tilkommer Dem at træffe bestemmelse med hensyn til ændring af udsmykningen og beplantningen på et gravsted på A. kirkegård, hvori Deres første hustru er begravet.

Det fremgår af sagen, at der ikke er foretaget andre bisættelser i det pågældende gravsted, og at De som indehaver af gravfæste-

brevet har anmodet Horsens kirkegårdsbestyrelse om at fjerne gravstedets nuværende beplantning — bortset fra hækken — og den på gravstedet værende sten og derefter tilså gravstedet med græs. Da Deres afdøde hustrus familie, herunder afdødes uden for ægteskab fødte datter, imidlertid har fremsat indsigelse over for kirkegårdsbestyrelsen mod gennemførelsen af de fornævnte foranstaltninger, har kirkegårdsbestyrelsen henskuet sagen til ministeriets afgørelse. Det er endelig oplyst, at Deres afdøde hustrus broder i de sidste 2—3 år har afholdt udgiften til gravstedets renholdelse ved kirkegårdens foranstaltning.

Således foranlediget skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Århus stift herved meddele, at ministeriet, således som sagen foreligger oplyst, må anse Dem for beføjet til at træffe bestemmelse med hensyn til gravstedets vedligeholdelse og udsmykning.

Kirkeministeriets skriv. af 2/9 1960 (til stiftsøvrigheden over Ålborg stift) ang. **en mellem Dansk Ligbrændingsforenings Ålborg afdeling og en kirkegårdsbestyrelse indgået overenskomst om, at salg og fornyelse af urnegravsteder skulle ske fra ligbrændingsforeningens kontor.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 16. november 1959 hertil tilbagefulgt andragende har Danske Begravelses- og Ligbrændingsforretningers Landsorganisation rejst spørgsmålet om, hvorvidt det må anses for foreneligt med gældende bestemmelser, at det er overdraget Dansk Ligbrændingsforenings Ålborg afdeling at administrere de på A. kirkegård værende urnegravsteder.

Det fremgår af sagen, at ligbrændingsforeningen administrerer urnegravstederne på A. kirkegård i henhold til en mellem A. sogns menighedsråd og foreningen indgået overenskomst, der senest er fornyet den 5. januar 1959. Ifølge denne overenskomst sker salg og fornyelse af urnegravsteder på ligbrændingsforeningens kontor. Det er derhos for ministeriet oplyst, at ordningen nærmere praktiseres således, at fæstebreve vedrørende urnegravsteder udstedes til ligbrændingsforeningen, der ved udleveringen til gravstedsbrugerne forsyner fæstebrevene med påtegning om afdødes navn og tidspunktet for urnenedsættelsen.

Ifølge overenskomsten betaler ligbrændingsforeningen til kirkegården 20 kr. for brugsretten til et urnegravsted i 10 år, og for renholdelse af bortfæstede urnegravsteder svares et vederlag af 3 kr. årlig for hvert gravsted, hvor-

hos der for renholdelse af fællesgrav, gange og ikke benyttede urnegravsteder erlægges et vederlag af 500 kr. årligt. Overenskomsten hjemler ligbrændingsforeningen ret til at forlange en betaling af 100 kr. for brugsretten til et urnegravsted i 10 år. — — — — —

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at den omhandlede overenskomst, hvorved der er indrømmet en privat forening en eneret til at bortfæste de på kirkegården værende urnegravsteder, efter ministeriets formening ikke er forenelig med de på dette område gældende bestemmelser, idet de gældende bestemmelser vedrørende administrationen af kirkegårde forudsætter, at der skal være adgang for private personer til ved direkte henvendelse til kirkegårdsbestyrelsen (kirkeværgen) at erholde også sådanne gravsteder udlagt, når de findes.

Under henvisning hertil skal man anmode stiftsøvrigheden om at ville drage omsorg for, at overenskomsten søges bragt til ophør.

Kirkeministeriets skriv. af 13/9 1960 til stiftsøvrigheden over Århus stift) ang. **anvendelse af stenkister i urnegravsteder til anbringelse af askeurner.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 26. august 1960 hertil indsendt andragende har sognepræst N. N. på foranledning af civilingeniør O. O., Gøteborg, forespurgt, om der vil kunne meddeles tilladelse til, at der i et gravsted på A. kirkegård nedsættes en stenkiste med stenlåg beregnet til anbringelse af askeurner.

Urnekister af den omhandlede art er efter de i sagen foreliggende oplysninger almindeligt brugt i Sverige, hvor de fremstilles af cement i forskellige størrelser, således at de kan rumme indtil 6 askeurner.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet intet finder at erindre imod anvendelsen af urnekister, forudsat at de nedgraves således, at der er mindst 0,5 m jord over urnekistens overflade, jfr. herved bestemmel-

**Specialforretning
for tekniske artikler til
kirker og kirkegårde**

Emneliste fremsendes på forlangende

Sv. Bjargum

Ved Stationen 27 — Kastrup
Telefon (01)511871

sen i § 17, stk. 2, i kgl. anordning om kirkegårde af 20 april 1953.

Det tilføjes, at menighedsrådet i tilfælde, hvor urnekister anvendes, må sikre sig imod, at der påføres kirken udgifter til urnekisternes bortfjernelse ved brugstidens udløb.

Kirkeministeriets skriv. af 11/10 1960 (til N. N.) ang. **adgang til medtagelse af faner ved begravelser.**

I et hertil indsendt andragende har De fore-

spurgt, hvorvidt det er nødvendigt at indhente tilladelse fra vedkommende præst til medtagelse af faner ved begravelser.

I anledning heraf skal man herved meddele, at anmodning om tilladelse til at medtage faner ved begravelser må fremsættes i betimelig tid forinden begravelsens foretagelse over for den præst, der forestår den nævnte kirkelige handling, og senest dagen før begravelsen, jfr. vedlagte cirkulære af 17. oktober 1911.

BIRKHOLM PLANTE SKOLE

Vassingerød pr. Allerød . Tlf. Allerød II26 (03 271)

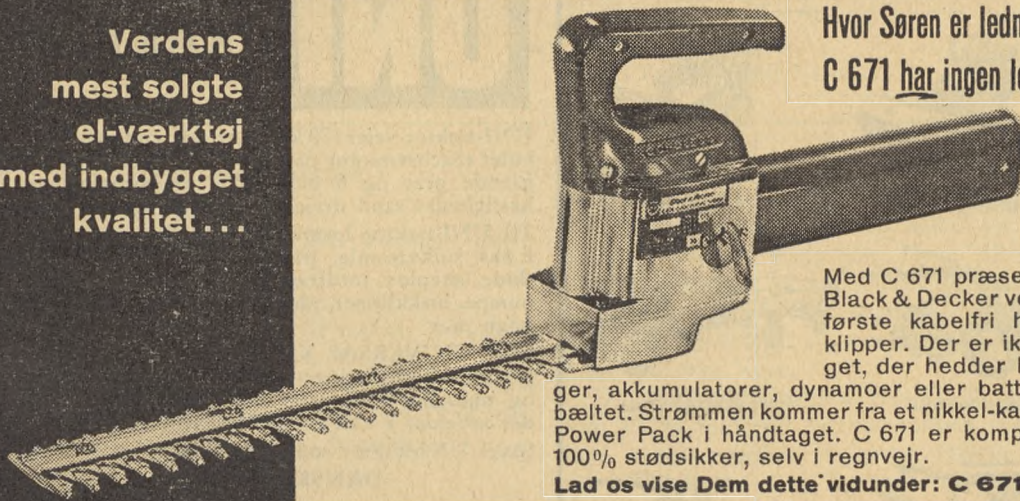
Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest brugte. - løvrigt alle planter til haven.

Aflæg planteskolen et besøg

Black & Decker

Verdens
mest solgte
el-værktøj
med indbygget
kvalitet ...

Hvor Søren er ledningen?
C 671 har ingen ledning.

Med C 671 præsenterer Black & Decker verdens første kabelfri hækkeklipper. Der er ikke noget, der hedder ledninger, akkumulatorer, dynamoer eller batterier i bæltet. Strømmen kommer fra et nikkel-kadmium Power Pack i håndtaget. C 671 er kompakt og 100% stødsikker, selv i regnvejr.

Lad os vise Dem dette vidunder: C 671.

Fås hos førende værktøjsforhandlere og isenkræmmere. — Vi anviser gerne nærmeste forhandler og fremsender brochure på forlangende.

Black & Decker Ltd., Lerhøj 17, Bagsværd . Tlf. 98 56 66

Belos-Gravely 2-hjulet traktor, med 6½ eller 9½ hk motor og grusspreder:

Den helt rigtige til mekanisering af grusspredning på kirkegårdsgangene

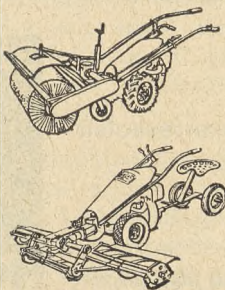
Belos-Gravely
verdens mest solgte!

Om vinteren:

Snerydning, fejning og grusning.

Om sommeren:

Græsslåning, fræsning og hækklipning.

For di:

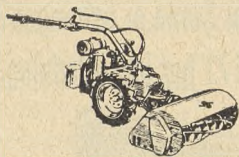
- ✗ den har indstillelig spredebredde
- ✗ og indstillelig gruseretning
- ✗ gruser perfekt — p. g. af roterende spredeskive og vibrerende fødeskuffe
- ✗ er smal og fantastisk manøvreedygtig
- ✗ har rigtig vægtfordeling (tyngdepunkt over hjulene)
- ✗ gruser foran traktoren
- ✗ er eenmands-betjent
- ✗ 150 liter rumindhold (+ evt. reservelager i påhængsvogn)

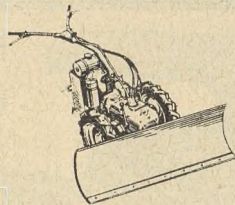
Forlang demonstration!

HELGE LØNHART A/S

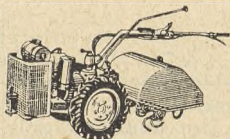
Skovlunde Byvej 100 - København - Skovlunde
Telefon (01) 94 77 22
Service for Jylland og Fyn:
O. Kristoffersen, Ribberdyb 2, Kolding - Tlf. 5743

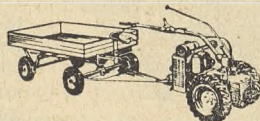
PLÆNEKLIPPER

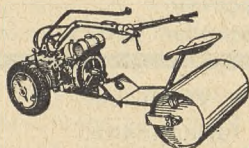
SNEPLOV

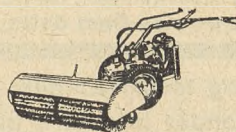
JORDFRÆSER

TRANSPORTVOGN

SULKYTROMLE

FEJEMASKINE

UNI TRAKTOR

UNI-traktor vejer 170 kg og er udstyret med luftkølet »Sachs«-motor på 8 hk — den har 3 fremadgående gear og 3 baggear, 3 kraftoverførings-hastigheder samt drejelige, indstillelige håndtag. Til UNI-traktor leveres 28 forskellige redskaber, f. eks. sulkytromle, triplexplæneklipper, fejmaskine, sneplow, jordfræser, skuffejern, rive, vandpumpe, hækklipper, plov, rotorklipper, transportvogn m. v.

NYT UNIVERSAL KRAFTUDTAG (pat. anm.) giver kraftoverføringen enhver ønskelig retning, og muliggør lynhurtigt skift mellem redskaber, der arbejder i vidt forskellige vinkler.

Såvel UNI-traktor som redskaber er

DANSK ARBEJDE

Lad os demonstrere UNI-traktor for Dem

M LAIGAARD

HELSINGFORSGADE 6. ÅRHUS N. . TLF. 624 44

Afd. f. Sjælland: Repr. J. Axel PEDERSEN, Kbh. Tlf. (01) 302640

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 9

Foreningen for kirkegårdskultur

ÅRSMØDE

„Foreningen for Kirkegårdskultur“ afholder sit ordinære årsmøde i Kolding tirsdag d. 26. maj og onsdag d. 27. maj d. å. med følgende program:

Tirsdag d. 26. maj. Hotel „Saxildhus“.

Kl. 13,30: Forretningsudvalgs møde.

Kl. 15,30: Bestyrelsesmøde.

Kl. 18,00: Middag.

Kl. 20,00: Foredrag.

Onsdag d. 27. maj.

Kl. 9,00: Morgensang i Sct. Nicolai kirke.

Kl. 10,00: Generalforsamling på hotel „Saxildhus“.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Aflæggelse af beretning.
3. Det reviderede regnskab.
4. Budget 1964—1965.
5. Beretning fra redaktøren.
6. Valg til redaktionsudvalget.
På valg er:
havearkitekt Johannes Tholle,
domprovst Carl Bay.

7. Valg af fem bestyrelsesmedlemmer.

På valg er:

overlærer, frøken Dagmar Carlsen-Skiødt,
apoteker, dr. phil. E. Høst-Madsen,
landsbygraver Ingv. Norlyk,
arkitekt Marius Pedersen,
havearkitekt C. Th. Sørensen.

8. Valg af to revisorer og revisorsuppleanter.

9. Fastsættelse af stedet for næste årsmøde.

10. Eventuelt.

Kl. 12,30: Frokost på hotel „Saxildhus“.

Kl. 14,00: Ekskursion i bus til Herrnhutternes kirkegård i Christiansfeld og klokkestabelen ved Skamling. Efter et kaffebord på restaurant „Skamlingsbanken“ beregnes årsmødet afsluttet kl. ca. 17,30.

Carl Bay

| Volmer Rud Nielsen

Nye medlemmer

Personlige:

Snedkermester A. Elving, Sct. Olaigade, Helsingør.

Udenlandske:

Bygartner Odd Andersen, Grimstad, Norge.

Eskildstuna kyrkogårdsförv., Sverige.

Kyrkogårdsnämnden, Solna, Sverige.

Kommunegartneren, Ørsta, Norge.

Oscarshamn kyrkogårdsförv., Sverige.

Dødsfald

En kendt skikkelse ved vore årsmøder, et meget interesseret medlem af vor forening og bestyrelse, fhv. realskolebestyrer *Magnus Lund* er afgået ved døden den 28. december 1963. Han var en ivrig forkæmper for ligbrændings-

tanken og gjorde sine tanker til virkelighed bl. a. ved at han stiftede ligbrændingsforeningen i Svendborg 1930. Han sad i en menne-skealder i D. L.s bestyrelse, blev i 1946 D. L.s propandaleder, senere kaldet konsulent. Han var æresmedlem af den svenske ligbrændingsforening. Medlem af sit menighedsråd i Svendborg var han også.

Vi lærte realskolebestyrer Lund at kende som et varmhjertet og retskaffent menneske, hvis saglige indlæg vi gerne lyttede til. Vi vil savne ham — og her i vort blad udtale: Ære være hans minde!

Carl Bay.

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. *Arne Hilsø* er død 61 år gammel.

Arne Hilsø var levende interesseret i sit

fag, sprudlende af energi og vitalitet gik han op i alt, hvad der rørte sig indenfor problemer om kirkegårde. Selv under sin sidste alvorlige sygdom fjernede hans tanker sig kun med korte mellemrum fra Søndermark Kirkegård på Frederiksberg, som han var leder af.

Arne Hilsøe var gennem årene en flittig skribent til Vore Kirkegårde.

Ære være hans minde!

J. J.

Fødselsdage

Den 5. marts fyldte kirkegårdsgartner *H. W. Rasmussen*, Haslev, 70 år. Rasmussen, der er født i Hjørring, fik sin uddannelse i Viborg og overtog stillingen ved Haslev kirkegård den 1. maj 1927. Rasmussen er det fødte ordensmenneske, hvilket også har præget Haslev kirkegård igennem de snart 37 år. Foruden kirkegården har han også haft tid til at hellige sig foreningsarbejdet. I den stedlige gartnerforening har han i mange år siddet i kredsens bestyrelse, og på 3. periode betjener han kredsformandsposten. Tillykke!

H. N.

Jubilæum

Inspektøren for Lyngby-Tårnbæk kirkegårde, *Holger Nielsen*, kunne 1. april holde 25 års jubilæum som leder af kommunens kirkegårde. I den forløbne tid er kirkegårdenes areal blevet stærkt forøget, men også deres gartneriske kvalitet har H. N. sat sit præg på.

Til lykke!

Æresmedlem

Foreningen af Kirkegårdsinspektører, Gravere og Gartnere ved Kirkegårde i Danmark har udnævnt sin tidligere formand, fhv. kirkegårdsinspektør i Odense, *O. Raahauge-Askegaard*, til æresmedlem, både for det dygtige og opofrende arbejde, *O. Raahauge-Askegaard* har udført for foreningen og dets medlemmer, og lige så meget for det arbejde, han har udført for kirkegårdskulturen her i landet.

J. J.

Tyske krigsgrave

I udenrigsministeriet har der den 17. januar 1964 været afholdt en pressekonference angående de tyske krigsgrave, hvor kirkeminister fru *Bodil Koch* og kontorchef *A. Roesen*,

kirkeministeriet, overfor journalisterne gjorde rede for de stillede spørgsmål angående dette emne.

J. J.

Konkurrencer

Kirkegårdsbestyrelsen i Ålborg indbyder danske arkitekter til at deltage i en projektkonkurrence om et nyt kapel-krematorium. Præmiesum ialt kr. 30.000. Aflevering 19. maj 1964.

J. J.

Møder

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal afholder sit årsmøde i Freiburg i dagene 13. til 16. maj 1964.

Kursus

Kirkegårdsinspektørforeningen gentager sit kursus „Kirkegårdsadministration“ på Vilvorde i begyndelsen af september. Da det gentages for 3. gang har det hermed vist sin betydning for uddannelse af kirkegårdsgartnere, og de, der ikke mener, de har den fornødne administrative baggrund, burde deltage.

Pas på, at blomsterne ikke blæser væk

Ifølge Politiken er det på kirkegårdene i Melbourne forbudt at pynte grave med kunstige blomster, fordi de ødelægger de elektriske græsslåmaskiner. I blæsevejr flyver de kunstige kranser og blomster rundt overalt, og kommer derved også ind i maskinerne.

Naturfredning

Københavns magistrat har overfor Naturfredningsnævnet for København givet tilsagn om, at det erholdt „underretning vedrørende kirkegårde, der benyttes til begravelser efterhånden som kirkegårdene måtte blive endeligt besluttet nedlagt som sådanne, således at der til den tid kan optages forhandlinger med nævnet om de pågældende arealers overgang til andet formål“.

Det således meddelte tilsagn er med påtale-ret for nævnet tinglyst på efternævnte kirkegårde: Vestre, Assistens, Bispebjerg, Sundby, Vor Frelses og Brønshøj kirkegårde.

Den levende kirkegård

Under denne titel havde fhv. statsminister *Viggo Kampmann* i Jyllandsposten for 17/3 1963 en stor artikel, — og vi tillader os at citere de nedenstående linjer.

Vi bor ved siden af Sundby Kirkegård og er glade for naboskabet. Om vinteren kan vi følge alt livet derinde, mens hegnets bladhang om sommeren ligesom forlænger vor have ind i en større park og skjuler livets forkrænkelighed for os. Vi, der bor her, ved, at gravene ligger der, og at det er der, vi skal hen, når vi en dag, som manden fra Vestervangen udtrykker det: skal sætte træskoene og tilføjer: Og vi kender ikke dagen ej heller timen, og det er lige så forkert som alt rigtigt. Der er mange der føler, når tiden sig nærmer.

Både universitetet, museer og biblioteker kan give mange rige stunder, men det kan for den sags skyld besøg på vore smukke københavnske kirkegårde da også. Endelig er der adgang til de mange kirker, hvor præster har den fordel frem for andre, at de kan få lov at prædike, men det er måske en tvivlsom forret, når man altid har haft den.

Når man er fra provinsen, hører kirke og kirkegård sammen. Men jeg husker godt, da der blev pladsmangel på de gamle kirkegårde omkring Trinitatis og Michaelis i Fredericia, og der skulle anlægges en ny kirkegård uden for voldene. Det var noget mærkeligt noget med en sådan begravelsesplads uden en kirke.

De sidste gymnasieår boede vi ude i et annekssogn med kirke og gravplads sammen på traditionel vis som i de fleste af vore landsogne, og vi har en stor opgave i at bevare dette billede af kirken i landskabet. Udsigten til kirken og udsigten fra kirken, som der så fortrinligt er redegjort for i en lille bog af Johan Exner og Helge Finsen, og som netop hedder: Kirken i landskabet. Man skal ikke have besøgt mange gravpladser i udlandet for at forstå, hvilken kulturværdi vore kirkegårde med og uden kirker har.

Nu er det så heldigt, at Philips Kirken ligger og pynter ved siden af Sundby Kirkegård, og selv om det samme ikke kan siges om Sundby Hospital på den anden side af kirkegården, har vi dog uden for vore vinduer daglig for øje livets muligheder, og det giver balance i sindet, hvis man i øvrigt har sans for sligt.

Der er dagen igennem megen færden af mennesker inde på kirkegården, og døgnnet rundt tumler dyrene sig. Vi har sågar haft en mår boende, som tog på natteudflugter til

det, der for den var den åbne natur, men ellers er det de mange vilde katte, der hersker på terrænet. Ofte får vi besøg af to duepar, som bringer uro blandt havens sædvanlige bestand af solsorte og spurve, og nu ved vintertide kommer flokke af måger og skræmmer livet af dem alle.

Det er rart at bo på en kirkegård, men også ganske bekvemt at kunne hente lidt føde hos naboerne. Da der både er kapel og krematorium kan formålet med menneskenes megen travlhed ikke skjules, og det kan naturligvis virke ubehageligt på den, der ikke bryder sig om at blive erindret om det nære forhold mellem liv og død. Det kan nu aldrig være særlig livsbekræftende at glemme at uden intet liv, men Grundtvig har nok ret i at sige verden ret farvel, i livets gry og livets kvæld er lige tungt at nemme.

Men meget andet lever på kirkegården. Minderne kommer frem under besøgene ved de kæres grave. I den første tid kan savnet være stort, men vi ved, hvorledes årene læger, og erindringen samler sig om de mere lyse stunder, der forvandler sorg til vemod og resignation til glæde over det, der har været. Kirkegården er nok dødens, men også de dodes have, hvor vi bliver mindet om slægternes gang, livets mangfoldighed og vel efterhånden også vor egen enfoldighed.

Efter dagens møje samles kirkegårdens folk i en af fløjene til den gård, hvis mark har leveret plads til beboelse og begravelse her på stedet. På en af længerne er der en rest stråtag fæstnet med træstykker, som man brugte det her på Sjælland. I Sønderho bruger vi mønningstørv, som skæres nede på strandengene, og det minder om den tid, da der praktisk taget ikke fandtes et træ på Fanø.

Vi er her ved at blive omringet af storbyen, men jeg kan dog fra mit vindue se to gårdes firkanter og kan glæde mig over åbent land, der er bevaret, der hvor døden endnu en gang har sejret over livet.

Fra danske dagblade

4/12 Dannevirke, Haderslev: Arbejdet med det nye kapel ved Ødis kirke er påbegyndt.

4/12 Præstø Avis: Menighedsrådet har godkendt udkast til urnehave på Præstø kgd (havearkt. *Rasmussen*, Allerslev).

5/12 Sjællands Tidende: Nyt lågeparti til Sct. Mikkels kgd., ny arbejdsbygning samt overdække på pergolaen ved kapellet (arkt. *Juel Lauridsen*) skal udføres i det kommende år.

6/12 Holbæk Amts Venstreblad: Højby kirke

skal ha nyt kapel. For Egebjerg kgd. er fredningstiden sat op til 30 år.

6/12 Silkeborg Avis: Kirkeministeriet har godkendt planerne til et kapel ved Dover kirke (arkt. *L. Foldager*, Ry).

6/12 Aarhus Amtstidende: Det bliver nødvendigt at bygge kapellet på Odder ny kgd. inden 5 år, måske bliver man nødt til at bygge det i flere etaper for at skaffe redskabs- og opholdsrum samt toiletter.

7/12 Fyns Tidende: Det lille kapel på Kerteminde ny kgd. skal bygges om, så det bliver et virkeligt begravelseskapel.

9/12 Præstø Avis: Fredningsmyndighederne har nu godkendt planerne for et kapel ved Hårlev kirke.

10/12 Holstebro Dagblad: Kirkeministeriet har godkendt planerne til anlæg af en kgd. ved Østre plantage i Holstebro.

10/12 Bornholms Tidende: Krematoriet i Rønne skal restaureres. Ovnene skal ombygges og forholdene i kælderetagen forbedres.

10/12 Lollands Tidende: Menighedsrådet i Rødby har købt jord (15 ha) til ny kirke og kgd.

11/12 Fyns Tidende: Glamsbjerg menighedsråd har hensat kr. 5.000 til regulering og beplantning af den nye kgd. samt kr. 3.000 til et kapel.

12/12 Fyens Stiftstidende: Kirkeministeriet har givet tilladelse til udvidelse af Broholm kgd. (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

13/12 Sjællands Tidende: Fuglebjerg kgd. skal udvides med 500 til 600 m².

13/12 Sjællands Posten: Sct. Jørgensbjerg menighedsråd har indledt forhandlinger med Københavns magistrat om udvidelse af kirkegården (inspektør *A. Falmer-Nielsen*, Kbhvn.).

15/12 Fyens Stiftstidende: Menighedsrådet i Otterup har afsat kr. 10.000 til udvidelse af kgd.en nord for kirken.

17/12 Aalborg Amtstidende: Arbejdet med udvidelsen af Års kgd. skal begynde til foråret. Kr. 30.000.

17/12 Herning Folkeblad: Til den nye kgd. i Herning vil der blive udskrevet en idé-konkurrence.

18/12 Aarhus Amtstidende: Thorsager kgd. skal færdiganlægges og udvides (kr. 38.000).

19/12 Sønderjyden: En udvidelse af Nustrup kgd. er påkrævet, og der er købt et areal vest for kgd.en på 5—6.000 kvm.

1/1 1964 Frederiksborg Amts Avis: I forbindelse med kirkebyggeriet i Lille Værlose påtænkes det at anlægge en ny kgd.

4/1 Ny Tid Aalborg: Det mosaiske Trossam-

fund i Danmark har taget initiativet til at sætte den gamle kgd. i Ålborg i stand.

11/1 Randers Dagblad: Menighedsrådet i Grenå er begyndt at se sig om efter et areal til anneksgkd.

14/1 Sjællands Posten: Slangstrup ny kgd. placeres i nær tilknytning til den bestående (inspektør *Sven Hansen*, Gentofte).

24/1 Fredericia Dagblad: Planer om udvidelse af Erritsø kgd.

27/1 Thisted Amts Tidende: Amtslæge *Folke* og inspektør *Hasselstrøm* har besigtiget de arealer, der kan komme på tale ved udvidelse af Nors kgd.

5/2 Sjællands Posten: Udvidelsen af Frederiksborg kgd. må foretages nu (havearkt. *Johannes Tholle*). Omkostningerne vil andrage ca. kr. 100.000.

6/2 Skanderborg Amts Avis: Fællesmenighedsrådet for Stilling-Skanderup og Skanderborg har opnået enighed om fælles takster på de tre kgd., samtidig er man enige om en henvendelse til Skanderborg kommune om at sikre jord til en fjerde kgd.

12/2 Kristeligt Dagblad: De tyske grave (*A. Roesen*).

19/2 Sjællands Posten: Lyng-Uggeløse sogneråd agter at købe et stykke jord af „Kirkebakkegård“ til kgd.sudvidelse.

21/2 Vestjyden Esbjerg: Havearkt. *Junggreen Have* har udarbejdet et nyt skitseforslag til ny kgd. i Ribe.

26/2 Frederiksborg Amts Avis: Den store befolkningstilvækst i Måløv kræver mere jord til kgd.e.

28/2 Thisted Amts Tidende: Arbejdet med et nyt kapel på Hurup kgd. er påbegyndt (35—40.000).

29/2 Roskilde Tidende: Tre gravsteder fra krigens 1864 på Gråbrødre kgd.

3/3 Sjællands Tidende: Slagelse byråd har købt 100 tdr. land syd for byen, hvoraf en del skal udlægges til kgd. og krematorium.

4/3 Fyns Tidende: Brylle menighedsråd har købt 1 td. land ved den gl. kgd. til udvidelse af denne.

Fra norske dagblade

15/11 Fjordenes Tidende: Stårheim kgd. utvidast mot vest.

4/12 Finnmark Tidende: På den gamle kgd. i Vardø skal foretas opparbeidelse og planering i løpet av 1964.

5/12 Levanger-Avisa: Den ny kgd. for Levanger bør søkes anlagt i tilknytning til kgd.en i Alstadhaug, samtidig skal utredes spøgsmålet om bygning av krematorium.

10/12 Gjengangeren: Beplantningen av Borre kgd. vil koste kr. 4.700 og skal foregå over 2 år.

11/12 Vårt Land: Kgd.en ved Eidanger kirke skal utvides med 50—60 mål.

11/12 Harstad Tidende: Helserådet har godkjent Elveneset som plads til en ny kgd. for Ervik, men en anden plads oppe ved fjellet er også et egnet sted. Kgd. på Kjøtta skal utvides så den blir på 4 dekar.

11/12 Agderposten: Kgd.skonsulent frk. *Karen Reistad* går ind for at Rånaskogen bør sikres for en utvidelse av Arendal kgd.

14/12 Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Den nye Ringerike kommune har avsatt kr. 139.000 til nytt kapell ved Norderhov kirke, til Veme kirke kr. 20.000 til utvidelse af kgd.en samt kr. 200.000 til krematorium til Hønefoss kirke.

15/12 Sarpn: Havearkitekt *Nordvik*, Oslo, har utarbeidet planene til en ny kgd. i Tune.

16/12 Oppland: Fluberg kgd. skal utvides med 2,5 mål.

24/12 Velgeren: Kommunestyret i N. Land vedtok å kjøpe 2.830 kvm. av ejendommen Gårder, kr. 14.000, til utvidelse av Østsinni kgd.

16/1 1964 Tidens Krav: Kgd.en i Åsskard skal utvidast etter planar av herredsaagronom *Per Oterholm*.

24/1 Rogalands Avis: Vikedal kommune har kjøpt snautt eit mål jord aust for kyrkja til utviding av kyrkjegården.

25/1 Lofotens Tidende: For at anlegge et nytt gravfelt på Nye kgd. i Narvik, blir det nødvendig å føre opp to broer over elven for trafikken til og fra det nye gravfelt.

5/2 Arbeiderbladet: Oslo trenger 2650 mål til gravlunder, 400 mål må skaffes snarest i området Sønder Nordstrand. Arbeidet med Alfaset må settes i gang så snart som mulig.

7/2 Eidsvoll Blad: Departementet har gitt tillatelse til utviding av Eidsvoll kgd. på 15 mål.

13/2 Vestfold: Vallø kgd. „brukes opp“ før den nye kommer på Råel.

19/2 Asker og Bærums Budstikke: Tanum kgd. skal få en urnelunds senare utvidelse av kgd.en.

20/2 Valdres: Planer for en kirke og kgd. skal utarbeides for Fagernes og Leira. Det avsettes rom i kjelleren till eventuelt krematorium for Valdres.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 12: Neue Grabmale des Bildhauers *Werner Krampf*, Mannheim. — Nr. 1 1964: Schriftgestaltung XVII. Beispielfelder auf Stuttgarter Friedhöfen. — Nr. 2:

Schriftgestaltung XVIII. — Nr. 3: Aus dem Grabmalschaffen des Bildhauers *Alfred Späte*, Kayna. Schriftgestaltung XIX.

Deutsche Friedhofskultur nr. 11: Warum evangelischer Friedhof? Gute Gebrauchsbinde- rei auf richtigem Kurs. Lässt sich die Teppichbeetausschmückung mit der modernen Grabgestaltung noch vereinen? Gedanken über den binderischen Grabschmuck zu den Gedanktagen. Entrichtung von Anliegerbeiträgen für konfessionelle Friedhöfe. Zur Frage der Grabmalgestaltung auf Sondergräbern. — Nr. 12: Das Grabmal mit individueller Note. Aus Ruhpoldings Geschichte. Nach neuen Grundsätzen ausgerichtet. Die Gärten der Toten. — Nr. 1 1964: Hamburg-Niendorf. Friedhofsverbesserung und Technik. Friedhofsverordnungen mal anders. Kleinbauten auf Friedhöfen. Neuanlegung eines Kirmesplatzes neben dem Friedhof. Grabsteine müssen regelmässig kontrolliert werden. — Nr. 2: Ein Blick auf den Bauleitplan. Handgeschmiedete Kerzenleuchter für Friedhofskapellen. Grosse Familiengrabstätte mit Stauden bepflanzt. Das Gesetzbuch des Friedhofes. Deutscher Friedhof in La Paz, Bolivia. Neue Gebührenordnung für einen mittleren Friedhof Gebührentarif.

Deutsche Gartenarchitektur nr. 4: Wettbewerb-Mustergrabfeld.

Friedhof und Denkmal nr. 6: Christliche Sinnzeichen und Sinnbilder. — Nr. 1 1964: Aschaffenburg und seine Friedhofskultur. Vorbildlicher Landfriedhof in Halsbach. Der Friedhof in Pratteln — eine vorbildliche neue Anlage in der Schweiz. Kranz und Kranzschleifen.

Ignis nr. 12: Biskop *Borgenstierna* invigde krematoriet i Filipstad. Krematoriet i Filipstad. Fyra invigningsakter i Linköping. Linköpings krematorium fick ny profil. *Eckerberg* och *Grufman* danska hedersmedlemmer. Om- och tillbyggnad av Sundsvalls krematorium. Enkelt och värdigt då Sundsvalls krematorium återinvigdes av biskop *Josefson*. Första spadtaget för Berthåga-krematoriet. De dödas dag familjefest på Sicilien. Kurs för utbildning av krematorieföreståndare. — Nr. 1 1964: Eldbegängelseföreningen i dagens samhälle. Myndigheterna har stora fördelar av medlemskap i Svenska Eldbegängelseföreningen. Tekniska delegationen sparar pengar åt uppdragsgivare. Tekniska delegationens arbetsuppgifter och taxor. Malmöbor studerade kyrkogårdsväsendet i London. Skogskapellet-krematoriet i Falun 25 år. — Nr. 2: Aktuella synpunkter vid anläggande eller utvidgning

av begravningsplater. Krematoriet i Västerås 10-årsjubilerar. Hur kan myndigheterna främja tillkomsten av vackrare och mera varierande gravvårdar. Kyrkogårdsresa till Österrike i september.

Kunst und Stein nr. 1 1964: Gedanken zur Schriftgestaltung. Grabschriften.

Landsbygraveren nr. 12: Kursus på Vilvorde. Landsbygravernes løn- og arbejdsforhold. — Nr. 1 1964: Pedersborg kirke. Cirkulære ang. regulering af honorarer. Takster for renholdelse og grandækning af gravsteder. — Nr. 2: Hovedbestyrelsesmøde. Lolland-Falsters Stiftsovrighed, Nykøbing F. (regulerede takster).

Menighedsrådenes Blad nr. 11: Landsbygraverne (indlæg om forhandlingsgrundlag m.m.).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 12: Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes XVII. — Nr. 1 1964: Erweiterungsabschnitt beim Nordfriedhof in München. Eingänge, Urnenhalle, Brunnen.

Fra det faglige bogmarked

Valentin u. Wiedemann: Der Friedhof. 4°, 100 + 105 s. text, 403 fig. BLV Verlagsgesellschaft, München u. å. DM 68.

Med undertitlen: Gestaltung, Bauten, Grabmale, foreligger gartenarchitekt *Valentiners* første udgave af kirkegårdsbogen, der var udpræget havekunstnerisk anlagt, nu i anden udgave med professor *Josef Wiedemanns* arkitekturbidrag, som har givet bogen en drejning, der ikke alene kan forsvares, men også yder væsentligt af værdi. Begge forfattere er kendte personligheder, og stoffet har de samlet fra vidt forskellige egne og sat instruktivt

op. Lad os anføre statistiken over fordelingen af forbruget af jord, der viser belægningsprocenter fra 17 til ca. 50. Eller det store emne gravmæler, hvor der vises meget af interesse. Bogen yder værdifuldt stof både til forvaltninger og skabende kunstnere, og det er en nydelse at tage den i hånden og studere den.

Åge Nicolaisen: Forårets have. 8°, 128 s., ill., Høst & Søn, Kbh. 1963. Kr. 24,50.

Det er en lille og nydelig bog af slotsgartneren om de fleste af de forårsblomster, som vi holder af og imødeser med længsel i den mørke vintertid. Det er dog først og fremmest løgplanterne. Der er beskrivelser og kultur-anvisninger, farve- og stregillustrationer, en nyttig og tillige inspirerende bog at læse og eje.

Her hviler. Gravskrifter og mindeord samlede af Henry Lauritzen. 8°, 52 s., Ålborg 1963.

Denne samling er udgivet af forfatteren (samleren) i 513 expl., hvoraf kun få er kommet i handelen gennem L. C. Lauritzens boghandel i Ålborg. Den rummer en række almindeligt kendte samt nogle få ukendte og ejendommelige gravindskrifter, illustreret med stregtegninger og fotografiske reproduktioner, både fra indland og fra udland, og med forklaringer til mindesmærker eller indskrifter.

Bjarne Jullum: Norsk Kremasjons Forening, 39 s. ill.

I anledning af Norsk Kremasjons Forenings 75 år fra 1889 til 1964 er denne lille historiske publikation fremkommet.

Den skildrer foreningens tilblivelse, hvem der har ledet den gennem årene, ligbrændingslovgivningen samt bringer statistiske oplysninger om ligbrænding i Norge.

Bogen er smukt illustreret med billeder af alle Norges krematorier. J. J.

BIRKHOLM PLANTE SKOLE

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest brugte. - løvrigt alle planter til haven.

Aflæg planteskolen et besøg

Vassingerød pr. Allerød . Tlf. Allerød 1126 (03 271)

Otfried Kneipp: Kunststoffe im Gartenbau. 128 s. 56 billeder. Eugen Ulmer, Stuttgart. DM 8,80.

Bringer alle oplysninger om plastikmaterialets indførelse i gartnerier, hvorledes alle grene af faget kan bringe den i anvendelse. Plastikfolien til isolation af drivhuse eller som erstatning for glas, til dækning af jorden såvel lyst som mørkt plastik, alt efter hvad formål det skal dække. Hvorledes plastiken kan bruges i faste former som plantekasser (lette at transportere), pletter, vandkander og endelig til vandslanger både almindelige og til nedgravning i jorden.

Den viser plastikens anvendelse under alle former i gartnerierne, hvor den med stort held og med økonomisk fordel kan anvendes, og vil blive anvendt endnu mere fremover.

J. J.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare har fremsendt sin å jourførte medlemsliste for 1963, nydeligt duplikeret.

Hans Rønø: Gråbrødre kloster, kirke og kirkegård i Roskilde. 8°, 30 s. Roskilde 1964.

Som særtryk af lokaltidsskriftet: Fra Københavns Amt 1963, er udsendt dette lille skrift, der især handler om Roskilde Gråbrødrekirkegård med udgangspunkt i den i 1942 avslørede mindeplade af *Karl Hansen Glem* og *Arthur Fang* på kappellets nordside. Det er forfattet af kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, som på en sober og saglig måde beretter stedets historie ved god anvendelse af citater, der er kædet sammen til en helhed om fortid, nutid og fremtid.

Marmorfigur

egnet til midterparti i afdeling med ukendte grave sælges meget billigt. Billet mrk. 4456, Sylvester Hvid, reklamebureau, Frederiksberggade 21, København K.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 13/12 1960 (til N. N.) om, **hvem rådighedsretten over et gravsted, hvori en ægtemand og hans tidligere afdøde hustru var begravet, tilkom i et tilfælde, hvor den afdøde ægtemand efterlod sig hustru af andet ægteskab foruden børn af første ægteskab.**

Gennem stiftsøvrigheden over Roskilde stift har ministeriet modtaget et af Dem til A. sogns menighedsråd indsendt andragende vedrørende en imellem Deres afdøde faders hustru i andet ægteskab, fru O. O. og Dem og Deres søskende opstået uoverensstemmelse angående affattelsen af inskriptionen på den gravsten, der er anbragt på det gravsted på A. kirkegård, hvori Deres forældre — — er begravet.

Det fremgår af andragendet, at Deres fader har ladet opsætte en gravsten på gravstedet efter Deres moders begravelse, og at gravstenen var forsynet med oplysninger om Deres moders navn og om tidspunkterne for hendes fødsel og død. Endvidere er det oplyst, at fru O. O. efter Deres faders begravelse har foranlediget, at inskriptionen på gravstenen er ændret til „Fritz — — familiegravsted“, og at det

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

er denne ændring, De og Deres søskende ikke finder at kunne godkende.

I anledning heraf skal man meddele, at dispositionsretten med hensyn til et gravsted efter ministeriets formening må tilkomme de nærmeste pårørende i forening, hvilket i det foreliggende tilfælde vil sige børnene i Deres faders første ægteskab i forening med den efterlevende ægtefælle. Bestemmelser vedrørende gravstedet og den derpå anbragte mindesten må som følge heraf træffes af de pågældende i forening.

Det tilføjes, at den endelige afgørelse af den i nærværende sag foreliggende uoverensstemmelse henhører under domstolene.

Kirkeministeriets skriv. af 28/12 1960 (til højesteretssagfører N. N.) om, **hvorvidt enken efter en i et gravsted begravet person havde krav på at blive begravet i gravstedet.**

I et hertil indsendt andragende har De som sagfører for to af arvingerne i boet efter den i 1957 afdøde fru Edith Poulsen, der tillige med sin tidligere afdøde ægtefælle og deres i 1960 afdøde søn, Erik Poulsen er begravet i gravsted nr. — — på A. Kirkegård, forespurgt, om der vil være noget til hinder for, at Erik Poulsens efterlevende hustru til sin

tid begravnes i det fornævnte gravsted, uanset at gravfæstebrevet i forbindelse med gravsætningen af Erik Poulsen blev forsynet med tilføjelse om, at dennes hustru ikke måtte begravnes i gravstedet. De har herved henvist til bestemmelserne i §§ 24 og 25 i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., samt til at der af den efterlevende hustru er fremsat ønske om til sin tid at blive begravet i det pågældende gravsted.

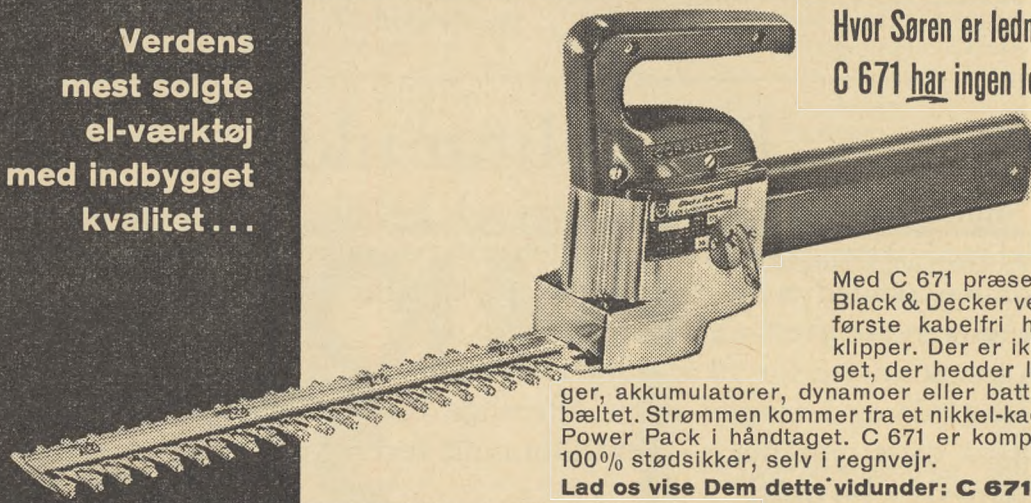
Det fremgår af sagen, herunder af en af kirkegårdsbestyrelsen afgiven erklæring, at den nævnte tilføjelse til gravfæstebrevet er foretaget på foranledning af den nuværende ihændehaver af gravfæstebrevet, Anders Poulsen — født i Edith Poulsens ægteskab — efter forud indhentet godkendelse af dennes tre søskende, men at tilføjelsen nu alene ønskes opretholdt af Anders Poulsen.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet vil være tilbøjelig til at antage, at dispositionsretten med hensyn til det pågældende gravsted, efter at den ene af ægteparret Poulsens 5 børn er afgået ved døden, må tilkomme de efterlevende 4 søskende i forening,

(fortsættes)

Black & Decker

Verdens
mest solgte
el-værktøj
med indbygget
kvalitet...

Hvor Søren er ledningen?
C 671 har ingen ledning.

Med C 671 præsenterer Black & Decker verdens første kabelfri hækkeklipper. Der er ikke noget, der hedder ledninger, akkumulatører, dynamoer eller batterier i bæltet. Strømmen kommer fra et nikkel-kadmium Power Pack i håndtaget. C 671 er kompakt og 100% stødsikker, selv i regnvejr.

Lad os vise Dem dette vidunder: C 671.

Fås hos førende værktøjsforhandlere og isenkræmmere. — Vi anviser gerne nærmeste forhandler og fremsender brochure på forlangende.
Black & Decker Ltd., Lerhøj 17, Bagsværd . Tlf. 98 56 66

Foreningen for kirkegårdskultur

Årsmødet i Kolding 26.—27. maj 1964

Der er en rigtig familiestemning over „Foreningen for kirkegårdskultur“s årsmøder. Skade, at ikke flere menighedsråd lader sig repræsentere ved disse lejligheder, og at ikke flere personlige medlemmer møder frem. De snyder sig selv for en oplevelse. Møderne afvikles altid i en atmosfære af fin menneskelighed, der ikke mindst skabes af formanden, domprovst *Carl Bays* ligefremme og naturlige væsen, der lyser af bunden varme.

Mødet i år, der fandt sted på „Saxildhus“, indledtes tirsdag aften med et overmåde fængslende foredrag af domprovst *Jørgen Bøgh* om folkekirkenes aktuelle situation, specielt i landsognet, hvor den gamle lokalkulturs institutioner: forstelæreren, det lille mejeri, det lille sognerådskontor er forsvundet, medens ene kirken står tilbage.

Onsdag morgen kl. 9 mødtes deltagerne i den smukke gamle Sct. Nicolai kirke til morgenandagt, og kl. 10 fandt generalforsamlingen sted på „Saxildhus“. Inspektør *Ørsted*, Holbæk, var mødets fortrinlige dirigent. I sin beretning oplyste formanden, at foreningen nu talte 166 menighedsråd, 24 foreninger og 477 personlige medlemmer. „Vore Kirkegårde“ var udsendt med fire hæfter i et gennemsnitligt oplag på 1150. Frieksemplarer var som sædvanligt tilgået kirkeministeriet, stiftsøvrighederne og landets provster. Kirkeministeriets tilskud havde andraget 2000 kroner og landbrugslotteriets 1000 kr.

Havearkitekt *Johannes Tholle* meddelte, at han til nytår, når det løbende bind af „Vore Kirkegårde“ var afsluttet, ønskede at træde tilbage som redaktør. Inspektør *Raahauge-Askegaard* bragte *Johannes Tholle* en hjertelig tak for forbilledlig redaktion gennem 37 år.

Til bestyrelsen genvalgtes overlærer *Dagmar Carlsen-Skiødt* og nyvalgtes som repræsentant for menighedsrådsforeningen gårdejer *Jens Hansen*, Store Nustrup, som repræsentant for landsbygraverne, graver *Knud Nørlyk*, og som repræsentant for ligbrændingsforeningen, læge *Erik Haugaard*, Roskilde.

Til næste års mødested valgtes Hillerød.

Efter en hyggelig frokost var der udflugt til Skamlingsbanken og Christiansfelds kirkegård.

Hans Rønø.

Årsmødets anden dag sluttede med en udflugt til Christiansfeld og Skamlingsbanken.

En del af deltagerne kørte i egne biler, andre i en bus.

Det var den ejendommelige kirkegård i Christiansfeld, som havde mødedeltagernes interesse. Brødremenigheden stammer fra Böhmen, og dens stifter var grev *Zinzendorf*, men 1733 kom bevægelsen til Danmark, anlagde byen og kirkegården. Mændene ligger begravet i en afdeling, kvinderne i en anden. Alle gravpladerne er ganske ens, og gravene er uden beplantning, dog er der nu ved de nyere grave ganske lidt blomster.

Det smukkeste ved kirkegården er de høje alléer, for ellers virker den noget øde og trist, men menighedens tanke er dette: at i døden er alle lige, derfor ingen forskel på gravene.

Fra Christiansfeld kørte vi i det dejligste sommervejr og gennem smukke landskaber til Skamlingsbanken, hvor eftermiddagskaffen blev drukket. Desuden blev der også tid til en spadseretur omkring på det minderige sted, der i mange år har været de danskes samlingssted for de store nationale møder.

Ved 17-tiden var vi igen i Kolding og skiltes efter et indholdsrigt årsmøde.

D. Carlsen-Skiødt.

Udnævnelser

Kontorchef i kirkeministeriet *August Roesen* (f. 1909) er fra 1. september udnævnt til departementchef i samme ministerium.

Inspektør, cand. hort. *Jørgen Jørgensen*, der siden 1/4 1943 har været i skiftende stillinger ved Frederiksberg Begravelsesvæsen, har fra 1/1 1954 været inspektør på Solbjerg og er fra 1/5 1964 tillige inspektør på genbokirkegården: Søndermark. At han tillige er redaktionssekretær ved Vore Kirkegårde skal tilføjes, — med et: Tillykke.

Andre årsmøder

Foreningen af Kirkegårdsinspektører, Kirkegårdsgartnere og Gravere ved Kirkegårde i Danmark afholder sit årsmøde i dagene 31. august til 3. september på Mommark Færgesø.

Föreningen af Sveriges Kyrkogårdsföreståndare afholder kongres i Västerås fra 3. til 6.

august. Af programmet skal fremhæves følgende foredrag: Biskop *John Cullberg*: En visitators syn på kyrkogårdene. Justitierådet *Hugo Digman*: Tillämpning av den nya lagen om gravrät. Stadskamrer *Axel Gilljam*: Förenkling av debiteringssystemet för våra kyrkogårdar.

J. J.

Inbjudan til studieresa

Svenska Eldbegängelseföreningen og *Sveriges Kyrkogårdsföreståndares Förening* foretager som sidste år en studierejse. Dette års rejse gælder Østrig hvis kirkegårde og krematorier skal beses. Rejsen finder sted i tiden fra 3.—10. september.

J. J.

Ordensdekorationer

Under 8. april 1964 er frk. *Anna Christine Christensen*, Bøffelkobbøl, tildelt den kongelige belønningsmedalje af 2. klasse med krone med tilladelse til at bære samme.

Under samme dato er de tilsynsførende ved Forsvarsministeriets Krigergravtilsyn overlærer *Jørgen Jørgensen*, ridder af Dannebrog, Slesvig, og sognefoged *Hans Kæstel*, Dybbøl Sned, tildelt fortjenstmedaljen i sølv med tilladelse til at bære samme.

Nordisk ide-konkurrence om en kirkegård i Herning, Danmark

Menighedsrådenes Kirkegårdsudvalg i Herning indbyder herved havearkitekter og arkitekter i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige til at deltage i en offentlig idé-konkurrence om en ny kirkegård i Herning, Danmark.

Forslagene skal være indleveret senest den 28. september 1964.

Præmiesummen danske kr. 20.000.

Nærmere oplysninger og forespørgsler i forbindelse med konkurrencen må kun og senest den 3. august 1964 skriftligt indsendes gennem konkurrencens sekretær, arkitekt *Niels Rue*, Danske Arkitekters Landsforbund, Bredgade 66, København K.

Dommerkomiteen består bl. a. af professor *Georg Georgsen*, havearkitekt *Sven Hansen*, Trädgårdsarkitekt *Sven Hermelin* og kirkegårdsinspektør *Holger Nielsen*.

Konkurrenceprogrammet kan rekvireres vederlagsfrit ved henvendelse til:

Danmark: Dansk Havearkitektforening, Lyngby Hovedgade 47, Lyngby. Danske Arkitekters Landsforbund, Bredgade 66, København K.

Finland: Finlands Arkitektförbund, Södra Esplanaden 22 A, Helsinki.

Island: Arkitektarfélag Island, Laugaveg 18 A, Reykjavik.

Norge: Norske Arkitekters Landsforbund, Drammensvegen 20, Oslo.

Sverige: Svenske Arkitekters Riksförbund, Odengatan 3, Stockholm Ö.

Fra danske dagblade

21/3 Frit Folk: Det vil blive nødvendigt at udvide Uldum kgd. da den nuværende kgd. snart er belagt.

2/4 Fyens Stiftstidende: Ligbrændingsforeningen i Odense kritiserer fældningen på „Skovkirkegården“, men kirkegårdsudvalgets formand fru *E. Rosenfeldt* motiverer fældningens nødvendighed.

3/4 Præstø Avis: Regulering og beplantning af arealet ved Havnelev kirke er overdraget anlægsgartner *Poul Hansen*, Boestofte. Kgd.ens vedtægter er blevet ændrede.

7/4 Fyens Stiftstidende: Korup sogneråd og menighedsrådet samarbejder i at finde en løsning på en nødvendig udvidelse af Korup kgd. 9/4 Vejle Amts Folkeblad: Myndighederne har givet tilladelse til at inddrage et areal af præstegårdshaven til udvidelse af Juelsminde kgd., men har stadig ikke givet tilladelse til den øvrige udvidelse mod nord (inspektør *V. Rud. Nielsen*, Horsens).

12/4 Jydske Tidende Aabenraa: På Tinglev kgd. er der kun ledige gravsteder til et par år endnu, så en udvidelse er nødvendig.

14/4 Lollands Tidende: Både havearkitekt *H. Quist*, Silkeborg, og kirkegårdsgartner *K. Liseborg*, Rødby, skal udarbejde planer til den nye kgd. i Rødbyhavn.

14/4 Vendsyssel Tidende: Arbejdet ved udvidelse af Sæby kgd. er nu påbegyndt (haveark. *Johannes Tholle*).

17/4 Viborg Stifts Folkeblad: Reguleringen af Løvel kgd. vil blive fortsat og vil formentlig kunne slutes i løbet af 3—4 år.

6/5 Randers Amtsavis: Anlægsgartner *S. Pedersen*, Risskov, forestår omforandringen af Mørke kgd. (kr. 40.000—45.000).

8/5 Frederikshavns Avis: Kgd.sbestyrelsen i Ålborg hævder, at man har et advokatresponsum for, at det er kgd.sbestyrelsen der må have det afgørende ord i hvert enkelt tilfælde med hensyn til flytning af tyske grave, og vil sætte sagen på spidsen.

12/5 Aftenposten-Viborg: I Viborg er arbejdet med bygning af krematoriet nu gået i gang.
 24/5 Jyllands-Posten: For at formidle arbejdet på Kolding Sdr. kgd. har man taget transportable radiosendere og -modtagere i brug.
 26/5 Aarhus Stiftstidende: Planerne til udvidelse af Hjortshøj kgd. er udarbejdet af inspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens.
 27/5 Jydske Tidende Kolding: Referat af Foreningen for Kirkegårds-kulturs årsmøde.
 27/5 Silkeborg Avis: Jordarbejdet i forbindelse med udvidelsen af Laasby kgd. skrider godt frem så dræningen kan påbegyndes.
 29/5 Præstø Avis: Arbejdet med anlæg af en urnehave på Præstø kgd. skal snarest påbegyndes (havearkt. *Rasmussen*, Allerslev).
 3/6 Fyns Tidende: Planerne til udvidelse af Ryslinge kgd. er sendt til kirkeministeriet til godkendelse (inspektør *Hans Larsen*, Ringe).

Fra norske dagblade

6/3 Øvre Smaalenene: Kgd. i Skiptvet skal få utvidast med 40×25 m (hagearkt. *M. Brun*, Ås).
 7/3 Varden: Kgd. i Gransherad må udvides snarest, kr. 7.000 avsat til formålet.
 17/3 Stavangeren: Tjensvoll gravlund vil kunne tas i brug ved årsskiftet eller våren 1965 (arkt. *Gullik Kollandsrud*).
 18/3 Akershus Amtstidende: Jordstyret mener at utvidelsen av Nordby kgd. bør ses i sammenheng med en omlegging av bygdevejen.
 18/3 Nordlands Framtid: I forbindelse med plenarbeidene på Bodø kgd. skal sementkarmene fjernes.
 20/3 Sogn Folkeblad: Der skal utarbeides planer til forskjønnelse av kgd.en på Dyrøya.
 21/3 Øfotens Tidende: Den nye gravlund i Narvik skal ligge innenfor Fredskapellet, på andre siden av Taraldsvikelva.
 21/3 Gudbrandsdølen: På initiativ av hagearkt. *Tor Breland* skal menighedsrådet i Lillehammer drøfte kgd.udvidelse og undersøge stemningen for kombinasjonen krematorium-kirke.
 23/3 Stavanger Aftenblad: Kopervik og Stangaland bystyre vedtok å gå sammen til innløsning av området på Eide til ny kgd.
 6/4 Stavanger Aftenblad: Kommunestyret i Strand godtok at Jørpeland kgd. ska utvida mod nord-vest.
 11/4 Andøya Avis: I løpet av våren må utvidelsen av Andenes kgd. inngjærdes og gjøres ferdig.
 18/4 Namdal Arbeiderblad: Fylkesgartnerass. *Gisle Lysberg* har laget planene til utvidelse av Tunnsjø kgd. der omfatter 0,7 da.

27/4 Sogns Avis: Utvidelse av Kaupanger kgd. vil bli på 1,2 dekar vil kosta kr. 55.000.
 29/4 Sunmørsposten: Nytt område tillagt Gamlekgd.en i Borgund vil skape harmonisk overgang til museet i Borgundgavlen (herradsgartner *P. E. Busengdal*).
 13/5 Rogaland: Soknerådet i Høle vil lå utarbeide plane til utvidelse av Høle kgd.
 21/5 Sarpsborg Arbeiderblad: Utbedringer for 12.800 kr. på Tune kgd. til gjerde og porter.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 4: Schriftgestaltung XX. Granite und Friedhofskultur in Südafrika. — Nr. 5: Grabsteine aus Berlin-Neukölln. Schriftgestaltung: XXI. Friedhofsrecht und Friedhofsordnung.

Deutsche Friedhofskultur nr. 3: Auf dem historischen Friedhof in Weimar. Ermittlung des Geländebedarfs für Friedhöfe. Dübelerbindungen an Denkmälern. — nr. 4: Der einfachste Weg zur Verbesserung der Gemeindefriedhöfe. Erdarbeiten: Rationalisierung in der Friedhofsgärtnerei. Bestattung in Ost-West-Richtung? Grabgestaltung auf einem bergischen Gemeindefriedhof. Neuer Baum auf altem Friedhof bald unentbehrlich bei Neuplanungen. Zwerg-Rhododendron lebendige Stimmungsträger für die Grabgestaltung. Torf, Torfmischdünger und Torfsubstrate für Zierpflanzenbau und Grabgestaltung. — nr. 5: Von der Grabgestaltung hängt es ab. Grabmale aus Schmiedeeisen. Pflegepreis für Grabstätten. Die Wandlung unserer Friedhöfe und ihre Auswirkungen auf die Friedhofsgärtnerischen Betriebe.

Friedhof und Denkmal nr. 2: Friedhöfe und Denkmäler in Baden.

Ignis nr. 3: Norsk Kremasjons Forening har fyllt 75 år. Norge har 30 krematorier — fler planeres. Inga lokalföreningar av den norska eldbegängelseorganisationen. Norges gamla „Arbeidersamfundet“ stödde eldbegängelse. Vigeland-konst i Stockholm. — nr. 4: Vad säga de fredliga vårdar? Lyckad kurs för krematorieförestandare i Svenska Eldbegängelseföreningens regi. Falköpingskonferens kring jordfästningen. Krematoriebyggen i Holland. — nr. 5: Heliga Korssets Kapell i Kristianstad pietetsfullt restaurerat. Förslag till kapellkrematorium i Tranås. Kring 1963 års eldbegängelsesiffror. Kyrkoherdes straffpredikan mot gravskändare gav resultat. 30-årsjubileum i Karlskoga med guldplaketter till tre.

Kunst und Stein nr. 2: Grabschriften.

Landsbygraveren nr. 3: Formandsmøde. Kirkegården og kunstige blomster. — nr. 4: Cirkulære om regulering af honorarer til de lavestlønnede kirkefunktionærer uden for København og Frederiksberg. — nr. 5: Cirkulære til stiftsovrighederne og biskopperne vedrørende loven om Arbejdsmarkedets Tillægspension.

Menighedsrådenes Blad nr. 4: Kirkegårdens grønne indramning. Et forslag i al venskabelighed (vedr. graverlønninger).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 3: Zum Politurverbot von Grabsteinen — nr. 5: Berg-äcker—Friedhof. Freiburg im Breisgau.

Viola nr. 21: Ny kyrkogård indvidg i Kristianstad. — nr. 22: Illustrationsplan till Rödaleds kyrkogård.

Fra det faglige bogmarked

Dansk Ligbrændingsforening. Årsskrift 1964, 8°, 54 s., Kbh. 1964. I samme udstyr og format som de sidste år fremtræder det nye årsskrift, der bl. a. omhandler de mange personforandringer i styrelsen, æresmedlemmer, statistik der viser fortsat fremgang og beretninger fra lokalafdelingerne. Fru *Erlandsen* skriver om profiler i de senere års krematoriebyggeri og *W. Fridericia* om gravmæler.

Gerd Krusmann: Die Baumschule. 688 s. 431 billeder samt diverse tabeller. Verlag Paul Parey, Berlin, DM. 78,-.

Hermed er denne righoldige bog udsendt i 3. oplag.

Baumschule kan direkte oversættes ved „trækultur“, og bogen beskæftiger sig med alt, hvad der har med formering og forædling af træagtige vækster at gøre. Den giver en skildring af trækulturens udvikling i Europa, samt fremhæver de faktorer, der har betydning ved oprettelse af sådanne skoler, klima, beliggenhed, jordbund, vandforekomst, arbejdskraft m. m. Væksthuse, tågeformering, formeringsbede og hele det tekniske apparat der skal til for at oparbejde kulturerne, bliver omhyggeligt gennemgået. Hvordan det er bedre at investere kapital i de rigtige maskiner end i tilfældig arbejdskraft, der samtidig er vanskelig at stille på benene.

Endelig er der bogens hovedafsnit med dyrkningsanvisninger på næsten alle træagtige vækster, hvornår og hvordan de skal formeres,

hvilke vækststoffer der skal benyttes, samt til hvilke arter det pågældende vækststof er bedst egnet, endelig sygdomsbekæmpelse m. m. Det hele er til slut omsat i tabeller, der er lette at forstå og drage nytte af.

Det er en bog, der har interesse for alle der beskæftiger sig med træer og buske, både løvfældende og stedsegrønne.

J. J.

Norsk Kremasjons Forening. Årsberetning 1963 (duplikeret).

Det fremgår af beretningen at et krematorium, nemlig Borge i Østfold, er blevet bygget i 1963 men først indviet den 13. januar 1964.

Ved Norges 29 krematorier var det samlede antal kremationer 7.780 i 1963 mod 7.267 i 1962. Af samtlige døde i hele landet 36.500 blev i 1963 21,34 % kremeret mod 34.000 døde i 1962 heraf 21,41 % kremeret.

J. J.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra side 76)

således at den afdødes efterlevende ægtefælle ikke indtræder i den afdødes ret, og at det til denne ophævelse af tilføjelsen til gravfæstebrevet må kræves, at de 4 efterlevende søskende er enige herom, ligesom de — efter det for ministeriet oplyste — var enige om bestemmelsens indføjelse i gravfæstebrevet.

Det tilføjes dog, at spørgsmålet henhører under domstolenes afgørelse.

Efter sagens anledning bemærkes, at bestemmelsen i §§ 24 og 25 i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. ikke tager sigte på et tilfælde som det her omhandlede, hvor en gift person er begravet i et allerede eksisterende familiegravsted.

Kirkeministeriets skriv. af 30/12 1960 til havearkitekt N. N. om, **hvorvidt det i en kirkegårdsvedtægt kan bestemmes, at taksten for erhvervelse af gravsteder inkluderer betaling for gravstedernes vedligeholdelse i en fredningsperiode.**

I et hertil indsendt andragende har De forespurgt, om der i en kirkegårdsvedtægt vil kunne optages en bestemmelse om, at taksten for erhvervelse af et gravsted fastsættes således, at beløbet også udgør betaling for kirkens vedligeholdelse af gravstedet i en fredningsperiode — hvilket formentlig er ensbetydende med at krav om, at kirken skal overtage gravstedets vedligeholdelse, om betaling for et gravsteds vedligeholdelse ved kirkens

foranstaltning også kan kræves som en betingelse for fornyelsen af et gravsted i tilfælde, hvor der ikke ved gravstedets oprindelige erhvervelse var stillet krav herom, og endelig om det eventuelt måtte kunne godkendes, at den gamle kirkegård i Sorø med tiden overgår til alene at omfatte urnegrave, således at der med henblik herpå fastsættes en frist for de bestående gravsteders benyttelse til kistebegravelser.

I anledning heraf skal man meddele, at der altid på en af kirkegårdene i et sogn må være gravpladser, hvis vedligeholdelse om ønskes kan ske ved gravstedsejerens egen foranstaltning, og at gravstedsejerens en gang erhvervede ret hertil efter ministeriets formening ikke kan fratages den pågældende ved gravstedets fornyelse.

Med hensyn til det sidste af Dem rejste spørgsmål bemærkes, at ministeriet ikke på det foreliggende grundlag vil kunne godkende, at Sorø gamle kirkegård i sin helhed omdannes til en urnekirkegård.

Kirkeministeriets skriv. 3/1 61 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, *hvorvidt der kan anvendes kartoteker i stedet for kirkegårdsprotokoller.*

I fortsættelse af skrivelse herfra af 8. september 1959 vedrørende det af Åbenrå menighedsråd rejste spørgsmål, om det kan tillades, at der til afløsning af de i brug værende kirkegårdsprotokoller for Åbenrå kirkegård anskaffes dobbelt kartotek, skal man efter stedfunden brevveksling med samtlige stiftsøvrigheder meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det i § 22 i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. er fastsat, at der ved enhver kirkegård skal være en protokol, hvori samtlige begravelser på kirkegården indføres, og at det i § 22 i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 yderligere er fastsat, at provsten skal autorisere protokollen, der skal føres i 2 eksemplarer.

Det bemærkes, at ministeriet herefter ikke vil kunne bifalde, at der anskaffes dobbelt kartotek til afløsning af kirkegårdsprotokollerne, idet man i hvert fald ikke for tiden finder at kunne fremsætte forslag om ændring af de nævnte bestemmelser.

Kirkeministeriets skriv. 3/1 (til fredningsnævnet for Københavns amtsrådskreds) om, *hvorvidt der kunne lyses fredningsdeklarerationer på nogle kirkegårde.*

Af den af fredningsnævnet hertil indsendte udskrift af nævnets forhandlingsprotokol ved-

rørende et af fredningsnævnet den 18. november 1960 afholdt møde på Gentofte rådhus fremgår det, at der er fremsat begæring om fredning af forskellige parkområder i Gentofte kommune, herunder Gentofte, Mariebjerg, Ordrup og Hellerup kirkegårde.

Således foranlediget skal man herved meddele, at der i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. samt i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde indeholdes detaljerede bestemmelser for kirkegårdes indretning, ligesom det er fastsat, at der hvert 3. år skal afholdes syn, hvor det bl. a. skal påses, at de givne bestemmelser overholdes.

Ministeriet må herefter finde det uheldigt og formentlig stridende imod lovgivningens forudsætninger om naturfredningsbestemmelser skulle sætte ind på et område, der som her er undergivet offentlig administration efter udtrykkeligt i den kirkelige lovgivning fastsatte regler og retningslinjer, der må siges at sikre kirkegårdene mod indgreb på mindst lige så effektiv måde som ved fredning i henhold til naturfredningsloven.

Ministeriet må derfor principielt modsætte sig, at der lyses fredningsdeklarerationer på de i sagen omhandlede kirkegårde.

Kirkeministeriets skriv. 17/1 (til fredningsnævnet for Svendborg amt) om, *hvorvidt der ved et fredningsnævns foranstaltning kunne foretages fredning af nogle træer på et en kirke tilhørende, tidligere som kirkegård benyttet areal.*

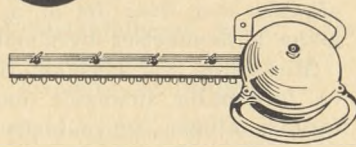
I skrivelse af 4. juli 1958 har fredningsnævnet udbedt sig ministeriets udtalelse med hensyn til, om et ved Nyborg kirke beliggende areal, der tidligere har været benyttet som kirkegård, men som nu henligger som anlæg uegnet mod offentlig gade, er undergivet de i den kirkelige lovgivning indeholdte bestemmelser om tilsyn med de kirkerne tilhørende ejendomme, og om ministeriet derfor finder anledning til at modsætte sig, at 3 på det pågældende areal stående gamle træer fredes ved fredningsnævnets foranstaltning.

Fredningsnævnet har herved henvist til den af overfredningsnævnet ved kendelse af 4. maj 1958 truffne afgørelse i den i ministeriets skrivelse af 15. januar 1958 omhandlede sag vedrørende fredning af Gislev kirkegård.

Således foranlediget skal man herved meddele, at ministeriet om sagen har brevvekslet med stiftsøvrigheden over Fyns stift, og at det af en af Nyborg menighedsråd afgiven erklæring fremgår, at det pågældende areal —

NYHED

HHP HEDGE OIL

— ny syrefri olie til smøring og rensning af hækkeklipperknive.

HHP HEDGE OIL HVERKEN BESKADIGER ELLER HÆMMER BLADENES VÆKST.

MINI EL-HÆKKEKLIPPER

Den samme store succes som vor kendte senior saks. En vægtig gevinst for enhver gartner.

HERNING HÆKKE- OG PLÆNEKLIPPERFABRIK

Herning telf. 2099

Eft. 1. juni Herning Postbox 148

Eft. ca. 1. aug. telf. Sunds 322-23

som også hidtil — vil være undergivet tilsyn som for kirkegårde anordnet.

Ud fra samme hensyn som omtalt i ministeriets skrivelse af 15. januar 1958 vedrørende fredning af Gislev kirkegård må ministeriet herefter modsætte sig, at der ved fredningsnævnets foranstaltning sker fredning af de omhandlede, på det pågældende areal vel Nyborg kirke stående træer.

Kirkeministeriets skriv. 10/3 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang. *taksten for fornyelse af nogle gravsteder i et tilfælde, hvor de afdøde personer var indensogsboende, men gravstedejeren udensogsboende.*

I et senest med stiftsøvrighedens erklæring af 23. december 1960 hertil tilbagefulgt andragende har fru M. Nielsen — — —, København, besværet sig over A. kirkegårdsbestyrelses beregning af fornyelsesafgiften for et familiegravsted på A. kirkegård.

Det fremgår af sagen, at kirkegårdsbestyrelsen har beregnet fornyelsesafgiften for det omtalte gravsted, der indeholder 5 gravpladser, på følgende måde:

Afgift for fornyelse af gravpladserne

C 3 f-9 nr. 148, 115 og 152 for tiden

1. januar 1960 til 1. januar 1980:

30 kr. pr. gravplads 90 kr.

BIRKHOLM PLANTE SKOLE

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest brugte. - løvrigt alle planter til haven.

Aflæg planteskolen
et besøg

Vassingerød pr. Allerød . Tlf. Allerød II26 (03 271)

Afgift for fornyelse af gravpladserne

C 3 f-9 nr. 149 og 150 for tiden 1.

januar 1962 til 1. januar 1980:

¹⁸/₂₀ af 30 kr. pr. gravsted 54 kr.

Tilsammen ... 144 kr.

hvortil kommer et af kirkegårdsbesty-

relsen under henvisning til kirke-

gårdens vedtægt, afsnit B nr. 13,

beregnet tillæg på 25 pct. 36 kr.

I alt ... 180 kr.

(fortsættes)

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

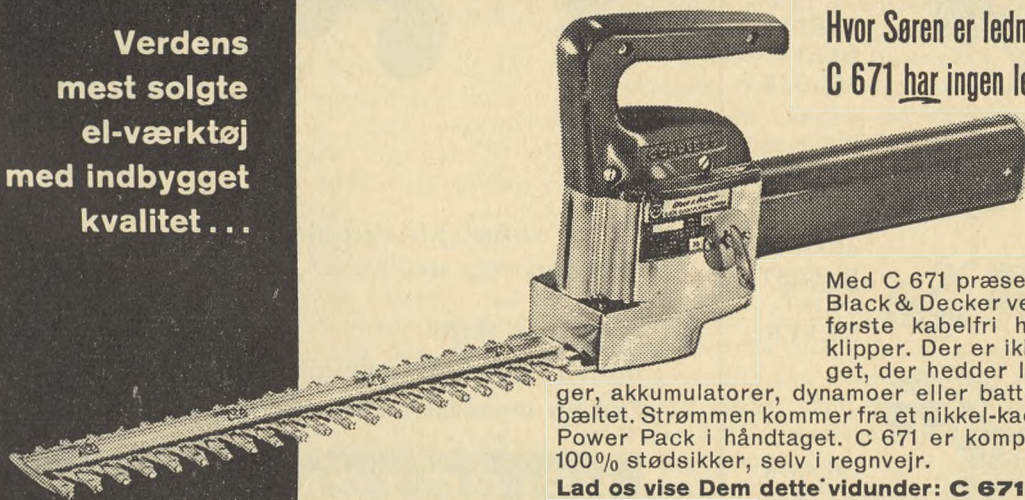
Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

Black & Decker

Verdens
mest solgte
el-værktøj
med indbygget
kvalitet ...

Hvor Søren er ledningen?
C 671 har ingen ledning.

Med C 671 præsenterer Black & Decker verdens første kabelfri hækkeklipper. Der er ikke noget, der hedder ledninger, akkumulatorer, dynamoer eller batterier i bæltet. Strømmen kommer fra et nikkel-kadmium Power Pack i håndtaget. C 671 er kompakt og 100% stødsikker, selv i regnvej.

Lad os vise Dem dette vidunder: **C 671.**

Fås hos førende værktøjsforhandlere og isenkræmmere. — Vi anviser gerne nærmeste forhandler og fremsender brochure på forlangende.

Black & Decker Ltd., Lerhøj 17, Bagsværd . Tlf. 98 56 66

Belos-Gravelly nyt!

Nu kom den —

den eneste rigtige transportvogn med
hydraulisk 3-vejs tippelad
til BELOS-GRAVELY traktoren.

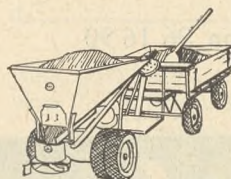

Denne geniale og enkle nyskabelse byder på
helt nye aflæsningsmuligheder

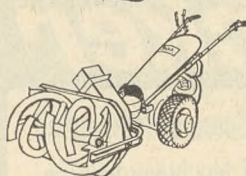
BELOS-GRAVELY 4-hjulet vogn
kan tippe i tre retninger

Let at betjene med et håndtag.

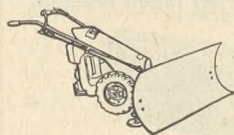
Dyrere men dobbelt anvendelig.

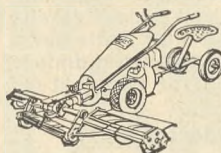
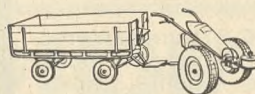
BELOS-
GRAVELY

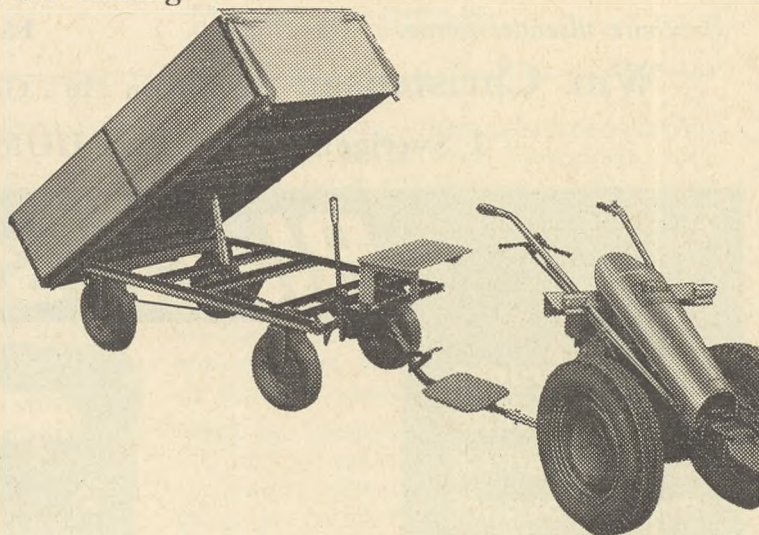
VERDENS
MEST
SOLGTE

ER
ALSIDIG
ROBUST
DRIFT-
SIKKER

OG GØR
NYTTE
HELE
ÅRET

Vi har naturligvis den almindelig 4-hjulede
transportvogn stadigvæk.

Ring eller skriv!

Forlang nærmere oplysninger!

Lad en demonstration være afgørende!

HELGE LØNHART A/S

SKOVLUNDE BYVEJ 100 . KØBENHAVN-SKOVLUNDE
Telf. (01) 94 77 22

Belos-service Jylland og Fyn:
O. KRISTOFFERSEN, Ribberdyb 2, Kolding . Tlf. (055) 2 67 43

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 11

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Udenlandske:

Kyrkogårdsfrst. Einar Jansson, Kofors, Sverige.
Superintendent A. H. Pamp. 302 Elm Street,
Everett, Mass., USA.

Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndares kongress i Västerås 3—6 augusti 1964

Årets kongresstad visade ett regntungt ansikte, då medlemmarna på måndageftermiddagen samlades, men under samtliga delar av kongressen som var förlagda utomhus, sken solen från en klar himmel, och kongressdeltagarna trivdes utmärkt, i den starkt expanderande staden med gamla anor från sagotiden.

Själva kongressen inleddes i domkyrkan, där domprost *O. Rundblom* höll morgonandakt och därefter hälsade deltagarna välkomna till Västerås samt berättade om kyrkans historiska skeden.

Efter att ordföranden, kyrkogårdsföreståndare *Carl Fredby*, öppnat kongressförhandlingarna gav platsvärden *Gösta Hagberg* en orientering över Västerås kyrkogårdsförhållanden.

Biskop *John Cullberg* höll ett mycket uppskattat föredrag över „En visitors syn på kyrkogårdarna.“

Under eftermiddagen bjöd Västerås stad på en rundtur till historiska minnesmärken inom stadens hank och stör under erfarna ciceroners ledning. Dagen avslutades med att Västerås kyrkogårdsnämnd gav middag på restaurangen Elba på en ö i Mälaren.

Onsdagen den 5 ägnades helt åt en båtfärd på Mälaren med besök på Björköen där stora arbeten utförts för att återställa naturen i det skick den hade, då den blomstrande handelsstaden Birka fanns på ön, och där *Ansgar* började att predika den kristna läran för de hedniska svearna på 800-talet. Besöket blev en minnesvärd upplevelse, vid vilken man kände historiens vingslag som aldrig för. Under återfärden på sena kvällen anordnade föreningen sin festmiddag på Sundbyholms slott. Under middagen växlades flera tal. Bl. a. blev avgående ordföranden, *Carl Fredby*, avtackad av efterträdaren på ordförandeposten, *Ragnar Ekstedt*, och blomsterhyllad. Då färdbåten efter en utomordentligt intressant och angenäm ex-

kurtionsdag ankrade i Västerås hade klockan hunnit ett par timmar över midnatt.

På torsdagen ägnades över fyra timmar åt kongressens huvudämne, „Den nya lagen om gravrätt“. Ämnet behandlades vid en estraddebatt med lagförslagets upphovsman, justitierådet *Hugo Digman*, såsom inledare. Man kan utan omsvep säga att justitierådet besitter förmågan att framställa torra lagparagrafer på ett sådant sätt, att de bliver intressanta och spännande, ämnet har också just nu en synnerlig aktualitet för svenskt kyrkogårdsfolk.

Den sista eftermiddagen av kongressen anslags helt till besök på Västerås vackra och välsköta kyrkogårdar med *Gösta Hagberg* som kunnig och outtröttlig ciceron. På kyrkogården vid Hovdestadlund var anordnad en mycket omfattande maskinutställning till vilken även allmänheten fick tillträde.

I kongressen deltog från den danska broderföreningen den danske formanden, kirkegårdsinspektör *Holger Nielsen* samt kirkegårdsinspektör *Aage Fich* och från Norge hagearkitekt *Kåre Hagerup* och gravlundsförständer *Leif Nordvik*.

Vid föreningens styrelseval nyvaldes såsom ordförande efter *Carl Fredby*, som avsagt sig omval, *Ragnar Ekstedt*, Växjö. Till vice orf. valdes *Gösta Hagberg*, Västerås. På övriga platser blev det omval nämnl. sekr. *Gösta Gustafsson*, Eskilstuna, kassör *Åke Andersson*, Spånga och *Ivar Andersson*, Jönköping. Klubbmästare blev *Tore Lindström* från Huskvarna.

Kongressen avslutade under den allmänna uppfattningen att Västerås var en synnerligen angenäm kongresstad till vilken man i liknande ärenden gärna återvänder.

R. Ekstedt.

Kursus

Svenska Eldbegängelseföreningen afholder i februar-marts 1965 kursus i „utbildning av krematoriepersonal“. Det kommer til at omfatte 15 foredrag samt 3 studiebesøg og afholdes i TCO-skolan-T.B.V. studiehem Bergendal, Solentuna (ca. 2 mil nord for Stockholm). Der opfordres til at sende danske deltagere til dette kursus.

Diskussion

Gravvårdsfirmornas Riksorganisation og Föreningen Sveriges Kirkegårdsföreståndare

har den 30. september afholdt diskussion om hvilke muligheder der er for at højne gravmælekulturen.

Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark

Årsmøde 31. aug.—3. septbr. 1964

Årsmødet, der blev begunstiget af det smukkeste tænkelige vejr, var velbesøgt.

Formanden kirkegårdsinspektør *Holger Nielsen*, Lyngby, bød velkommen til generalforsamlingen. En særlig velkomst gjaldt ordførende *Ragnar Ekstedt*, Växjö, Sverige, som repræsentant for svenske kyrkogårdsföreståndare. Frk. *Karen Reistad*, Norge, havde sendt hilsen og beklaget ikke at kunne være med.

Kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* var generalforsamlingens dirigent.

Efter formandens beretning drøftedes livligt, foruden ting af intern betydning, også foreningens kursus på Vilvorde Havebrugsskole, der i år på grund af manglende tilslutning ikke kunne afholdes.

Interessen for kursus er imidlertid fortsat stor, og nødvendigheden af, at der uddannes egnede folk til lederstillinger, er fortsat til stede.

Spørgsmålet om brugen af kunstige blomster var også genstand for en diskussion, der understregede det alvorlige i den omsiggribende brug heraf, men man måtte være varsom med forbud, der i givet fald ville kunne virke som reklame.

Nogle steder har der været forhandlet med stiftsøvrigheden om approbation på forbud imod kunstige blomster visse steder på kirkegårdene.

Ved valg til bestyrelsen blev formanden inspektør *Holger Nielsen*, inspektør *Jens Haumann*, Haderslev, og sekretæren *C. Strunck*, Odense, genvalgt.

Aage Fich berettede om arbejdet i fællesrådet, og anbefalede foreningens medlemmer at overvære de anlægsgartneriske fags dags foredrag, der altid er af meget høj kvalitet.

Som foreningens repræsentant til fællesrådet nyvalgte *H. D. Ørsted*, Holbæk, i stedet for *Aage Fich*, der ønskede at blive fritaget for dette hverv.

Kirkegårdsgartner *A. Hellum*, Frederikshavn, blev på årsmødet udnævnt til æresmedlem af foreningen.

Mødets foredragsrække indledtes af højskoleadjunkt *Finn Larsen*, der talte om bekæmpelse af ukrudt og skadedyr på vore kirkegårde.

Efter foredraget stilledes spørgsmål, der bekvæmligt blev besvaret af foredragsholderen.

Hans Rønø fortsatte med et foredrag over et opgivet emne: „Er kirkegårdsservitutter et kulturfremskridt“.

Servitutter bør ikke blive en spændetroje, men blot trække rammerne op, der fastsætter skellet mellem den enkeltes frihed og almenvellet, d.v.s. kirkegårdens helhedspræg.

Således begyndte *Rønø* sit foredrag, for derefter gennem mere almene betragtninger over kirkegården som kulturområde, at nærme sig det specielle spørgsmål, der var stillet i foredragets titel.

Kirkegården er som kirken en kulturarv, der må være stærke forpligtigelser overfor, og gammel tradition bør holdes i hævd, ikke trædes under føde til fordel for det gængse.

Efter at have talt om servitutter, og dette ords egentlige betydning, sluttede *Rønø* med at sige, at servitutter var nødvendige, men de måtte være få og enkle.

I tilslutning hertil viste insp. *Falmer-Nielsen* en serie lysbilleder.

Museumsinspektør *Ole Højrup*, Lyngby, holdt et foredrag med filmsforevisning, hvis titel var: „Den sidste begravelse på Lyø efter det gamle ritual“.

I ord og billeder hørte og så man de gamle traditioner, som nu ikke mere eksisterer.

Der var arrangeret en ekskursion til Augustenborg og Sønderborg kirkegårde.

Sønderborg nye kirkegård er anlagt i to etaper i 1942 og 1953. Planerne hertil er udarbejdet af havearkitekt *Johannes Tholle*.

På Augustenborg kirkegård, med gravsten med både danske og tyske indskrifter, et minde om den tid, da Sønderjylland var tysk, sås en mindre udvidelse, hvis tilblivelse skyldes kirkegårdsgartner *R. Th. Christensen*, Aabenraa.

Besøget på Dybbøl skanserne og krigergravene var en oplevelse for deltagerne. Redaktør *Refslund*, som viste rundt, fortalte mange træk fra krigen 1864.

Et helt nyt indslag i årsmødet var en rundbordssamtale over et i forvejen bestemt emne. I år: „Maskinerne og deres anvendelsesmuligheder på kirkegårdene“.

Efter alt at dømme er det en uforlignelig måde, at få forskellige emner, der er af betydning, belyst og gennemdrøftet på.

Årsmødets sidste dag var forbeholdt et besøg i Sønderborgs parkområder. Stadsgartner *Mortensen* var leder af denne tur.

Tiden var nu inde til afslutning, og i anledning af formandens fravær takkede *Jens Hau-*

mann deltagerne for et godt møde og udtalte ønsket om et gensyn på Hindsgavl 1965.

C. Strunck.

Fra danske dagblade

- ⁹/₆ Svendborg Avis: Reguleringen og udvidelsen af Ryslinge kgd. vil koste ca. 70.000 kr. (kgd.sgartner *Hans Larsen*, Ringe).
- ⁹/₆ Helsingør Dagblad: Kirkeministeriet har givet tilladelse til en urnehave, i et gammelt klit-areal, syd for Hornbæk kgd. (arkitekt *Ole Nørsgaard*, Gentofte).
- ⁹/₆ Viborg Stifts Folkeblad: Dollerup menighedsråd har nu godkendt den reviderede plan til kgd.sanlæg i Hald Ege.
- ¹⁰/₆ Fyns Tidende: Dispositionsplanen for Skaarup kommune vil sikre udvidelse af kgd.en.
- ¹⁰/₆ Holbæk Amts Venstreblad: Dansk Ligbrændingsforening har skænket en skulptur udført af billedhuggeren *Johs. Hansen* til Holbæk Østre kgd.
- ¹⁵/₆ Roskilde Tidende: Projektet til kapelkrematorium i Ballerup er udarbejdet af arkitekterne *Georg Nielsen* og *Willy Hasselager*, Ballerup.
- ¹⁶/₆ Frederiksborg Amts Avis: Planerne til udvidelse af Slangerup kgd. der omfatter små 20.000 kvm. er fremsendt til kirkeministeriet (inspektør *Sven Hansen*, Gentofte).
- ¹⁷/₆ Sønderjyden, Haderslev: Udvidelsen af Tinglev kgd. vil blive påbegyndt i efteråret.
- ¹⁸/₆ Skanderborg Amts Avis: Skanderborg menighedsråd har godkendt et projekt af graver *A. F. Mørk*, til en urnehave på den ny kgd. ved Slotskirken.
- ¹⁹/₆ Kolding Folkeblad: Krematoriet i Kolding skal istandsættes, taget repareres og kælderens udbygges så der bliver plads til flere kister.
- ²³/₆ Aarhus Stiftstidende: Sognerådet i Brand-Aarslev har vedtaget, at den kommende centralkgd. skal ligge i Langdalen og en ny kirke på Gjellerup arealet, medens menighedsrådet ønskede kirke og kgd. placeret samlet.
- ²⁵/₆ Svendborg Avis: Da pladserne ved urnemuren er meget efterspurgt vil der blive taget hensyn til dette ved udvidelsen af Fredens kgd. i Svendborg.
- ³⁰/₆ Sønderjyden, Sønderborg: Arbejdet med opførelse af et nyt kapel på Bylderup kgd. er stærkt forsinket og forventes først påbegyndt til foråret.
- ³⁰/₆ Ringkøbing Amts Dagblad: Reguleringen af den gamle kgd. i Skjern er nu påbegyndt og vil senere omfatte hele kgd.en.
- ⁷/₇ Silkeborg Avis: I forbindelse med flytning af kapellet bliver det muligt at udvide Gjærn

kgd.en med 815 kvm. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁴/₇ Odder Dagblad: En del af haven til Odder valgmenigheds præstebolig vil nu blive inddraget for at udvide kgd.en.

¹⁷/₇ Aalborg Stiftstidende: Arkitekter og havearkitekter i de nordiske lande er indbudt til offentlig idé-konkurrence om en ny kgd. i Herning.

¹⁷/₇ Frederiksborg Amts Avis: Kgd.en i Stenløse skal nu udvides, udvidelsen vil ske i forlængelse af den gamle kgd.

²⁰/₇ Kristeligt Dagblad: Den ny kgd. i Hvalsø er på 10.000 kvm. med plads til ca. 650 gravsteder (havearkitekterne *Morten Klint* og *Knud Lund Sørensen*). Arbejdet er udført af anlægsgartner *Kjeld Petersen*, Holbæk.

²²/₇ Horsens Folkeblad: Da der endnu ikke er givet tilladelse til den store kgd.udvidelse i Juelsminde, har man midlertidigt måttet inddrage 440 kvm. af præstehaven til kgd.

⁷/₈ Lollands Tidende: Sundhedskommissionen og stadsingeniøren har godkendt dræningsplanen for den nye kgd. i Rødbyhavn.

¹⁴/₈ Ringsted Dagblad: Sorøs nye kgd. skal udvides så den bliver dobbelt så stor, anlægsudgifter ca. 200.000 kr. I forbindelse med udvidelsen vil der blive skabt mulighed for at indrette et lapidarium (professor *Georg Georgsen* og akademigartner *Torben Michelsen*).

²¹/₈ Kolding Folkeblad: Menighedsrådet i Øster Lindet har fået overdraget et areal i forbindelse med kgd.en som skal bruges til udvidelse af denne.

²⁷/₈ Fyens Stiftstidende: Brylle menighedsråd har købt 7.000 kvm. jord der skal benyttes til udvidelse af kgd.en.

²⁹/₈ Skive Folkeblad: I forbindelse med en udvidelse skal Igløs kgd. reguleres.

⁵/₉ Ny Dag, Nykøbing Falster: Menighedsrådet i Nykøbing Falster har købt 25.000 kvm. jord ved Nordre kgd.

⁹/₉ Fyns Tidende: I forbindelse med udvidelsen af Fjeldsted kgd. bliver det nødvendigt at omlægge vejen til Toftegård.

Fra norske dagblade

²⁵/₅ Vestmar: Drangedal kgd. utvides med 3 dekar.

²⁷/₅ Romsdalsposten: Rindal kgd. skal renoveres efter plan av herredsagrenom *Røen*.

²⁷/₅ Sarpen: Tune kgd. skal alt i alt utvides med 11 mål men i første omgang bliver utvidelsen på 4—5 mål som vil koste 190.000 kr.

²⁸/₅ Namdal Arbeider: I forbindelse med renoveringen av Sævik kgd. blir det satt opp nettingjerde.

¹/₆ Østlandets Blad: Da omleggingen av veien forbi Ås kirke ikke er påbegyndt kan utvidelsen av kgd.en ikke settes i gang.

⁹/₆ Namdal Arbeiderblad: Kirke- og undervisningsdepartementet har godkjendt den planlagte kgd. på Lund.

¹²/₆ Østfold-Posten: Spydeberg kgd. er utvidet med 3 da. (hagearkitekt *Magne Bruun*, Moss) - opparbeidelse av plen og beplantning er utført av anleggsgartner *Seim*.

¹⁶/₆ Gula Tidend: Saneringen av Herdla kgd. vil kosta 15.000 kr.

¹⁷/₆ Lofotposten: Først når de alternative forslag med nøyaktig plan for kgd. foreligger kan der tas stilling til hvor kgd.en skal ligge i Finnsnesdistriktet.

¹⁷/₆ Sarpsborg Arbeiderblad: Skjeberg kommunestyre vil kjøpe et areal på 7 dekar til gravlund for Skjeberg hovedkirke.

¹⁹/₆ Sunnmørsposten: Ny gravplass på 3 dekar ved Olden nye kyrkja.

²⁴/₆ Haugesunds Dagblad: Eit område som kyrkjegårdsmemnda rår til utvidning av Lykling kgd. på Bømlo skal innkjøpst og planleggjast.

²⁴/₆ Adresseavisen: Sula har trangt om plassen for de døde. Kgd.en er i en liten glove i fjellet. Når der ikke er mere jord flytter man gravstenene for de allerede henfarne rækker inn til bergveggen og fyller sandoppå den gamle kgd. i 1½ m.s høyde og man har en ny kgd.

³⁰/₆ Finnmark Dagblad: Loppa kommunestyre vedtok å ta opp et lån på 25.000 kr. til igangsettelse av utvidelse av Øksfjord kgd.

²/₇ Fædrelandsvennen: Bygartner *Odd Andersen* leder „omlegningen av Grimstad kgd. fra uinnbydende steinørken til grønne plener“.

⁶/₇ Hamar Arbeiderblad: Forsøg til penere gravsteder på Elverum kgd. gjennom privatbidrag.

¹⁵/₇ Larvik Morgenavis: Hedrum kgd. skal drænes og en renovering skal settes i gang.

¹⁵/₇ Stiftstidende: 500 gravstøtter på Romedal kgd. får innskriftene vendt mot øst. Hele området er drenet og planert, hele anlegget kommer ialt på ca. 50.000 kr.

¹⁶/₇ Ringerikes Blad: Veme kgd. skal utvides med område på 1900 kvm. Dreningsarbeider for 46.000 kr.

²²/₇ Helgeland: Bindalseidet kgd. skal utvides med 400 kvm.

²⁴/₇ Brønnøysunds Avis: Kommunestyret i Bindal gir sin tilslutning til utvidelse av kgd.en på Bindalseidet med 12×33 m.

¹¹/₈ Rogalands Avis: Gravlundene på Tjensvoll blir et av de peneste anlegg i Norden.

²⁰/₈ Nordlys: Tre kgd.e i Tromsø skal oppar-

beides nemlig Laukvik, Brensholmen og Hillesøya.

²²/₈ Finnmarken: Arbeidet med utvidelsen av Vadsø kgd. er nå i full gang.

²⁴/₈ Fædrelandsvennen: Utvidelsen av Flekkefjord kgd. vil gi 1.000 nye gravplasser.

³¹/₈ Morgenavisen: Den ny gravplass på Flåten i Os er total uegnet til å begrave i. Jorden består af blåleire og hagearkitekt *A. Kvam* mener den eneste løsning er å skifte jorden ud med nye masser hvilket vil kosta 479.000 kr.

²/₉ Namdal Arbeiderblad: Til utvidelse av Sørli kgd. er kjøpt 3 dekar til 10.000 kr.

Fra svenske dagblade

³¹/₈ Värmlands Folkblad: Urnlund invigdes i Lesjöfors (trädgårdsarkitekt *Samuel Kaldèn*, Karlstad).

⁷/₉ Provinstidningen Dalsland: Den nya kgd. i Laxarby omfatter ca. 5.500 kvm. beräknas med sina 440 gravplatser och 84 urngravar räcka de närmaste 25 åren. (ca. 88.000 kr.) (trädgårdsarkitekt *Samuel Kaldèn*, Karlstad).

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 16: Premierede forslag til projekt-konkurrence om et kapel-krematorium på Aalborg Østre kirkegård.

Der Naturstein nr. 6: Bildhauer Hermann Koziol Neuenstein: Drei Kriegsopfergedächtnisstätten. Schriftgestaltung XXII. - nr. 7: Schriftgestaltung XXIII. Grabmalausstellung in Freiburg.- nr. 8: Zahlen, Schrift und Stein. Neue Grabmale auf dem alten St. Georgsfriedhof zu München-Bogenhausen. - nr. 9: Zwei Grabmale von Jungmeistern. Schriftgestaltung XXV.

Deutsche Friedhofskultur nr. 6: Friedhofsleherschau findet besondere Anerkennung in der Wiener Int. Gartenschau 1964. Aus der Friedhofsleherschau in Wien. Friedhof als Stätte der Verkündigung. Grabmalschau auf dem alten Friedhof in Freiburg ein Erfolg. Fragen aus dem Bereich eines konf. Friedhofs. - nr. 7: Südfriedhof in Düsseldorf. Ehrenanlagen für die Bomben-Opfer. Bruchraue Natursteinbeläge für die Friedhofsgestaltung. Neues Aufhügelungsverfahren. - nr. 8: Gedanken zum Grabmal. Grabmale aus Holz. Begraben oder nicht begraben — das ist hier die Frage.

Gartner Tidende nr. 32: Grus eller Grønt? — og andre problemer ved vore kirkegårde i dag.

Friedhof und Denkmal nr. 3: Das Wahlgrab.
- nr. 4: Die Bedeutung der Qualitätsarbeit im Friedhofsgewerbe.

Ignis nr. 6: Internationella eldbegängelsepresidenten hedersledamot i SEF — tre fick förtjänstmedalj. Den fria utlandsförsäkringen har blivit en stor framgång. „Open session“ gav liv åt konferensen i begravningsfrågor i Karlstad. Stram enkelhet präglar ny kyrkogård i Kristianstad. Kyrkan och eldbegängelserörelsen i historisk belysning. - nr. 7/8: Vatikanen har upphävt eldbegängelseförbudet „Ingen fråga om tro-endast praktiska problem“. Borgarrådstal och biskop i procession vid invigningen av Räcksta krematorium. „Harmonisk utformning och tiltalande enkelhet“ Räcksta krematorium vacker monumentalbyggnad. Kyrkogårdar i Stockholm — en historik. Saklighet och romantik i Räcksta krematorium.

Landsbygraveren nr. 6: Søndagsbegravelser. Et forslag i al venskabelighed (lønordninger). - nr. 7: Delegeretmødet. Lønramme for aflønning af landsbygravere. Cirkulære om jubilæumsgratiale. - nr. 8: Provst J. Exner er gået af.

Menighedsrådenes Blad nr. 6: Resolution om tyske grave. - nr. 7: Kirkens kapitaler.

Sten nr. 2: Gravvårdsföretagen i svår melanställning.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 6: Die Bedeutung der Qualitätsarbeit im Friedhofgewerbe-Chancen des Handwerklichen. Die Bedeutung der Schrift im Grabmalchaffen. - nr. 7: Aktuelle Fragen der Friedhofordnung.

Viola nr. 24: Ny begravningsplats i Stockholm, trädgårdsarkitekt *Gunnar Martinsson*. - nr. 33: Kyrkogårdskongress i Västerås. - nr. 34: Begravningslagen diskuterad av kyrkogårdsföreståndarna i Västerås.

Fra det faglige bogmarked

Åge Nicolaisen: BO BEDRES havebog. 4°, 144 s., c. 300 billeder. Palle Fogtdahl 1964. Kr. 24,50.

Som tidsskriftet BO BEDRES håndbogsserie nr. 1 er udsendt denne smukke bog af slotsgartner *Åge Nicolaisen*, der har allieret sig med dygtige fotografer og tegnere samt en god bogtrykker (*Rounborg* i Skive). Resultatet er blevet en nydelig bog med en mængde gode råd, der i nogen grad er utraditionelt leveret, men dog bygger på en sikkert forkert opfattelse af et skarpt skel mellem prydhave og nyttehaver. Der er et par snese farvebilleder, som sætter

god kulør på det hele og giver gode indtryk af planterne.

Landscaping of motorways. 64 s., British Road Federation. 1962. 10 sh. 6 p.

Dette hefte i bredt oktav omhandler en conference af en institution af civilingeniører, som afholdtes 22.5.1962, og bringer flere udmærkede bidrag til løsningen af opgaverne og med forskellige forfattere fra ind- og udland.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingår från XXVI kongressen i Motala 6.—8. augusti 1963. Fol. 29 s. + diverse duplikerede bilag.

En årsberetning der omhyggeligt punkt for punkt gennemgår mødernes forløb med referat af foredragene. Disse blev holdt af agronom *Gustav Bengtsson*, Alnarp: Maskinernas tjänst i rationaliseringen av kyrkogårdsarbetet, og kyrkogårdschef *Tage Göransson*, Malmö: Erfarenheter från rationaliseringsarbetet ved kyrkogårdsförvaltningen i Malmö samt kyrkogårdsföreståndare *Viktor Ridne*, Nyköping: Rationalisering av kyrkogårdsarbetet.

Et årsskrift der viser hvordan man i Sverige arbejder bevidst på at udnytte maskinparken bedst muligt og derigennem øge rationaliseringen af arbejdet på kirkegårdene.

J. J.

G. Nonnenmacher: Christliche Sinnbilder. Neue Entwürfe. 4°, 96 s., Callwey, München 1964. DM. 19,50.

Med et forord af altbiskof, prof. dr. W. S. *Stählin* og en leder af weihbischof *Walther Kampe* samt en forklarende tekst af dr. *Richard Wisser* om de kristelige symboler og sindbilleder og deres betydning og værdi i fortid og nutid, hvilket alt optager en snes sider, bringes kunstneren *G. Nonnenmachers* udkast til benyttelse eller udførelse af kristelige symboler. Der fremstilles engle, duer, haner, hyrder, ankre, kristusmonogrammer, kors, lam, de 4 evangelister, Jonas m. fl. Gengivelserne sker i en behagelig udførelse, værdig og behersket. Noget henviser til gamle motiver, andet er udført under ny inspiration, og adskilligt er det værd at videreføre i praksis på egnet sted, det være sig i kirke, kapel, mausolæum eller gravmæle.

Arts et techniques des roches de qualité. Revue mensuelle de mausolé. Sept. 1964. nr. 337 32. année. p. 1551—1756.

Heftet indeholder foruden en mængde annoncer også artikler og illustrationer vedrørende gravmæler og dertil benyttede naturstensmaterialer samt den teknik der må benyttes ved fremskaffelse og udførelse deraf.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra side 83)

Den nævnte bestemmelse i vedtægtens afsnit B nr. 13 er sålydende: „Udenbysboende medlemmer af folkekirken, der har ægtefælle, forældre eller børn begravet på kirkegården, betaler de under 6, 7, 9, 10 og 12 nævnte takster med et tillæg af 25 pct.“

Ifølge nævnte kirkegårdsvedtægt, der er stadfæstet af stiftsøvrigheden den 29. oktober 1943 udgør fornyelsesafgiften for en gravplads 15 kr. for en 20-årig periode, men A. menighedsråd har som begrundelse for, at der i det foreliggende tilfælde er opkrævet en afgift på 30 kr. pr. gravplads, anført, at den nævnte takst i vedtægten ved menighedsrådets beslutning af 1. juli 1956 er forhøjet til 30 kr., og at det skyldes en forglemmelse, at denne beslutning ikke tidligere er blevet forelagt stiftsøvrigheden til stadfæstelse.

Efter nærværende sags fremkomst har stiftsøvrigheden ved skrivelse af 23. december 1960 approberet den af menighedsrådet vedtagne ændring af taksten for fornyelse af gravpladser.

Endelig er det oplyst, at der i gravstedet er begravet følgende:

Stenhugger Hans Rasmussen, hans søn Hans Christian Rasmussen og hans enke Anna Kathrine Rasmussen, alle af A. sogn.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der ved afgørelse af, hvilken takst der skal erlægges ved fornyelse af et gravsted, efter ministeriets formening alene kan henses til, hvem der er begravet i gravstedet, idet det afgørende såvel ved erhvervelse som ved fornyelse er den begravedes forhold til sogn og kirke og ikke, om den, der begærer fornyelsen, er indensogns eller udensogns boende. Efter ministeriets mening har det derfor været uberettiget at afkræve fru M. Nielsen tillæg til fornyelsesafgiften på 25 pct. efter vedtægtens afsnit B, nr. 13.

Menighedsrådet har endvidere været uberettiget til at afkræve fru Nielsen fornyelsesafgift efter andre takster end de af stiftsøvrigheden på daværende tidspunkt i kirkegårdsvedtægten fastsatte, nemlig efter det oplyste 15 kr. pr. gravplads for en 20-årig periode.

Kirkeministeriets skriv. 10/3-61 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang. *en kirke- og kirkegårdsbestyrelses tilsyn med de kirkelige kasser.*

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 17. november 1960 hertil indsendt andragende har

bestyrelsen for Vejle kirker og kirkegårde ved at meddele, at bestyrelsen har antaget en statsautoriseret revisor til tilsynet med de kirkelige kasser i Vejle, forespurgt, om kirkebestyrelsen herved har imødekommet de krav om tilsyn og kontrol, som ifølge ministeriets bestemmelser er pålagt den.

Det fremgår af sagen, at den antagne revisor foretager uanmeldte kasseeftersyn, kontrollerer tilstedeværelsen af kassebeholdningerne, indestående beløb på bankkonti og beholdningen af værdipapirer, ligesom han ved finansårets slutning gennemgår og reviderer regnskaberne, inden de indsendes til stiftsøvrigheden. Hvad han under udøvelsen af sit hverv finder anledning til at bemærke, meddeler han kirkebestyrelsen i en skriftlig redegørelse for sit arbejde. Det er endvidere oplyst, at kirkeinspektøren ved sin tiltrædelse i stillingen forpligtedes til at stille en kassekaution.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at de gennemførte foranstaltninger må anses for hensigtsmæssige.

Menighedsrådet har imidlertid ikke derved frigjort sig for ethvert ansvar med hensyn til de kirkelige kasser. Rådet må således bl. a. have sin opmærksomhed henledt på, at revisoren udfører det ham pålagte hverv, og at der med hensyn til kasseeftersyn m. v. gås frem som foreskrevet i ministeriets cirkulære af 27. februar 1959.

Det tilføjes, at det, såfremt der måtte komme til at foreligge besvigelser, må blive domstolene, der har den endelige afgørelse med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt det pågældende menighedsråd i det derved foreliggende tilfælde har røgtet sit hverv på forsvarlig vis.

Kirkeministeriets skriv. 15/3 (til biskoppen over Ålborg stift) ang. *tilførsel til ministerialbøgerne om begravelser i nærmere angivne tilfælde.*

I et med Deres Højærværdigheds erklæring af 23. januar 1960 hertil indsendt andragende har sognepræst for Vejgård menighed i Ålborg N. N. forespurgt, om der skal foretages tilførsel om begravelse til Vejgård sogns ministerialbøger:

1. Når en person, der hverken har bopæl i eller er afgået ved døden i Vejgård sogn, begravnes fra Vejgård kirke på Vejgård kirkegård, og begravelsen forrettes af en præst fra et andet sogn i Ålborg,
2. Når en i Vejgård sogn bosiddende person, der er afgået ved døden uden for

sognet, ikke begravet på Vejgård kirkegård, og begravelsen ikke forrettes af en af præsterne i Vejgård sogn.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med Deres Højærværdighed er enig i, at det i de anførte tilfælde, hvor præsterne i Vejgård sogn ikke har medvirket ved begravelsen, ikke påhviler sognepræsten for Vejgård menighed at registrere begravelsen i Vejgård sogns ministerialbøger eller eventuelt at foretage tilbagemelding til dødssogets ministerialbogfører.

Kirkeministeriets skriv. 5/4 (til biskoppen over Roskilde stift) ang. *præsters pligt til at påse — ved forevisning af dødsattest — at ligsyn har fundet sted.*

I et med Deres Højærværdigheds erklæring af 11. juli 1960 hertil indsendt andragende har sognepræst for A. menighed N. N. indberettet, at han i forbindelse med overførelsen af et lig fra sygehuskapel til kapellet på A. kirkegård ikke kunne få forevist en for den afdøde udfærdiget dødsattest, men alene en skifteretsattest, om hvilken sidste den tjenestegørende sygehusfunktionær imidlertid oplyste, at den afgav bevis for, at der var udstedt en dødsattest og således havde fundet ligsyn sted.

Sognepræsten har under henvisning hertil forespurgt, om det er rigtigt, at en skifteretsattest afgiver bevis for, at ligsyn har fundet sted, samt om han i øvrigt er forpligtet til at

påse, at ligsyn har fundet sted, forinden et lig anbringes i kirken eller dennes kapel.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at nærværende ministerium om sagen har brevvekslet med justitsministeriet, der har udtalt, at sognepræsten efter justitsministeriets opfattelse er forpligtet til at påse, at ligsynsattest er udstedt, forinden liget modtages i kirken (kuppet), samt at en skifteretsattest ikke afgiver bevis for, at ligsyn har fundet sted.

Kirkeministeriets skriv. 14/4 (til stiftsovrigheden over Helsingør stift) ang. *et i et regulativ oplaget forbud mod, at en graver for egen regning påtog sig vedligeholdelse af grave m. v.*

I et med hr. stiftsamtmændens og Deres Højærværdigheds erklæring af 27. januar 1961 hertil tilbagefulgt andragende har graver og kirketjener ved A. kirke N. N. forespurgt, hvorvidt B. kommunalbestyrelse, der forestår administrationen af den kommunalt ejede A. kirkegård, er berettiget til at nægte ham ret til for egen regning at påtage sig vedligeholdelse af gravsteder på A. kirkegård.

I en i sagen afgivet erklæring har B. kommunalbestyrelse henvist til bestemmelsen i § 13 i det hoslagt tilbagefølgende regulativ for B. kommunes kirkegårde, hvoraf det bl. a. fremgår, at det er graveren forbudt for egen regning at påtage sig vedligeholdelse af grave, anlæg og lignende på B. kommunes kirkegårde.

Således foranlediget skal man meddele til ef-

VI ER FLYTTET

og De bedes venligst KUN benytte følgende adresser:

● **Godsadresse: HERNING**

Postadresse: POSTBOX 148 – HERNING ●

● **Fragtbiladresse: A/S HERNING
FRAGTCENTRAL**

Telf.: SUNDS (0711) 322 - 323 ●

HERNING HÆKKE- OG PLÆNEKLIPPERFABRIK

terretning og videre bekendtgørelse, at da det i § 13 i nævnte regulativ udtrykkeligt er fastsat, at graveren ikke for egen regning må påtage sig forpligtelser vedrørende vedligeholdelse af grave, anlæg og lignende, og da optagelse i regulativet af en sådan bestemmelse er i overensstemmelse med reglerne i § 21, stk. 5, og § 23 i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde, ser ministeriet sig ikke i stand til at foretage sig videre i sagen.

Kirkeministeriets skriv. 18/4-61 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. *et menighedsråds overtagelse af vedligeholdelsen af et gravsted m. m.*

Af den med stiftsøvrighedens skrivelse af 31. januar 1961 hertil tilbagefulgte sag fremgår det, at fhv. gårdejer Peder Pedersen, der er afgået ved døden den 8. november 1959, i et

den 3. februar 1958 oprettet testamente har bestemt, at der til vedligeholdelse af hans og hans hustrus gravsted på A. kirkegård i én periode (30 år) skal hensættes 1000 kr. I henhold hertil har arvingerne i boet efter den pågældende til stiftsøvrigheden indbetalt 1000 kr. til det anførte formål.

I denne anledning har A. menighedsråd over for stiftsøvrigheden givet udtryk for sin forbavelse over, at der ikke af arvingerne eller deres sagfører er rettet forespørgsel til menighedsrådet med hensyn til, om rådet er villigt til at overtage vedligeholdelsen af det omhandlede gravsted. Samtidig har menighedsrådet udtalt, at det ikke er uvilligt til at overtage vedligeholdelsespligten vedrørende gravstedet, dersom det til stiftsøvrigheden indbetalte beløb indsættes i et lokalt pengeinstitut.

(fortsættes)

Penicillinmuld

er et muldrigt og formuldningsfremmende gødnings- og jordforbedringsmiddel med passende mængder plantenæring og mikronæring, fri for plantesygdomme, skadedyr og ukrudt. Giver planterne en kraftig rodudvikling og skuddannelse samt rigere blomstring.

Siden fremkomsten for 10 år siden er Penicillinmuld anvendt regelmæssigt på kirkegårde og i mange andre offentlige haver. Forbruget er stadig stigende på disse områder. — Penicillinmuld leveres i sække à 25 og 50 kg samt tonsvis i løsvægt.

Brochure tilsendes gerne.

Fås hos alle de førende firmaer.

Wm. Christensen Hovedvejen 116 . Glostrup . Telefon 96 16 90

I Sverige: **WEIBULLS HUMICILLIN**

BIRKHOLM PLANTE SKOLE

Prydbuske i alle sorter og størrelser. Store partier af de mest brugte. - løvrigt alle planter til haven.

Aflæg planteskolen
et besøg

Vassingerød pr. Allerød . Tlf. Allerød 1126 (03 271)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 21 nr. 12

På finansloven

Omkr. 1. december fremlagde finansministeren i folketinget forslag til ny finanslov, og af hvad der siges om kirkegårde etc. gengiver vi følgende.

I Mindelunden i Ryvangen er det i de senere år gået sådan ud over gangbelægningen at en udskiftning af fliser er nødvendig. Foruden den almindelige vedligeholdelse udsættes der for det kommende år 43.100 kr. til de nævnte arbejder og et lignende beløb foreslås for de kommende 2 år. Til vedligeholdelse af udenlandske flygtninge- og soldatergrave budgetteres 15.000 kr.

Og foreningen for kirkegårdskultur figurerer med et tilskud på 2000,- kr.

Udnævnelse

Kirkeministeriet har den 27. november 1964 ansat hidtilværende aspirant i stillingen som kirkegårdsinspektør ved Hobro kirkegård *Karl Otto Tøttrup* i tjenestemandstilling som kirkegårdsinspektør ved Hobro kirkegård fra den 1. december 1964 at regne.

Jubilæum

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. *Mogens Stahlschmidt*, Næstved, kunne 1. september 1964 holde 25 års jubilæum som kirkegårdsinspektør. M. S. har udført et godt stykke arbejde gennem årene, først med sin nænsomme omformning af den gamle kirkegård, dernæst med at føre havearkitekterne *Georg Boye* og *Knud Preislers* konkurrenceprojekt ud i livet; begge opgaver har han løst på en særdeles tilfredsstillende måde.

J. J.

Dødsfald

Kort før sin 81 års fødselsdag er den højt fortjente grundlægger og mangeårige leder af det tyske Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal, dr. ing. *Werner Lindner* afgået ved døden. Han var uddannet som arkitekt og var 1914—45 forretningsfører for det tyske hjemstavnsforbund og helligede sig efter krigen, hvor han fandt en ny hjemstavn i Hermannsburg ved Celle, kirkegårdsreformer, og han blev kendt også i Danmark for sit arbejde og ved besøg her.

Æret være mindet. —

79 år gammel er tidligere bestyrelsesmedlem i Ffk. og form. i landsbygraverforeningen, kirkegårdsgartner *Ingv. Norlyk* afgået ved døden. Han fratrådte for få år siden stillingen ved Thyregod kirkegård, og hans søn viderefører denne tillige med faderens gartneri. Kirkegården er holdt eksemplarisk og senior var en meget anset og varm personlighed.

Guds fred med vore døde. —

Kirkegård i TV

En aften i slutningen af oktober var generalkonsul, professor *Troels Fink* på skærmen med noget om Flensborg gamle kirkegård. Det blev en tiltalende og eksemplarisk gennemgang af anlæg og grave med udførlig omtale af, hvem der lå begravet.

Om udhugget ligtøj

I Budstikken 1964 organ for Dansk Folke-museum har *Ulla Thyrring* skrevet om „udhugget ligtøj“ hvor hun skildrer fremstillingen og brugen samt materialerne hvoraf det blev fremstillet.

J. J.

Förening för kyrko- och kyrkgårdsanställda

Den 11. november blev i Finland ovennævnte forening stiftet af funktionærer som forestår ledelsen af Finlands kirkegårde i den svensk-talende del. I den foreløbige bestyrelse blev følgende indvalgt: *G. Wolin*, Karis (formand), *H. Lundström*, Esbo (sekretær), *A. Ek*, Dragsfjärd (kasserer), samt *E. Sundsten*, Munsala, *E. Klemets*, Hammarland, og *G. Ahlskog*, Kvevlax.

J. J.

Fra danske dagblade

^{13/9} Jydske Tidende, Sønderborg: Arkitekt *Mogens Meyling* har udarbejdet et projekt til et folkehus i Sønderborg.

^{13/9} Aktuelt: Sognerådet i Fjelsted har skænket menighedsrådet det tidligere stykke forskolejord til udvidelse af kg.den.

^{16/9} Silkeborg Avis: Sundhedskommissionen har godkendt de 3334 kvm. jord, der er købt til udvidelse af Ejstrup kgd. (Kr. 14.300).

^{26/9} Viborg Stifts Folkeblad: Arbejdet på den nye kgd. i Hald Ege er klar til at påbegyndes ^{1/10}. Arbejdet skal udføres i 3 etaper (arkitekterne *Inger* og *Johannes Exner*).

^{30/9} Aarhus Amtstidende: Arbejdet med reguleringen af Thorsager kgd. bliver udført af anlægsgartner *P. W. Kortsen* (Århus); planer: inspektør *V. Rud Nielsen* (Horsens).

^{10/10} Sønderjyden Haderslev: Kirkeværgen ved Gråsten kirke protesterer mod opførelse af et vandværk ved Nalmadebro, der vil hindre udvidelse af kgd.en.

^{26/10} Frederiksborg Amts Avis: Havearkitekt *E. Kiær* har udarbejdet et skitseforslag til udvidelse af Værløse kgd. s. m. *T. Michelsen*.

^{29/10} Aalborg Amtstidende: I Aars er udvidelsen af kgd.en så langt fremme at jordarbejdet er afsluttet — hele udvidelsen vil koste kr. 50.000.

^{3/11} Berlingske Aftenavis: Byplanudvalget i København har i konkurrenceforslaget for Vestamager ønsket afsat plads til en ny kgd.

^{5/11} Herning Folkeblad: Dommerkomiteen i den nordiske arkitekt-konkurrence om en ny kgd. i Herning har præmieret følgende: 1. præmie: arkitekt *K. Joos* og havearkitekt *Jørn Palle Schmidt*, Kgs. Lyngby. 2. præmie: havearkitekt *Knud Lund-Sørensen*, København, og arkitekterne *Edstrand* og *Thyrring*, Hørsholm. 3. præmie: havearkitekt *Peter Thorsen*, København, og arkitekterne *Edstrand* og *Thyrring*, Hørsholm. 3. præmie: billedhugger *Betty Engholm Michelsen* og havearkitekt *Torben Michelsen*, Sorø. Indkøb: *Jens P. Storgaard*, *Anne* og *Jørn Ørum-Nielsen*, arkitekter m.a.a., samt fremhævet: brdr. *Brockstedt-Christensen*, *Edstrand* og *Thyrring*, Herning og Hørsholm, *Morten Klindt* og *K. Lund-Sørensen*, havearkitekter, København. Se hovednummeret.

^{11/11} Fyens Stiftstidende: Ved udvidelsen af Broholm kgd. har kirkegårdsinspektør, havearkitekt *O. Raahauge-Askegaard* søgt at gøre kgd.en mere hyggelig og landskabelig end normalt.

^{11/11} Aktuelt: Grønbæk sogns menighedsråd har købt 3200 kvm. til udvidelse af Ans kgd.

^{30/11} Helsingør Dagblad: Lillerød sogneråd har godkendt en skitseplan til en urnehave på kgd.en. (Arkitekt *Georg Jensen*).

^{2/12} Fyens Stiftstidende: Brylle menighedsråd har købt 7135 kvm. til udvidelse af kgd.en.

^{5/12} Lolland-Falsters Folketidende: Vurderingsmændene ved ekspropriationen til udvidelse af Stubbekøbing kgd., takserede arealet til at være 4282 kvm. og ansatte prisen til kr. 6,- pr. kvm. samt et tillæg på 4000 kr. for planter, menighedsrådet skal overtage arealet d. 1.-5. 1965.

^{10/12} Fyns Tidende: På en udvidelse af Næsbyhovedbroby kgd., hvor der har været begravet

siden 1938, har kirken ikke haft skøde på arealet, hvilket nu indhentes fra matriklens dokumenter.

^{10/12} Viborg Stifts Folkeblad: Kirkegårdsudvalget i Viborg har fået bemyndigelse til at lade arbejder udføre på kgd.en for kr. 170.000.

^{22/12} Skanderborg Amts Avis: Hørup sogns menighedsråd har for det kommende budget sat kr. 10.000 til event. køb af jord til udvidelse af kgd.en, kr. 5000 til ligkapel samt kr. 4000 til fortsat regulering af kgd.en.

^{18/12} Roskilde Tidende: Planlægningsudvalget for Køge bugts området overvejer placeringen af en fremtidig kgd., men er tilbøjelig til at godkende placeringen vest for den kommende motorvej.

^{19/12} Aalborg Amtstidende: Arden menighedsråd har vedtaget at nedsætte et tremandsudvalg til forhandling med lodsejerne om køb af jord til udvidelse af kgd.en

^{30/12} Skive Folkeblad: Roslev kgd. er nu blevet udvidet for 3. gang, alle udvidelserne er foretaget af havearkitekt *Johannes Tholle*.

Fra norske dagblade

^{22/8} Brumunddølen og Ringsaker Blad: Den nye veien gjennom Mesnali sentrum vil stenge for utvidelse av kgd.en. Utvidelsen må derfor komme andre steder.

^{4/9} Hamar Arbeiderblad: Store grunngravinger på Hamar kgd. til urnelunden.

^{7/9} Akershus Arbeiderblad: Filteranlegg for avløpsvann fra Nittedal kgd.

^{8/9} Hadeland: Situasjonen på kgd.en ved Sorum kapell er prekær idet kun få gravplasser er ledige og den utvidelse, der er foretaget ikke er grøftet, så den kan ikke tas i bruk.

^{18/9} Østlendingen: Der er avsatt kr. 52.771,- til utvidelse av Elverum kgd.

^{21/9} Rogaland: Hagearkitekterne *Fossa* og *Skjold* har laget planer til utvidelse av kgd.en på Finnøy.

^{23/9} Rjukan Dagblad: Idyllisk tjern nyanlagt i gravlund ved Notodden kapell. (bygartner *Åsmund Dahl*).

^{25/9} Gudbrandsdølen: Et eneste gravfeste igjen på Vingrom kgd. Lillehammer kommune har ikke ordnet med en påkrevet utvidelse av arealet.

^{26/9} Valdres: Utviding av kgd.en på Nord-Etnedal med halvtanna mål.

^{29/9} Aandalsnes Avis: Det gamle kirkested på Lesja omdannes til en minnelund, det skjer i henhold til loven om fredning av fortidsminnesteder.

^{30/9} Vestfold: Retten har fastsatt kr. 50.000 i erstatning ved utvidelsen av kgd. i Slagen.

- ¹/₁₀ Ringerikes Blad: Idag har Hole kgd. bare 12 ledige gravplasser, men ikke mer enn kr. 10.000 til utvidelse som vil koste kr. 50.000.
- ⁷/₁₀ Oppland Arbeiderblad: Kgd.en på Fagernes skal utvides med 7 mål.
- ⁸/₁₀ Sogn Folkeblad: Dale kgd. skal utvides med 2 mål av grunn fra prestegården.
- ¹⁴/₁₀ Bergens Arbeiderblad: Fana formannskap stilte til disposisjon kr. 15.000 til utvidelse av Øvsttun kgd.
- ¹⁵/₁₀ Sørlandet: Oddernes menighetsråd søker å få innregulert areal til kgd. i nærheten av Vågsbygd kirke.
- ¹⁵/₁₀ Fædrelandsvennen: På Spind kgd. er det i sommer utført et omfattende utbedringsarbeide.
- ¹⁶/₁₀ Rogaland: Til grøftning, planering og jordarbeid ved Time kgd. skal brukes kr. 50.000.
- ²⁴/₁₀ Drammens Tidende og Buskeruds Blad: Hagearkitekt *K. D. Hill* har utarbeidet planer til utvidelse av Haug kgd.
- ²/₁₁ Levanger-Avisa: En omfattende utvidelse av Alstadhaug kgd. forestår.
- ³/₁₁ Dagen: Folderøy kgd. er no ferdig etter eit par års arbeid.
- ³/₁₁ Haugesunds Dagblad: Ny kgd. på Leirvik er nå høyst påkrevet.
- ⁶/₁₁ Sandefjords Blad: Sandar må ha 7000 nye grave innen 1985, større omleggingsarbeide på den gamle kgd.
- ⁷/₁₁ Haugesunds Avis: Haugesund formannskap har utsat bevilgning på 10.000 til utbedring av Vår Frelzers gravlund.
- ⁹/₁₁ Brønnøysunds Avis: Kgd.en på Vevelstad skal renoveres til våren.
- ¹²/₁₁ Kragerø Blad: Østre Øydistrikts Vel vil ha kgd.en på Langøy under tilsyn som for de andre kgd.e i distriktet.
- ¹⁷/₁₁ Rana Blad: Ny kgd. for Korgen skal ligge sør og øst for kirken.
- ¹⁸/₁₁ Vestfold: Botne kgd. er utvidet med 14 mål.
- ²⁵/₁₁ Laagendalsposten: Arkitektkonkurranse om en ny kgd. i Kongsberg.
- ⁷/₁₂ Harstad Tidende: Forhandlinger mellom kommunen og grunneierne om utvidelse av Fredly kgd.
- ⁹/₁₂ Ringerikes Blad: Bygging av krematorium for Ringerike forberedes.
- ⁹/₁₂ Agderposten: Kgd.en i Arendal er godt egnet for en utvidelse for begge menigheter.
- ¹¹/₁₂ Rogalands Avisa: Domprost *C. Svanholm* og ordfører *Jan Johnsen* har plantet de første trærne ved en høytidelighet på Tjensvold.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 10: Schriftgestaltung XXVI. — nr. 11: Schriftgestaltung XXVII. Gedächtnismal für die Bombenopfer in Hannover. — nr. 12: Schriftgestaltung XXVIII. Grabmal-Ausstellung in Aachen.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Freiburger Friedhöfe. Friedhof Bergäcker in Freiburg i Br. Der Friedhof am Münsterplatz. Ein alter Friedhof mit zweihundertjähriger Geschichte. — nr. 10: Europäische Friedhofsreform. Der Friedhof in Pratteln in der Schweiz. Friedhöfe in Lüdenscheid. — nr. 11: 150 Jahre Friedhof Hamburg-Nienstedten. Die Kirchengemeinde und ihr Friedhof. — nr. 12: Die Jahreszeit zum Partner gewonnen. Waldfriedhof Stuttgart. Vom Freithof. Ausheben von Gräbern leichtgemacht.

Friedhof und Denkmal nr. 5: Helfende Hinweise für die Grabgestaltung durch weitere Beispielfelder und neuartige Grabmalspläne in Stuttgart. — nr. 6: Kindergrabzeichen.

Ignis nr. 9: Biskop Lindström invigde krematoriet i Limhamn. Befolkningsutvecklingen framtvängade Limhamns krematorium. Smakfull enkelhet präglar krematoriet i Limhamn. Kyrkogården i Limhamn. Paneldiskussion i Karlstad gav svar på många aktuella frågor. Hur skall man få bättre och vackrare gravvårdar. — nr. 10: 53 skandinaver på givande studieresa i Österrike kyrkogårdar, krematorier, världsexpo, studieobjekt. Prisbelönta gravvårdar visas på världsexpo Eldbegängelseutställning på WIG 64 i Wien. Kommunaliserat begravningsväsen i Wien sedan 1951. Men staden var begravningsintreprenör redan 1907. — nr. 11: Katolsk omvärdering med reservationer. Europeisk begravningsunion bildades i Wien. Svenskar med vid konstituerande konferens. Paneldiskussion i aktuella frågor II. Katolsk tidskrift om eldbegängelseförbundets upphävande. Begravelsesskikke i forntid og nutid. — nr. 12: Utvecklingen på kyrkogårdsområdet. Privatägda USA-kyrkogårdar har förstklassig maskinutrustning. Trons kapell i Vänersborg invigt. Finlands andra och tredje krematorium tagna i bruk; ett fjärde planeras i Åbo.

Kunst und Stein nr. 6: Gedanken zur Grabmalgestaltung und Totenverehrung. Aus der Kunstgeschichte des Grabmals. Gottfried Keller-Denkmal.

Landsbygraveren nr. 9: Lønrammerne sendt ud. Lønramme for aflønning af landsbygraverne. Takster for renholdelse og grandækning af

gravsteder. — nr. 10: Til menighedsrådsmedlemmerne (ang. lønrammen). — nr. 12: Kunstige blomster.

Menighedsrådenes blad nr. 9: Menighedsrådet i arbejde: Kirkegårde.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 9: Friedhof und Grabmal in Holland. — nr. 10: Der Garten der Toten auf der Wiener-Internationalen Gartenschau 1964. — nr. 11: Kriegsgräberstätte Marktredwitz im Fichtelgebirge. Das Wort auf dem Grabmal als Sinndeutung des Todes XIX.

Sten nr. 3: Krematoriet i Limhamn.

Trädgårdsnytt nr. 19: Lyckad kurs för gravgårdsskötare.

Viola nr. 40: Ny kyrkogård för Malmö i Limhamn. Kyrkogårdar i Österrike ger många exempel på god terrängbehandling.

Fra det faglige bogmarked

Robert Zander: Handwörterbuch der Pflanzennamen. 623 s. Flexibler Ganzleinenband. Verlag Eugen Ulmer Stuttgart. DM. 24,-

At denne fortræffelige ordbog nu kommer i 9. udgave under redaktion af dr. Robert Zander viser hvilket godt opslagsværk den er. Den er meget let at søge oplysninger i og oplysningerne er korrekte og fyldestgørende. Kan anbefales på det bedste.

Arbeitskalender für Landschaftsgärtner 1965. 352 s. 25 billeder. Bernhard Patzer-Verlag und Druckerei, Berlin. DM. 3,-

Kalenderen bringer, udover hvad man kan forlange af en kalender, artikler om planter og tekniske problemer.

Hans Karl Möhring: Die Topfpflanzenkultur in der Erwerbsgärtnerei. 290 s. 253 billeder. Verlag Eugen Ulmer Stuttgart. DM. 21,-.

I serien „Handbuch des Erwerbsgärtners“ udsendes denne bog i 3. udgave. Den giver i stærkt koncentreret form dyrkningsanvisninger på stueplanter opdelt i hovedkulturer og mindre væsentlige, men som dog har nogen økonomisk betydning, en udmærket bog for handelsgartnere.

H. Edland: Roser i farver. Lommeformat, 192 s. Politikens forlag håndb. 275. kr. 14,75.

Litteraturen om blomsternes yndling rosen er mangefold, og her foreligger altså en dansk bearbejdelse ved slotsgartner *Åge Nicolaisen* af den engelske rosenbog af *H. Edland*, der er sekretær i det engelske rosenselskab. Bogen er

skrevet som hjælp til at identificere de mangfoldige nye rosensorter, som er kommet frem fra planteforædlernes og planteskolernes gemmer i ind- og udland. Der beskrives 421 roser, men ikke alle disse kan endnu fås i danske planteskoler. Farvegengivelserne er trykt i 6 farver, der dækker det væsentligste, og der er ved fotografering, clichearbejde og trykning lagt vægt på at træffe plet. Der er desuden beskrivelser og sortslister, til vejledning og inspiration. Yderligere bebuder forlaget, at det i 1965 udsender: Den store rosenbog, med tekst af *Eig. Kiær* og tegninger af *Verner Hancke*.

Oluf Høst: Bornholms rundkirker. 4°, 32 s. Will. Dam, Rønne. 2. udg. 1964. Kr. 19,75.

I 1946 udkom nærværende i 1. oplag m. 650 nummererede expl., — nærværende oplag er på 2000 og satsen er nu destrueret, så når de 2000 expl. er solgt, vil ny udgave komme i ny typografi. Det er et overordentlig nydeligt hefte i Høst' sirlige og avdæmpede streg og med en passende tekst af *Th. Lind*, trykt i Colberg bogtrykkeri. Et ejendommeligt emne har fået sin særprægede behandling, nok værd at studere for netop vore læsere.

Axel Steensberg: Danske bondemøbler. 4°, 300 s., 2. udg., Hassings forlag, Kbh. 1964. Kr. 169.

Det er blevet et pragtfuldt værk med 474 illustrationer, hvoraf 8 i farver, som professor *Steensberg* har fået ud af motiver fra privat-hjem samt lokalmuseer og Nationalmuseet. Til illustrationerne knytter sig en tekst med historiske oversigter over møbelkunstens udvikling, placering i boligen og anvendelse m. v. Selv er forfatteren hjemme i emnet som vel ingen anden efter som han før var knyttet til Nationalmuseet og nu underviser i almuekunst ved universitetet. Bogen er en lækkerbidsken for de interesserede.

Rolf Ehlgötz: Gartenarchitektur. Wettbewerbe. 1. 4°, 69 s. Parey, Berlin og Hamburg 1965. DM. 29.

Dette første hefte indeholder stof om kirkegårds konkurrencer, gravmæler og kapelbygninger og der loves i følgende hefter bl. a. grøn-områder, udstillinger m. m. Der er i hefte 1 bl. a. 12 konkurrencer omfattende 32 prisvindere arbejder og talrige detailplaner, og foruden den tyske tekst er der en engelsksproget.

Tyge W. Bøcher: Anemoner fortæller naturhistorie. Lommeform., 90 s., Munksgaard. Kbh. 1964, kr. 8,50.

I serien: små bøger, store emner, søndagsuniversitetet, har botanikeren udsendt ovennævnte bog om de forskellige slags anemoner i Danm., Bornholm, Grønland m. fl. st.; 8 arter

og en bastard, deres fællestræk og deres særlige forhold arvelighed, kromosom, lysbehov, kemi og meget mere. En meget interessant bog at læse for den, der gerne vil kigge lidt bagom planternes kulisser, for det er da ikke anemoner alene han holder sig til.

Bl. a. hævder han at den er stamfader til clematis, og han opererer ganske overbevisende med kloner, geografiske områder, og de glacialperioders verden.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v.: Referat af årsmødet på Hotel Mommark Færgesø, 1964. Fol., 40 s.

Det er et nydeligt hefte, som foreningen har udsendt, og både formand og sekretær har megen ære deraf.

Gerd Krüssmann: Die Laubgehölze. 3. udgave. 397 s., Parey, Berlin 1964. DM. 54.

Dette er en fuldstændig omarbejdet udgave, der omfatter 3321 træbeskrivelser og 150 billeder vedrørende hårdføre træarter i Tyskland, Skandinavien, Holland m. fl. lande, altså af betydelig interesse for vore læsere. Der er benyttet de nye nomenklaturregler med synonymer i kursiv og der er et kort litteraturregister. Det er en vægtig bog, som nok er værd at anbefale til træ-folk at studere.

Bauer/Weinitschke: Landschaftspflege und Naturschutz. 8°, 196 s., VEB G. Fischer Verlag, Jena 1964. DM. 23,30.

Med et forord af professor *Herman Meusel* har professor *Ludwig Bauer* sammen med sin videnskabelige medarbejder dr. *Hugo Weinitschke* udarbejdet denne bog om landskabspleje, der er udsendt af forlaget i Østtyskland. Mens man med begrebet landskabspleje nu om stunder hos os hovedsageligt tænker på den visionelle side af sagen (jvnfør: *Tholle: Om landskabspleje*, 1964), omfatter denne bog især

den materielle del af l., såsom den biologiske samhørighed, skovbrug, vandhusholdning, jordbundsfrugtbarhed osv. samt naturfredning, — og bogen kaldes en indførelse i grundlaget og opgaverne for landskabspleje. Teksten er suppleret med en række skemaer og skitser i streg-clicheer, og den kan utvivlsomt gøre sin nytte.

Angewandte Dendrologie in Thyriinger Becken. 8°, 108 s., Deutscher Kulturbund, Berlin 1963.

Dette hefte er et referat af og træliter fra den 9. centrale dendrologidag i Nordhausen 31.8.—2.9. 1962 og omfatter mere end 20 artikler (foredrag o. l.). Af særlig interesse af det, som er trukket frem fra Tysklands grønne hjerte, der for tiden henhører under Østtyskland, er bidraget om den nye kirkegård i Mülhausen/Thür af Ludwig Eberhard.

Hermann Schüttauf: Pflege historischer Parkanlagen. 8°, 76 s., Deutscher Kulturbund, Berlin 1963.

Af de i dette nyttige hefte om pleje af historiske parkanlæg nævnte eksempler er både Potsdam og Wörlitz samt Goethes haver i Weimar. I det hele taget er den østtyske republik rig på storanlæg af betydning, og de er nok værd at sætte noget ind på at bevare. Vigtigst skønnes træplanter, hække o. l. at være, men også skulptur, bænke m. m. behandles. Der gives love og institutioner vedr. emnet i den østtyske republik.

Steen Eiler Rasmussen: Dejlige steder. 8°, 136 s., Gad, Kbh. 1964. kr. 19,75.

Disse analyser grunder sig tydeligt nok på selvpoplevelser på stederne og i stæderne, og vidner om et intimt kendskab, der godtgør rigtigheden af betragtninger over Karl-Johan i Oslo og hvorfor der ingen sådan er i Stockholm, — fortæller om det levende vand i Roms

BIRKHOLM PLANTE SKOLE

Prydbuske i alle sorter og størrelser
Store partier af de mest brugte.
- løvrigt alle planter til haven.

Aflæg planteskolen
et besøg

Vassingerød pr. Allerød . Tlf. Allerød 1126 (03 271)

hjerter, den grå Petersborg, de bredbovede hollandske pramme og slanke Venedig-gondoler, St. Paul som guddom for London og byen som kunstværk med Edinborough som eksempel osv. Flere af bidragene har aldrig været trykt og alle er let læst og har dejlige passager. Godt at forfatteren ikke er blevet træt af at skrive om sine oplevelser.

A. Pedersen: Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Havebrugsafdeling og Højskolens Haver gennem 100 år. 8°, 148 s., Kbh. 1964. Kr. 15,00.

Både hjemmevant og scenevant beretter tidligere professor ved afdelingen *Anton Pedersen* hyggeligt og præcist om landbohøjskolens undervisning, lærere, haver m. m. gennem mere end 100 år. Skriftet har som undertitel, der samtidigt dækker udgiveren: Meddelelse fra Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Have-

brugsafdeling, — en beskeden linje, der synes at love mere fra afdelingen. Er den end kommet for sent i forhold til jubilæumsåret, er den dog velkommen, og den kan købes for 15,- kr. ved afdelingen på Rolighedsvej 23, Kbh. V.

E. V. Hardy-Hansen: Mit 50-årige virke for Danmarks Frugtavl. 8°, 250 s., Lohse, Kbh. 1964. Kr. 34,00.

Dette er en noget ualmindelig selvbiografi, — meget springende og med en masse adresselister, polemiske indlæg, citater fra aviser samt en hymne til *I. P. Müller* og andet der mere eller mindre belyser det arbejde, bogens titel angiver. Af mere personlig art er oplysningerne om forfatterens askese og idrætsudøvelse, ejendomshandler m. v. og motiveringer herfor samt udredning af domfældelse og frifindelse i henhold til tyskerlovene.

DET ER NU
MASKINERNE
SKAL TIL
EFTERSYN !!!

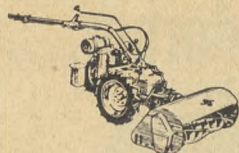
- benyt vintermånederne og send
Deres maskiner ind til os til et
grundigt eftersyn.
Det kan spare Dem for unødven-
dige forsinkelser når forårsarbej-
det skal påbegyndes.

hhp

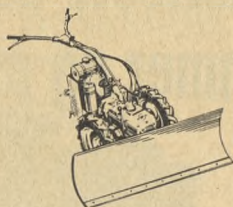
Herning Hække- og Plæneklipperfabrik

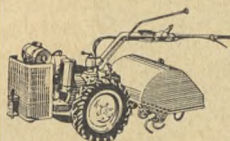
Postbox 148 - Herning * Tlf. (071 1) - Sunds 322 - 323
Godsadresse: Herning * Fragtbiladr: Herning Fragtcentral.

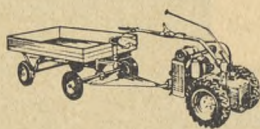
PLÆNEKLIPPER

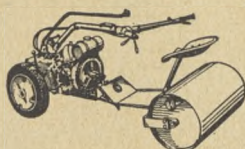
SNEPLOV

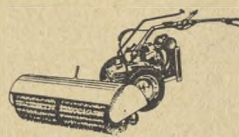
JORDFRÆSER

TRANSPORTVOGN

SULKYTROMLE

FEJEMASKINE

UNI TRAKTOR

UNI-traktor vejer 170 kg og er udstyret med luftkølet »Sachs«-motor på 8 hk — den har 3 fremadgående gear og 3 baggear, 3 kraftoverførings-hastigheder samt drejelige, indstillelige håndtag. Til UNI-traktor leveres 28 forskellige redskaber, f. eks. sulkytromle, triplexplæneklipper, fejmaskine, sneplø, jordfræser, skuffejern, rive, vandpumpe, hækklipper, plø, rotorklipper, transportvogn m. v.

NYT UNIVERSAL KRAFTUDTAG (pat. anm.) giver kraftoverføringen enhver ønskelig retning, og muliggør lynhurtigt skift mellem redskaber, der arbejder i vidt forskellige vinkler.

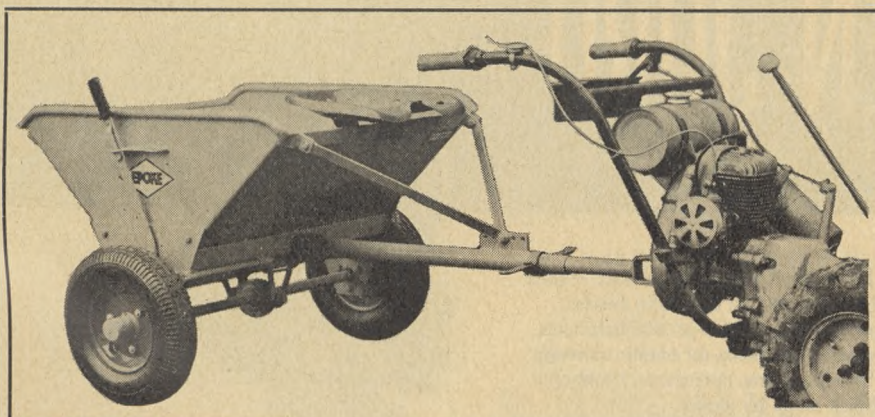
Såvel UNI-traktor som redskaber er
DANSK ARBEJDE

Lad os demonstrere UNI-traktor for Dem

HELSENGFORSKAD 6 . ÅRHUS N . TLF. 62444

Afd. f. Sjælland: Repr. J. Axel PEDERSEN, Kbh. Tlf. (01) 302640

SKIBELUND kombineret grusspreder og arbejdsvogn

HURTIG, EFFEKTIV GRUSNING

A/s ALFRED THOMSEN-ASKOV
ASKOV PR. VEJEN - TELF. VEJEN 700 (053-51111)

E P O K E spredere er driftssikre, har énmands-betjening, lavt materialeforbrug og leveres til udlægning af grus, salt, klorkalcium etc.

E P O K E bygger på 30 års erfaring og det store program dækker ethvert behov — fra smalle fortøve til brede vejbaner.

— Forlang detaljerede brochurer eller ring efter vor konsulent, som gerne giver Dem en uforbindende orientering.

COBRA

verdens letteste benzindrevne betonhammer og motorbor....

- går ned
hvor andre
gi'r op!

BETON, GRANIT FROSSEN JORD

Skal De hugge vejbelægning op — bore i beton, granit eller murværk — eller måske grave i hård og frossen jord, så er COBRA en uundværlig maskine. COBRA vejer kun 24 kg og kan nemt medbringes overalt på arbejdspladserne. Det er en kombineret betonhammer og motorboremaskine, der arbejder uafhængig af anden drivkraft. Et ideelt værktøj for entreprenører, murermestre, kloakmestre og andre, der ønsker at få hårdt arbejde hurtigt fra hånden. Maskinens anvendelsesområder dækker foruden de allerede nævnte: stampning, flækning af sten, lettere jordsondering, bjergboring og rørtrykning under vej. Med et håndgreb ændres maskinen fra motorbor til betonhammer og omvendt. Ring om yderligere oplysninger og bestil helt uden forbindelse en demonstration af COBRA.

Atlas Copco

ATLAS COPCO A/S
Valbøjs Alle 160, København-Vanløse
Telf. (01) 70 55 11

Århus afdeling:
Grenåvej 339, Risskov Telf. (061) 7 63 44

Distriktskontor - Fyn:
Hunderupvej 130, Odense Telf. (09) 13 57 16

Borehastighed i granit
med 29 mm hårdmetalbors
230 mm/min.

Langeskov Planteskole

Telf. Langeskov 100

Alt i planter til kirkegårde

Spec.: Hækthuja

Foreningen for kirkegårds- kultur

afholder årsmøde på hotel Leidersdorff
i Hillerød 9.—10. juni 1965.

Deltagerne bedes selv sørge for logis.

Hørsholm Planteskole

H. GLÆSEL

Folehavevej, Hørsholm

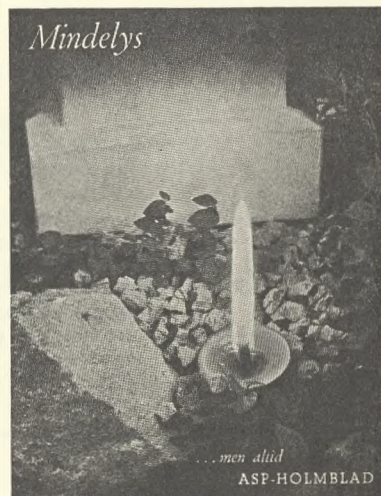
Til Kirkegaarde anbefales: **stedsegrønne Træer**
og **Buske**, Roser og Stauder, Prydtræer og Prydbuske

Forlang stort illustreret Pris- og Hoved-Katalog
franco. — Besøg Planteskolen

Varene bringes overalt i København og Omegnen

TELEFON 118 og 119

Mindelys

...men altid
ASP-HOLMBLAD

✧
Søger De ✧
LAURBÆR

KAN VI TILBYDE

PYRAMIDER OG KRONER

direkte fra BELGIEN — forår og efterår

E. STOUMANN FREDERIKSEN

BIANCO LUNOS ALLE 9 - KØBENHAVN V. - EVA 698

PLANT POULSENS PLANTER

D. T. Poulsens planteskole

Kelleriis — Kvistgaard

Telf. (01) 23 33 66

Filial: Plantebutikken, Kregme, Hillerød,
Frederiksværkvej

Telf. Frederiksværk 1121

Plænegræs
Blomsterløg og knolde
Bekæmpelsesmidler
Alle slags redskaber
Vandingsanlæg

A/s L. Døhnfeldt

ODENSE tlf. (09) 11 06 06
KØBENHAVN - (01) 30 14 99

Vore Kirkegårde.

Redaktør: Havearkitekt Johannes Tholle.

Redaktionsudvalg: Domprovst Carl Bay, provst J. Exner, stenhuggermester Leo Rosendal og kirkegårdsinspektør J. Jørgensen samt trädgårdsarkitekt G. V. Walberg.

Redaktion: Lauritz Sørensens vej 2, København F., telefon Godthaab 2261.

Ekspedition: Silkeborgvej 23, Horsens, giro 11915.

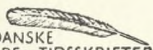
Abonnement: Medlemmer af Foreningen for Kirkegårds-kultur faar gratis tidsskriftet, der udkommer med 4 hefter om året. Enkelthefter sælges à kr. 3,00 pr. stk.
Henvendelse: Silkeborgvej 23, Horsens.

Adresseforandringer bedes altid anmeldt til posthuset. Skulle bladet udeblive, bedes man klage til nærmeste postkontor.

Annoncer tegnes hos redaktøren og i ekspeditionen.

Annoncetakst: $\frac{1}{32}$ side kr. 15,-, $\frac{1}{16}$ kr. 26,-, $\frac{1}{8}$ kr. 40,-, $\frac{1}{4}$ kr. 70,-, $\frac{1}{2}$ kr. 135,- og $\frac{1}{1}$ kr. 250,-; 10 pct. rabat for 4 gange og 25 pct. rabat for 12 gange.

MEMLEM AF
FORENINGEN AF DANSKE
UGEBLADE, FAGBLADE OG TIDSSKRIFTER

Vore Kirkegårde leveres iflg. aftale obligatorisk til medlemmer af Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark og medlemmer af Østifternes Stens og Billedhuggerforening, Stenhuggerlauget i København samt Stenhuggermesterforeningen i Jylland og Stensindustriens Arbejdsgiverforening på Bornholm. Endvidere vederlagsfrit til kirkeministeriet, landets stiftsøvrigheder, de kgl. bygningsinspektører samt provsterne.

Foreningen for kirkegårdskultur

Kontor: Silkeborgvej 23, Horsens.

Postkonto: 11915, Horsens.

Formand: Domprovst Carl Bay, Ålborg. Telf. 2 23 58.

Næstformand: Borgmester Ove Hansen, MF, Ballerup.

Sekretær og kasserer: Kirkegårdsinspektør V. Rud Nielsen, Horsens.

Fra ovennævnte kontor forhandles:

Kirkegårdsprotokoller, pr. stk. kr. 90,00,
samme med legatgravstedsregister kr. 100,00.

Gravstedsbreve, pr. stk. kr. 0,25, pr. 100 stk. kr. 20,00.

Vedtægt for kirkegårde, pr. stk. kr. 2,00.

Småskrift nr. 10: Den kgl. anordning om kirkegårde, kr. 1,00.

Exner: Den danske kirkegård og dens problemer, kr. 14,00.

Tidsskriftet Vore Kirkegårde: 1928/29 kr. 10,00, 1929/30 kr. 10,00, 1930/31 kr. 10,00, 1931/32 kr. 10,00, 1932/33 kr. 10,00, 1933/34 kr. 10,00, 1936/38 kr. 10,00, 1947/50 kr. 10,00, 1950/53 kr. 10,00, 1953/56 kr. 15,00, 1956/59 kr. 20,00, 1959/62 kr. 20,00.

Enkelte hefter af løbende årgang pr. stk. kr. 3,00.

Register til Vore Kirkegårde bind I—XVI kr. 2,00.

Ved indmeldelse i Foreningen for kirkegårdskultur modtager medlemmerne tidsskriftet gratis.

Aktieselskabet

DE JYDSKE KALKVÆRKER

Aaboulewarden 3 – Aarhus C.

Telefon: Aarhus (061) 31188

Telefon: Balle v/ Trustrup (063) 82711 nr. 8

FINE, LYSE ÆRTESTEN